

raad voor cultuur

advies
agenda
cultuur-
beleid &
culturele
basisinfra-
structuur

Innovëren,
participeren!

maart
2007

De Raad voor Cultuur is het wettelijk adviesorgaan van de regering en het parlement op het terrein van kunst, cultuur en media. De Raad is onafhankelijk en adviseert, gevraagd en ongevraagd, over actuele beleidskwesties en over subsidiebesluiten. Daarbij richt hij zich ook op brede culturele vraagstukken, door middel van adviezen, debatten en publicaties.

De Raad adviseert verder over aanvragen tot plaatsing op de Monumentenlijst, over opgravingsvergunningen en toewijzing van bodemvondsten in het kader van de Monumentenwet, over de selectie van (overheids)archieven en over de plaatsing van culturele voorwerpen op de lijst Wet tot behoud van cultuurbezit.

Het werkterrein van de Raad omvat de volgende aandachtsgebieden: media en informatie, cultureel erfgoed en kunst. Voor de verschillende aandachtsgebieden van de Raad zijn commissies ingesteld: Amateurkunst en Cultuureducatie; Archieven; Architectuur, Stedenbouw en Landschap, Monumenten en Archeologie; Beeldende kunst en Vormgeving; Bibliotheken; Dans; Film; Intercultureel cultuurbeleid; Internationaal cultuurbeleid; Letteren; Media; Musea; Muziek en Muziektheater; Theater en Wet tot behoud van cultuurbezit.

Daarnaast adviseert de Raad over de volgende hoofdthema's, die zijn vastgelegd in zijn werkprogramma 2006-2009: intercultureel; internationaal; regionaal cultuurbeleid; e-cultuur/ medialisering; culturele vorming; instrumentarium cultuurbeleid; cultuur en economie.

De Raad bestaat uit negen leden, die afkomstig zijn uit de culturele sector, de media en de wetenschap. Voorzitter is mr. Els H. Swaab.

Zie ook www.cultuur.nl.

raad voor cultuur
raad voor cultuur
raad voor cultuur

raad voor cultuur
raad voor cultuur
raad voor cultuur

Innovëren, participeren!

voorwoord

“Welke problemen moeten gelet op maatschappelijke trends en ontwikkelingen (demografisch, economisch, sociaal, ruimtelijk en bestuurlijk), met voorrang worden opgelost in de cultuur als geheel en binnen de afzonderlijke sectoren en wat zijn kansrijke ontwikkelingen waar het cultuurbeleid van de overheid op in kan spelen?” Aldus de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in het eerste deel van de adviesaanvraag Agenda Cultuurbeleid en Culturele Basisinfrastructuur. In het tweede deel van de adviesaanvraag van 29 september 2006 verzoekt de minister de Raad invulling te geven aan een nieuwe subsidiesystematiek die de bekende Cultuurnota moet gaan vervangen.

Het zijn twee typen vragen die aansluiten bij de veranderende rol van de Raad in de vormgeving en uitvoering van het cultuurbeleid. Meer nog dan in het verleden buigt de Raad zich over onderwerpen van cultuurpolitieke aard. Daarbij zal hij het contact met de uitvoeringspraktijk niet loslaten. Strategische en instellings- c.q. subsidieadviezen zijn in het cultuurbeleid onlosmakelijk met elkaar verbonden, zo heeft de Raad ook bij de voorbereiding van dit advies weer geconstateerd. Cultuurbeleid is natuurlijk meer dan instellingenbeleid, maar de Nederlandse beleidsvorming op cultuurgebied kent een sterk inductief karakter: van het bijzondere naar het algemene, vanuit de werkelijkheid van de culturele praktijken naar bestuurlijke en beleidsmatige uitspraken. Er is in Nederland op die manier een fijnmazige, centraal en decentraal bestuurde culturele infrastructuur ontstaan, waarin door een delicate wisselwerking van praktijk en theorie nieuw beleid wordt gevormd. Dit advies over de strategische culturele beleidsvraagstukken en over de herstructurering van de subsidierelaties met de instellingen beoogt die twee aspecten bijeen te brengen. En precies dat bevestigt de veranderde dubbelrol van de Raad in het cultuurbeleid.

Het eerste deel van het advies vertrekt vanuit een oriëntatie op ‘cultureel burgerschap’, waarmee de Raad recht wil doen aan het toenemende belang van cultuur voor het functioneren van de samenleving. Burgerschap en maatschappelijke participatie zijn in een tijdperk van migratie, globalisering en heterogenisering van de samenleving sterk onder druk komen te staan. Het advies biedt aanknopingspunten om de gesignaleerde problemen in kansrijke beleidsopties te vertalen. Zo stelt de Raad dat burgerschap staat of valt met goed geïnformeerde burgers, en in het verlengde daarvan met instellingen die onbelemmerd en bemiddelend toegang bieden tot bronnen van cultuur en informatie. De toegankelijkheid van het publieke (informatie)domein moet worden gewaarborgd en dat is een taak die de overheid zeer serieus moet nemen en in beleid hecht moet vastleggen. Zoals ook ten aanzien van innovatie en het stimuleren van (maatschappelijke en culturele) participatie een regisserende overheid geboden is.

De tweede reeks vragen van de minister betreft de basisinfrastructuur. Aan de orde is daarbij vooral of het voorgestelde systeem uit de nota *Verschil maken* de oude knelpunten oplost, geen nieuwe toevoegt en een perspectief biedt op een soepel werkend systeem dat recht doet aan de onderscheiden culturele praktijken, soorten bedrijfsvoering, de dynamiek van de kunstproductie en het verschil tussen kort- en langjarige planning.

Dit advies biedt concrete handvatten voor het door de minister voorgestelde en door de Kamer op hoofdlijnen geaccordeerde systeem. Aan de uitwerkingen zitten evenwel nog enige haken en ogen. Zo is het belangrijk de positie van het nieuwe fonds in de sector podiumkunsten goed te definiëren en moet de toepassing van het visitatie-instrument in het beleids- en adviesproces nader worden beschreven.

Els H. Swaab
Voorzitter

Kees Weeda
Algemeen secretaris

3	voorwoord
	I
9 - 48	agenda cultuurbeleid en culturele basisinfrastructuur
9 - 34	agenda cultuurbeleid
9	samenvatting
11 - 13	inleidend
11	1. cultureel burgerschap
13 - 24	beschrijvend
13	2. de mensen
15	3. het land en het water
18	4. de technologie
20	5. de economie
22	6. de wereld
24 - 34	agenderend
24	7. e-cultuur
27	8. cultuuroverdracht
29	9. talentontwikkeling
30	10. innovatie
31	11. continuïteit
33	12. instrumenten
35 - 48	culturele basisinfrastructuur
36	randvoorwaarden
38	toepassing van de uitgangspunten
40	de belangrijkste uitspraken per sector
51 - 54	overzicht aanbevelingen
	II
57 - 176	agenda en basisinfrastructuur per sector
57	amateurkunst en cultuureducatie
63	archieven
69	architectuur, stedenbouw, monumenten, archeologie en landschap
78	beeldende kunst en vormgeving
89	bibliotheken
96	film
105	intercultureel cultuurbeleid
106	internationaal cultuurbeleid
108	letteren
118	media
125	musea
135	inleiding op de podiumkunsten
142	dans
153	muziek en muziektheater
165	theater
	III
179 - 207	bijlagen
179	adviesaanvraag
185	reactie op verschil maken 6 oktober 2006
193	voorstel wijziging wet specifiek cultuurbeleid
201	reactie op verschil maken 16 november 2005
205	reageren?
207	namenlijst
208	colofon

amateurkunst en
cultuureducatie⁴¹ 57
archieven⁴¹ 63
architectuur, stedenbouw,
monumenten, archeologie
en landschap⁴² 69
beeldende kunst en
vormgeving⁴² 78
bibliotheken⁴² 89
film⁴³ 96
intercultureel
cultuurbeleid⁴³ 105
internationaal
cultuurbeleid⁴³ 106
letteren⁴⁴ 108
media⁴⁴ 118
musea⁴⁵ 125
dans⁴⁷ 142
muziek en muziektheater⁴⁷ 153
theater⁴⁸ 165

agenda cultuur- beleid & culturele basisinfra- structuur

agenda cultuurbeleid

Samenvatting

Deze agenda zet onder het leidend beginsel van cultureel burgerschap (paragraaf één) voor de komende jaren een tijdspad uit naar meer kunst- en cultuurparticipatie in de brede zin van het woord. In de vijf volgende paragrafen wordt de stand van zaken opgemaakt en worden relevante ontwikkelingen gesignaleerd die de keuze van de agendapunten hebben bepaald. Deze ontwikkelingen bieden perspectief op succes, maar houden ook risico's in. Zo heeft de toegenomen heterogeniteit van de Nederlandse bevolking, waarop in de tweede paragraaf wordt ingegaan, culturele instellingen geconfronteerd met vraagstukken waarop nog geen afdoend antwoord is gevonden – er zijn kansen, maar ook risico's. Duidelijk is dat een eenzijdig accent op etniciteit niet goed werkt. Er zijn veel meer verschillen tussen mensen die van belang zijn om in het cultuurbeleid rekening mee te houden.

Paragraaf drie gaat in op land en bestuur. De grote bouwactiviteiten die in het verschiet liggen, onder meer in het kader van een hernieuwde strijd tegen het water, bieden nieuwe ruimtelijke vraagstukken. Het architectuurbeleid moet ertoe bijdragen dat de kansen die hier liggen voor ruimtelijk, cultureel en maatschappelijk verantwoorde oplossingen worden benut. Als opdrachtgevers dragen de verschillende overheden hierbij een aanzienlijke verantwoordelijkheid. Zij zijn ook verantwoordelijk voor de manier waarop het land wordt bestuurd, met inbegrip van het cultuurbeleid. Cultuurbeleid kenmerkt zich door het voortdurend zoeken naar complementariteit van verschillende overheidslagen. Er is weinig wettelijke basis en dientengevolge een voortdurende noodzaak tot precieze bestuurlijke afstemming.

In paragraaf vier tot en met zes worden ontwikkelingen gesignaleerd die nauw met elkaar samenhangen. Digitalisering en medialisering hebben een maatschappelijk proces op gang gebracht dat diep ingrijpt in de manier waarop mensen zich tot elkaar verhouden. Cultuurconsumenten worden steeds vaker cultuurproducenten. Digitalisering maakt nieuwe vormen van cultuurparticipatie mogelijk. Veelbelovend is het ontstaan van nieuwe distributieverhoudingen waardoor er tal van nieuwe mogelijkheden ontstaan voor culturele nichemarkten. Culturele instellingen zullen de wijze waarop ze functioneren en zijn ingericht, moeten aanpassen. Dat wordt ook gevraagd van de subsidiegevers en hun opstelling jegens de instellingen. Vooral onder invloed van de groeiende behoefte aan kennis en creativiteit

hebben het bedrijfsleven en de cultuur elkaar beter gevonden. De ministeries van Cultuur en Economische Zaken zijn daarop ingesprongen met een gezamenlijk beleidsprogramma. Het is echter duidelijk dat de economische potentie van de cultuur zo slechts ten dele wordt benut. Daar is meer voor nodig – een thema dat in de tiende paragraaf, over innovatie, terugkomt. De wereld is door digitalisering zowel groter als kleiner geworden. De spanning die dat oproept, klinkt door in internationale verdragen en conventies. Liberalisering van de wereldhandel heeft aanzienlijke consequenties voor het auteursrecht. Het algemene patroon dat Europese beleidsdragers en lokale burgemeesters aan invloed winnen ten koste van het rijk, is ook zichtbaar in het internationale cultuurbeleid. Herpositionering van onze steden als internationale culturele vrijplaatsen, onder meer voor een open debat over de bijdrage die cultuur kan leveren aan een goede afloop van het Europese avontuur, sluit daar naadloos op aan.

De zes paragrafen daarna gaan in op de kansen die de gesignaleerde ontwikkelingen bieden, en op wat er concreet moet gebeuren om die kansen te grijpen of om gesignaleerde gevaren af te wenden. Zij vormen samen de agenda voor het cultuur- en mediabeleid. Paragraaf zeven herhaalt een eerder standpunt van de Raad dat mediawijsheid geboden is om in een gemedialiseerde wereld de weg te kunnen vinden. Culturele instellingen krijgen een andere rol te vervullen. Het dominante sectorale denken binnen een afgebakend cultureel domein, een bepaalde cultuuruiting of culturele praktijk zal plaatsmaken voor een opstelling waarbij de oriëntatie van een individu, een groep of een maatschappelijke groepering vooropstaat. Ontschotting en samenwerking, niet alleen binnen de culturele sector maar ook daarbuiten, zijn in dat verband de grootste uitdagingen. Digitalisering kent ook grote risico's: ongewenst gebruik van het auteursrecht en een verminderde toegankelijkheid van het publieke domein. Deze verwante onderwerpen staan hoog op de agenda van de Raad. Hij formuleert nu alvast het uitgangspunt dat alles wat met publieke middelen gemaakt is in ieder geval publiekelijk toegankelijk moet zijn en blijven.

Paragraaf acht bevestigt dat cultuuroverdracht binnen en buiten schoolverband cruciaal blijft voor een brede cultuurparticipatie. In dat verband is de hernieuwde aandacht voor het *Bildungsideal*, geconcretiseerd in een nieuwe aanpak in het primair en het voortgezet onderwijs, hoopgevend maar niet voldoende. Het onderwijs in de Nederlandse taal als sleutel tot verdere culturele ontplooiing en het onderwijs in de muzische vakken laten nog veel te wensen over. De Raad bepleit een nieuw fonds voor amateurkunst en cultuureducatie om zo de samenhang tussen amateurkunst en cultuureducatie te versterken, vernieuwing te stimuleren en extra te investeren in buitenschoolse kunsteducatie. Ook talentontwikkeling, het thema van de negende paragraaf, vraagt bijzondere aandacht. De positie van het kunstvakonderwijs in de beeldende kunst behoeft verbetering. Daarnaast is de amateurkunst een algemeen erkende kweekvijver voor talenten, die vaak dankzij gespecialiseerde instellingen verder kunnen doorstromen. Ook cultuurprofielscholen en vooropleidingen vervullen die functie. Er is nog altijd

grond voor het angstige vermoeden dat in sommige disciplines Nederlands jong talent aan een vakopleiding begint met een achterstand op buitenlandse studenten die nauwelijks nog in te lopen is. De daarop gerichte aanbevelingen van het gezamenlijke advies van de Onderwijsraad en de Raad voor Cultuur staan dan ook nog steeds overeind.

In de tiende paragraaf, over innovatie, leiden de in de passages over technologie (paragraaf vier), economie (paragraaf vijf) en e-cultuur (paragraaf zeven) uitgezette lijnen tot de conclusie dat de cultuursector actiever moet worden betrokken bij de algemene innovatieagenda. Daarop voortbouwend roept de Raad op tot meer tijd en geld voor innovatie. En tot meer regie aan de hand van een ambitieus innovatieprogramma, waarin verschillende departementen participeren en waarop consortia van uiteenlopende partijen kunnen inschrijven. De Raad is van plan zich met andere instanties te verstaan over de uitgangspunten van een dergelijk innovatieprogramma, waarin ook plaats zou moeten zijn voor maatschappelijke innovatie.

Alvorens in paragraaf twaalf te eindigen met een bestuurlijk-technische paragraaf, als opstap naar het advies van de Raad over de voorstellen voor de culturele basisinfrastructuur, wordt in de elfde paragraaf een lans gebroken voor meer historisch bewustzijn en herstel van de continuïteit. De kunsten, het erfgoed en de media kunnen daar in belangrijke mate toe bijdragen. In de cultuursector, en ook daarbuiten, worden maar al te vaak scheidslijnen tussen verleden, heden en toekomst aangebracht die eerder verstorend werken dan stimulerend. Zo zijn er nauwelijks wezenlijke verschillen tussen monumentenbeleid en architectuurbeleid. Ontschotting zal ook de scheidslijnen tussen tijdvakken doen vervagen, waardoor de continuïteit duidelijker in beeld zal komen.

1 Cultureel burgerschap

De samenleving die de bewoners van Nederland met elkaar vormen, staat onder druk. Onzeker over hun toekomst, ontevreden over wat er allemaal over hun hoofden heen gebeurt en niet zelden met weinig begrip en respect voor elkaar, sluiten velen zich op in hun eigen gelijk en kijken van daaruit met een zekere berusting naar de dingen die komen. Op het breukvlak van twee eeuwen waar-schuwt het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) ervoor dat we het hier op die manier letterlijk en figuurlijk niet droog houden.¹ De als ongewenst ervaren buitenwereld, met alles wat zich daarin afspeelt, is immers niet buiten de niet meer zo veilige dijken te houden. Deze naar binnen gerichte houding staat bovendien haaks op een vaderlandse traditie van kosmopolitisme, ondernemerschap, tolerantie, democratie, vrijheid en innovatie.

Hoewel er de laatste jaren, al dan niet terecht, deuken zijn geslagen in dat beeld, staat het nog steeds overeind en weerspiegelt het nog altijd de belangrijkste ingrediënten waarmee we het avontuur dat toekomst heet, zullen moeten aangaan. Dat sluit nauw aan bij de oproep van Alexander Rinnooy Kan bij zijn installatie als voorzitter van de Sociaal Economische Raad (SER) tot een 'nationale participatiestrategie'. Het doel daarvan is nieuw zelfvertrouwen te vestigen, uitgedragen door weerbare burgers die dankzij een voortdurend proces van onderwijs en scholing de weg weten te vinden in een veranderende wereld.

Beleid

De invalshoek van de Raad voor Cultuur is anders dan die van de SER, ondanks de verwantschap tussen beide adviescolleges. Toch staat ook in deze cultuuragenda voor de nabije toekomst het thema burgerschap hoog genoteerd. Voor de Raad is dat overigens geen nieuw thema. In het advies *Mediawijsheid*

¹ Sociaal Cultureel Planbureau (SCP), In het zicht van de toekomst, Sociaal en Cultureel Rapport 2004, Den Haag, 2004.

is daar al uitgebreid op ingegaan.² De Raad schaarde digitalisering en medialisering in de categorie ontwikkelingen die van invloed zijn op de manier waarop het begrip democratie vorm en inhoud krijgt. Mede onder invloed van een overheid die zich steeds minder representerend opstelt en steeds meer uitgaat van de zelfredzaamheid van participerende burgers, achtte de Raad het noodzakelijk dat burgers over voldoende 'mediawijsheid' beschikken om te kunnen functioneren in de nieuwe maatschappelijke realiteit die als gevolg van digitalisering en medialisering is ontstaan – en zich verder blijft ontwikkelen. Sinds de publicatie van het advies in 2005 is het belang van mediawijsheid alleen maar gegroeid. En dat is geen toeval. Zowel in de cultuur in de zeer ruime betekenis, waar de SER-voorzitter zich op richt, als in de cultuur, opgevat als het domein van intellectuele en artistieke processen, staat het sein op rood.³ Voor een groot deel liggen daar dezelfde, vaak mondiale, ontwikkelingen aan ten grondslag. In beide opzichten zullen burgers zelf hun positie moeten bepalen en zelf moeten kiezen op welke wijze zij op die grote ontwikkelingen reageren. Beleid, in dit geval beleid van de rijksoverheid ten aanzien van kunsten, cultureel erfgoed en de media, heeft vooral tot taak voorwaarden te scheppen die burgers, individueel en in groepsverband, daartoe in staat stellen.

Agenda

Daarvoor is in de eerste plaats vrijheid van expressie nodig. Die vrijheid is veelzijdig en heeft zowel betrekking op processen van productie en distributie als van deelname – een onderscheid dat overigens steeds meer vervaagt. Vrijheid betekent ook vrije toegang tot het publieke domein, dat onder invloed van de digitalisering aan grote veranderingen onderhevig is. In het publieke kennisdomein moet de informatie onafhankelijk en betrouwbaar zijn. Met het bieden van vrije toegang en de borging van betrouwbaarheid en onafhankelijkheid houdt de taak van de rijksoverheid niet op. Het is ook een overheidstaak om burgers in het publieke domein wegwijs te maken. Daarnaast schept de rijksoverheid voorwaarden voor het behoud van bestaande en het vervaardigen van nieuwe cultuuruitingen die van bijzondere betekenis worden geacht. De waarde daarvan is in de eerste plaats intrinsiek. Die intrinsieke waarde krijgt meer betekenis naarmate cultuuruitingen beter en intensiever worden gebruikt. Intensief gebruik schept een levendig en kosmopolitisch cultureel klimaat met ruimte voor innovatieve, conceptuele makers en culturele pioniers. En voor volop participerende en

cultureel geïnvolverde burgers. Daar ligt de kern van deze beleidsagenda voor cultuur, kunst en media, die erop gericht is de wereld veilig, duurzaam, spannend en mooi te maken – te beginnen in Nederland. Op die manier wordt voortgebouwd op de uitgangspunten en thema's van het meerjarig werkprogramma van de Raad.⁴

Kunsten, erfgoed en media

Een samenleving die vooruit wil, doet er verstandig aan óók achterom te kijken. Het verleden moet niet worden vergeten, maar opgepoetst en gebruikt. Zonder continuïteit raken we op drift en koersen we van het ene incident naar het volgende. Ons collectieve geheugen, waarvan belangrijke delen zijn opgeslagen in archieven, musea en bibliotheken, schept een onmisbare basis voor die continuïteit. Dat weerhoudt cultuurmakers en kunstenaars er niet van onder het oer-Hollandse motto 'onderzoekt alles en behoudt het goede' de toekomst te verkennen en daar nieuwe concepten en perspectieven voor te ontwerpen. In die zin fungeert de 'muzische dimensie' van onze cultuur, zoals de *Canon van Nederland* het noemt, niet alleen als schatkamer, maar ook als nationaal laboratorium voor onderzoek en ontwikkeling. Zeker in een economische context waarin de schaarste aan kennis en creativiteit alleen maar nijpender wordt, levert een florierende kunst- en cultuursector een onschatbare bijdrage aan toekomstige welvaart en toekomstig welzijn. Hier en nu is cultuur onmisbaar als bron van onderlinge binding en zingeving. Mensen hebben om goed te kunnen functioneren, alleen of in groepsverband, een referentiekader nodig – een als zinvol ervaren verband tussen de voortdurende stroom van ervaringen en indrukken waarin het leven van alledag zich afspeelt. Op zoek naar een zinvol bestaan gaan zij te rade bij geordende patronen, zoals religie, ideologie, doctrine, moraal, taal, kunst en cultureel erfgoed, of combinaties daarvan. Zo'n stelsel schept een band tussen mensen en fungeert vaak als basis voor gedeelde waarden, verwachtingen en leefregels. Kunst prikkelt vooral de verbeelding; kunst schept ongekennde vergezichten die mensen kunnen inspireren – en sommigen zelfs uitzicht bieden op de zin van het bestaan. Erfgoed laat zien waar we vandaan komen en scherpt aldus de blik op de toekomst. De media zijn vooral van invloed op de onderwerpen waarover mensen het met elkaar hebben, de materiële en immateriële zaken die zij van waarde vinden. Hoe zij zich met elkaar verbonden weten, of zich juist van elkaar willen onderscheiden. In een recente verkenning van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) wordt

² Raad voor Cultuur, *Mediawijsheid. De ontwikkeling van nieuw burgerschap*, Den Haag, 2005.

³ In de uitgangspunten van het Meerjarig Werkprogramma van de Raad voor de periode 2006-2009 wordt cultuur gedefinieerd als 'het geheel van praktijken en gebruiken waarmee de leden van de samenleving betekenis verliezen aan hun historische en sociale bestaan'.

⁴ De Raad identificeerde in zijn werkprogramma zeven thema's: intercultureel, internationaal, regionaal cultuurbeleid, e-Cultuur/medialisering, culturele vorming, instrumentarium cultuurbeleid en cultuur en economie.

5
Gerrit Krijnen en Martijn
Lampert, 'Leefstijlen en zin-
geving', in: Geloven in het
publieke domein: verkenningen
van een dubbele transitie.
Hetenschappelijke Raad voor het
Regeringsbeleid (WRR), Den Haag,
2006.

gesignaleerd dat kerkgebonden religie als bron van zingeving opdroogt en plaatsmaakt voor verschillende leefstijlen, waarin religie transformeert en ook andere bronnen van zingeving een plaats hebben.⁵ De categorie die het etiket 'burgerschapstijl' kreeg opgeplakt, onderscheidt zich door een uitgesproken verantwoordelijkheidsgevoel voor publieke zaken. De enquête die aan het rapport ten grondslag ligt, laat zien dat voor degenen die hiertoe worden gerekend de media een belangrijke bron van zingeving vormen.

Cultureel burgerschap

Met het begrip 'cultureel burgerschap' wil recht gedaan worden aan het toegenomen belang van culturele praktijken en instellingen in de samenleving en aan de gegroeide vervlechting van politiek, economie en cultuur. Misschien is het zelfs beter om te spreken van een toegenomen inzicht in het belang van cultuur voor het functioneren van de samenleving. Burgerschap en maatschappelijke participatie zijn niet louter een kwestie van – ooit verworven – formele rechten en van economische zelfstandigheid. Het zijn zaken die dag in dag uit moeten worden bevochten en waargemaakt, en daarbij spelen cultuur en culturele participatie een cruciale rol. Globalisering, migratie en de doorbraak van een mondiale populaire cultuur hebben de vanzelfsprekende identificatie van burgerschap met een bepaalde, nationaal gebonden, politieke gemeenschap onder druk gezet, wat bijvoorbeeld wordt weerspiegeld in het naarstig speuren naar een nationale canon. De burger is niet zomaar lid van een nationale gemeenschap, maar tegelijk consument van mondiaal verbreid cultuuro goed, van Microsoft tot Nissan, en van capoeira tot yoga. In de economie groeit de aandacht voor bedrijfsculturen en voor de invloed van een creatieve klasse. Naast gewoon kapitaal spreken we ook van cultureel kapitaal en wijzen we steden aan als culturele hoofdstad. Het klassieke model van een actieve culturele en artistieke elite versus een receptief en passief massapubliek – en daarmee van hoog versus laag – maakt geleidelijk plaats voor een veel gedifferentieerder beeld van culturele participatie, uitwisseling en interactiviteit. De term cultureel burgerschap is niet bedoeld als verklaring voor deze toegenomen betekenis van cultuur, maar moet worden gezien als indicatie en onderstreping van de complexiteit en de gelaagdheid van burgerschap als zodanig – en daarmee van de onmiskenbare betekenis van kunsten, culturele praktijken en instellingen voor de bloei en ontwikkeling van de nationale politieke gemeenschap in een mondiale context.

2 De mensen

Bevolking

De samenstelling van de Nederlandse bevolking is in relatief korte tijd ingrijpend veranderd. Vooral door de komst van niet-westerse migranten, die voornamelijk in de vier grote steden wonen. Met een percentage van 35 nemen Amsterdam en Rotterdam de koppositie in. Gemiddeld behoort iets meer dan de helft van de jeugd in de vier grote steden tot deze groep. Zij ontwikkelen een eigen cultuur die onder meer wordt gekenmerkt door eigen opvattingen en invullingen van het begrip artisticeit, waarbij het klassieke onderscheid tussen hoge en lage cultuur geen rol speelt. Voor veel migranten zal gedurende opeenvolgende generaties – en dat kunnen er veel zijn – een dubbele culturele achtergrond van invloed blijven op de wijze waarop zij hun leven vormgeven. Toegenomen mogelijkheden om te reizen en informatie uit te wisselen op mondiaal niveau leiden tot transnationale cultuurgemeenschappen, waarin Nederlanders van elders zich in meerdere of mindere mate zullen blijven oriënteren op de cultuur van de regio, of het land van herkomst. De graad van maatschappelijke acceptatie van nieuwe Nederlanders door de autochtone bevolking zal mede van invloed zijn op de wijze waarop en de mate waarin de cultuur van herkomst hun identiteit blijft bepalen.

Ondertussen vergrijst Nederland. 14 procent van de Nederlanders is 65-plusser. Dat is minder dan gemiddeld in de Europese Unie. Door een onverwacht sterke daling van de bevolkingsgroei zal de vergrijzing wel iets sneller verlopen dan werd aangenomen, vooral wanneer de babyboomgeneratie na 2010 de pensioengerechtigde leeftijd bereikt.

Diversiteit

De verschillen in leefstijl tussen diverse bevolkingsgroepen lijken eerder toe te nemen dan te verdwijnen. Onze ingewikkeld geworden samenleving vertoont tal van breuklijnen en barrières tussen burgers – grenzen die doorwerken in de deelname aan het gevestigde culturele leven, met name aan vele van de gesubsidieerde onderdelen daarvan. Met sommige demografische verschillen, zoals naar opleidingsniveau of naar inkomen, is het cultuurbeleid al jaren vertrouwd, wat overigens niet betekent dat er afdoende op ingespeeld is. Dat geldt ook voor de geografische, sociale, leeftijds- en genderverschillen in die heterogene samenleving. Onder de noemer intercultureel is de aandacht de laatste jaren vooral gericht geweest op etniciteit in combinatie met

een laag opleidingsniveau. Eenzijdige beeldvorming heeft ertoe geleid dat een beperkte groep allochtonen centraal is komen te staan in het beleid. Met ongewenste neveneffecten, zoals uitsluiting van andere groepen en onvoldoende oog voor de rol die interculturaliteit al vervult in verschillende geledingen van kunst, cultuur en media. Voor het slechten van drempels en uitsluitingsmechanismen in de bredere context van het culturele leven en de publieksparticipatie is dan ook een aanzienlijk ruimere en meer flexibele benadering nodig dan de term interculturaliteit aangeeft.

Bovendien is er behoefte aan beleid dat zowel op het niveau van de overheid als dat van de instellingen het permanente karakter van diversiteit als uitgangspunt neemt, zoals de Raad al eerder heeft bepleit. Het diversiteitsbeleid moet af van een eenzijdige incidentele, projectmatige aanpak. Projecten moeten blijven bestaan en moeten beter worden ingebed in een structuur. Kennis en ervaring die worden opgedaan bij verschillende projecten mogen niet verloren gaan. Ze moeten beklijven en worden ingebed in uiteenlopende culturele praktijken. En er moet meer ruimte komen voor reflectie op de aard en op de implicaties van culturele diversiteit. Sectorinstituten, fondsen en koepelorganisaties hebben daarbij een stuwende taak. Kunstenaars, cultuurdraagers en culturele instellingen moeten niet op voorhand worden ingekaderd in een etnische definitie. Een categoriale benadering, zoals op grond van etniciteit, heeft vaak een belemmerend effect op de wisselwerking tussen gevestigde en niet-gevestigde, westerse en niet-westerse cultuuruitingen. Kunstenaars bepalen hun positie ten opzichte van de veranderende samenleving vooral binnen de context van hun eigen sector of discipline.

De oproep om kunstenaars niet primair aan te spreken op hun etniciteit betekent geenszins een veroordeling van diegenen die etniciteit als bron gebruiken. In het nabije verleden zijn er, voornamelijk op grond van etniciteit, verschillende voorzieningen getroffen die nog altijd nut en betekenis hebben en niet zonder meer kunnen worden gestaakt. Betrokken kunstenaars, cultuurdraagers en culturele instellingen erkennen de spanning die bestaat tussen de bezwaren van een speciale positie, gebaseerd op andere dan artistieke gronden, en de effectiviteit van gericht beleid. De Raad is ervan overtuigd dat, meer dan op enig ander terrein, gewenste veranderingen hier niet vanzelf plaatsvinden. Programma's en andere voorzieningen die ruimte scheppen voor culturele expressie en participatie van nieuwe Nederlanders blijven daarom nodig.

Een nieuw accent op culturele diversiteit betekent evenmin dat elke gesubsidieerde instelling het roer radicaal moet omgooien. Het betekent wel dat iedere gesubsidieerde instelling opnieuw haar eigen positie ten opzichte van het thema bepaalt, vanuit haar eigen maatschappelijke rol en haar eigen verantwoordelijkheid. En dat binnen het totaal van instellingen een evenwichtiger verhouding ontstaat tussen organisaties die vanuit verschillende inspiraties werken. Van instellingen waarbij het rijk direct dan wel via de fondsen betrokken is, mag worden verwacht dat zij in hun activiteiten, hun verhouding tot het publiek en hun personeelsbeleid volop aandacht geven aan de veranderende demografische samenstelling van Nederland. Vooral met een gericht personeelsbeleid kan veel worden bereikt. Mits er structureel aandacht voor is, volgens realistische verwachtingen te werk wordt gegaan, en alle niveaus binnen een instelling erbij worden betrokken. Diversiteit is ook een thema voor samenwerking tussen de verschillende overheden. Immers, diversiteit manifesteert zich vooral in de groeiende pluriformiteit van lokale gemeenschappen. Daar wordt vaak actief beleid gevoerd om kunst en cultuur in te schakelen bij sociale processen. Het Actieplan Cultuurbereik, waarin de verschillende overheden samenwerken, heeft ook in dat opzicht vaak stimulerend gewerkt.

Onderwijs

Het opleidingsniveau van de Nederlandse bevolking is de laatste decennia sterk gestegen en stijgt nog altijd. Volgens het SCP is het plafond bijna bereikt. Het SCP vermoedt dat zich vooral onder de allochtone bevolking nog interessant groeipotentieel bevindt.⁶ Ooit bestond de verwachting dat meer onderwijs als vanzelf zou leiden tot een grotere deelname aan het culturele leven. Of die verwachting is uitgekomen, laat zich nauwelijks afleiden uit het beschikbare cijfermateriaal. De definities zijn in de loop van de tijd sterk gewijzigd. Onder invloed van elkaar afwisselende vernieuwingsoperaties is het huidige onderwijs nauwelijks nog vergelijkbaar met dat van dertig jaar geleden. Bovendien is het culturele leven veel breder en toegankelijker geworden – met popconcerten, danceparty's, musicals, games, de overvloed aan boeken en tijdschriften, de veelheid aan voorstellingen en concerten, films op tv en dvd, de betaalbaarheid van eigentijds design, et cetera.

Het onderwijsniveau van de bevolking mag dan gestegen zijn, binnen het onderwijs is de voor historisch-cultureel onderwijs gereserveerde tijd afgenomen, zowel in het vormend onderwijs als in de opleiding van leraren.

⁶ Sociaal Cultureel Planbureau (SCP), *De sociale staat van Nederland*, Den Haag, 2005, p. 48–50.

7

De Onderwijsraad doet in zijn recente verkenning *Versterking van kennis in het onderwijs* (2006) aanbevelingen om de kennis in het onderwijs te versterken. Hij pleit onder andere voor een betere systematiek van het vastleggen van onderwijsinhouden en voor het behouden en versterken van het kennisniveau van leraren.

8

Zie bijvoorbeeld J. de Haan en W.P. Knulst, *Het Bereik van de kunsten*, SCP, Den Haag, 2001, p. 141.

9

Zie het advies *Onderwijs in cultuur. Versterking van cultuureducatie in primair en voortgezet onderwijs* van de Onderwijsraad en Raad voor Cultuur, Den Haag, 2006, p. 40-43.

Het begrip algemene ontwikkeling heeft een andere invulling gekregen. De overdracht van kennis heeft aan waarde ingeboet en gedeeltelijk plaats moeten maken voor de training van vaardigheden.⁷ Als verklarende factor voor cultuurparticipatie hebben de aard en de kwaliteit van het onderwijs meer gewicht dan de hoeveelheid. Voor de cultuurparticipatie is het weinig bemoedigend dat moet worden geconstateerd dat, in weerwil van obligate lippendiensten, in het algemeen cultuur ook in het onderwijs weinig status heeft. De onderwijstijd voor historische en culturele vakken is beperkt. De kennis van veel docenten schiet tekort. Scholen hebben in de afgelopen jaren steeds meer autonomie gekregen en bepalen zelf hoe zij het lesprogramma invullen.

Het programma *Cultuur en School* heeft de aandacht voor kunst en cultuur in het basis-onderwijs en het voortgezet onderwijs flink aangewakkerd. Het effect op langere termijn is echter onzeker. Cultuureducatie is een zaak van lange adem. Pas over enkele jaren is te meten of leerlingen die het hele programma hebben doorgemaakt meer culturele bagage hebben dan leerlingen die dat niet hebben gedaan. Overigens is aandacht voor cultuur in het onderwijs niet alleenzalmakend. Er zijn zelfs in het beste geval niet meer dan enkele lesuren per week mee gemoeid. De invloed van het gezin en van de dynamiek van de eigen groep is veel groter.⁸ Toch kan een goede en goed opgeleide docent wonderen verrichten. Daarom bepleitten de Onderwijsraad en de Raad voor Cultuur in hun gemeenschappelijke advies dat studenten op de pabo zich moeten kunnen ontwikkelen tot leraren met ruim voldoende culturele bagage. Het curriculum van de pabo dient daartoe structureel aandacht te besteden aan kunst- en erfgoededucatie, omgevingsonderwijs, media-educatie, filmeducatie, literatuureducatie en leesbevordering.⁹ Omdat de situatie ten aanzien van geletterdheid en literaire competenties alleen maar urgenter is geworden, dringt de Raad aan op een renovatieplan ter versterking van het literatuuronderwijs.

3 Het land en het water

Inrichting

De film *An Inconvenient Truth* van Al Gore presenteert Nederland als een van de eerste landen die zullen onderlopen als de opwarming van de aarde in het huidige tempo door gaat. Zelfs bij een drastische vermindering

van de milieuvervuiling zal het de komende vijftig jaar twee graden Celsius warmer worden op aarde. En dan houden we het hier volgens Gore niet droog. Het waarheidsgehalte van die voorspelling in het midden latend, is overduidelijk dat het beteugelen van de effecten van een stijgende zeespiegel, wassende wateren en nog meer neerslag in belangrijke mate bepalend zal zijn voor de inrichting van ons land. In de tijd van HSL, Betuwelijn en Vinex lijken we te zijn vergeten dat veel inwoners nu eenmaal in een delta onder de zeespiegel leven. Willen we droge voeten houden, dan zullen duurzame oplossingen voor de bescherming tegen en de beheersing van het water centraal moeten staan bij de inrichting van Nederland in de nabije toekomst. Over een langer tijdsbestek gezien betekent dat niets nieuws. Zo heeft het water de inrichting van ons cultuurlandschap door de eeuwen heen bepaald en doet het dat nog steeds. De manier waarop we met het water omgaan, is behalve een technische ook een culturele aangelegenheid. En dat geldt ook voor de duurzaamheid. Voor de geloofwaardigheid van architectuur als cultuuruiting kunnen maatschappelijke kwesties van deze omvang niet worden genegeerd. De professie, gespecialiseerd in ruimtelijke vraagstukken, zal moeten meedenken over onderwerpen zoals de beperking van de milieubelasting die het bouwen en de aanleg van infrastructuur veroorzaken op lokaal, regionaal en mondiaal niveau – alsmede over de effecten op de langere termijn van interventies in de stad en in het landschap.

Nieuwe accenten

Behalve voor het water en het milieu is de afgelopen jaren ook de aandacht verzwakt voor andere onderwerpen, zoals de woningbouw, de inrichting van het open land en de kwaliteit van de openbare ruimte. Het is tijd om het integrale ontwerp nieuw leven in te blazen. Architectuur, stedenbouw, landschapsarchitectuur, monumentenzorg en archeologie moeten weer met kracht en in onderlinge samenhang worden ingezet bij het werken aan een mooi Nederland, waarin het prettig is om te leven en te werken, dat aantrekkelijk is om in te investeren, waar veel is om te bewonderen en om van te leren. Een architect is immers veel meer dan een merk en een gebouw is veel meer dan een product in de portefeuille van een projectontwikkelaar. Zeker ten behoeve van de gigantische vraagstukken die het water creëert, heeft de architectuur een invloedrijke en wezenlijke rol te vervullen in de publieke sfeer. Vanuit die rol moet de architectuur opnieuw onderzoeken wat onder de huidige maatschappelijke condities wordt en kan worden gedaan. Hier ligt

met name een taak voor de vakgemeenschap, om ervoor te zorgen dat aan de ontwerper de centrale rol wordt toegekend in ingewikkelde ruimtelijke transformatieprocessen. Dat vraagt van architecten een geëngageerde houding en kennis van de samenleving. Of, zoals architectuurtheoreticus Anthony Vidler het onlangs in een interview in *De Architect* omschreef: "Ze zouden zich weer moeten opstellen als actieve burgers die gebouwen ontwikkelen. Architecten moeten gaan opereren als de pleitbezorgers van een betere omgeving." ¹⁰ Voor een vitaal Nederland zijn de maatschappelijke opgaven, de ontwerppraktijk en de omgang met het erfgoed onverbrekkelijk met elkaar verbonden. De deelnemers aan dit proces – de makers, de beheerders, de opdrachtgevers en de gebruikers – vervullen daarin als cultureel burger onmiskenbaar ieder hun eigen rol.

Ook de overheid kan niet weglopen voor haar verantwoordelijkheid. De Nederlandse overheid heeft een eigen verantwoordelijkheid voor de culturele kwaliteit van grote projecten, zoals dijk aanleg, energiecentrales, Vinex-wijken, Noord-Zuidlijn, de stationsgebieden, et cetera. Als veelvuldig en invloedrijk opdrachtgever mag van de overheid een inspirerende opstelling worden verwacht, met een scherp oog voor het algemene belang van kwalitatief goede architectuur. Verantwoord opdrachtgeverschap onderscheidt zich door een krachtige visie op wat er moet worden bereikt, een grote mate van betrokkenheid bij het ontwerpproces en bereidheid tot dialoog met ontwerpers en eventuele gebruikers. Ook als vormgever en uitvoerder van architectuurbeleid zou de overheid meer rekening moeten houden met de sociale, culturele en politieke functies van architectuur (in de breedste zin van het woord).

Het toenemende belang van Europa en de regio is bij de inrichting van Nederland duidelijk merkbaar. 'De regio' is een vloeiend begrip geworden, waarbij grensafbakening afhankelijk is van de gestelde opgave. Het rijk moet de eigen rol in het geheel opnieuw overzien en waar nodig anders invullen. Dat kan ertoe leiden dat het rijk een stap terug moet doen ten gunste van de regio en Europa.

Bestuur

Met het instellen van de Bataafse Republiek kwam er ruim twee eeuwen geleden een einde aan de versnippering van het landsbestuur. En hoewel er een steviger centraal gezag ontstond, bleven verschillende regionale instituties, zoals waterschappen, delen van hun macht behouden: de gedecentraliseerde eenheidsstaat deed zijn intrede. Langzaam

groeide de moderne Staat der Nederlanden, en parallel daaraan ontwikkelde zich de centrale dan wel decentrale betrokkenheid van de diverse overheidslagen. Nam de centrale overheid als eerste vooral verantwoordelijkheid voor het erfgoed, de steden ontfermden zich als eerste over de kunsten, onder meer door steun aan orkesten. En nu, twee eeuwen later, is er een goede balans tussen de invloed en macht van de rijksoverheid en die van de andere bestuurslagen. Decentraal wat kan, centraal wat moet, is het adagium waarmee de Nederlanders hun polder hebben verdeeld.

Andere overheden

Cultureel burgerschap krijgt vorm in de eigen woon- en werkomgeving. Dat is zelden of nooit Nederland als geheel, maar bijna altijd een stad, een dorp, een streek of een regio. Cultuurbeleid is dan ook geen zaak van het rijk alleen. Het budget van de andere overheden bij elkaar is bovendien ruim twee keer zo groot als dat van het rijk. Daarom is bij het opstellen van deze cultuuragenda veel werk gemaakt van afstemming met de gedachtevorming bij de decentrale overheden. Op die manier werd ook tegemoetgekomen aan het uitdrukkelijke verzoek in de adviesaanvraag om rekening te houden met de invalshoek van steden en regio's. Het aanknopingspunt vormden de drie grote steden en vijf landsdelen, die elke vier jaar een convenant met de bewindspersoon voor Cultuur sluiten over een gezamenlijke inzet voor het cultuurbeleid.

Medio december 2006 heeft een delegatie van de Raad gesprekken gevoerd, zowel met bestuurders als met vertegenwoordigers van de cultuursector van de vijf landsdelen en de grote steden. Over het algemeen bestaat tevredenheid over de samenstelling van de landsdelen. Met uitzondering van het landsdeel West, waar de samenwerking weinig synergie oplevert. De afwezigheid van banden met de grote steden in dat gebied lijkt de belangrijkste oorzaak. Daar zal de komende periode een oplossing voor moeten komen, wat overigens niet ten koste mag gaan van de afstemming met het landelijke gebied. Ook zou het rijk in de opvatting van de landsdelen en de grote steden in de toekomst meer rekening moeten houden met de prioriteiten van het lokale en regionale cultuurbeleid.

Op een ander niveau dan de landsdelen zijn er verschillende geformaliseerde gemeentelijke samenwerkingsverbanden voor cultuur. Vijf grote Brabantse steden, met elk een eigen profiel, overwegen zich als 'Brabantstad' te kandideren voor de verkiezing tot Europese culturele hoofdstad. In het zuiden werken de

steden Maastricht, Heerlen en Sittard/Geleen formeel samen onder de noemer 'Tripool'. Samenwerking tussen steden is niet de enige manier van culturele profilering. Talrijke gemeenten en provincies profileren zich afzonderlijk met verwijzingen naar een of meer bijzondere aspecten van de eigen cultuur. Elke regio heeft zijn eigen bijzondere kenmerken. Zo staat bijvoorbeeld tegenover de 'ijle' culturele infrastructuur van de drie noordelijke provincies de 'dichtere' culturele infrastructuur van de verstedelijkte gebieden in Brabant en Zuid-Limburg. Die verschillende karakters maken ook de behoeften en de ambities van de regio's verschillend. Het rijk wordt gevraagd deze differentiatie te erkennen en serieus te nemen. En, zo vindt men, er meer rekening mee te houden. Of, nog sterker, de verschillen een plaats te geven in het beleid.

In alle landsdelen vervullen culturele instellingen vaak verschillende functies tegelijk. Het rijk financiert er meestal slechts één van. Wanneer de subsidie daarvoor wegvalt, valt ook de basis voor de andere functies weg, bijvoorbeeld ten behoeve van het amateurcircuit, of van opleidingen. Bovendien is er niet alleen samenhang van functies binnen één instelling, maar ook tussen instellingen onderling. Naarmate de culturele infrastructuur ijler is, is het belang groter dat er instellingen zijn die deze nevenfuncties kunnen vervullen. In de landsdelen nemen kunstenaarsinitiatieven, productiehuisen, werkplaatsen en zogeheten culturele broedplaatsen een centrale positie in bij de ontwikkeling van de kunsten. Instellingen die deel uitmaken van dit middensegment werken vaak op vernieuwende wijze samen met andere partijen. Ook de aanwezigheid van festivals en van instellingen voor kunstvakonderwijs in een landsdeel versterkt de onderlinge samenhang en continuïteit van het middensegment. Het behoud van een stevig middensegment is de grootste zorg van de landsdelen bij een ontwikkeling die zij als de 'verfondsing' van thans meerjarig gesubsidieerde instellingen aanduiden.

De convenantpartners willen het convenant handhaven als basis voor de samenwerking met het rijk. Zij vrezen echter uitholling van dat instrument als gevolg van de veranderingen in de Cultuurnotasystematiek. Daardoor wordt de actieradius van een convenant verkleind. De situatie zou kunnen ontstaan dat instellingen hun subsidie verliezen, en dat daarmee het scala van functies die zij in een gebied vervullen, verdwijnt. De artistiek-inhoudelijke afweging blijft dominant, maar de Raad kan zich voorstellen dat bij wijze van uitzondering, in sommige gevallen andere

zwaarwegende factoren de doorslag kunnen geven voor een positief subsidiebesluit. Integrale afspraken tussen lokale en provinciale bestuurders en de rijksfondsen lijken moeilijk te realiseren. De cultuursector vreest terecht betrokkenheid van de eigen bestuurders te verliezen als gevolg van deze verfondsing. Gezien de complexiteit van de materie bepleit de Raad om bij de eerstkomende subsidieronde nog op de inmiddels traditionele manier convenanten te sluiten die richtinggevend zijn voor de drie jaar daarna.

Decentraal wat kan, centraal wat moet

Het rijk doet steeds meer stappen terug en maakt burgers zo veel mogelijk zelf verantwoordelijk, of verplaatst de verantwoordelijkheid naar organisaties of overheden die dichterbij de burger staan. Onder het motto 'decentraal tenzij' maakt het rijk steeds vaker plaats voor lokale en regionale overheden. Wanneer andere overheden of andere partijen minstens even goed als het rijk in staat zijn taken uit te voeren of inhoud te geven aan beleid, dan hoort dat ook op die plaatsen te worden belegd. Daar kan immers meer maatwerk worden geleverd en slagvaardiger worden opgetreden. Dat klinkt eenvoudig en doeltreffend, maar de praktijk is een andere. Wat in de beleidspraktijk gebeurt, is dat het terugtreden van de overheid gepaard gaat met een toenemende drang tot risicobeheersing om toch bepaalde uitkomsten veilig te stellen. Dit veroorzaakt de zogenoemde Peperparadox¹¹, waarbij de overheid tegelijkertijd terugtreedt en optreedt. De voorheen regulerende en verzorgende overheid treedt voortaan op als controlerende en toezichthoudende instantie. Voor subsidierelaties betekent deze vorm van deregulering, waarbij de regelgeving en administratieve last in het begin van een proces worden verlicht, niet zelden dat de verantwoording aan het einde van de rit extra zwaar wordt aangezet. Bovendien moet erop worden gewezen dat er ook in het cultuurbeleid weliswaar veel kan worden gedecentraliseerd, maar dat het nog maar de vraag is of dat in alle gevallen ook de voorkeur verdient. Opnieuw is de beleidspraktijk sterker dan de wet.

In de praktijk van het cultuurbeleid is de laatste jaren een tussenvorm ontstaan die goed blijkt te werken en een gunstige uitwerking heeft op de bestuurlijke samenwerking. De Raad bepleit daarom een genuanceerde aanpak, en pleit afhankelijk van wat er nodig is in een sector soms voor meer centralisatie, soms voor meer decentralisatie. In sectoren die grotendeels zijn gedecentraliseerd, de archieven en de bibliotheken, is bijvoorbeeld

12

De middelen voor het Actieplan Cultuurbereik worden door middel van een specifieke uitkering verstrekt aan dertig steden en aan de provincies, die daar een gelijke hoeveelheid geld tegenover stellen.

13

De Stuurgroep Doorlichting specifieke uitkeringen, beter bekend als de commissie-Brinkman, bracht in 2004 zijn eindrapport uit aan het kabinet.

14

Zie Raad voor Cultuur, eCultuur: van i naar e. Advies over de digitalisering van cultuur en de implicaties voor cultuurbeleid. Den Haag, 2003. En D. De Wit en D. Esmans, eCultuur. Bouwstenen voor praktijk en beleid, Leuven, 2006.

duidelijk behoefte aan meer centrale regie in verband met processen van digitalisering en medialisering. In de sector beeldende kunst speelt de Geldstroom Beeldende Kunst en Vormgeving een belangrijke rol. De middelen worden thans uitgekeerd als een specifieke uitkering van het rijk aan bepaalde gemeenten en provincies. De meerwaarde van deze constructie is echter niet aangetoond; daarom moet een herziening overwogen worden. Deze geldstroom kan beter verdeeld worden onder de organisaties van kunst en cultuur die in de onderscheiden convenantgebieden actief zijn. Op die manier is een effectievere inzet van middelen beter gewaarborgd en kan het rijk met een gerust hart een stap terug doen. Ook het Actieplan Cultuurbereik¹² is een gezamenlijk instrument dat zowel door het rijk als door steden en provincies wordt gefinancierd en waarbij de rijksmiddelen werken als *multiplier* en stimulans. De betrokken partijen zijn nog steeds – het actieplan bestaat sinds 2001 – enthousiast over deze vorm van samenwerking, zoals bleek tijdens de gespreksronde van de Raad. Toch staat deze vorm van samenwerking voortdurend onder druk, omdat het rijk in navolging van de aanbevelingen van de commissie-Brinkman¹³ het aantal specifieke uitkeringen aan gemeenten en provincies probeert terug te dringen. Ook hiervoor dient een geschikte oplossing te worden gevonden die de beste balans tussen centrale sturing en decentrale verantwoordelijkheid garandeert.

In het cultuurbeleid bestaat naast territoriale decentralisatie al langere tijd functionele decentralisatie. Het in het leven roepen van cultuurfondsen was een belangrijke stap. Culturele instellingen hoefden voor een projectsubsidie niet meer aan te kloppen bij het ministerie, maar konden terecht bij een van de sectorfondsen. De voorgestelde herziening van de Cultuurnotasystematiek gaat nog een stap verder: ook voor vierjarige subsidies kunnen instellingen straks bij de fondsen terecht. Slechts een beperkt aantal instellingen vraagt straks nog direct subsidie aan bij de minister. De vraag is hoeveel ruimte de fondsen in dit nieuwe systeem krijgen voor het ontwikkelen van eigen beleid. In de passages over de basisinfrastructuur wordt hier verder op ingegaan.

4 De technologie

Ontwikkelingen in de samenleving, de technologie en de media hebben een ingrijpend, veelomvattend en zichzelf versterkend maatschappelijk proces op gang gebracht, waar-

door we bijna ongemerkt in een andere wereld zijn beland. Met name de ontwikkeling van informatie- en communicatietechnologie heeft grote invloed op cultuur en media. We kunnen ons niet langer beperken tot de opvatting dat we deze nieuwe verworvenheden in de oude context moeten toepassen. Onder invloed van digitalisering verandert de manier waarop we cultuur maken, verspreiden, bewaren en eraan deelnemen. Dat is niet alleen het geval bij cultuuruitingen van digitale herkomst. Ook voor alle andere cultuurpraktijken geldt dat in de veranderde samenleving digitalisering en medialisering in belangrijke mate de context bepalen waarbinnen die praktijken vorm en betekenis krijgen. Reflectie op de kansen en risico's is derhalve een zaak die alle sectoren aangaat en zou de basis moeten vormen voor een toekomstbestendig en samenhangend cultuurbeleid. Digitalisering is tegelijk een technologische en een maatschappelijke ontwikkeling. Mogelijk gemaakt door de opkomst van computertechnologie en telecommunicatienetwerken ligt de werkelijke betekenis van digitalisering in de manier waarop nieuwe media en informatietechnologie in maatschappelijke praktijken worden ingepast en gebruikt. Niet alleen de technische infrastructuur raakt gedigitaliseerd, ook de maatschappij en de cultuur – vandaar de term e-cultuur¹⁴.

Digitale technologie ligt tevens ten grondslag aan het ontstaan van netwerken tussen mensen en organisaties. Kennis en informatie worden 'horizontaal' gedeeld. Communicatie in netwerken is relatief vrij van hiërarchische relaties; in een digitale cultuur doet het er steeds minder toe wie nu precies welke informatie aan het netwerk heeft toegevoegd. Er staan de in cultuur geïnteresseerde burger verschillende websites ter beschikking. De gezaghebbende site Arts & Letters Daily, met dagelijks bijgehouden verwijzingen naar artikelen, essays en discussiebijdragen over politiek, kunst en maatschappij in gerenommeerde bladen als *The Spectator* en *The New Statesman*, geldt als lichtend voorbeeld.

Verdere ontwikkelingen

Ondertussen gaan de ontwikkelingen in hoog tempo verder. Er komen steeds meer mogelijkheden voor actieve cultuurparticipanten om met gebruik van de content die wordt beheerd door cultuurinstellingen zelf aan de slag te gaan. Zij verwachten terecht dat die instellingen daarop inspelen. Het internet als een dynamisch en interactief netwerk biedt daartoe alle mogelijkheden. We gaan daarmee in de woorden van Lawrence Lessig van

15

Lawrence Lessig, keynotespeech op de conferentie Mediawijdsheid, leven in een remediale wereld, samenleving, georganiseerd door de Raad voor Cultuur en het Ministerie van OCW, 12 oktober 2006.

16

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR). Focus op functies, uitdagingen, voor een toekomstbestendig mediabeleid, Den Haag, 2005.

een *read-only*-cultuur naar een *read-and-write*-cultuur.¹⁵ Deze ontwikkeling blaast een oud fenomeen nieuw leven in: de zogeheten *sharing economy*, waarin informatie, kennis, media en cultuur met elkaar worden gedeeld en gebruikt, zonder dat daar in beginsel directe inkomsten tegenover staan. De namen die aan dit fenomeen zijn verbonden, zijn vaak al een begrip, zoals de online-encyclopedie Wikipedia, de filmpjescollectie van YouTube, en MySpace, waarop onder meer muzikanten zich kunnen presenteren. Tamelijk nieuw, en in de context van een cultuuragenda bijzonder interessant, is de site Stuart (van *student art*), waarop kunststudenten hun werk kwijt kunnen, er met elkaar over kunnen discussiëren en naar elkaar kunnen verwijzen. Op die manier heeft in principe iedereen de mogelijkheid om zelf te creëren en te publiceren; kennis te nemen van en te delen in ervaringen van anderen en eigen ervaringen te delen met anderen. Die processen worden verder aangemoedigd door smaakprofielen aan de hand waarvan mensen met vergelijkbare culturele voorkeuren met elkaar in contact worden gebracht en rond gedeelde interesses virtuele lees-, film-, muziek-, of erfgoedgroepen kunnen formeren. Deze vorm van *sharing economy* geeft de culturele burger moed, omdat op een betaalbare manier de ruimte voor creativiteit en de mogelijkheden tot participatie gigantisch worden uitgebreid. Mondiaal gelden andere kwantitatieve verhoudingen dan nationaal. Dat maakt het mogelijk om al grazend op internet voor bijvoorbeeld een componist voor wie in Nederland slechts een enkeling warmloopt, een veel grotere groep van bewonderaars te treffen en daarmee ervaringen en bewondering te delen. En zelfs zijn of haar werk te gebruiken als basis voor een eigen compositie.

Culturele instellingen

Zoals eerder in de geschiedenis – denk aan de uitvinding van de boekdrukkunst, fotografie of film – hebben geleerden en ingenieurs met het ontdekken, uitwerken en toepassen van de mogelijkheden van de techniek de wereld van kunst en cultuur flink opgeschud. De mogelijkheid om de meest uiteenlopende soorten informatie op te slaan in de vorm van bits en bytes heeft ook in de kunsten, het erfgoed en de media de bestaande verhoudingen ingrijpend veranderd. In de archiefwereld heeft digitalisering niet minder dan een revolutie ontketend. De constatering dat internet inmiddels door velen wordt beschouwd als voornaamste vraagbaak voor vrijwel alle informatie raakt aan de bestaansgrond van het openbaar bibliotheekwerk. Bij de omroep biedt digitalisering de mogelijkheid om de

door de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid beschreven functies van de publieke omroep, zoals nieuwsvoorziening, opinie en achtergrond, en kunst en cultuur, beter te vervullen.¹⁶ Digitalisering verandert de filmprofessie en het filmbedrijf in alle facetten – van financiering en productie tot en met distributie en vertoning. Film is deel geworden van één grote digitale beeldcultuur en moet daarbinnen in feite opnieuw worden uitgevonden. Via internet bereiken nieuws en andere informatie ons steeds meer via niet-geautoriseerde of niet-geinstitutionaliseerde nieuwsbronnen, zoals weblogs, wat een nieuw licht werpt op de functie van een onafhankelijke betrouwbare pers. Ook bronnen van nieuws, informatie en verstrooiing, zoals kranten, tijdschriften en verschillende radio- en televisiezenders, zijn actief op internet. In de museumwereld bieden digitale netwerkstructuren een uitgelezen kans om de mogelijkheden van digitalisering en medialisering uit te buiten. Vooral in de popmuziek zijn nieuwe vormen van communicatie tussen bands en publiek ontstaan, waarbij zich nieuwe hechte muziekgemeenschappen hebben gevormd. Zij gebruiken internet om elkaar te vinden en informatie uit te wisselen. En als bron om muziek te downloaden, om op die manier de zaken in eigen hand te nemen en de muziek-industrie op een zijspoor te zetten. Orkesten en ensembles kunnen daarvan leren. In het theater wordt geëxperimenteerd met multimediale toepassingen en met de uitwisseling van liveopnames tussen theaterproducties die op verschillende locaties worden gespeeld.

Grenzen

Als deze opsomming één ding duidelijk maakt, is het wel dat men op verschillende fronten met vergelijkbare vraagstukken worstelt en dat voor de oplossing daarvan multidisciplinaire en hecht verbonden culturele netwerken onontbeerlijk zijn, die tevens gelieerd zijn aan vergelijkbare netwerken in de wereld van het onderwijs en de wetenschap. Daarmee zal de komende periode op zijn minst een begin moeten worden gemaakt. En wel op zo'n manier dat allerlei vertrouwde, maar door de ontwikkelingen niet meer zo heel relevante afbakeningen worden geslecht, of in elk geval gereviseerd. Om te beginnen is het onderscheid tussen producenten, distributeurs en gebruikers diffuser geworden. Daarentegen groeit het belang van deskundige, betrouwbare en onafhankelijke verwijfs-functies en intermediaire functies. Het onderscheid tussen sectoren en disciplines is voor een deel op losse schroeven komen te staan. Het is voor makers en gebruikers vaak om het even of gedigitaliseerd beeld-,

17

Chris Anderson, *The Long Tail: Why the Future of Business Is Selling Less of More*, New York, 2006.

18

Gevestigd in de openbare bibliotheek van die stad.

19

Peter Buckingham, *Film and the Internet: What might happen? What might need to happen?* Lezing, georganiseerd door de Federatie Filmbelangen, 8 oktober 2006.

20

Zie Rick van der Ploeg, 20In Art we Trust, in: *Culture, Ethics and Economics*, extra issue on the occasion of the 150th anniversary of The Economist, volume 150, oktober 2002 of Bart Horstede, Stephan Raes (red.), *Creatief vermogen*, Den Haag, 2006.

geluids- of tekstmateriaal afkomstig is van een papieren archief, een bibliotheek, een museum, een geluidsarchief, een beeldarchief, een architectuurarchief of een filmcollectie. De grenzen worden allengs smaller. Op termijn zal vanuit concepten worden gedacht en gemaakt, en niet meer vanuit platforms die aan een bepaalde discipline zijn gelieerd. Culturele instellingen hebben niet alleen tot taak de schatten aan culturele content die zij onder hun hoede hebben en die voor een groot deel tot het publieke domein behoren, als een goed rentmeester te beheren. Het is minstens zo belangrijk gebruik te maken van de nieuwe mogelijkheden om die schatten zo goed en zo toegankelijk mogelijk beschikbaar te stellen voor maatschappelijk en – onder de juiste voorwaarden – economisch gebruik. Niet het materiaal komt op de eerste plaats, maar de gebruikers. Culturele instellingen zullen zich daarom meer als gids of bemiddelaar moeten opstellen om die gebruikers de weg te wijzen.

Long tail

Ook voor de fysieke beschikbaarstelling van cultuuruitingen heeft digitalisering nieuwe mogelijkheden geschapen. Geheel nieuwe kwantitatieve verhoudingen bij de distributie liggen ten grondslag aan het verschijnsel waarvoor Chris Anderson de term *long tail* heeft gemunt.¹⁷ Hij doelt daarmee op de vaak vele titels in het assortiment van bijvoorbeeld een boekwinkel of platenzaak waar er slechts weinig van worden verkocht. In de omzetgrafiek van boeken, cd's of dvd's belanden die in de staart – die cultureel gezien zeer interessant kan zijn, maar uit commercieel oogpunt pijnlijk lang. Door de beperkte fysieke ruimte van een winkel te verruilen voor de onbeperkte virtuele ruimte van internet, wordt ook dat niet-populaire aanbod commercieel aantrekkelijk. Verkoop via internet door distributeurs als Rhapsody, voor muziek, en Amazon, voor boeken, laat zien dat een substantieel deel van hun omzet niet bestaat uit hits en bestsellers. Zo'n 20 tot 40 procent van de titels is in de fysieke winkel niet eens verkrijgbaar, vanwege te kleine oplagen. Digitale distributiekanaalen hebben daar geen last van en bieden nieuwe mogelijkheden voor de nichemarkten van de cultuur. Dat de beschikbaarheid van alle denkbare cultuuruitingen via internet de vraag stimuleert, toont ook het verloop van het aantal uitleningen van de Centrale Discotheek Rotterdam.¹⁸ Sinds 2002, toen de collectie online beschikbaar werd gesteld, is het aantal uitleningen meer dan verdubbeld. Het is een goed voorbeeld van de manier waarop internet door culturele instellingen kan worden gebruikt om naast de succesnummers ook het moeilijker toegankelijke aanbod

onder de aandacht van het publiek te brengen. Slim gebruik van smaakprofielen en preferenties maakt het mogelijk culturele burgers te attenderen op cultuuruitingen die ze nog niet kennen, maar waarvan de kans groot is dat ze er op zijn minst open voor staan of er na de eerste kennismaking belangstelling voor zullen ontwikkelen. Bij zorgvuldig gebruik levert dit een slagvaardiger marketinginstrument op dan een middle-of-the-roadstrategie.

De *long-tail*-analyse is opzienbarend, zowel voor beleidsmakers als voor culturele ondernemers. Zij kunnen de vastgeroeste mening dat het grote publiek vooral belangstelling heeft voor het populaire aanbod naast zich neerleggen. De gemiddelde smaak blijkt óf niet te bestaan, óf is lang niet zo gemiddeld als altijd werd gedacht. "Popular taste was the result of the limited supply & demand system", luidt de terechte conclusie.¹⁹ Wie steeds dieper in catalogi duikt, vindt steeds meer, en vindt ook steeds meer interessant.

5 De economie

Ook in Nederland heeft de digitalisering ertoe bijgedragen dat cultuur en economie elkaar steeds beter weten te vinden. Werelden die vaak – overigens niet altijd terecht – als tegenpolen werden gezien, vloeien in elkaar over, of bezetten een nieuwe positie ten opzichte van elkaar. De creatieve bedrijfstak neemt een steeds groter deel van het nationaal product voor zijn rekening en 'belevingseconomie' is een concept waar marketingdeskundigen de mond van vol hebben. Kennis, ervaring, ideeën, talent en artistieke schaarce productiemiddelen van deze tijd, waarvan er nooit genoeg lijkt te zijn. Het debat onder economen over de legitimering van overheidssteun aan de cultuur is nieuw leven ingeblazen, waarbij onder meer spin-off-effecten, werkgelegenheid, de intrinsieke waarde van onvervangbare goederen en groeipotentieel beter worden belicht.²⁰ Culturele instellingen hebben meer oog gekregen voor een bedrijfsmatige aanpak van hun activiteiten. De economie van non-profitinstellingen is een vak apart – een kwalificatie die niet minder van toepassing is op de culturele ondernemer. Er is meer samenwerking met en medefinanciering door het bedrijfsleven, met name bij culturele evenementen. Cultuurtoerisme is *booming business*.

De departementen van Cultuur en Economische Zaken werken sinds 2005 samen aan een programma voor de creatieve industrie,

voortvloeiend uit de gezamenlijke beleidsnota *Ons Creatief Vermogen*²¹. Het programma is echter ontoereikend om de innovatie in de creatieve sector substantieel te versterken. Ook private investeerders zetten zelden in op innovatie, culturele en artistieke experimenten, onderzoek of reflectie. Toch bevinden zich daar tal van aanknopingspunten met uitzicht op zowel een goed financieel rendement als gewenste spin-off-effecten. Meer ruimte voor onderzoek en innovatie alsmede meer structuur voor de vele kleine ad-hoc-initiatieven – met soms veel economische potentie maar onvoldoende financieel-economische draagkracht – zijn nodig om ons cultureel kapitaal nog veel beter te kunnen exploiteren (zie paragraaf tien).

Commodificatie

De groeiende economische waarde van cultuur draagt ertoe bij dat de producten van de culturele industrie steeds vaker het commerciële domein in worden getrokken en worden onderworpen aan de economische processen die zich daar afspelen. In dat licht krijgt het verschijnsel 'commodificatie' de laatste tijd nogal wat aandacht.²² Commodificatie impliceert dat cultuur louter wordt aangeboden als handelswaar, bestemd voor massaconsumptie. Dat zou kwalijk zijn als commodificatie gelijk zou staan met vulgarisatie en de kwaliteit van de cultuur eronder zou leiden. Het is echter geenszins een noodzakelijk verband. Door commodificatie is het ook mogelijk dat er meer kwaliteit in cultureel en kunstzinnig opzicht beschikbaar komt voor meer mensen, in de vorm van design, cd's, dvd's en andere informatiedragers, alsmede kwaliteitsfilms in bioscopen en blockbuster tentoonstellingen in prestigieuze musea. Massaproductie en concurrentie leiden vaak tot prijsdaling. En daar kan weinig bezwaar tegen worden ingebracht. Dat neemt niet weg dat het voor kunstenaars en kunst- en cultuurstellingen, en ook voor cultuursektoren, een ingrijpende omslag kan betekenen. In vrijwel alle disciplines is een dergelijk proces gaande, zij het niet overal even goed merkbaar. De literatuur, waar vanouds de banden met de commercie stevig zijn, verschaft een beeld van de manier waarop een harmonieus proces verstoord kan raken. Als deelnemers aan het literaire systeem gaven uitgeverijen geen boeken uit, maar auteurs, schreven schrijvers geen boeken, maar een oeuvre; verkochten boekwinkels geen boeken, maar voerden zij een assortiment; lasen lezers geen boeken, maar stelden zij een persoonlijke bibliotheek samen. Natuurlijk is een dergelijke voorstelling van zaken nooit helemaal werkelijkheid geweest. Dat neemt echter niet weg dat er een

kern van waarheid in schuilt.

Afrekenen

Voor de Raad zijn dan ook de culturele gevolgen van commodificatie belangrijker dan de economische aspecten. Hoewel dat geenszins onvermijdelijk is, bestaat het risico dat bij onvoldoende maatvoering commodificatie de positie van cultuurstellingen als centra voor culturele confrontaties en fora voor ideeënuitswisseling uitholt. Behoedzaamheid is daarom geboden, met name van de kant van door de overheid in stand gehouden culturele instellingen. Om hen niet – ongewild – in die richting te leiden, is het zaak ongewenste vormen van concurrentie tussen vergelijkbare instellingen tegen te gaan, hun onafhankelijkheid te waarborgen en die duidelijk te etaleren. Risicomijdend gedrag van culturele instellingen bij hun programmering moet niet worden aangemoedigd door ze af te rekenen op bezoekersaantallen of kijkcijfers, of culturele centra louter op het aantal deelnemers aan de activiteiten. De kwaliteit en de impact van de culturele processen van ontdekking, herkenning en bewustwording waar zij aan bijdragen of die zij in werking zetten, dienen voorop te staan. Anders worden ze ongewild de richting op gestuurd van evenementenhal in plaats van de cultuurfabriek die zij willen zijn. Makers, werkzaam als eenling zoals vaak inherent is aan het vak van scheppende kunstenaar, kunnen eveneens in aanraking komen met ongewenste vormen van commodificatie. Zowel het rijk als andere overheden neigen er namelijk toe om de directe investeringen in de praktijk van kunstenaars en ontwerpers in te ruilen voor een beleid waarbij presenterende, producerende en faciliterende instellingen een grotere rol gaan spelen. Hoewel daaruit een op zich begrijpelijke strategie spreekt – het werk wordt zo immers in een bredere samenhang geplaatst en het bereiken van doelgroepen vergemakkelijkt – is het mogelijk dat de individuele ambities en het potentieel van makers daardoor te zeer beïnvloed worden door instellingen en hun beleid.

Het is overigens een taai misverstand dat rechtgeaarde economen alleen belangstelling zouden hebben voor zaken die in geld en/of harde cijfers zijn uit te drukken. Het leerstuk van de onweegbare factoren, de zogeheten imponderabilia, is van respectabele leeftijd. Helaas is het weinig populair. "Niet alles van waarde heeft een prijs", was de terechte uitsmijter waarmee econoom Arnold Heertje afscheid nam van de juridische faculteit van de Universiteit van Amsterdam.²³ Hopelijk dreunt zijn echo nog een tijdje na in economie. Ook anderszins is het meten van

cultuurdeelname aan de hand van bezoekersproblematiek. De kwaliteit, in de vorm van inspiratie, beleving, inzicht, visie en ervaring die cultuurparticipatie mensen biedt, en waarin een groot deel van de kracht van cultuur schuilt, blijft immers buiten beschouwing. De benadering van cultuurbeleving louter als een vorm van vrijetijdsbesteding levert een vergelijkbare methodologische moeilijkheid op.²⁴ Het verengt het zicht op de werkelijke maatschappelijke effecten van cultuurdeelname en verschaft daardoor het beleid een kompas dat lang niet altijd de juiste richting aangeeft.

goede mogelijkheden zijn om kennis te maken met en zich te verhouden tot culturele diversiteit in de naaste omgeving en verbindingen te leggen met de groeiende diversiteit, thuis en in de rest van de wereld. Een uniforme Europese cultuur ligt niet in het verschiets. Daar verandert de omstandigheid weinig aan dat beslissingen die medebepalend zijn voor de manier waarop in de lidstaten (en dus ook in Nederland) wordt samengeleefd, steeds meer in het Brusselse hoofdkwartier worden genomen, en in de hele Unie van kracht zijn. De Europese culturele diversiteit lijdt evenmin onder gemeenschappelijke stimuleringsprogramma's als Cultuur 2007.

6 De wereld

Uniformiteit en diversiteit

Mobiliteit en immigratie, vervaging van fysieke, staatkundige, sociale, economische en culturele grenzen, intensiever contact tussen culturen en volkeren en steeds nauwere handelsbetrekkingen hebben geleid tot een gemeenschappelijke, internationaal gedeelde wereldcultuur. "Geen Japanner beschouwt klassieke muziek nog als exotisch, geen Nederlander rock en blues als uiting van Amerikaans cultuurimperialisme", aldus het SCP, dat echter "op een wat hoger niveau van cultuur", met name in de sfeer van het cultureel erfgoed, nog wel wat "nationalistische preoccupaties" signaleert.²⁵ Wellicht komt hier een spanning aan de oppervlakte tussen de groei naar mondiale culturele uniformiteit en een rijkgeschakeerde culturele diversiteit, vooral op lokaal en regionaal niveau, die met elkaar een veel rijkere culturele wereld vormen. Deze spanning dwingt kunstenaars en instellingen tot nadenken over uitgangspunten en vormgeving van nationaal, maar vooral ook van internationaal cultuurbeleid – nu en in de toekomst. Wat doen we waar, met wie, waarom en hoe? Sluiten de concepten en instrumenten die we gebruiken nog steeds in voldoende mate aan bij de veranderende praktijk van internationale uitwisseling en samenwerking?

Europa

In het proces van Europese eenwording is aan de cultuur een belangrijke rol toebedeeld. Kennis van en deelname aan de culturele praktijken van verschillende Europese herkomst vergroten wederzijds begrip en waardering, en kunnen op die manier bijdragen aan de totstandkoming van nieuwe politieke en economische overeenkomsten en verbanden. Voor het culturele klimaat in de landen van de Europese Unie is het nog belangrijker dat er

Het is tijd dat Nederland zich actiever mengt in het debat over de vraag hoe cultuur kan bijdragen aan het succes van het Europese avontuur en gebruik gaat maken van de mogelijkheden en instrumenten die de Europese Unie biedt voor onderlinge culturele samenwerking. Hoewel 'Brussel' ook voor het culturele klimaat steeds belangrijker wordt, speelt Europa tot dusverre voor cultuurinstellingen in Nederland nauwelijks een rol van betekenis bij de vormgeving van hun activiteiten. Het cultuurbeleid ontbeert een duidelijke visie op wat Nederland wil bereiken in Europees verband. Bijgevolg kent Nederland ook geen stimuleringsbeleid voor Europese culturele samenwerking. Naast een attitudeverandering in het culturele veld is verruiming van de mogelijkheden om in EU-verband Europees cultuurbeleid te voeren wenselijk, onder de premisse dat het subsidiariteitsprincipe van kracht blijft en dat Europese culturele initiatieven eerst en vooral van onderop tot stand blijven komen. Daarvoor is een groter Europees cultuurbudget nodig dan het huidige. De Raad roept de regering op daaraan mee te werken. Onder de voorwaarde van een transparante besteding kan de EU laten zien dat ze ook voor de kunsten, het erfgoed en de media meer kan zijn dan een bureaucratische entiteit die vooral last veroorzaakt.

Mondiaal

De grenzen houden niet op bij Europa. In zijn advies over auteurscontractenrecht van november 2006 heeft de Raad erop gewezen dat de markt voor tal van goederen en diensten een wereldmarkt is. Behalve dat dit ertoe heeft geleid dat burgers over de hele wereld toegang hebben tot een grotere variatie aan keuzes, steekt ook hier het gevoel van onzekerheid de kop op over de zin en de betekenis van culturele waarden die de basis vormen van lokale, regionale en nationale gemeenschappen. De centrale vraag is hoe samenlevingen

²⁵ Sociaal Cultureel Planbureau (SCP), In het zicht van de toekomst. Sociaal en Cultureel Rapport 2004, Den Haag, 2004, p. 62.

²⁴ Onder meer in de tijdschriftsonderzoeken van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP).

²³ Arnold Heertje Mien, de kunst, toech nieuwe bakken: Einste in en de economische wetenschap, Amsterdam, 1999. Afscheidsrede, Amsterdam, 3 mei 2006.

de gevolgen van de mondialisering zo kunnen opvangen dat ze een visie op hun eigen cultuur kunnen blijven ontwikkelen, zonder zich van de rest van de wereld af te sluiten. Het antwoord op die vraag is essentieel voor het cultuurbeleid van de toekomst. Ook het beheer en de eigendomsverhoudingen van de digitale infrastructuur, waarvan de verschillende media en netwerken afhankelijk zijn, vragen in internationaal verband om aandacht voor mogelijkheden om autonome expressie en onafhankelijke meningsvorming te waarborgen. De invloed die globalisering in het tijdperk van medialisering uitoefent op de creativiteit, op het ontstaan en de ontwikkeling van culturele industrieën, op het cultureel erfgoed, op auteursrechten, en ook op de omgang van culturen met elkaar, zal in goede banen moeten worden geleid.

Van misschien wel doorslaggevende betekenis daarbij is of er een werkbaar evenwicht komt tussen de liberalisering van het dienstenverkeer in het kader van de *General Agreement on Trade and Services* (GATS) en de behoefte van landen om hun cultuur te profileren tegenover buitenlandse concurrentie, zoals verwoord in de *Convention on the protection and promotion of diversity of cultural contents and artistic expressions* van Unesco. Deze Unesco-conventie onderstreept de dubbele aard – cultureel en economisch – van culturele goederen en diensten, evenals het recht van landen om eigen cultuurbeleid te voeren. Dat bevestigt de betekenis van culturele waarden en culturele diversiteit in een wereld waar economische macht geconcentreerd raakt bij enkele grote multinationale conglomeraten. De mate waarin het overheidsbeleid ten aanzien van het culturele erfgoed, de kunsten en de media in de praktijk door de GATS wordt geraakt, is in hoge mate afhankelijk van de inhoud die aan het begrip ‘publieke dienst’ wordt gegeven. De uitkomst van de thans lopende discussie daarover kan verregaande consequenties hebben voor het cultuurbeleid van nationale overheden.

Steden en regio's

Als reactie op het proces van globalisering wordt het eigen culturele karakter van steden en regio's zoals onder meer opgeslagen in het erfgoed, opnieuw ontdekt en gekoesterd door zowel culturele burgers als cultuuroeristen. Erasmus, die niet van de noordelijke Nederlanden was maar van de stad Rotterdam, en voortleeft als icoon van het Europees humanisme, laat zien hoe ingewikkeld patronen van regionale, nationale en internationale identificaties kunnen zijn. De internationale ontwikkelingen, maar ook het

toegenomen belang van de steden en regio's als economische en culturele brandpunten, hebben het besef doen groeien dat, cultureel gezien, de natiestaat vaak iets kunstmatigs heeft. Vooral in de steden is te zien hoe de mobiliteit van kunstenaars leidt tot nieuwe transculturele en vaak ook interdisciplinaire verbanden die de inspiratie vormen voor nieuwe culturele processen en praktijken. Steeds vaker zijn verbindingen tussen steden en regio's bepalend voor de wijze waarop kunstenaars en culturele instellingen elkaar treffen voor uitwisseling en samenwerking. Het is in dit verband interessant dat internationale filmcoproducties vaak regionale coproducties blijken te zijn, bijvoorbeeld tussen Oost-Nederland en West-Duitsland. In het toneel bestaat samenwerking met Vlaamse steden. Europese samenwerking begint vaak tussen steden die in dezelfde euregio gesitueerd zijn. Dat heeft ook consequenties voor het internationale cultuurbeleid dat tot dusverre vooral een nationale benadering kent. Steden en regio's hebben er behoefte aan meer betrokken te worden bij de beleidsontwikkeling op dit punt. Afstemming tussen nationale en lokale strategieën verdient aanbeveling.

Vrijhaven

Ondanks gepaste scepsis ten aanzien van het concept nationaal cultureel karakter, wordt de rol van vrijhaven in het internationale culturele verkeer die we enige tijd met succes hebben vervuld ook door de buitenwacht als typisch Nederlands ervaren. De laatste jaren lijkt die vrijhaven meer op een extra verstevigde vesting binnen het Fort Europa. Terwijl mondiaal gezien de mobiliteit toeneemt en onomkeerbaar is, worden kunstenaars, cultuurdragers en kunststudenten nogal eens geconfronteerd met Nederlandse vestigingswetten en belastingregels die hen ontmoedigen zich hier, voor langere of kortere tijd, te vestigen. Dat gebrek aan openheid en generositeit heeft onmiskenbaar nadelige effecten voor in Nederland actieve kunstenaars en kunst-, cultuur- en onderwijsinstellingen die geïsoleerd raken van de mondiale ontwikkelingen, waardoor de neiging om in zichzelf gekeerd te zijn slechts wordt versterkt.²⁶ Daarin kan een kentering komen als het overleg dat inmiddels op gang is gekomen tussen het culturele veld en de overheid om de toelatingsprocedures over de gehele linie te versnellen en te vereenvoudigen snel tot resultaten leidt. Ondertussen blijft het hoog tijd om onze culturele vrijhaven flink uit te graven. Culturele instellingen kunnen het concept nieuw leven inblazen door een visie te ontwikkelen op hun eigen vrijhavenrol, opdat de internationale cultuurgemeen-

schap Nederland weer vaker kan aandoen en opnieuw kan ontdekken als tolerante, interessante en naar de wereld openstaande broedplaats van kunst en cultuur, met bijzondere aandacht en speciale voorzieningen voor innovatieve en conceptuele makers. Dat is tegelijkertijd strategisch en praktisch internationaal cultuurbeleid. Vanuit beide invalshoeken is de import van ideeën, standpunten, visies, interpretaties – en vooral ook van kunstenaars en cultuurdragers en hun werk – de komende periode minstens zo noodzakelijk als de export van het Nederlandse cultuurgood.

In de visie van de Raad zijn een kosmopolitische opstelling en actieve deelname aan internationale culturele processen in de vorm van onder meer debatten, uitwisseling, coproducties en festivals onmisbaar. Natuurlijk is het zinvol daar een eigen signatuur aan te geven – zeker als dat mogelijk is zonder geforceerde oplossingen. Nederland staat internationaal onder meer hoog aangeschreven vanwege zijn architectuur, zijn eigenzinnige animatiefilms, zijn bijdrage aan de ontdekking van de achttiende-eeuwse muziek en aan de ontwikkeling van de jazz, zijn literatuur die in vertaling voorhanden is, en nog veel meer. Onze oude meesters, en ook Van Gogh en Mondriaan, zijn ingelijfd in het internationale culturele erfgoed. Zij behoren tot de mondiale canon, maar hebben hun typisch Nederlandse trekken behouden. En verspreid over de wereld zijn er archieven en monumenten die inmiddels beschouwd worden als gemeenschappelijk cultureel erfgoed van Nederland en de samenleving waar deze culturele sporen van de Nederlandse geschiedenis zich bevinden. Het is overigens niet per se een gemis dat we als relatief klein land niet op alle culturele fronten in de voorste linies optrekken. Ook in het internationale cultuurbeleid kan op goede gronden worden gekozen voor specialisaties.

Internationaal cultuurbeleid

De uitvoering van het internationale cultuurbeleid van het ministerie van OCW, en deels ook de beleidsontwikkeling, is voor een aanzienlijk deel verzelfstandigd. Dat geldt vooral het praktisch internationaal cultuurbeleid dat vorm krijgt in de activiteiten van fondsen, sectorinstituten en koepelorganisaties. Het strategisch internationaal cultuurbeleid, waarbij culturele dialoog, culturele export en internationale profilering van de Nederlandse kunst en cultuur leidende aandachtspunten zijn, staat nog in de kinderschoenen. De ministeries van OCW en Buitenlandse Zaken hebben in hun beleidsbrief *Koers*

Kiezen een goede aanzet gegeven tot nadere invulling van dit beleid waarbij zij ook andere ministeries betrekken, met name Economische Zaken en Sociale Zaken. Die meervoudige betrokkenheid bevestigt dat cultuur het overheidsbeleid over een breed front raakt. De oproep van de Raad tot een coördinerend ministerschap voor cultuur, media en communicatie was ook gericht op betere samenwerking tussen de betrokken departementen. Ondanks de geïntensiveerde samenwerking tussen de ministeries van OCW en Buitenlandse Zaken gedurende het laatste decennium, heeft de slagkracht van het internationale cultuurbeleid nog altijd te lijden onder schermutselingen tussen deze ministeries over competenties. Een gedeelde visie en respect voor ieders specialisme en deskundigheid zijn noodzakelijk voor een slagvaardig buitenlands cultureel beleid als antwoord op de snelle internationale ontwikkelingen.

Het groeiende belang en de toenemende omvang van internationale culturele uitwisseling en samenwerking vergen een substantiële verruiming van de middelen voor internationaal cultuurbeleid. Dat geldt zowel de bijdrage uit het cultuurbudget van het ministerie van OCW als het HGIS-cultuurbudget, dat een belangrijk instrument vormt voor de uitvoering van het strategisch cultuurbeleid. Het HGIS-cultuurbudget is in de afgelopen jaren alleen maar kleiner geworden, terwijl de ambities zijn gegroeid. Behalve aan meer geld is er ook behoefte aan meer transparantie bij het bepalen welke projecten in aanmerking komen voor ondersteuning uit dit budget. De Raad zal het in voorbereiding zijnde meerjarenprogramma voor het strategisch internationaal cultuurbeleid en de lopende evaluatie van het HGIS-cultuurprogramma aangrijpen voor een advies over de inhoudelijke doelstellingen van de programma's en over de inrichting ervan. Dat sluit aan bij zijn betrokkenheid bij programmabudgetten in het algemeen, zoals uiteengezet in de reactie van de Raad op *Verschil maken*.²⁷

7 e-Cultuur

Mediawijsheid

Dat dankzij de digitalisering de rol van burgers in medialand ingrijpend is veranderd, werd door het internationale blad *Time* op geheel eigen wijze bekrachtigd door bij de traditionele verkiezing van de man of vrouw van het jaar het publiek zelf, onder de naam 'You', in de prijzen te laten vallen.

Met als overweging²⁸:

"For seizing the reins of the global media, for founding and framing the new digital democracy, for working for nothing and beating the pros at their own game, Time's Person of the Year for 2006 is you."

Misschien om de feestvreugde niet te verstoren is de jury er wat gemakkelijk overheen gestapt dat niet iedereen als vanzelf in de schoenen van de gelauwerde 'You' staat. Om er echt bij te horen is mediawijsheid geboden: het geheel van kennis, vaardigheden en mentaliteit waarmee burgers zich bewust, kritisch en actief kunnen verhouden tot een ingewikkelde, veranderlijke en fundamenteel gemedialiseerde wereld. Wie niet mediawijs is, raakt buitengesloten. Daarin schuilt een eerste barrière voor een maatschappelijk wenselijk gebruik van de nieuwe media. Cultureel burgerschap komt op internet niet aangewaaid. Men moet zelf het juiste pad vinden in een virtueel labyrint, vrijwel zonder betrouwbare wegwijzers. Sociale relaties worden dankzij de actieve participatie van burgers op het internet steeds informeler. De toenemende participatie aan kennis-, informatie- en cultuurproductie vraagt om nieuwe vormen en modellen van productie, redactie, toetsing en correctie die goeddeels nog moeten worden uitgevonden. De relatie tussen de fysieke werkelijkheid van mensen en hun omgeving wordt beïnvloed door wat er online en in verschillende media gebeurt. Het is voor velen onduidelijk hoe processen van redactie, orkestratie en reflectie invloed kunnen hebben op het welzijn van mensen die aan communities deelnemen. Met name voor kinderen is het besef van belang dat zappen en chatten bij lange na niet de enige, en ook niet altijd de beste manieren zijn om zich tot hun omgeving te verhouden. Een evenwichtige ontwikkeling van onze culturele burgers in spe vereist naast inzicht en vaardigheid in het gebruiken van technologie, ook het inzicht wanneer en hoe deze technologie wel of niet te gebruiken is in een bepaalde situatie.

Rolverandering

Behalve de burgers van Nederland behoren ook onze culturele instellingen volgens recent onderzoek tot de Europese digitale sprinters.²⁹ Of ze de finish al zijn genaderd, is de vraag. Het proces van digitalisering heeft verschillende aspecten: beter doen wat al werd gedaan; nieuwe activiteiten ontwikkelen en uitvoeren; een geheel andere manier van werken gepaard aan een andere opzet en inrichting van de organisatie.³⁰ De meeste websites die het SCP heeft geteld, zijn nog vooral gericht op een betere bediening van

het fysieke bezoek. Het tweede aspect, met bijvoorbeeld voorzieningen voor de belangstellende virtuele cultuurparticipatie die te ver weg woont of geen tijd heeft voor bezoek aan theater of museum, is echter zelden aanwezig. Het derde aspect, rol- en organisatieveranderingen, zien we nog minder. De omslag die daarvoor nodig is, vergt een proces van jaren – en is daarom typisch een onderwerp dat thuishoort op een agenda. De eerste slag die daartoe gemaakt moet worden, is de inleving in en het in de praktijk brengen van een andere benadering. Niet het materiaal komt op de eerste plaats, maar de gebruikers. Meer oriëntatie op de vraag in plaats van op het aanbod betekent samenwerking zoeken – ook buiten de grenzen van de cultuur. Bereid zijn als bemiddelaar op te treden tussen allerlei voor de hand liggende en ongebruikelijke partners. Samenleving en publiek vragen behalve om eigenzinnige kunstenaars en collectiebeheerders steeds meer om makers en instellingen die zich kunnen opstellen als tussenstation, die kunnen samenwerken, willen experimenteren en flexibel en creatief durven omgaan met het hergebruik van eigen content en die van anderen. Om de mogelijkheden die hier liggen voor nieuwe en vertrouwde vormen van cultuurparticipatie te benutten moeten verschillende barrières worden geslecht. Schotten tussen de verschillende disciplines waarvan de functie inmiddels is overleefd en die de noodzakelijke structurele samenwerking in de weg staan, moeten verdwijnen. Daarmee is niet beweerd dat er geen goede gronden kunnen overblijven om, in elk geval voorlopig, onderscheid te blijven maken tussen disciplines. Dat onderscheid is echter geen rechtvaardiging voor onnodige erf- of boedelscheidingen.

Ontschotting

De eerste stap naar ontschotting is samenwerking tussen de verschillende netwerken van culturele instellingen. Een voorwaarde voor succes is de bereidheid alle mogelijke kennis met elkaar te delen en op zoek te gaan naar betekenisvolle cross-overs. En bovenal om samenwerking te benoemen als een structurele kern van de activiteiten. Dat is de manier waarop culturele instellingen zich nog andere rollen kunnen verwerven dan die van bemiddelaar en zich verder kunnen ontwikkelen tot betrouwbare en invloedrijke instanties gericht op het faciliteren van maatschappelijke participatie en maatschappelijk debat, het aanboren van creatieve capaciteiten, en het democratisch gebruik daarvan. Op uiteenlopende fronten wordt geworsteld met vergelijkbare vraagstukken. De oplossing begint steeds bij ontschotting en samenwerking door

middel van wisselende en structurele verbanden en allianties tussen instellingen, ook uit de werelden van onderwijs en wetenschap. Daarmee zal de komende periode op zijn minst een begin moeten worden gemaakt.

Auteursrecht

Het is duidelijk dat een maker het auteursrecht nodig heeft om de financiële vruchten van zijn creatieve arbeid te kunnen plukken. Dat is van wezenlijk belang voor de artistieke en intellectuele creativiteit van een samenleving. Aan de andere kant is zowel maker als publiek gebaat bij de publieke toegankelijkheid van cultuur. Aldus kunnen de creatieve producten van anderen opnieuw worden gebruikt en verder ontwikkeld. Dat is eigen aan een creatief proces waarin wordt voortgebouwd op wat er al is. *Sampling* is een alom geaccepteerde methode van hergebruik. Hergebruik vond ook plaats in vroeger tijden, al kostte dat de kunstenaar beduidend meer moeite.

Globalisering en digitalisering verscherpen de noodzaak van een goede en evenwichtige regeling van het auteursrecht. Grote mediaconglomeraten worden monopolisten die massaal auteursrechten opkopen. Dat kan belemmeringen opleveren voor het breed en publiek toegankelijk maken van cultuur via internet en andere digitale middelen. De Raad staat op het standpunt dat alles wat met publieke middelen is gemaakt, publiekelijk toegankelijk moet zijn en blijven. Een benadering zoals 'Creative Commons' (CC), waarbij rechten selectief worden vrijgegeven onder het motto 'not all rights reserved, but some rights reserved', zou een oplossing kunnen bieden.³¹ Op die manier schept de maker ruimte voor een vrijer gebruik van zijn werk. Sinds de mogelijkheid van CC-licenties bestaat, zijn er wereldwijd zo'n 140 miljoen terugverwijzingen naar te vinden. In Nederland zijn dat er sinds 2004 bijna 200.000.³² Makers kunnen niet altijd zelf bepalen of zij hun werk onder zo'n licentie ter beschikking willen stellen. Musici die zich bijvoorbeeld bij een collectieve rechtenorganisatie als Buma/Stemra hebben aangesloten, moeten het exploitatierecht van hun gehele repertoire overdragen en mogen geen gebruik maken van CC-licenties. De Raad heeft de veranderende houding ten opzichte van auteursrecht in een digitale samenleving geagendeerd. Hij zal daar een advies over uitbrengen, waarbij expliciet zal worden ingegaan op het auteursrecht in relatie tot het publieke domein.

Publiek domein

Digitalisering en medialisering scheppen behalve voor de cultuur ook nieuwe kansen voor de commercie. Op internet kan met één druk op de knop de hele wereld worden bediend. De toegang tot die wereld is echter in handen van slechts weinigen. Of het nu software nieuws, entertainment, advertising, zoekmachines of chatsites betreft: de marktleiders opereren mondiaal en zijn op de vingers van twee handen te tellen. Zij leggen hun claims ook op informatie en uitingen van kunst en cultuur. Er worden exclusieve rechten aan gekoppeld en deze verhuizen, soms ongemerkt en meestal ongewenst, van het publieke naar het private domein. Dat vormt een groot risico voor archieven, bibliotheken, omroepen en pers. Voor hen vormt de vrije toegang tot hoogwaardige informatie en cultuur een essentiële voorwaarde om te kunnen functioneren. Alleen dan kunnen zij op een betrouwbare manier hoogwaardige informatie en cultuur identificeren, bewaren, structureren, op een betekenisvolle manier voor zo veel mogelijk mensen toegankelijk maken en aldus de rol vervullen die hun in een democratische samenleving is toevertrouwd.

Publieke content zoals die onder meer is opgeslagen in musea en verschillende typen archieven dient daarom te worden beschermd tegen gebruik dat erop is gericht er via internet of andere digitale kanalen vooral winst mee te maken. Voor bibliotheken moet er een oplossing komen voor het probleem dat auteursrechtelijke bescherming van publicaties via leenrechtvergoedingen en licenties op digitaal materiaal kostenstijgingen veroorzaakt die hun mogelijkheden te boven gaan, waardoor de toegang tot dit materiaal beperkt blijft tot bijvoorbeeld de leden van een universiteitsbibliotheek. Alleen dan ontstaat er een virtuele openbare ruimte binnen het digitale domein waartoe iedereen, uit hoofde van het grondrecht op informatie, toegang heeft en waar kwaliteit, betrouwbaarheid, volledigheid, authenticiteit en diversiteit van cultuur en informatie zijn gewaarborgd.³³ Als de WRR zich op het standpunt stelt dat in een democratie een aantal functies te allen tijde gewaarborgd dienen te worden, heeft dat ook consequenties voor de instellingen die deze functies uitoefenen, of daarbij een essentiële rol vervullen. Democratisch en cultureel burgerschap staat of valt met goedgeïnformeerde burgers, en in het verlengde daarvan met instellingen die onbelemmerd en bemiddelend toegang bieden tot bronnen van cultuur en informatie. De rijksoverheid stelt zich verantwoordelijk. Digitalisering verzwakt de wissel die op die verantwoordelijkheid rust

31

Lawrence Lessig, keynotespeech op de conferentie Mediawijlsheid, leven in een gemedialiseerde samenleving, georganiseerd door de Raad voor Cultuur en het ministerie van OCW, 12 oktober 2006.

32

Syb Groeneveld, Het democratisch paradigma van het auteursrecht, Open Source Jaarboek, 2006.

33

De WRR heeft in Focus op functies vastgesteld dat in een democratie (de toegang tot, kwaliteit en diversiteit van) een aantal functies te allen tijde gewaarborgd moeten zijn. Daaronder vallen behalve nieuws en opinievorming ook kunst en cultuur.

aanzienlijk. Dat betekent dat ook alles wat in een gedigitaliseerde omgeving met publieke middelen tot stand komt, in de breedst mogelijke zin beschikbaar en toegankelijk moet zijn en blijven. De Raad zal in de loop van 2007 een nadere verkenning wijden aan het publieke domein.

Daarbij zal ook aandacht worden besteed aan het beheer van de digitale infrastructuur. Die infrastructuur is in particuliere handen; het zijn commerciële partijen die de toegang tot het internet en de communicatie die daar plaatsvindt kunnen reguleren. Providers bepalen mede welke informatie ons bereikt, of beter: welke informatie wel of niet kan worden gevonden. Op het reilen en zeilen van die providers en de beheerders van de infrastructuur, en vooral op de keuzes die zij maken, is nauwelijks democratische controle mogelijk. Daarom is er een publiek belang mee gemoeid dat er meer zeggenschap komt over het beheer van de toegang tot internet.³⁴

8 Cultuuroverdracht

Proces

Cultuur, het geheel van praktijken en gebruiken waarmee de leden van de samenleving betekenis verlenen aan hun historische en sociale bestaan, is er altijd en overal. Niet alleen op scholen, in schouwburgen, bibliotheken of musea, ook in sportzalen, in verzorgingshuizen, op het station, in het warenhuis en in de openbare ruimte. Kunstzinnigheid gedijt op vele gronden, ook buiten het domein van kunsten, erfgoed en de media. Het proces van cultuuroverdracht is dan ook niet aan plaats of tijd gebonden. Er komt nooit een einde aan. Cultuuroverdracht kent geen hiërarchisch en paternalistisch eenrichtingsverkeer. Elke cultuur is hybride en pluralistisch. Mensen spelen verschillende rollen in de samenleving, en daar horen verschillende verhalen bij. Uit een enorme hoeveelheid verschijningsvormen, ervaringen en mogelijkheden stellen mensen, allereerst in het gezin en vervolgens in de loop van hun verdere leven, een eigen, zeer persoonlijke culturele uitrusting samen. Dat stelt hen in staat als culturele burgers met elkaar te leven en binnen zo'n gemeenschappelijk verband ook zichzelf te zijn. Het aanwakken van culturele interesse en activiteiten is dan ook niet gebaseerd op de traditionele verheffingsgedachte, maar op een maatschappelijke noodzaak. In een steeds ingewikkeldere samenleving groeit de behoefte aan betekenisgeving en verdieping. En ook de behoefte aan schoonheid, *fun* en

verstrooiing. Kunst, erfgoed en de media spelen daarbij een vooraanstaande rol, zij het geen exclusieve. Beleid dat inzet op cultuuroverdracht bouwt aan een brede basis voor talent en talentontwikkeling en meer diversiteit in de cultuurparticipatie. Tegen deze achtergrond hebben vrijwel alle culturele instellingen de laatste jaren werk gemaakt van publieksoontwikkeling.

Daarnaast bood het Actieplan Cultuurbereik nieuwe mogelijkheden voor de cultuurparticipatie. Onlangs pleitte de Tweede Kamer bovendien voor een actieplan amateurkunst. Om de samenhang tussen amateurkunst en cultuureducatie te versterken, vernieuwing te stimuleren en extra te investeren in buitenschoolse kunsteducatie, is de Raad voorstander van een apart fonds voor amateurkunst en cultuureducatie. Dit fonds kan ook ingezet worden bij de uitvoering van een toekomstig actieprogramma amateurkunst of cultuurparticipatie. Het is nu het moment om daarover een beslissing te nemen. Door de ophanden zijnde fusie tussen de verschillende podiumkunstenfondsen dreigt de amateurkunst te marginaliseren.

De Tweede Kamer heeft aangedrongen op experimenten met gratis toegang tot de vaste collecties van de door het rijk gesubsidieerde musea. De verwachting is echter dat deze kostbare methode om nieuwe publieksgroepen te bereiken relatief weinig oplevert. Investerings in speciale programma's en marketinginstrumenten hebben meer effect. Vanuit dat perspectief is gratis toegang voor jongeren tot 18 jaar wel een goed idee. Dat stimuleert het museumbezoek in schoolverband en de kosten zijn relatief laag.

Op school

Het is verheugend dat binnen het onderwijs de aandacht voor het traditionele *Bildungsideal* na enkele decennia van verwaarlozing weer is opgebloeid en daarmee ook voor de overdrachtsmechanismen die ermee samenhangen. In het voorgezet onderwijs werd het vak culturele en kunstzinnige vorming (CKV) geïntroduceerd, waarvan de effecten nog niet geheel zichtbaar zijn. In het primair onderwijs geldt 'kunstzinnige oriëntatie' als een verplicht leergebied, waarvoor drie kerndoelen, weliswaar summier, zijn beschreven. In het middelbaar en hoger onderwijs bestaat een groot aantal opleidingen gericht op makers en uitvoerders van kunst en cultuur. De laatste tien jaar heeft het programma *Cultuur en School* tot forse investeringen geleid. In het advies *Onderwijs in Cultuur* uit 2006 is het belang

34 In dat verband kan worden getuend op het initiatief van prof. Uv, hoogleraar aan de ChungCheng Universiteit van Taiwan. Hij stelt voor over te gaan tot de creatie van Web 3.0, een nieuwe infrastructuur die gebruikers zelf met elkaar gebruiken, beheren en bezitten.

36

Zie voor de knelpunten en de aanbevelingen Raad voor Cultuur en de Onderwijsraad, *Onderwijs in cultuur*, Den Haag, 2006, p. 24-34 en 35-50.

36

Zie voor de grote belangstelling voor deze vorm van culturele vorming bijvoorbeeld het artikel 'Kan het nog dieper?', *Culturele instellingen sorteren zich op cursussen*, in de *Volkskrant*, 30 november 2006.

37

Een eventueel toekomstig actieplan amateurkunst, zoals de Tweede Kamer heeft voorgesteld, waarin voorstellen worden gedaan ter stimulering van de jeugd en de amateurkunst, of een breder gemotiveerd actieplan cultuurparticipatie kan in deze situatie verandering brengen.

van culturele vorming in het onderwijs onderstrept, en aangegeven hoe de kwaliteit en het effect ervan kunnen worden vergroot. Het verbeteren van lesprogramma's voor kunst, erfgoed en media is een zaak van lange adem. Het is daarom des te urgenter de aanbevelingen van het advies nader uit te werken en ter hand te nemen, bijvoorbeeld op het punt van samenwerking tussen onderwijs- en cultuurinstellingen. Overigens: via hun activiteiten leveren culturele instellingen een substantiële bijdrage aan de cultuureducatie. Onderwijs in de Nederlandse taal is een vanzelfsprekend podium voor cultuureducatie, waarop helaas lang niet altijd voorbeeldig wordt gepresteerd. In zijn advies over leesbevordering uit 2005 bepleitte de Raad in de verdere beleidsontwikkeling aandacht voor versterking van het literatuuronderwijs, met accenten op kennisverwerving en het leggen van een fundament voor belezendheid. Er zou meer nadruk moeten komen op zogeheten culturele kernkennis en culturele en literaire leeservaring van scholieren. De Raad pleitte in dat verband voor een culturele canon, vooral als aanzet tot discussie. Die is er gekomen. Goeddeels in de gewenste opzet, maar met enigszins tegenvallende aandacht voor de 'muzische dimensie' – al heeft de literatuur niet te klagen. De andere aanbevelingen uit het leesbevorderingsadvies, waarin het belang van het bijbrengen van literaire competenties in het onderwijs als springplank voor verdere maatschappelijke en culturele ontplooiing en participatie nog eens uit de doeken werd gedaan, staan nog steeds grotendeels on vervuld overeind. Dat is ook van toepassing op het advies over mediawijsheid, waarin de Raad heeft betoogd dat kinderen in een gemedialiseerde wereld ook mediageletterd moeten zijn, en heeft gewezen op de rol van scholen daarbij. Die rol kunnen zij vaak goed in onderlinge samenwerking vervullen, en daarbij kan ook samenwerking met mediaorganisaties buiten de sfeer van het onderwijs vruchtbaar zijn.

Ondanks de goede wil van velen is het met de muzische vakken in het onderwijs treurig gesteld. De aandacht voor de traditionele kunstvakken muziek en zang, dans, drama en tekenen is beperkt; Film-educatie is nog zeldzamer. Cultureel erfgoed staat pas sinds kort in de belangstelling. Van kunstvakdocenten wordt nauwelijks gebruik gemaakt. Bovendien bestaat het lesprogramma vaak uit niet meer dan een reeks incidentele activiteiten. Op die manier krijgen leerlingen niet of nauwelijks de kans hun creatieve talent te ontplooien en hun kennis op het gebied van kunst en cultureel erfgoed te ontwikkelen.

De Raad heeft eerder de aanbeveling gedaan een samenhangende reeks van kunstzinnige activiteiten op te zetten, die aansluiten bij de ontwikkelingsfasen van de leerlingen. Zo ontstaat in het onderwijs een doorlopende leerlijn met de mogelijkheid om in elke fase de culturele omgeving op een daarbij passende manier te benutten.³⁵

Buiten school

Zoals opgemerkt is cultuureducatie niet voorbehouden aan scholen. Buiten schooltijd volgen veel kinderen individuele lessen of groepslessen bij centra voor de kunsten, muziek- of dansscholen, jeugdtheaterscholen, creativiteitscentra, bij particuliere aanbieders of via amateurverenigingen, zoals fanfares, dansgroepen en koren. Ook volwassenen werken op velerlei manieren aan versterking en verbreding van hun culturele uitrusting – individueel of in groepsverband. Vaak om op die manier hun kwaliteiten als amateurkunstenaar op te voeren. Daarnaast volgen veel volwassenen cursussen, gaan ze naar filmhuizen of bezoeken ze lezingen, om kennis en begrip van kunst en cultureel erfgoed te vergroten.³⁶ Er is echter steeds minder geld beschikbaar voor cultuureducatie en amateurkunst buiten schoolverband en voor cultuureducatie voor andere doelgroepen dan kinderen en jongeren. De eenzijdige gerichtheid op cultuureducatie voor kinderen en jongeren en cultuureducatie in het onderwijs verdringt de buitenschoolse culturele vorming en de amateurkunst uit beeld.³⁷ Dat is te betreuren, omdat juist nauwe verbanden tussen de cultuurlessen op school en de buitenschoolse kunstzinnige vorming en de amateurkunst voor kinderen die op school enthousiast zijn geworden voor een kunstdiscipline of culturele activiteit, de weg openen naar een centrum voor de kunsten, een jeugdtheaterschool of een vereniging van amateurs. De brede school biedt daartoe mogelijkheden. Ook andere vormen van samenwerking tussen onderwijs en cultuur zijn denkbaar. Investeren zijn dringend noodzakelijk, zodat educatieve instellingen de kans krijgen zich organisatorisch en inhoudelijk te vernieuwen.

Techniek van cultuuroverdracht

Onder meer in het raadsadvies over e-cultuur van juli 2005 is erop gewezen dat de nieuwe media en de manier waarop ze worden gebruikt de vertrouwde technieken van cultuuroverdracht voor een aanzienlijk deel hebben achterhaald. Zo komen tekst, geluid en beeld steeds vaker voor in allerlei verschillende combinaties, en wordt steeds vaker gebruik gemaakt van verschillende media tegelijk. De ontwikkeling van digitalisering

en nieuwe media loopt parallel met de groei van wat we inmiddels de e-generatie zijn gaan noemen, de *homo zappiens*. De nieuwe generatie is veel beter ingespeeld op het gebruik van discontinue informatie. Jonge mensen kiezen vaak eerder voor actieve participatie dan voor passieve consumptie. De traditionele media voor de productie en distributie van cultuur zullen nieuwe innovatieve wegen moeten vinden die daarop aansluiten. Anders worden ze overgeslagen door de culturele burgers van morgen. Er worden prachtige projecten ontwikkeld. Het bereik is echter beperkt. Er zijn vaak wel middelen beschikbaar voor de ontwikkeling van kennis, maar niet voor kennisoverdracht en voor onderzoek naar overdrachtstechnieken en het ontwerpen van nieuwe variaties op het bekende thema van de 'doorgaande leerlijn'. Digitalisering biedt een enorme toename van de mogelijkheden voor afname en participatie die gebruiksklaar moeten worden gemaakt door het ontwikkelen van nieuwe vormen van cultuuroverdracht. Daarbij zal er bijvoorbeeld rekening mee moeten worden gehouden dat kinderen steeds minder geduld hebben. Ze willen elk jaar iets anders leren en ze willen snel succes behalen. Om daarop in te kunnen spelen moeten educatieve instellingen een vernieuwingsslag maken, daarbij gestimuleerd en ondersteund door de betrokken sectorinstituten. Centra voor de kunsten zouden meer oog moeten hebben voor de professionele kunsten en de ontwikkelingen daarin. Zij zouden bijvoorbeeld vaker kunstenaars kunnen aantrekken als docent om cursisten te inspireren. Er is vooral behoefte aan nieuwe creatieve vormen van educatie, die als voorbeeld kunnen dienen. De centrale boodschap is het equiperen van mensen die als culturele burgers zelf weten waar ze moeten zoeken en hoe ze moeten kiezen. Dan lukt het vinden vanzelf.

9 Talentontwikkeling

Cultureel burgerschap floreert bij vakmanschap en meesterschap. De krachtigste bron voor de kwaliteit van de kunst- en cultuurbeoefening in Nederland en voor de toekomst van de verschillende disciplines is talent, inclusief de manier waarop dat wordt gekoesterd en geslepen tot goede kunstenaars en interessante cultuurdragers, die ook buiten de grenzen worden gewaardeerd. Het kunstvakonderwijs vormt voor de meeste disciplines de basis waar kwaliteit wordt onderkend, ontwikkeld en gestimuleerd. Natuurlijk zijn

en blijven er altijd autodidacten die het vak elders leren. Zo is de beste voedingsbron voor schrijverstalent nog altijd goed onderwijs. De Raad zal zich de komende periode buigen over de vraag of het wenselijk is dat ook hier, naar Angelsaksisch voorbeeld, een professionele schrijversschool en/of een opleidingsfaciliteit aan de universiteit komt. Een gespecialiseerde universitaire vertalersopleiding bestaat overigens niet meer. Dat is niet alleen schadelijk voor de banden met andere literaturen. Ook onze kijk op commerciële, economische en wetenschappelijke ontwikkelingen in landen waar geen Engels wordt gesproken, wordt minder. Ondertussen bereidt de Raad een advies voor over talentontwikkeling voor scenaristen en andere specialisten in het filmvak. Nu al is duidelijk dat versterking van het onderwijs, begeleiding op maat, een sterkere internationale oriëntatie, grotere flexibiliteit, meer ruimte voor experiment en kennis op het terrein van digitalisering onmisbare ingrediënten zijn om het Nederlandse filmtalent te versterken.

Het belang van de amateurkunst als vindplaats en kweekvijver voor artistiek talent is meermalen aangetoond. Ieder kind verdient de kans zijn of haar creatieve talent bij zichzelf te ontdekken en te ontwikkelen. Daar zijn zowel individuele belangen mee gemeind als maatschappelijke. Om die belangen te behartigen zijn laagdrempelige voorzieningen nodig, met een aantrekkelijk aanbod aan activiteiten en cursussen, die kinderen en jongeren de gelegenheid bieden om niet al te ver van huis en op een geschikte manier deel te nemen aan culturele activiteiten. Idealiter is er samenhang tussen schoolprogramma's, het cultuureducatieve aanbod buiten de scholen en het programma van amateurkunstinstituten. Het blijkt dat getalenteerde jongeren met ambitie lang niet altijd kiezen voor het kunstvakonderwijs. Vaak vinden zij via andere kanalen de weg naar de beroepspraktijk, of ontwikkelen ze hun talent anders dan binnen het formele onderwijs. In talentontwikkeling gespecialiseerde instellingen bieden jongeren de kans om via *peer education* en *peer coaching* ervaring op te doen. Op die manier kunnen zij hun vakkundigheid vergroten en zich verder ontplooiën tot uitvoerend kunstenaar of cultuurmaker. Voor een deel van de jonge talenten vormt dit de opstap naar het kunstvakonderwijs.

Vier factoren ondermijnen het kunstvakonderwijs in de beeldende kunst. Ook al is de bekostigingssystematiek enkele jaren geleden verbeterd, er is naar de mening van de Raad nog steeds een te sterke koppeling aan het aantal opleidingsplaatsen. Dit komt de kwaliteit

en effectiviteit niet ten goede komt. Dat geldt ook voor de omstandigheid dat masteropleidingen en werkplaatsen voor de beeldende kunst en vormgeving concurrerend ten opzichte van elkaar werken in plaats van dat ze op elkaar aansluiten en elkaar aanvullen. Een derde punt is dat er door de toestroom van studenten vanuit mbo, havo en vwo grote niveauverschillen ontstaan, die onder meer tot uiting komen bij het theorieonderwijs. Een laatste punt van zorg is dat theorievakken tot dusverre vrijwel uitsluitend worden bepaald door een westers kunst- en cultuurbegrip. Binnen de nieuwe internationale en cultuurdiverse context, en gelet op het toenemende aantal studenten met een niet-westerse culturele achtergrond, is die benadering te eenzijdig. De Raad vraagt – nogmaals – aandacht voor de gesignaleerde problemen.

Helaas ontbreekt vaak de continuïteit in het onderwijs die nodig is voor een goede talentontwikkeling. Het lijkt erop dat in sommige disciplines Nederlands jong talent al in de eerste fase een achterstand op de buitenlandse concurrentie oploopt die later in het kunstvakonderwijs niet meer in te halen is. In het advies *Onderwijs in cultuur* hebben de Onderwijsraad en de Raad voor Cultuur aandacht gevraagd voor de financiering van de vooropleidingen muziek en dans. De minister van OCW heeft laten weten dat begin 2007 de resultaten bekend worden van een vergelijkend en verkennend onderzoek naar de toekomst van deze vooropleidingen. Het uiteindelijke doel is een nieuwe heldere verdeling van verantwoordelijkheden en duidelijke afdwingbare afspraken over de organisatie van de vooropleidingen dans en muziek. Ook de toekomst van de zogeheten cultuurprofiel-scholen die zich in het bijzonder op talentontwikkeling richten, zal mede in het licht van dat onderzoek gestalte krijgen. Minstens zo belangrijk als de eerste ontwikkeling van jong talent zijn ontplooiing en doorstroming van het al enigszins gevormde talent. Zeker in de wereld van kunst, erfgoed en media is het niet de bedoeling een leven lang veelbelovend te blijven. In het toneel, de dans en de muziek bestaan speciale voorzieningen voor de verdere ontwikkeling van talent met ruimte voor experimenten en bijzondere projecten die verder gaan dan het reguliere kunstvakonderwijs. Naast de verdere ontwikkeling van individuele talenten is ook de artistieke ontwikkeling van de verschillende theaterdisciplines een doel. De faciliteiten daarvoor worden beschikbaar gesteld via werkplaatsen en productiehuizen, die een bijzondere plaats verdienen in de basisinfrastructuur voor het theater.

10 Innovatie

Samenhang en coördinatie

De gesignaleerde omwenteling die digitalisering en medialisering over een breed maatschappelijk front teweeg hebben gebracht, vraagt om een minister van Cultuur, Media en Communicatie, die ook verantwoordelijk is voor innovatie en die bovendien een coördinerende taak krijgt toebedeeld ten aanzien van het gehele kabinetsbeleid op dit thema. Het is een voorwaarde om de zo noodzakelijke samenhang in het overheidsbeleid te realiseren. Verkokering is nog steeds een spelbreker voor de noodzakelijke structurele verbanden tussen verschillende relevante beleidsterreinen. Er is een structuur nodig die is opgebouwd uit zowel vaste als flexibele onderdelen. De vaste elementen zijn noodzakelijk met het oog op samenhang, stabiliteit en continuïteit. Flexibele elementen, zoals de programmatische inzet van middelen gericht op thema's in plaats van op sectoren en instellingen, zorgen voor dynamiek en innovatie. Met zicht op het naderende einde van verschillende vertrouwde paradigma's lijkt innovatie het cruciale onderdeel van de beoogde nieuwe portefeuille.

Experiment en vernieuwing

In veel culturele sectoren is behoefte aan meer geld en aandacht voor innovatie, experiment en vernieuwing. Voor vernieuwing en experiment dienen voldoende middelen beschikbaar te zijn bij fondsen en instellingen. Vernieuwing heeft daarbij een bredere betekenis dan artistieke vernieuwing: ook vermaatschappelijking valt eronder. Daar is, behalve geld, ook een mentaliteitsverandering voor nodig. De behoefte aan mogelijkheden voor grensoverschrijdende projecten is alleen maar groter geworden. Vooral projecten op het terrein van nieuwe media en e-cultuur vinden moeilijk aansluiting bij de cultuurfondsen. Weliswaar is inmiddels de opdracht verleend voor de ontwikkeling van een expertisecentrum voor e-cultuur³⁸, maar extra middelen voor vernieuwende projecten zijn er niet gekomen. De Interregeling die ooit bestond, is niet gecontinueerd, alhoewel een heropening van de regeling – op kleinschalig niveau – nu wel wordt overwogen. De Raad bepleit echter een apart budget voor projecten op het terrein van nieuwe media en e-cultuur. Aan de hand van flexibele criteria kunnen hieruit projecten worden ondersteund die vooronderzoek, verkenning en productie behelzen en afkomstig zijn van een groep aanvragers die buiten de boot valt bij de sectorale fondsen en grote innovatieprogramma's. Vanuit het streven naar een heldere infrastructuur en omwille

39

Zie voor de definitie van innovatie ook: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), *Investeren in vernieuwen: Sociaal en Cultureel Rapport 2006*, Den Haag, 2006, p. 186-188.

40

Deze regeling is gericht op innovatieve internetprojecten, waarbij de procedures kort en eenvoudig zijn en de bedragen klein, met het doel om ondernemers op gang te brengen. Daarbij kunnen de ondernemers begeleiding krijgen van experts.

41

ICT & Innovatiebeleid moet open staan voor de creatieve nieuwe media sector, brief van zeven nieuwemedia-instellingen aan informateur Wijffels, 19 december 2006.

42

Innovatieplatform, Kennisinvesteringagenda 2006-2016, Nederland - het land van talenten!, Den Haag, oktober 2006.

43

Zo schakelen de onderzoeksafdelingen van de Internationale Industrie van consumenten- en wereldwijd consumenten in om nieuwe ideeën op te doen.

45

Zie voor een indicatie van de grote investeringen die nodig zijn de kennisinvesteringagenda 2006-2016 van het innovatieplatform.

44

Adviesraad voor Wetenschap en Technologie (AWT), *Opening van zaken. Beleid voor open innovatie*, Den Haag, juli 2006.

van de vindbaarheid verdient het aanbeveling dit budget niet onder te brengen bij een van de bestaande sectorale fondsen. Koppeling aan het Virtueel Platform, het hiervoor genoemde expertisecentrum en projectbureau op het gebied van e-cultuur, ligt meer in de rede. De Raad acht dit een beter instrument dan de Interregeling nieuwe stijl, omdat zo meer recht wordt gedaan aan de urgentie en de eigenheid van dit gebied.

Investeren in innovatie

Innoveren, doorgaans van een andere orde dan experimenteren en vernieuwen, vraagt om gezamenlijke inspanningen waarbij kennis gedeeld kan worden en waarbij research en development (R&D) samenkomen, gericht op toepassingsmogelijkheden in de praktijk. Grote ondernemingen richten voor R&D vaak aparte bedrijven op die zich kunnen onttrekken aan de directe druk van de corebusiness van de hoofdvesting. Het midden- en kleinbedrijf, waartoe het gros van de creatieve industrie zichzelf moet rekenen, kent deze mogelijkheid veelal niet. Bij innovatie in de cultuur- en mediasector gaan de gedachten uit naar niet-technologische en technologische productinnovatie, naar de ontginning van nieuwe markten, naar de ontwikkeling van nieuwe businessmodellen, alsmede naar vormen van sociale en maatschappelijke innovatie in relatie tot cultuur en media.³⁹ Dat alles vergt forse investeringen, zowel in tijd als in geld. De mogelijkheden van het bestaande programma voor de creatieve industrie, waarin Economische Zaken en OCW samenwerken, is ten enenmale niet toereikend om echte innovatie te bewerkstelligen. Het project Digitale Pioniers⁴⁰ is effectief gebleken bij het opzetten van kleine innovatieve internetprojecten. Het is echter te kleinschalig voor een omvangrijk innovatieprogramma. De Raad sluit zich aan bij de oproep van zeven nieuwemedia-instellingen om de cultuursector over de volle breedte veel actiever te betrekken bij de innovatieagenda.⁴¹ Speciale aandacht gaat daarbij uit naar op innovatie gerichte wetenschappelijke programma's. De Raad verwijst daarom met instemming naar het pleidooi in de brief van de nieuwemedia-instellingen aan de kabinetsinformatuur voor een cultuur- en wetenschapprogramma.

Structurele meerjarenaanpak

Het innovatiebeleid van de overheid is tot nu toe te eenzijdig gericht op kennis en technologische innovatie. Creatieve toepassingen van techniek, de ontginning van nieuwe markten, de ontwikkeling van nieuwe businessmodellen, en het vormen van sociale en maatschappelijke innovatie in relatie tot cultuur en

media blijven buiten beeld. Het ministerie van Economische Zaken heeft weliswaar enkele bescheiden innovatieprogramma's opgezet, gericht op sectoren die in het kader van het Innovatieplatform als sleutelgebieden zijn benoemd. Uitgerekend het sleutelgebied van de creatieve industrie is echter links blijven liggen. Het Innovatieplatform constateerde bovendien onlangs dat de overheid innovatie nog steeds te fragmentarisch en te incidenteel aanpakt. Een structurele meerjarenaanpak is onontbeerlijk. Volgens het platform ontbreekt het de overheid aan een integrale strategie voor kennis en innovatie.⁴² De Raad sluit daarbij aan met de constatering dat kennis te weinig wordt uitgewisseld tussen de partijen die daar baat bij hebben. Een trend die in de Verenigde Staten al langer bestaat, en ook tot Europa doordringt, is die van open vormen van innovatie, waarbij ondernemers, onderzoekers, onderwijs en bedrijfsleven samenwerken om innovatieve oplossingen te vinden. Ook gebruikers kunnen een bijdrage leveren.⁴³ De overheid zou hier beter op moeten inspelen in zijn innovatiebeleid, schreef de Adviesraad voor het Wetenschap- en Technologiebeleid vorig jaar nog aan het kabinet.⁴⁴

Programma

De Raad voor Cultuur constateert dat er meer regie nodig is op het gebied van innovatie: er moet veel meer geld in worden gestoken⁴⁵, het instrumentarium moet zich richten op het delen van kennis en het aangaan van allianties – dan komt de zojuist genoemde open innovatie van de grond. Bovendien is de Raad van mening dat ook aan vormen van niet-technologische innovatie een volwaardige plaats in het innovatiebeleid toekomt. Daarom adviseert hij het rijk een ambitieus innovatieprogramma te starten. In de visie van de Raad komen de middelen voor zo'n programma van verschillende departementen, andere overheden en uiteraard ook uit het bedrijfsleven. Het programma is niet bedoeld voor individuele instellingen. Alleen consortia van samenwerkende partijen, waaronder onderwijsinstellingen, culturele en wetenschappelijke instellingen, alsmede het bedrijfsleven en wellicht ook overheden, kunnen er gezamenlijk op inschrijven. De Raad zal zich, in overleg met andere betrokken adviesraden en instanties, buigen over de uitgangspunten van zo'n programma.

11 Continuïteit

In alles wat we vandaag doen, klinkt gisteren door. Traditie en verandering; verleden, heden

en toekomst zijn niet van elkaar te scheiden. In vrijwel alle onderdelen van de cultuur is sprake van een continu proces in de tijd.⁴⁶ De monumentenzorg en het ontwerpen van nieuwe gebouwen zijn door middel van lange doorlopende lijnen met elkaar verbonden. In wezen is er dan ook geen verschil tussen monumentenzorg en architectuurbeleid. Landschappen, relictten, gebouwen zijn en worden door de samenleving toegeëigend, gebruikt en gewaardeerd. Een hunebed uit de nieuwe steentijd hoort daarom evengoed tot het architectuurbeleid als een nieuwe waterkering. Er is waarschijnlijk geen beter symbool voor de continuïteit van Nederland als juist dat water. Het is geen toeval dat van de vijftig vensters van de *Canon van Nederland* er drie, de Beemster, de grachtengordel en de watersnood, zijn gerelateerd aan het water – de zeehelden, de koopvaart en de Vecht niet eens meegerekend. Ook het beeld van culturele vrijhaven, waarmee Nederland zich enige tijd met succes heeft gepresenteerd op het internationale culturele podium, refereert aan een plek aan het water. Het imago van vrijplaats kon worden onderbouwd dankzij coryfeeën als Erasmus, Spinoza en Hugo de Groot, die ook in de canon hun plaats hebben gekregen.

Dat alles maakt het onderscheid tussen wat tot levende kunsten worden gerekend en het erfgoed vaak wat kunstmatig. Het lijkt soms eerder ingegeven door ambtelijke overwegingen dan door inhoudelijke argumenten. Op die manier loopt er een weinig vruchtbare artificiële breuklijn door het beleid die geen recht doet aan het besef van culturele continuïteit in onze samenleving. Er zijn geen schotten die eerder in aanmerking komen om onder invloed van, en tegelijk met gebruikmaking van, de nieuwste technologieën te verdwijnen, dan het schot tussen verleden, heden en toekomst van de cultuur. Hoe juist onder invloed van die technologie oude concepten nog springlevend zijn, zien we in het digitale domein. In wezen betekent de zogeheten *read-and-write*-cultuur, waarin de rollen van maker en gebruiker naar elkaar toe groeien, een terugkeer naar een situatie die bestond in de periode voorafgaand aan de introductie van allerlei processen van arbeidsverdeling en professionalisering. In de *sharing economy*, waarin het samen delen tussen partijen vooropstaat en niet het winnen van de strijd door een enkeling die de ander te slim af is, zijn de karakteristieken zichtbaar van een economische orde uit lang vervlogen tijden.

Historisch bewustzijn

Historisch bewustzijn is het zesde zintuig van de culturele burger die zich realiseert dat ver-

nieuwing noodzakelijk is, en tegelijk zinloos zonder continuïteit. Alles bewaren kan niet en heeft evenmin zin. De twee moeten met elkaar in evenwicht zijn. Wil erfgoed geen waterhoofd worden, maar een bron van energie blijven, dan is selectie onvermijdelijk – daar doet de mogelijkheid van digitaal bewaren niets aan af. Bij de vraag wat zinvol is om te bewaren, wegen de mogelijkheden tot geactualiseerd gebruik zwaar. De mogelijkheid om erfenissen uit het verleden op een vitale manier te gebruiken bij de vergroting van de culturele dimensie in de ruimtelijke ordening stond aan de basis van het Belvedereprogramma. Sinds 1999, toen deze beleidsstrategie werd uitgezet, is er bij beleidsmakers, opdrachtgevers en ontwerpers een opgaande lijn te constateren in de aandacht voor het behoud en het gebruik van cultureel erfgoed in nieuwe projecten.

Rentmeesterschap

In talloze over het land verspreide grote en kleine verzamelingen, musea, bibliotheken, archieven en oudheidskamers liggen de voorwerpen, afbeeldingen, teksten, documenten, boeken, alsmede geluids- en beeldfragmenten vastgelegd op allerlei informatie dragers, uitgestald en opgeslagen die met elkaar de steun vormen van ons nationale geheugen. In het besef dat hét verleden en dé nationale identiteit niet bestaan, vormt deze enorme verzameling een onmisbare bron om de geschiedenis levend te houden en van de lessen uit het verleden gebruik te maken bij de verdere uitbouw van een duurzame, mooie, veilige en spannende leefomgeving. En daarbij voort te bouwen op de fundamenteën die onze voorgangers daarvoor al hebben gelegd. Goed rentmeesterschap over deze enorme collectie in handen van particulieren, instellingen en overheden, is niet alleen een kwestie van goed bewaren, maar vooral van goed gebruiken.

Nationaal-historisch museum

De politieke wens om een nationaal-historisch museum op te richten past bij de hernieuwde maatschappelijke aandacht voor geschiedenis en het belang van historisch besef. Musea verhelderen immers vanuit historisch en plaatselijk perspectief de ontstaansgeschiedenis en de continuïteit van een samenleving. Een nationaal-historisch museum biedt de kans cultureel burgerschap van een historische dimensie te voorzien en de inhoud en de samenhang van het Nederlandse museum-aanbod te verbeteren. Of daardoor ook het historisch besef zal groeien, is uiteraard in hoge mate afhankelijk van het samenspel tussen erfgoedinstellingen, onderwijs en media. De bestaande historische musea vertellen

samen in rijke schakeringen het verhaal van de Nederlandse geschiedenis. Die veelvormigheid van thema's en invalshoeken moet worden gekoesterd. Het nieuwe museum is naar de mening van de Raad een primair op het onderwijs gericht entreegebouw voor geschiedenis, waarin de politieke en de maatschappelijke actualiteit in historisch perspectief worden geplaatst. Het nationaal-historisch museum dient zich ook op internet te presenteren. Waar de verschillende collecties zich bevinden en waar de kennis aanwezig is om deze voor het publiek te ontsluiten, wordt van steeds minder belang. Zo profiteren alle regio's van de nieuwe beleidsmatige aandacht voor geschiedenis en is het nationaal-historisch museum ook voor het onderwijs nooit ver weg. Kortom, het museumbestel moet worden aangevuld met een nationaal-historisch museum in de vorm van een – ook virtueel – 'entreegebouw' en een projectbureau voor bestaande erfgoedinstellingen.

12 Instrumenten

Generiek wat kan, specifiek wat moet. Dat uitgangspunt vloeit voort uit het motto van *Verschil maken* voor de inrichting van het beleidsinstrumentarium van de overheid: 'Afstand waar mogelijk, betrokkenheid waar nodig'. Het is een plausibele reactie van een overheid die wil terugtreden, maar inziet dat een te grote afstand het zicht op de juiste beleidsmaatregelen geheel kan doen verdwijnen. In zijn meerjarig werkprogramma 2006-2009 heeft de Raad aangekondigd een aantal thema's rondom dit onderwerp nader te onderzoeken en uit te werken. Daarbij komen zaken aan de orde zoals de dwarsverbanden tussen het cultuurbeleid en andere onderdelen van het regeringsbeleid, internationale vergelijkingen, doeluitkeringen en andere financiële instrumenten.

Integraal beleid

'Decentraal wat kan, centraal wat moet' is een bestuurlijk motto dat eerder in dit advies werd toegelicht. Een andere bestuurlijke ontwikkeling is die in de richting van integraal beleid. De vraagstukken waar de overheid mee wordt geconfronteerd, zijn vaak ingewikkeld en hebben vaak verschillende dimensies. Daarom zijn ze vanuit een verkokerd overheidsapparaat vaak moeilijk aan te pakken. Als remedie vindt er veel afstemming plaats tussen sectoren, en wordt er steeds meer samengewerkt in integrale beleidsprogramma's, zoals het interdepartementale project Jong of het protestedenbeleid. Ook in het

cultuurbeleid blijkt afstemming met andere sectoren cruciaal. Zo worden in paragraaf tien verschillende departementen opgeroepen om een gezamenlijk innovatieprogramma te starten, waarin ruimte is voor culturele innovatie. Cultuur is immers van betekenis voor de hele samenleving: het onderwijs, de ruimtelijke ordening, de zorg, enzovoort. Daarom ook heeft de Raad in zijn brief aan de informateur gepleit voor een coördinerend minister van Cultuur, Media en Communicatie, die zorg kan dragen voor de inbedding van cultuurbeleid in andere sectoren en die cultuur een prominentere plaats in de Trêveszaal kan geven. Overigens zijn de bestuurders in gemeenten en provincies al veel langer gewend aan integraal beleid. De meeste werken inmiddels met programmabegrotingen, wat de samenwerking tussen verschillende sectoren ten goede komt. Regionaal en gemeentelijk worden in de cultuursector veel onderwerpen interdisciplinair aangepakt. Zowel bestuurders als vertegenwoordigers uit de cultuursector in de regio noemen ontschotting als sleutelbegrip voor nieuwe culturele praktijken: het opheffen van onvruchtbare barrières tussen disciplines, tussen culturele instellingen en tussen culturele en andere instellingen. Zij geven te kennen dat het rijk daar beter op zou moeten inspelen.

Bestelverantwoordelijkheid

Een beweging die met eerder geschetste ontwikkelingen samenhangt, is de verschuiving in het beleid van de rijksoverheid van instellingenbeleid naar bestelverantwoordelijkheid. Voor het cultuurbeleid betekent dit een ander zwaartepunt. De aandacht voor de door het rijk gesubsidieerde culturele instellingen wordt minder en maakt plaats voor stelsels van samenhangende gesubsidieerde instellingen binnen een sector, zoals het orkestbestel, en het cultuurbestel⁴⁷ als geheel. De minister wenst steeds minder verantwoordelijkheid te nemen voor het functioneren van individuele instellingen. Er komt strenger toezicht op het bestuur van instellingen, en verschillende instellingen worden van het ministerie overgeheveld naar de fondsen, waardoor ze niet langer onder de directe ministeriële verantwoordelijkheid vallen. De in het volgende adviesdeel geschetste basisinfrastructuur vormt de uitwerking daarvan. Het rijksbeleid concentreert zich nu nog voornamelijk op de stelsels van samenhangende gesubsidieerde instellingen binnen een sector, maar zal zich waarschijnlijk steeds meer gaan richten op een bredere bestelverantwoordelijkheid, waarbij ook de niet-gesubsidieerde culturele bedrijvigheid in beeld komt.

Uitvoering

De ontwikkelingen hebben ook gevolgen voor het beleidsinstrumentarium. Voorheen werd het cultuurbeleid voor een belangrijk deel uitgevoerd door middel van het toekennen van subsidie aan een instelling. De door het rijk gesubsidieerde instellingen moesten als het ware uitvoering geven aan de beleidsprioriteiten van de minister. Het is de bedoeling dit type beleid steeds meer te gaan uitvoeren aan de hand van programmabudgetten. Instellingen hebben daarbij de keuze wel of niet mee te doen. Dit is vergelijkbaar met de huidige situatie bij andere overheden. Wanneer langs deze weg ook het niet-gesubsidieerde deel van het culturele bestel meer in beeld komt, zullen andere instrumenten nodig zijn voor de ontwikkeling en de uitvoering van het beleid. De Raad heeft oog voor de ratio achter deze ontwikkeling. Toch is een waarschuwing op zijn plaats voor een te ver terugtrekkende overheid. Cultuurbeleid was niet voor niets lange tijd instellingenbeleid. Juist in de cultuursector is in de loop van de tijd een goede betrokkenheid-op-afstand ontstaan – niet in de laatste plaats door een rijksoverheid die zich verantwoordelijk voelde voor vaak kwetsbare kunst- en cultuurinstellingen en tegelijkertijd beseftte dat inhoudelijke bemoeienis uit den boze was. Die betrokkenheid mag door een bestelgeoriënteerd beleid niet verloren gaan.

Die betrokkenheid blijft behouden door een intelligente vorm van decentraliseren en deconcentreren. Instellingen die zowel door het rijk als door een gemeente of provincie worden gefinancierd, hebben te maken met verschillende subsidiesystemen. Het overdenken waard is bijvoorbeeld een model waarbij de afrekening van het aandeel dat het rijk in de totale subsidie aan een instelling voor zijn rekening neemt, via stad of provincie verloopt. De desbetreffende instelling hoeft slechts eenmalig en eenduidig af te rekenen en verantwoording af te leggen. Stad of provincie rekent af met het rijk. Een voorwaarde is uiteraard dat het rijk en de andere overheden hun beleidsprogramma's nauwgezet op elkaar afstemmen. Zo moet het ook mogelijk zijn om de zogenoemde Geldstroom Beeldende Kunst en Vormgeving in samenspraak met de desbetreffende andere overheden te verdelen over lokale of provinciale particuliere instellingen, die op hun beurt zorgen voor verdere distributie van de middelen en daarover verantwoording afleggen aan de stedelijke of provinciale overheid.

Wanneer de culturele, maatschappelijke en bestuurlijke ontwikkelingen en de daaruit volgende aanbevelingen uit deze cultuuragenda en de verschillende sectoragenda's in ogenschouw worden genomen, moet worden geconcludeerd dat het huidige instrumentarium van de rijksoverheid onvoldoende mogelijkheden biedt om daar invulling aan te geven. Zo vragen veel aanbevelingen, bijvoorbeeld die voor een innovatieprogramma en die voor het borgen van een digitaal publiek domein, om verregaande samenwerking en ontschotting tussen verschillende onderdelen van de rijksoverheid. Cultuur is een factor van betekenis op veel terreinen, maar dit krijgt door de verkokering van de rijksoverheid onvoldoende invulling. Ook binnen de cultuur- en mediasectoren is behoefte aan ontschotting – vooral als gevolg van het proces van digitalisering. Er dienen zich steeds meer interdisciplinaire vormen van cultuur aan. Voor de nieuwe generatie makers is het vanzelfsprekend om interdisciplinair te werken. De cultuurfondsen zijn daar echter nog steeds niet op ingericht. Een belangrijke voorwaarde bij de inrichting van het nieuwe Fonds voor Muziek, Theater en Dans is dan ook dat dit fonds in staat is invulling te geven aan die interdisciplinariteit, net zoals de overige fondsen dat, uiteraard, zouden moeten kunnen. Bestuurlijke samenwerking heeft in de afgelopen jaren meer vorm gekregen door convenanten en programma's. Beide instrumenten staan echter onder druk. Met de herziening van de Cultuurnotasystematiek mag het kind niet met het badwater worden weggegooid. De gezamenlijke afspraken tussen rijk, gemeenten en provincies kunnen een meer eigentijdse invulling krijgen en een programma als het Actieplan Cultuurbereik verdient voortzetting. Overigens zijn er nog vele intelligente vormen van decentraliseren en deconcentreren mogelijk, zoals zojuist geschetst.

Ten slotte: cultuur en media bevinden zich voor een belangrijk deel ook in het private domein. Marktpartijen nemen in sommige sectoren, zoals film en letteren, belangrijke functies voor hun rekening. Het bedrijfsleven is een logische partner bij innovaties, maar ook hoe langer hoe meer bij andere opgaven waar culturele instellingen voor worden gesteld. Makers willen steeds vaker op hun ondernemerschap worden aangesproken. Dit alles vraagt om uitbreidingen van het instrumentarium, dat nog te eenzijdig gericht is op subsidies.

culturele basisinfrastructuur

Inleiding

De adviesaanvraag van de minister was tweeledig: enerzijds een antwoord te geven op de vraag welke onderwerpen hoog op de culturele beleidsagenda voor de komende jaren moeten worden gezet. En ten tweede hoe de subsidiesystematiek kon worden verbeterd en gestroomlijnd. De Raad heeft beide vragen met elkaar in verband gebracht en gezocht naar een structuur die de grootste kansen zou bieden op het implementeren van het gewenste beleid. Het vertrekpunt in de redenering was dat het politiek bestuur zich op enige afstand zou kunnen plaatsen van een aantal uitvoeringsvragen. Of zoals de adviesaanvraag het stelt: op afstand waar directe ministeriële verantwoordelijkheid niet opportuun is. De Raad heeft dat vertaald in de behoefte aan ruimte die de politiek heeft om zich te concentreren op de grote opgaven waar cultuur en samenleving voor staan. Dat betekent dat het aantal instellingen waarvoor de bewindspersoon rechtstreeks verantwoordelijkheid draagt relatief gering zou moeten zijn én dat de desbetreffende instellingen aangesproken moeten kunnen worden om, binnen hun eigen verantwoordelijkheid, bij te dragen aan die beleidsimplementatie.

De minister heeft de Raad verzocht om een antwoord op de vraag welke functies tot de culturele basisinfrastructuur moeten worden gerekend. Dit is van belang omdat de instellingen die tot de basisinfrastructuur worden gerekend, direct subsidie van het ministerie van OCW zullen krijgen. De Raad is verzocht daarbij rekening te houden met een evenwichtige spreiding over het land en de betekenis van deze functies voor de lokale, regionale en landelijke infrastructuur.

Binnen de relatief korte tijd die hem gegeven was, heeft de Raad functies uitgewerkt die naar zijn oordeel duidelijkheid bieden over welke aanvragen in aanmerking zouden moeten komen voor meerjarige subsidies direct van het ministerie van OCW. Hij beseft dat er talrijke ontwikkelingen zijn aan te wijzen die tot verdere nuancering op deze functies kunnen leiden. Zo'n exercitie vergt echter veel meer tijd voor studie en oriëntatie dan nu beschikbaar was. Bovendien moet de typering van functies ook tot een hanteerbare aanvraagprocedure leiden. Dat principe hoeft niet per se gediend te zijn met een al te gedetailleerde differentiëring. In dat verband merkt de Raad ook nog op dat hij is uitgegaan van het vervullen van *hoofdfuncties* door instellingen.

In het tweede onderdeel, *Agenda en basisinfrastructuur per sector*, worden sectoraal uitgewerkte antwoorden gegeven op de vraag over de basisinfrastructuur. Een beknopte weergave van de belangrijkste punten daarvan volgt hieronder. Daar gaat aan vooraf de beschrijving van een aantal algemene randvoorwaarden ten aanzien van de volgende onderwerpen: de rijksverantwoordelijkheid voor het gehele cultuurbeleid, de samenwerking tussen overheden, integrale advisering, visitaties en fondsen. Het vervullen van deze randvoorwaarden moet mede bijdragen aan een helder en zorgvuldig veranderingsproces waarmee tevens de begrijpelijke onrust in de sector zo veel mogelijk kan worden weggenomen.

Randvoorwaarden

Rijksverantwoordelijkheid voor het gehele cultuurbeleid

Allereerst dient helder te zijn dat de herstelling van verantwoordelijkheden voor meerjarige subsidies niet meer, maar ook niet minder inhoudt dan de overstap op een ander bestuurlijk verdelingsmodel binnen de rijksoverheid. Uitgangspunt moet zijn dat het rijk verantwoordelijk blijft voor het gehele subsidiestelsel als zodanig, te weten alle meerjarig gesubsidieerde instellingen, fondsen, instellingen met een rijkscollectie of een collectie waarvoor de Staat verantwoordelijkheid heeft genomen en bijzondere subsidieprogramma's ter uitvoering van beleidsprioriteiten. Het door velen gewenste maatwerk in meerjarige subsidies moet evenwel niet leiden tot beleidsversnippering. Het rijk dient integraal verantwoordelijk te zijn voor dit stelsel. Dat principe moet er mede toe bijdragen dat fondssubsidies niet lager worden gewaardeerd dan de subsidies die rechtstreeks van het ministerie van OCW afkomstig zijn.

Samenwerking tussen overheden

Elders in dit advies heeft de Raad het belang benadrukt van de voortzetting van de convenanten op het terrein van cultuurbeleid als waardevol instrument van samenwerking tussen de drie overheden. De zogenoemde verfondsing van talrijke meerjarig gesubsidieerde instellingen dreigt de samenhang in bestuurlijke verantwoordelijkheid van steden en regio's voor de meerjarig gesubsidieerde instellingen in hun gebied te compliceren: die overheden zullen straks met zowel de minister als met de verschillende fondsen moeten onderhandelen. De Raad acht dat een moeilijke situatie. Hij is zich er overigens van bewust dat er wel al enkele voorbeelden zijn van convenanten tussen overheden en een rijksfonds, zoals tussen het Fonds voor de Amateurlkunst en Podiumkunsten en de provincie Zeeland en tussen het Fonds voor

Podiumprogrammering en Marketing en de provincie Flevoland plus de gemeente Almere. Het gaat hier echter om incidentele, tijdelijke afspraken, voor een specifieke sector en gericht op een ontwikkelingsperspectief. Vanuit een oogpunt van samenhangend cultuurbeleid, dat meerdere sectoren omvat, pleit de Raad ervoor de huidige meer integrale convenanten tussen de minister en andere overheden voort te zetten en dit instrument niet te versnipperen over meerdere partijen aan de kant van het rijk. In deze zin interpreteert de Raad ook de kaderovereenkomst tussen OCW en IPO/VNG waarin wordt gesteld dat de minister een fonds opdracht *kan* [cursivering RvC] geven tot subsidiëring van instellingen waarover bestuurlijke overeenstemming is bereikt.

Dat lost evenwel het probleem nog niet geheel op. Immers, de minister heeft helder aangegeven dat instellingen die deel uitmaken van de basisinfrastructuur direct onder haar bestuurlijke verantwoordelijkheid vallen: "Instellingen die een specifieke functie in het landelijk bestel vervullen of [cursivering RvC] een kernfunctie innemen in de regionale en stedelijke basisinfrastructuur", aldus de adviesaanvraag van 29 september 2006. De vraag die zich nu aandient is: wie bepaalt wanneer een instelling een kernfunctie vervult in de decentrale infrastructuur?

In dit advies heeft de Raad op basis van zijn inhoudelijke kennis en rekening houdend met spreiding de meest essentiële functies benoemd met bijbehorende voorzieningen die een directe financiering van het ministerie van OCW zouden moeten krijgen. Hij heeft zich daarbij zo veel mogelijk rekenschap gegeven van de essenties van de culturele basisinfrastructuur in stad en regio zonder in casuïstiek te treden en onder de kanttekening dat hij het tot zijn taak noch competentie rekent een advies uit te brengen over de specifieke stedelijke, regionale en provinciale profielen als zodanig. De Raad kan een oordeel geven over de kwalitatieve, inhoudelijke, artistieke betekenis van een instelling en over adequate

spreiding over het land, maar een consistent en houdbaar oordeel uitspreken over de juistheid van een lokale, regionale of provinciale profilering vereist een andere oriëntatie en een andere inzet dan tot nu toe van de Raad is gevraagd en waarvoor de mogelijkheden aanwezig zijn.

De Raad stelt zich ten aanzien van de kernfuncties daarom op hoofdlijnen de volgende werkwijze voor. Eerst maken de andere overheden op basis van regionale profielen hun inzichten en wensen ten aanzien van de basisinfrastructuur in hun regio inzichtelijk en kenbaar. Aan de hand daarvan wordt in bestuurlijk overleg tussen de minister en de betrokken andere overheden bezien in hoeverre deze profielen corresponderen met de inzichten van de minister over de invulling van het landelijk bestel, en daarnaast welke instellingen, ter aanvulling, als een kernfunctie in die regio moeten worden aangemerkt.¹

Integrale advisering

Om de integrale verantwoordelijkheid voor het cultuurbeleid te kunnen effectueren en dat beleid verder te ontwikkelen, blijft integrale advisering noodzakelijk. Die advisering stelt de Raad voor de noodzaak van periodieke integrale beoordelingen van sectoren of clusters van sectoren. De Raad heeft er al eerder op heeft gewezen dat het niet mogelijk is de integrale advisering te baseren op een volledige integrale afweging – zelfs binnen sectoren lukt dat niet voor de volle honderd procent. Wat wel niet alleen mogelijk maar ook noodzakelijk is, is een integrale oordeelsvorming. In de nu voorliggende voorstellen wordt die oordeelsvorming alleen maar ingewikkelder. Op grond daarvan is het immers mogelijk dat binnen één en dezelfde sector een veelheid aan subsidievormen ontstaat: langjarige subsidie, annex visitatie, vierjarige subsidiëring in de Cultuurnota, zonder visitatie maar met beleidsplannen; vierjarige subsidie door een van de fondsen; en incidentele, projectmatige, kortlopende subsidies, ook weer door een fonds. De mogelijkheid om tot een samenhangend oordeel te komen wordt zo wel heel erg gecompliceerd. Afhankelijk van het definitieve stelsel zal de Raad om zijn rol als integraal adviseur te kunnen blijven vervullen zich nader moeten beraden hoe binnen het nieuwe stelsel de verschillende aspecten het best kunnen worden gemonitord. Hij gaat er daarbij van uit dat hem voor die monitoring nieuwe stijl ook de financiële middelen ter beschikking blijven staan.

Visitaties

Visitatie wordt geïntroduceerd als essentieel onderdeel van de nieuwe systematiek. Hoe

visitaties zullen worden uitgevoerd, en wat de status is van de bevindingen die ze opleveren, blijft echter goeddeels in het duister.

Er is op zich veel te zeggen voor meer differentiatie in de wijze waarop de gesubsidieerde instellingen verantwoording afleggen over hun functioneren, inzicht bieden in hun bedrijfsvoering en hun toekomstplannen presenteren. Daarbij kan het verslag van een visitatiecommissie zonder meer goede diensten bewijzen. Zo'n visitatierapport is echter in eerste instantie gericht aan het bestuur van de instelling, dat op grond daarvan eventueel tot maatregelen kan overgaan. Vertrouwen in het bestuur en garanties voor de onafhankelijkheid van een visitatiecommissie zijn daarom noodzakelijke voorwaarden voor succes van dit nieuwe evaluatiemiddel. Hoe zorgvuldig, integer en bekwaam ook uitgevoerd, het is een misverstand dat visitatie een alternatief zou kunnen bieden voor de periodieke inhoudelijke beoordelingen, zoals die in het kader van de Cultuurnota hebben plaatsgehad. De resultaten van cultureel-artistieke prestaties moeten onverminderd deel blijven uitmaken van de reguliere integrale beoordelingen van de Raad voor Cultuur (zie de randvoorwaarde over integrale advisering). Zowel ten behoeve van de bestelverkenning als, waar opportuun, ten aanzien van de individuele instellingen. Uiteraard dient, zeker voor de instellingen, de bureaucratie niet toe te nemen. Belangrijk is dat reële onderlinge vergelijkingen mogelijk worden (benchmarking) en dat een oordeel wordt gevormd op basis van de uitgevoerde of uit te voeren taken. Tot een grondige evaluatie van de eerste editie van de nieuwe systematiek dient dan ook nu al te worden besloten.

Fondsen

Een integrale verantwoordelijkheid van het rijk voor cultuurbeleid betekent ook een heldere aansturing van de fondsen door de minister. Zeker nu er, vooral in de podiumkunsten, talrijke instellingen meerjarige subsidie van een fonds zullen kunnen krijgen, wordt het belang van een zorgvuldig geregelde aansturing van het fonds door de minister nog groter. De overheveling van de uitvoering van meerjarige subsidies naar een fonds als vorm van functionele decentralisatie, vergroot de behoefte – zeker vanuit het oogpunt van samenhangend beleid met betrekking tot culturele instellingen – om de beleidskaders voor het subsidiebeleid stevig te formuleren. Een beperkte mate van beleidsvrijheid van een fonds, bijvoorbeeld vast te leggen in een percentage van het fondsbudget, hoeft daarmee niet in strijd te zijn. In de podiumkunsten gaat de decentralisatie bovendien gepaard met de vorming van een nieuw fonds. Die gelegen-

¹ De Raad gaat ervan uit, dat ook langjarige gesubsidieerde instellingen onderdeel kunnen zijn van de convenanten tussen het rijk en andere overheden.

heid dwingt tot het formuleren van nadere opdrachten. Deze worden beschreven in de inleiding van deel II *Agenda podiumkunsten en uitwerking basisinfrastructuur*.

Toepassing van de uitgangspunten

De Raad heeft het volgende als vertrekpunt genomen voor zijn gedachtevorming. Tot de landelijke basisinfrastructuur worden functies gerekend waarbij niet alleen artistiek-inhoudelijke overwegingen, maar ook bestuurlijke en beleidsmatige overwegingen een rol spelen. In de adviesaanvraag wordt nog nader gespecificeerd dat het dan om instellingen moet gaan die een functie in een landelijk bestel vervullen of instellingen die een kernfunctie vervullen in de regionale en stedelijke basisinfrastructuur. Instellingen die deze functies vervullen, kunnen een vierjaarlijkse subsidie (in het vierjaarlijkse Subsidieplan als opvolger van de Cultuurnota) krijgen of een langjarige subsidie. Tot de landelijke basisinfrastructuur direct onder het ministerie van OCW rekent de minister de volgende functies:

- \ de instandhoudingsfunctie binnen de podiumkunsten;
- \ de ontwikkelingsfuncties (met name cultuurwerkplaatsen, productiehuisen in de podiumkunsten, presentatie-instellingen in de beeldende kunst en internationale vakfestivals)²;
- \ de ondersteuningsfunctie binnen alle sectoren, bijvoorbeeld sectorinstituten.

Voor de kunsten is vaak de keten gevolgd van (voor)opleiding - start in de beroepspraktijk - productie - (distributie) - afname; een keten die met name betrekking heeft op de praktijk van de kunsten. Dit ordeningskader speelt niet alleen op landelijk niveau, maar nadrukkelijk ook in het cultuurbeleid van steden en regio's, zo is de Raad tijdens recente gesprekken nog eens gebleken.

Ter verduidelijking van de hierna beschreven culturele basisinfrastructuur wordt hieronder aangegeven hoe de Raad de verschillende functies heeft gehanteerd. Voor een goed begrip van de uitspraken over de basisinfrastructuur is het in vele gevallen van belang ook de betreffende sectoragenda's te lezen.

Aan de *ondersteuningsfunctie* in de cultuursector heeft de Raad 16 juni 2005 al een uitgebreid advies gewijd³. Om die reden wordt in dit advies in principe niet opnieuw op deze functie ingegaan en wordt meestal volstaan met verwijzing naar de eerdere advisering.

Alleen wanneer de actualiteit nieuwe inzichten naar voren heeft gebracht, zoals in het geval van fusies van ondersteunende instellingen, is op de betreffende ondersteuningsfunctie nader ingegaan.

De *ontwikkelingsfunctie* betreft, als we de typering in de adviesaanvraag als uitgangspunt wordt genomen, in ieder geval gesubsidieerde voorzieningen met talentontwikkeling als hoofdtaak: werkplaatsen en productiehuisen in de kunsten en presentatie-instellingen voor beeldende kunst. Het begrip ontwikkeling heeft in het gangbare spraakgebruik echter meer betekenissen dan alleen talentontwikkeling: ook experiment, onderzoek en vernieuwing vallen eronder. Dit rekent de Raad dus ook tot de ontwikkelingsfunctie. Verder onderscheidt de Raad ook een subfunctie van participatie, vooral in de sector amateurkunst en cultuureducatie, en de sector letteren. Die functie vormt het kader voor instellingen die werken vanuit een combinatie van artistieke en sociaal geëngageerde intenties waarbij een duidelijk omschreven gemeenschap betrokken is. Ook cultuureducatieve voorzieningen pur sang vallen in deze categorie.

De *instandhoudings- en ontwikkelingsfuncties in de podiumkunsten* worden volgens de adviesaanvraag gerekend tot de zogenoemde culturele basisinfrastructuur. Naar de mening van de Raad moet het begrip 'culturele basisinfrastructuur' echter opnieuw worden gedefinieerd. Beide functies kunnen namelijk ook worden vervuld door instellingen die subsidie van het fonds krijgen. Het onderscheid tussen instellingen die respectievelijk onder directe ministeriële verantwoordelijkheid en de verantwoordelijkheid van het fonds vallen, ontstaat door de variabele subsidieduur en door taken en beoordelingscriteria. Deze taken en criteria heeft de Raad benoemd. Voor de beschrijving van taken die via het fonds worden gesubsidieerd is een eerste aanzet gegeven. Voor de verdere uitwerking wordt verwezen naar het tweede onderdeel *Agenda en basisinfrastructuur podiumkunsten*.

Juist voor de kunst- en cultuursector acht de Raad het belang van internationalisering groot. Om die reden onderscheidt hij de functie van *platform van (exclusief) internationaal aanbod en internationale uitwisseling (inclusief coproducties)*. Deze subfunctie is ondergebracht bij ofwel de instandhoudingsfunctie ofwel de ontwikkelingsfunctie. Voorbeelden van instellingen die zo'n functie vervullen zijn festivals.

De minister heeft de Raad ook verzocht de instellingen te noemen die de betreffende

³ Cultuurnota-advies '05-'08, deel 16, advies ondersteunende instellingen.

² Ook wel omschreven als: "het bieden van volwaardige productievoorzieningen en een professionele begeleiding aan talentvolle kunstenaars (...) voor innovatie en artistieke ontwikkeling". Uit *Verschil maken, herijking Cultuurnotasytematiek*, 2 juni 2006, p. 6.

functies nu al vervullen. In de meeste sectoren kon de Raad aan dit verzoek voldoen. In de podiumkunsten was dat niet of nauwelijks mogelijk vanwege de geformuleerde taken en criteria. Tussen de huidige werkelijkheid en de omschrijving van uit te voeren taken en vereiste criteria zit een discrepantie: lang niet alle misschien voor de hand liggende instellingen lijken nog aan alle taken te voldoen, nog los van de vraag of zij het al ambiëren. In sommige gevallen zijn bovendien hiaten geconstateerd of heeft de Raad veranderingen in het geheel van voorzieningen voorgesteld. Om geen verwarring te scheppen heeft de Raad daarom volstaan met het noemen van aantallen voorzieningen die in samenhang met taken en criteria de gevraagde duidelijkheid moeten bieden.

De Raad gaat ervan uit dat aan alle voorzieningen die deel uit zullen maken van de basisinfrastructuur de meest recente eisen van cultural governance zullen worden gesteld.

Ondersteuningsstructuur

In de *Schets Ondersteuningsstructuur* cultuursector stelde de Raad dat hij onderzoek, reflectie, informatie, documentatie en debat over cultuur en cultuurbeleid beschouwt als een wezenlijk onderdeel van een vitaal cultuurleven. Deze besteltaken worden nu deels uitgevoerd door sectorgeoriënteerde instellingen maar ook door enkele instellingen die niet gebonden zijn aan één bepaalde sector, zoals de Boekmanstichting en Stichting De Balie. De Raad vindt dat de functies die door deze instellingen worden vervuld, onderdeel moeten uitmaken van de culturele basisinfrastructuur, gelet op de structurele noodzaak ervan.

de belangrijkste uitspraken per sector

Hierna volgt per sector een overzicht van de belangrijkste uitspraken op het gebied van de basisinfrastructuur.

Amateurkunst en cultuureducatie

In de sectoren amateurkunst en cultuureducatie biedt de basisinfrastructuur plaats aan instellingen met een ondersteunende functie of een ontwikkelingsfunctie. Tot de basisinfrastructuur op het gebied van amateurkunst behoort een sectorinstituut amateurkunst en een landelijke ondersteunende instelling die de besteltaken uitvoert op het terrein van de volkscultuur en het immaterieel erfgoed. Bij de landelijke ondersteuning van cultuureducatie zijn organisaties uit verschillende sectoren betrokken. Een sectorinstituut dat als centrale, overkoepelende organisatie verantwoordelijk is voor de landelijke ondersteuning en vernieuwing van de cultuureducatie ontbreekt. Wel behoort tot de basisinfrastructuur van de sector een expertisecentrum dat de besteltaken informatie en reflectie en documentatie en archivering uitvoert voor het gehele terrein van de cultuureducatie. De besteltaken op het gebied van de (buitenschoolse) kunsteducatie zijn momenteel belegd als tijdelijke opdrachttaak bij Kunstconnectie, de branchevereniging voor kunsteducatie en -participatie. De Raad beschouwt deze constructie als een knelpunt. In zijn optiek speelt de buitenschoolse kunsteducatie een cruciale rol bij het vergroten van de actieve cultuurparticipatie en de ontwikkeling van creatief talent. Hij adviseert structureel middelen te reserveren voor de vernieuwing en ontwikkeling in de kunsteducatie en voor de uitvoering van de besteltaak afstemming en coördinatie. Zolang er geen sectorinstituut bestaat dat is belast met de landelijke ondersteuning van de kunsteducatie en -participatie, dienen deze taken te worden belegd bij Kunstconnectie.

De ontwikkelingsfunctie wordt in de sector amateurkunst vervuld door organisaties van landelijk belang die zich richten op het scouten, begeleiden, ondersteunen en stimuleren van talent. Naast talentontwikkeling onderscheidt de Raad binnen de ontwikkelingsfunctie een participatie functie. Deze wordt in de sector amateurkunst vervuld door instellingen

van landelijk belang die werken vanuit een combinatie van artistieke en sociaal geëngageerde intenties, waarbij een duidelijk omschreven gemeenschap actief betrokken is. Daarnaast omvat deze functie cultuureducatieve instellingen¹ van landelijk belang die tot doel hebben de actieve participatie van burgers te vergroten door middel van cultuureducatieve activiteiten. De Raad adviseert de herstructurering van de landelijke podiumkunstheden aan te grijpen voor de oprichting van een zelfstandig fonds voor de amateurkunst en cultuureducatie. Hij acht het wenselijk de voor amateurkunst bestemde middelen van het FAPK te combineren met de centrale middelen voor bijzondere en vernieuwende cultuureducatieve projecten waarvan de uitvoering nu onder andere bij de Mondriaan Stichting is ondergebracht. Een gecombineerd Fonds voor de Amateurkunst en Cultuureducatie, voorzien van voldoende middelen, kan de actieve cultuurparticipatie een impuls geven en vernieuwing in beide sectoren stimuleren, onder andere op het gebied van diversiteit. Daarnaast valt te overwegen het fonds in te zetten bij de uitvoering van een toekomstig actieprogramma amateurkunst of cultuurparticipatie.

Archieven

De ondersteuningsfunctie behelst bij de sector archieven de besteltaken promotie, deskundigheidsbevordering, informatie en reflectie, ontsluiting, afstemming en coördinatie. Het nieuwe, erfgoedbrede sectorinstituut stichting Erfgoed Nederland dient zich te richten op maximalisering van de cultuurparticipatie en op de verdere uitwerking van het concept Collectie Nederland. Afstemming, coördinatie en onderzoek van de internationale dimensie vormen naar de mening van de Raad de belangrijkste aandachtspunten voor de sector archieven. Op de verhouding tussen de regionale en de landelijke ondersteuningsfuncties bestaat nog onvoldoende zicht, idealiter zijn deze functies echter complementair. In de nieuwe constellatie behoeft voorts de taakafbakening tussen Erfgoed Nederland en het Nationaal Archief aandacht, evenals de positie van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur, mede met het oog op de ontwikkeling van beleid ten aanzien van immaterieel erfgoed. Tenslotte dringt de Raad aan op duidelijkheid over de toekomstige inrichting van het archivatieonderwijs en bepleit hij een ontwikkelingsfunctie in de zin van toegepast en fundamenteel archivistisch onderzoek.

¹ Het gaat hierbij om instellingen die cultuureducatieve producten, niet om instellingen die artistieke productie als kerntaak hebben en daarnaast educatieve taken uitvoeren.

Architectuur, Stedenbouw, Monumenten, Archeologie en Landschap

Ten aanzien van de basisinfrastructuur voor de sector architectuur, stedenbouw, monumenten, archeologie en landschap worden vier hoofdactoren onderscheiden: de vakgemeenschap, de opdrachtgevers, de gebruikers en de regelstellers. Functies die de Raad noodzakelijk acht voor de sector behelzen ontwikkeling en ondersteuning. Zij zijn gericht op:

- \ ontwikkeling en verdieping van de vakdisciplines en het stimuleren van individuele talentontwikkeling;
- \ het stimuleren van goed opdrachtgeverschap;
- \ het stimuleren van het publieke debat;
- \ het definiëren van de rollen van de betrokken overheden.

De Raad heeft benoemd welke instellingen momenteel taken vervullen op deze gebieden. In het ophanden zijnde stelseladvies zal hij zich nader uitspreken over de functies op het gebied van het cultureel erfgoed.

Beeldende kunst en Vormgeving

De belangrijke pijlers van de sector beeldende kunst en vormgeving zijn de twee grote fondsen, te weten het Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst en de Mondriaan Stichting, en voorts de Premisela Stichting, die in de toekomst als sectorinstituut voor de vormgeving moet kunnen gaan fungeren. Deze drie instellingen vormen de werkelijke basis van de infrastructuur; daarom worden in de agenda alvast enkele voorstellen gedaan met betrekking tot hun praktijk.

De Raad bepleit voor de sector een basisinfrastructuur waarin de werkplaatsen zijn ondergebracht en een aantal benoemde ondersteunende instellingen met specifieke kennis-, bemiddelings- en/of archief functies. Verder moet de basisinfrastructuur plaats bieden aan een select aantal instellingen die structurele en van landelijk belang zijnde functies vervullen op het gebied van productie, presentatie, onderzoek, experiment en vernieuwing.

Voor de presentatie-instellingen hangt het antwoord op de vraag binnen welk systeem ze zouden moeten functioneren direct samen met de voorgestelde transformatie van de Geldstroom Beeldende Kunst en Vormgeving. Worden de daarin omgaande middelen namelijk gericht gedecentraliseerd, dan ligt het meer in de rede dat de meeste presentatie-instellingen daaraan hun financiële basis ontleenen, samen met het geld van het ministerie van OCW uit de Cultuurnota en van de gemeente waar zij zijn gevestigd. Het door het rijk aangekondigde toekomstregime voor musea heeft ook gevolgen voor de musea die tot dusver waren ondergebracht bij de sector beeldende kunst en vormgeving.

Bibliotheken

De betrokkenheid van de overheid bij het stelsel van openbare bibliotheken is wettelijk vastgelegd: de Wet op het specifiek cultuurbeleid beschrijft de bestuurlijke verantwoordelijkheid voor het bevorderen van bibliotheekvoorzieningen op landelijk, provinciaal en lokaal niveau. In dit model wordt het landelijke sectorinstituut Vereniging van Openbare Bibliotheken (VOB) door het rijk gesubsidieerd voor het uitvoeren van ondersteunende besteltaken. Daarmee neemt de VOB als enige instelling de ondersteuningsfunctie in de landelijke basisinfrastructuur voor haar rekening. Om die reden heeft de Raad geen nadere analyse of beschrijving gemaakt van de basisinfrastructuur in de bibliotheeksector. Wel wordt in de Agenda Bibliotheken ingegaan op de ondersteuningsstructuur. De Raad concludeert dat sprake is van een onheldere taak- en verantwoordelijkheidsverdeling tussen de diverse lagen in het bibliotheekwerk, wat leidt tot een grote mate van vrijblijvendheid en een weinig samenhangende en inefficiënt werkende infrastructuur. Dit plaatst de VOB, als landelijk ondersteunende instelling, in een bijzonder moeilijke positie.

Film

Naast het subsidiëren van film-productie – ondergebracht bij het Nederlands Fonds voor de Film – wordt de basisinfrastructuur in de filmsector gevormd door de functies ondersteuning en opleiding en ontwikkeling. De Raad heeft eerder de ondersteunende functies beschreven die zijns inziens zouden moeten worden belegd in een sectorinstituut Film. Weliswaar is dit advies onderschreven door de verantwoordelijke bewindspersoon en de Tweede Kamer, maar het heeft nog niet geresulteerd in de totstandkoming van een dergelijk nationaal filminstituut. De Raad maakt zich hierover grote zorgen.

Over talentontwikkeling zal de Raad zich op verzoek van het ministerie in een apart advies nog nader uitspreken.

Onder ‘ontwikkeling’ vallen in de filmsector tevens filmfestivals die nationaal én internationaal van betekenis zijn. Overige festivals kunnen een beroep doen op de ‘Regeling incidentele filmfestivals’ bij het Nederlands Fonds voor de Film, waarvan het budget naar de mening van de Raad aanzienlijk verhoogd zou moeten worden. Overwogen moet worden een aantal van de festivals uit deze categorie meerjarig te subsidiëren.

Binnen de filmsector maakt de functie distributie gerangschikt onder de ontwikkelingsfunctie eveneens deel uit van de basisinfrastructuur waarvoor de rijksoverheid verantwoordelijkheid draagt. Dat is eens te meer het geval nu de voortschrijdende digitalisering de aard en werkwijze van distributie en vertoning ingrijpend zal veranderen.

Intercultureel
cultuurbeleid

Bevordering van diversiteit in kunst en cultuur gaat alle sectoren van kunst en cultuur aan. Sectorinstituten, koepelorganisaties en fondsen moeten bevordering van culturele diversiteit integreren in hun missie en hun praktijk. Daarnaast moet er ruimte zijn voor een beperkt aantal sectoroverstijgende instellingen dat zich toelegt op theorievorming en debat, op bemiddeling tussen talent en culturele instellingen, op acquisitie en ontsluiting van erfgoed van migranten, op bevordering van interculturele programmering en van diversiteit bij personeel en besturen van culturele instellingen, en op begeleiding van vluchtelingen-kunstenaars.

Internationaal
cultuurbeleid

In alle sectoren behoort aandacht voor internationalisering tot de kerntaken van fondsen, koepelorganisaties en sectorinstituten. Samenwerking met Europese en andere internationale netwerken is daar een onderdeel van. Documentatie en presentatie van de cultuur der Lage Landen vallen onder gedeelde verantwoordelijkheid van de Nederlandse en de Vlaamse overheid. De positie van de Stichting Internationale Culturele Activiteiten kan in lijn worden gebracht met haar rol als uitvoerder van het rijksbeleid.

Letteren

In de sector letteren biedt de basisinfrastructuur plaats aan instellingen met een ondersteunende functie of een ontwikkelingsfunctie. Instellingen die deze functies nu vervullen, vallen echter niet alle onder rijksverantwoordelijkheid. De ondersteuningstaken worden door verschillende organisaties – publiek en privaat – uitgevoerd. Van de rijksgesubsidieerde instellingen vervullen de letterfondsen een belangrijk deel van deze taken. Daarnaast betreft het enkele als overwegend ondersteunend gekarakteriseerde instellingen en instellingen die zich richten op internationale vertegenwoordiging en promotie, informatie en reflectie, documentatie en archivering, afstemming en coördinatie, professionele bemiddeling, en leesbevordering en literatuureducatie. De ontwikkelingsfunctie binnen de basisinfrastructuur omvat naast talentontwikkeling ook inhoudelijke ontwikkeling: experiment, onderzoek en vernieuwing, en een specifieke internationale ontwikkelingsfunctie. Fondsen, instellingen die zich richten op leesbevordering en literatuureducatie, en landelijke literaire festivals vervullen deze functie in de basisinfrastructuur letteren. In overeenstemming met zijn advies *Subsidiestructuur literaire manifestaties* uit 2005 adviseert de Raad de meerjarig gesubsidieerde literaire festivals in de nieuwe structuur op het niveau van de fondsen te subsidiëren. Als uitwerking van de museale strategie ligt het in de rede dat voor het rijksgesubsidieerde museum op het terrein van de letteren dat tot dusver in de Cultuurnota was ondergebracht, in de toekomst een langjarig subsidieperspectief zal gelden.

Media

Van een basisinfrastructuur, zoals bedoeld in de adviesaanvraag, is nauwelijks sprake in de mediasector. De aard van deze sector en de rol van de rijksoverheid daarbij is van een geheel andere aard dan bijvoorbeeld in de podiumkunsten. Alleen het Persmuseum, Mira Media en Hal 4/Digital Playground krijgen nu meerjarige subsidie in het kader van de Cultuurnota.

Als museum met ook een belangrijke archieffunctie vervult het Persmuseum een belangrijke ondersteunende rol op het gebied van behoud, beheer en ontsluiting van cultureel erfgoed van de geschreven pers.

Onder verwijzing naar het meest recente Cultuurnota-advies wijst de Raad erop dat hij naar aanleiding van het beleidsplan van Mira Media heeft geadviseerd dat deze instelling zich zou herpositioneren tot een servicecentrum voor multiculturele programmering en dat het logischer zou zijn de instelling voortaan vanuit de mediabegroting te financieren.

Hal 4/Digital Playground is een instelling op het gebied van media-educatie. Cultuureducatieve voorzieningen rekent de Raad tot de zogenaamde participatiefunctie, onderdeel van de ontwikkelingsfunctie binnen de basisinfrastructuur die direct onder het ministerie van OCW valt.

Analoog aan wat zeven nieuwemedia-instellingen hebben voorgesteld aan de informateur, bepleit de Raad een apart budget voor projecten op het terrein van nieuwe media en e-cultuur. Aan de hand van flexibele criteria kunnen hieruit projecten worden ondersteund die vooronderzoek, verkenning en productie behelzen en afkomstig zijn van een groep aanvragers die buiten de boot valt bij de sectorale fondsen en grote innovatieprogramma's. Vanuit het streven naar een heldere infrastructuur en omwille van de vindbaarheid verdient het aanbeveling dit budget niet onder te brengen bij een van de bestaande sectorale fondsen, maar wel onder directe verantwoorde-

lijkheid van de bewindspersoon voor cultuur. Koppeling aan het Virtueel Platform, het expertisecentrum en projectbureau op het gebied van e-cultuur ligt dan meer in de rede.

Musea

Musea die een rijkscollectie beheren, of een collectie waarvoor het rijk verantwoordelijkheid heeft genomen, krijgen als de nota *Verschil maken* wordt uitgevoerd een langjarig subsidieperspectief. Andere musea zijn aangewezen op de Mondriaan Stichting; de mogelijkheid van een vierjaarlijkse subsidie in het kader van het Subsidieplan vervalt. Met een culturele basisinfrastructuur in normatieve zin – zoals die voor de overige cultuursectoren wordt omschreven – heeft deze invulling van rijksverantwoordelijkheid weinig te maken; in *Verschil maken* worden musea dan ook opgevoerd als een zelfstandige categorie naast de basisinfrastructuur. Daarmee sluit het rijk de discussie over de eventuele herschikking van verantwoordelijkheid voor musea tussen verschillende overheden. De Raad heeft bedenkingen bij het gehanteerde criterium, want dat vereenzelvigd het belang van een museum te veel met het belang van zijn collectie en verschuift toekomstige probleemgevallen goed beschouwd naar het verwervings- en afstotingsbeleid van het rijk. Maar voornamelijk laat ook de Raad de zogenoemde besteldiscussie rusten. Herschikking van verantwoordelijkheden is een ingrijpende en tijdrovende operatie. Een koppeling tussen ‘culturele basisinfrastructuur’ en rijksverantwoordelijkheid is daarbij bovendien niet goed te leggen, zeker niet als (zoals in de adviesaanvraag) een verband wordt gesuggereerd met geografische spreiding en regionale cultuurprofielen. Sterker nog, als basisinfrastructuur wordt opgevat als een minimaal niveau van museale voorzieningen, dan is dat bij uitstek een verantwoordelijkheid van gemeentelijke en provinciale overheden. Die nemen samen verreweg de meeste musea voor hun rekening.

De Raad constateert wel dat de in de adviesaanvraag aangekondigde ‘overdracht’ van musea zonder langjarig subsidieperspectief uit de Cultuurnota aan de Mondriaan Stichting nog onvoldoende doorzacht is. De aard van deze exploitatiesubsidies sluit niet in alle gevallen aan bij de mogelijkheden die het fonds biedt. Als stimuleringsfonds heeft het een bijzondere opdracht en de Raad hecht eraan die te handhaven. Voor de desbetreffende musea moet maatwerk worden geboden, in overleg met de andere subsidiënten. De culturele basisinfrastructuur voor de musea bestaat de facto alleen uit ondersteunende instellingen. De Raad constateert dat de gevolgen van de bezuinigingen in de laatste Cultuurnota en de effecten van de zeer recente oprichting van het nieuwe sectorinstituut nog niet kunnen worden beoordeeld. Hij adviseert de voorwaarden te scheppen om ervoor te zorgen dat ondersteuning en deskundigheidsbevordering op het gebied van e-cultuur, erfgoed-educatie, kwaliteitszorg, internationale samenwerking en culturele diversiteit door de Stichting Erfgoed Nederland erfgoedbreed zal worden georganiseerd.

Podiumkunsten

In de adviesaanvraag en de nota *Verschil maken* wordt gesuggereerd dat de instandhoudings- en ontwikkelingsfuncties in de podiumkunsten exclusief zijn voorbehouden voor directe verantwoordelijkheid van de bewindspersoon. Volgens de Raad zijn deze functies juist voor de gehele podiumkunstensector van belang. Het wezenlijke onderscheid tussen aanvragers bij het ministerie en bij het fonds moet zijn het verschil in taken en beoordelingscriteria. Daarmee ontstaat een situatie van gelijkwaardigheid. Deze taken en beoordelingscriteria heeft de Raad uitgewerkt. Waar sprake is van een bestel van gelijke voorzieningen zijn ook kenmerken gegeven. Voor het fonds ² is een eerste aanzet gegeven tot nadere taken en beoordelingscriteria.

De verantwoordelijkheid van de bewindspersoon voor het nieuw te vormen fonds zou tot uitdrukking moeten komen in een periodieke beoordeling door de Raad aan de hand van een beleidsplan van het fonds dat inzicht geeft in het te voeren subsidiebeleid en met behulp van een visitatierapport. Het is verder van belang het fonds een aantal nadere opdrachten mee te geven die de medeverantwoordelijkheid van het fonds voor een deel van de instandhoudings- en ontwikkelingsfuncties waarborgen.

Bestuurlijke afspraken uit het verleden vormen nog steeds een belangrijk fundament onder de 'bestellen' in de danssector, theatersector, jeugdtheatersector, en voor de symfonische muziek/opera. Niettemin vragen nieuwe ontwikkelingen in de sectoren om een aanpassing van deze afspraken. In de muzieksector moeten ook andere instellingen dan de symfonieorkesten en operagezelschappen direct onder het ministerie van OCW kunnen vallen. Bij de invulling van de ontwikkelingsfunctie is rekening gehouden met de belangrijke rol die werkplaatsen en productiehuizen innemen in het zogenaamde middensegment van de lokale en regionale infrastructuur van de podiumkunsten.

² Het fonds kan ook subsidies verspreiden die van kortere duur zijn dan de vier jaar of langer die het ministerie van OCW kan verspreiden.

Dans

Tot de instellingen die een instandhoudingsfunctie vervullen, rekent de Raad, naast Het Nationale Ballet en het Nederlands Dans Theater, een vijftal repertoiregezelschappen die in (grote) steden zijn gevestigd. Daarbij maakt de Raad een onderscheid tussen stadsgezelschappen en gezelschappen die tevens de specifieke taken van een regionaal platform uitvoeren. De instandhoudingsfunctie wordt daarnaast vervuld door jeugddansgezelschappen en door platforms voor presentatie, (co)productie en uitwisseling van internationale dans. Voor de invulling van de ontwikkelingsfunctie worden werkplaatstrajecten en productiehuistrajecten onderscheiden. Er is in de basisinfrastructuur voor de danssector ruimte voor instellingen die ofwel in het ene ofwel in het andere traject zijn gespecialiseerd. Voor elk traject gelden afzonderlijke taken en criteria. Voor instellingen die een productiehuistraject aanbieden, is het mogelijk om, net als een gezelschap, te opteren voor het vervullen van de specifieke taken van een regionaal platform. De Raad ziet voor instellingen die professionele trainingen en masterclasses verzorgen eveneens taken weggelegd binnen de ontwikkelingsfunctie.

Muziek en muziektheater

De basisinfrastructuur voor de muzieksector is het geheel van functies dat een bloeiend professioneel muzikleven in Nederland garandeert en waarvoor het rijk verantwoordelijkheid moet nemen. Dit betreft klassieke muziek (symfonische muziek, kamermuziek, opera en muziektheater, oude en hedendaagse muziek), jazz en geïmproviseerde muziek, niet-westerse muziek en popmuziek.

De instandhoudingsfunctie betreft het garanderen van een infrastructuur voor muziek op het terrein van klassieke muziek, jazz en geïmproviseerde muziek, niet-westerse muziek en popmuziek. Omdat de dynamiek en de infrastructuur per genre verschillen, moet ook per genre worden bekeken hoe deze infrastructuur het best kan worden vormgegeven. Het garanderen van een infrastructuur voor bepaalde muziekgenres kan zowel onder directe ministeriële verantwoordelijkheid als onder verantwoordelijkheid van het fonds. Binnen de instandhoudingsfunctie zijn er in *Verschil maken* twee groepen muziekinstellingen genoemd die samen het landelijk bestel voor symfonische muziek en opera vormen ³. De instandhoudingsfunctie biedt met behulp van de geformuleerde criteria en taken evenwel ook ruimte aan andere dan de genoemde instellingen, bijvoorbeeld ensembles op het terrein van oude en hedendaagse muziek.

In de muzieksector heeft een aantal productiehuisen ⁴ zich gespecialiseerd op het gebied van popmuziek, nieuwe gecomponeerde muziek en jeugdmuziek. Zij vervullen een belangrijke functie in het vergroten van kwalitatief hoogwaardig aanbod op bepaalde terreinen, maar niet per definitie bij het ontwikkelen van jong talent. De professionele begeleiding waaraan afgestudeerde musici behoefte hebben, is in vergelijking met de theatersector zeer divers en gespecialiseerd. De initiatieven die in deze behoefte voorzien, hebben vaak het karakter van een werkplaats of een academie. Ze vervullen een brugfunctie tussen opleiding en beroepspraktijk en bieden afgestudeerde musici meer kansen om

ervaring op te doen en in de praktijk in te stromen. De kern van de ontwikkelingsfunctie wordt zodoende voor de muzieksector niet door productiehuisen gevormd, maar door werkplaatsachtige voorzieningen waarvoor specifieke taken en criteria zijn geformuleerd.

³ In *Verschil maken* worden twee operavoorzieningen genoemd (De Nederlandse Opera en de Nationale Reisopera) die samen het operabestel zouden vormen. Opera Zuid maakt echter ook deel uit van het operabestel: het voorziet met name het zuiden van Nederland van operaproducties en werkt daarvoor samen met het Limburgs Symfonie Orkest en het Brabants Orkest. Voor nadere opmerkingen over het operabestel verwijst de Raad naar de Agenda Muziek.

⁴ In het Cultuurnota-advies 2005-2008 staat: 'Onder een productiehuis wordt verstaan een voorziening die makers de noodzakelijke faciliteiten biedt om voorstellingen of concerten te produceren en te presenteren, die ook door het land reizen.'

Theater

De Raad heeft voor het inrichten van de basisinfrastructuur Theater in het verlengde van de adviesaanvraag van de minister de verdeling van zes toneelgezelschappen als uitgangspunt genomen, die in 1984 door de commissie-De Boer is vastgesteld. Deze structuur van regionaal gespreide theatervoorzieningen met een repertoire-taak voor stad, regio en land sluit nog steeds goed aan bij de Nederlandse theaterpraktijk. Aan de steden Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en de regio's Noord, Oost en Zuid, voegt de Raad echter twee nieuwe toe, namelijk de regio's Utrecht en Limburg. In deze landsdelen is de afgelopen decennia een grote concentratie van theaterinstellingen (waaronder theatervakopleidingen) en een grote publieke belangstelling voor theater ontstaan die deze uitbreiding rechtvaardigt. Door deze acht stads- en regiogezelschappen, die de instandhoudingsfunctie voor het volwassenentheater vervullen wordt een regionaal gespreid aanbod van theater voor de (middel)grote zaal gegarandeerd.

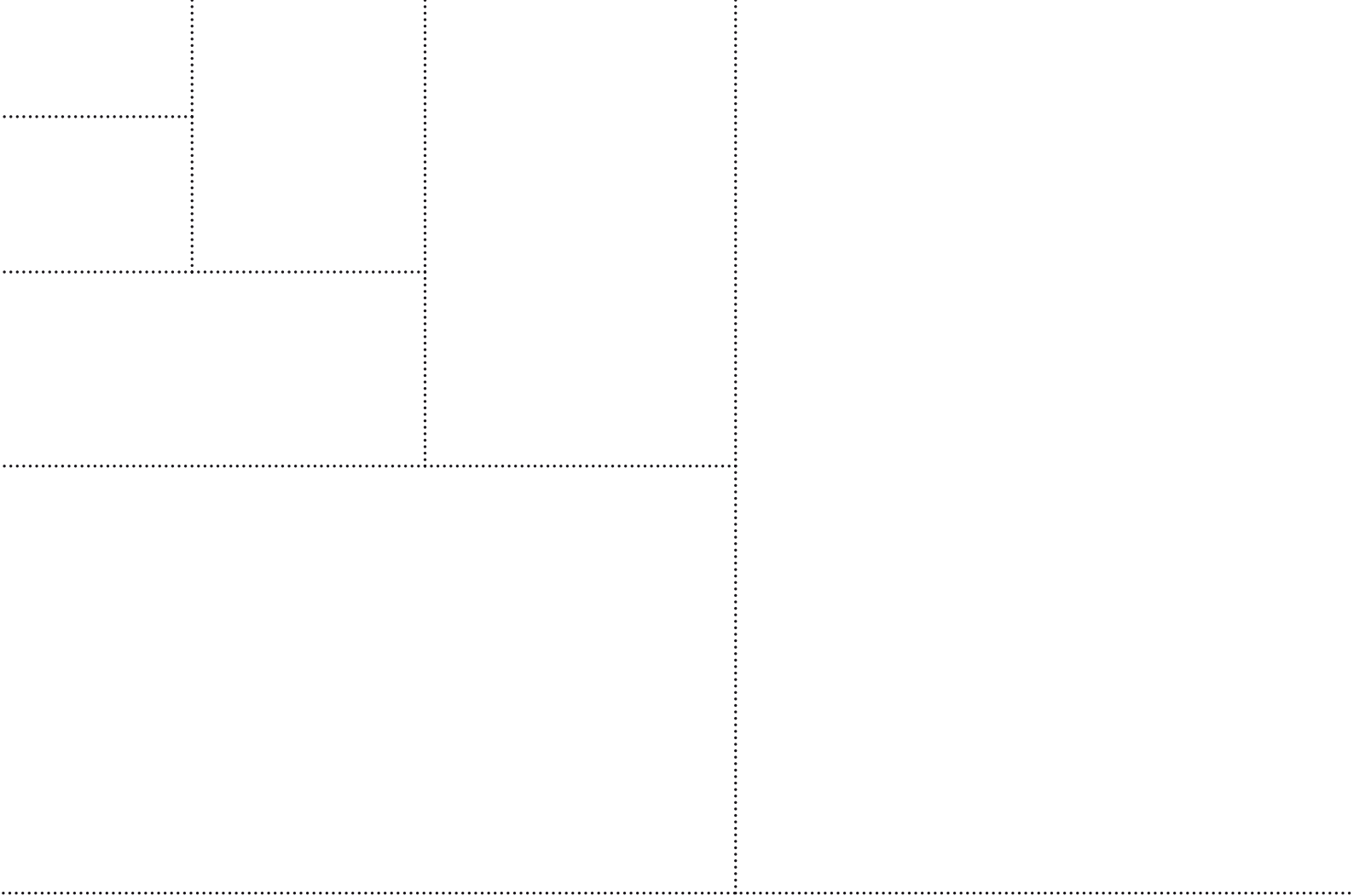
De Raad volgt deze landelijk gespreide infrastructuur van acht theater-brandpunten ook bij de inrichting van de jeugdtheatergezelschappen die de instandhoudingsfunctie vervullen, en bij de inrichting van de productiehuisen die de ontwikkelingsfunctie vervullen. Op deze manier kunnen er op deze acht plaatsen in het land aanbod, afname, opleiding, ontwikkeling, doorstroming en uitwisseling optimaal tot stand worden gebracht.

Voor het jeugdtheater betekent dit dat de twaalf regionaal gespreide gezelschappen die door de commissie-Zeevalking zijn beschreven, worden teruggebracht tot acht jeugdtheatergezelschappen in de basisinfrastructuur. Twee hiervan moeten in de ogen van de Raad de grootte van een volwassen stads- of regiogezelschap krijgen. De ontwikkelingsfunctie wordt vervuld door productiehuisen die verspreid zijn over de bovengenoemde acht steden en regio's. In principe is er in iedere stad of regio ruimte voor één productiehuis. Maar vanwege de hoge

concentratie van theatervakopleidingen, theaterinstellingen en professionele en publieke belangstelling, kunnen er in de regio Amsterdam drie productiehuisen bestaan. Daarnaast moet ook de ontwikkeling van makers die zich toeleggen op specifieke specialismen in aparte, landelijk opererende productiehuisen worden gewaarborgd. Daarom pleit de Raad voor twee productiehuisen voor jeugdtheater, en telkens één productiehuis voor poppen- en objecttheater, mime en intercultureel theater. Ook één voortgezette kunstvakopleiding die tevens fungeert als internationaal georiënteerd productiehuis hoort onder de ontwikkelingsfunctie.

cf.

overzicht aan- beveling- en

overzicht aanbevelingen

In de Agenda cultuurbeleid, de sectoragenda's en de basisinfrastructuur komen verspreid aanbevelingen voor. Hieronder worden de belangrijkste aanbevelingen kort samengevat.

Agenda cultuurbeleid

1

Het diversiteitbeleid moet af van een incidentele en eenzijdige aanpak. Er is behoefte aan beleid dat het permanente karakter van diversiteit als uitgangspunt neemt. Daarnaast doet een eenzijdig accent op etniciteit onvoldoende recht aan de diversiteit in de samenleving.
(pagina 14)

2

Programma's en andere voorzieningen die ruimte scheppen voor culturele expressie en participatie van nieuwe Nederlanders, blijven nodig.
(pagina 14)

3

De concurrentieslag om de 'consument' tussen culturele instellingen onderling en tussen culturele en commerciële instellingen dreigt risicomijgend gedrag van culturele instellingen aan te moedigen.

De overheid moet hen niet alleen maar afrekenen op bezoekersaantallen, kijkcijfers of op het aantal deelnemers aan activiteiten. Culturele producten zijn meer dan koopwaar die aan de man moet worden gebracht. De kwaliteit en de impact van de culturele processen die zij in werking zetten, dienen voorop te staan.
(pagina 21)

4

Het groeiende belang en de toenemende omvang van internationale culturele uitwisseling en samenwerking vergen een substantiële verruiming van de middelen voor internationaal cultuurbeleid. Dit betreft niet alleen de rijksmiddelen. De Raad roept de regering ook op mee te werken aan de uitbreiding van het Europees cultuurbudget. De Europese Unie kan zo laten zien dat zij ook voor de kunsten, het erfgoed en de media meer kan zijn dan een bureaucratische entiteit.
(pagina 22)

5

De digitale ontwikkelingen laten zien dat multidisciplinaire en hecht verbonden culturele netwerken onontbeerlijk zijn, gelieerd aan vergelijkbare netwerken in de wereld van onderwijs en wetenschap. De overheid moet het tot stand komen van dergelijke netwerken stimuleren.
(pagina 26)

6

Alles wat in een gedigitaliseerde omgeving met publieke middelen gemaakt is, moet ook publiekelijk toegankelijk zijn en blijven. Auteursrechten kunnen daarbij een belemmerende factor zijn. De Raad zal in de loop van 2007 een nadere verkenning wijden aan de toegankelijkheid van cultuur en informatie in het publieke domein.
(pagina 26)

7

Innovatie vraagt meer regie: er moet veel meer geld in worden gestoken, het instrumentarium moet zich richten op het delen van kennis en het aangaan van allianties. Vormen van niet-technologische innovatie verdienen een volwaardige plaats in het innovatiebeleid. De cultuursector moet over de volle breedte veel actiever worden betrokken bij de innovatieagenda. De Raad pleit voor een ambitieus en rijksbreed innovatieprogramma.
(pagina 31)

8

Juist in de cultuursector is in de loop van de tijd een goede betrokkenheid-op-afstand ontstaan niet in de laatste plaats door een rijksoverheid die zich verantwoordelijk voelde voor vaak kwetsbare kunst- en cultuurstellingen en tegelijkertijd besepte dat inhoudelijke bemoeienis uit den boze was. Die betrokkenheid mag door een bestelgeoriënteerd beleid niet verloren gaan.
(pagina 34)

9

Cultuur en media bevinden zich voor een belangrijk deel ook in het private domein. Marktpartijen nemen in sommige sectoren, zoals film en letteren, belangrijke functies voor hun rekening. Het bedrijfsleven is een logische partner bij innovaties, maar ook hoe langer hoe meer bij andere opgaven waar culturele instellingen voor worden gesteld. Makers willen steeds vaker op hun ondernemerschap worden aangesproken. Dit alles vraagt om uitbreidingen van het instrumentarium, dat nog te eenzijdig gericht is op subsidies.
(pagina 34)

Sectoragenda's

10

In alle podiumkunstensectoren speelt de vraag- en aanbodproblematiek. Per sector worden verschillende aanbevelingen gedaan. Voor alle sectoren geldt dat er veel meer structurele samenwerking

moet komen tussen de podia en theater-, dans- en muziekinstellingen. Verder moet het rijk meer verantwoordelijkheid nemen voor de afname van het kwetsbare kleinschalige aanbod in de podiumkunsten door uitbreiding van het budget hiervoor en betere afspraken met de andere overheden.
(pagina 135)

11

Het belang van een stevig muzikaal fundament bij grote groepen jongeren op het terrein van verschillende muziekgenres vraagt om een kwantitatieve en kwalitatieve verbetering van het muziek-aanbod voor de jeugd.
(pagina 154)

12

Om de samenhang tussen amateurkunst en cultuureducatie te versterken, vernieuwing te stimuleren en extra te investeren in buitenschoolse kunsteducatie, is de Raad voorstander van een apart fonds voor Amateurkunst en Cultuureducatie.
(pagina 59)

13

Het door de Tweede Kamer voorgestelde actieplan amateurkunst moet worden uitgebreid tot een actieprogramma cultuurparticipatie, waarin ook cultuureducatie een plaats heeft en dat daarmee een opvolger kan zijn van het Actieplan Cultuurbereik.
(pagina 59)

14

Omdat de situatie ten aanzien van geletterdheid en literaire competenties alleen maar nijpender is geworden, dringt de Raad aan op een renovatieplan ter versterking van het literatuuronderwijs. (pagina 114)

15

De kloof tussen wat er maatschappelijk nodig is en wat er in architectuur, stedenbouw, monumenten, archeologie en landschapsarchitectuur gebeurt, moet verkleind worden. De Raad bepleit daarom een cultureel georiënteerd architectuurbeleid en vraagt architecten een geëngageerde en centrale rol te spelen in ruimtelijke transformatieprocessen. (pagina 70)

16

Het museumbestel moet worden aangevuld met een nationaal-historisch museum in de vorm van een – ook virtueel – ‘entreegebouw’ voor geschiedenis en een projectbureau voor bestaande erfgoedinstellingen. (pagina 126)

17

Gratis openstelling van rijks- gesubsidieerde musea heeft relatief weinig effect op het bereiken van nieuwe publieksgroepen. Een meer gerichte aanpak, zoals gratis openstelling voor jongeren tot achttien jaar, heeft volgens de Raad meer effect. Dat stimuleert tevens het museumbezoek in

schoolverband terwijl de kosten relatief laag zijn. (pagina 128)

18

De Geldstroom Beeldende Kunst en Vormgeving kan op een goede manier gedecentraliseerd worden door verdeling van het nu beschikbare bedrag onder de organisaties van kunst en cultuur die in de landsdelen en steden actief zijn. (pagina 87)

19

De Raad bepleit een apart budget – buiten de bestaande fondsen – voor projecten op het terrein van nieuwe media en e-cultuur. (pagina 83)

20

In de filmsector zijn investeringen in distributie en vertoning van groot belang, willen de kansen die digitalisering biedt voor het bereiken van meer en ander publiek verzilverd worden. In de convenanten tussen de overheden moet meer aandacht worden gegeven aan filmvertoning in de regio. (pagina 100)

21

Digitalisering leidt in de bibliotheeksector tot een grotere behoefte aan centrale regie. De Raad adviseert het rijk onderzoek te doen naar de mogelijkheden voor een brede informatie- en collectie-infrastructuur. Een centraal

sectoroverstijgend regie-orgaan moet daarbij worden overwogen. (pagina 91)

22

De convergentie van verschillende media vraagt om een modern persbeleid. Een focus op journalistieke content, ongeacht het platform waarop het wordt geopenbaard, ligt daarom voor de hand. (pagina 122)

23

Een volledig digitale archiefcollectie Nederland is een onnodig streven. Niettemin vindt de Raad dat grootschalige digitalisering van veel geraadpleegde en/of kwetsbare bronnen wenselijk is. Daarmee moet ook het duurzaam behoud van deze bronnen worden gediend. (pagina 65)

Basisinfrastructuur

24

De Raad adviseert een aantal randvoorwaarden in acht te nemen om het veranderingsproces rond de meerjarige rijkssubsidies helder en zorgvuldig te laten verlopen. Deze hebben betrekking op de rijksverantwoordelijkheid voor het gehele cultuurbeleid, de voortzetting van de samenwerking tussen overheden, het belang van integrale advisering, de positie van visitatie en de aansturing van de fondsen. (pagina 36)

25

Gezien het grote belang van de buitenschoolse kunsteducatie bij het vergroten van de actieve cultuurparticipatie en de ontwikkeling van creatief talent adviseert de Raad middelen te bestemmen voor de vernieuwing en ontwikkeling in de kunsteducatie. Het ontbreken van een sectorinstituut dat de besteltaak coördinatie en afstemming uitvoert op dit gebied beschouwt de Raad als een hiaat, waarvoor geld nodig is. (pagina 60)

26

De toekomstige positie van de presentatieinstellingen op het terrein van beeldende kunst moet worden beoordeeld in samenhang met de transformatie van de Geldstroom Beeldende Kunst en Vormgeving. Als de middelen van de geldstroom worden overgedragen aan organisaties van kunst en cultuur in de verschillende convenantsgebieden (wat de Raad voorstelt) dan is het logisch de meerjarige subsidies van de presentatie-instellingen dezelfde weg te laten volgen. (pagina 87)

27

De stichting Erfgoed Nederland moet in staat worden gesteld om ondersteuning en deskundigheidsbevordering op het gebied van e-cultuur, erfgoededucatie, kwaliteitszorg, internationale samenwerking en culturele diversiteit erfgoedbreed te laten organiseren. (pagina 66)

28

Voor de podiumkunstensector adviseert de Raad om taken en beoordelingscriteria als onderscheid te hanteren voor de keuze voor meerjarige subsidiëring door het ministerie van OCW dan wel door het nog op te richten fonds. Het door de minister gehanteerde begrip 'basisinfrastructuur' als criterium om direct onder het ministerie van OCW te vallen is niet hanteerbaar, omdat de instandhoudings- en ontwikkelingsfuncties voor de gehele podiumkunstensector gelden. Daarmee ontstaat een situatie van gelijkwaardigheid van instellingen die onder het ministerie van OCW respectievelijk het nieuwe fonds komen te vallen. Voor het fonds is een eerste aanzet gegeven tot definiëring van taken en beoordelingscriteria. De belangrijkste hiaten in de podiumkunstvoorzieningen die direct onder het ministerie van OCW vallen zijn:

- \ twee stads- cq regiotheatergezelschappen, respectievelijk in Utrecht en Limburg;
- \ twee grote jeugdtheatergezelschappen;
- \ regionale platforms en trainings-faciliteiten dans;
- \ een productiehuis intercultureel theater en een werkplaats interculturele dans.

(pagina 136)

29

De Raad dringt aan op duidelijkheid over de toekomstige inrichting van het archiefonderwijs en bepleit een ontwikkelingsfunctie in de zin van toegepast en fundamenteel archivistisch onderzoek. (pagina 67)

30

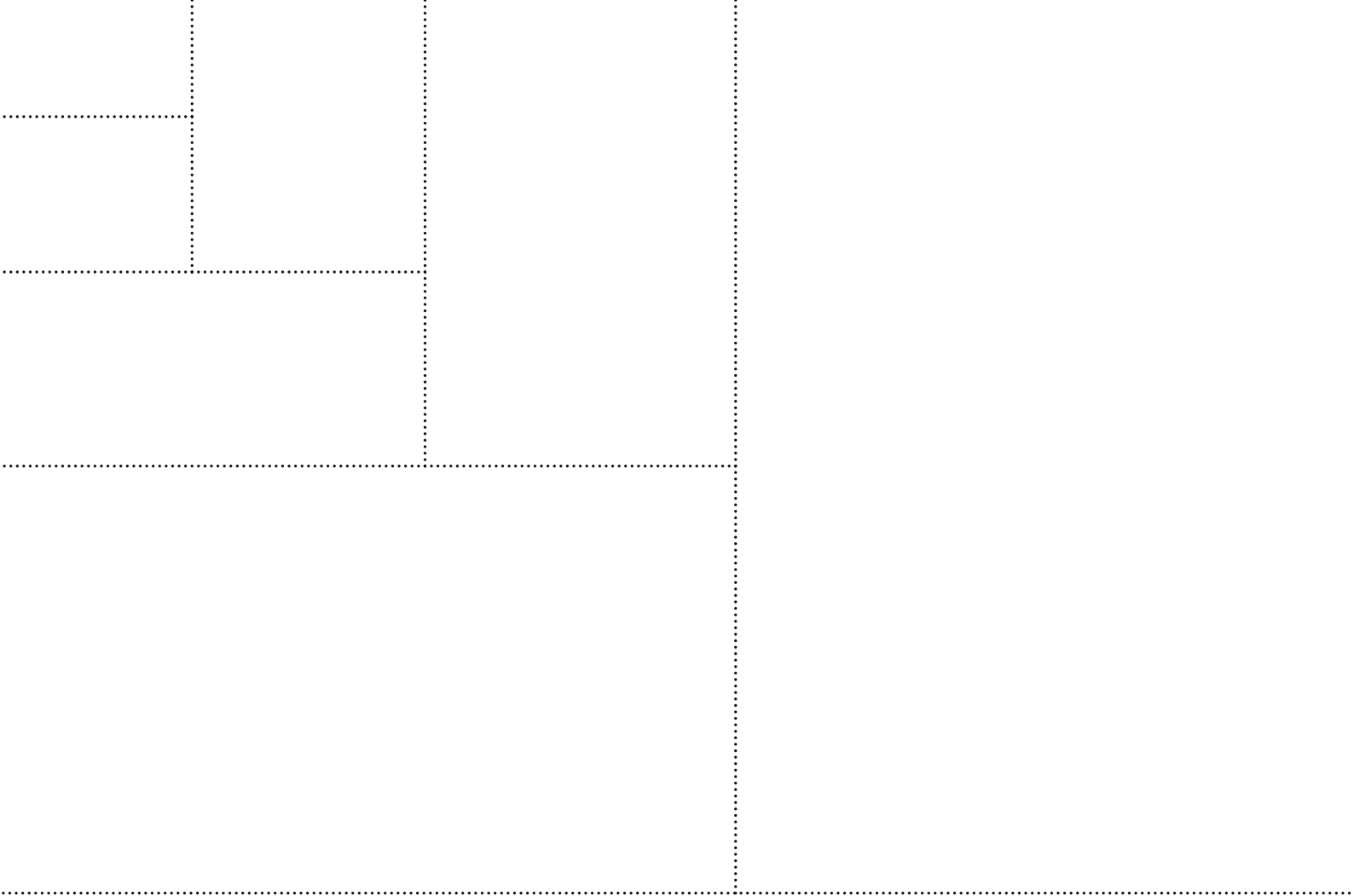
De Raad dringt aan op snelheid bij de vorming van het sectorinstituut Film. (pagina 103)

31

De aanvragen voor meerjarig gesubsidieerde literaire festivals zouden voortaan door een fonds moeten worden behandeld. (pagina 116)

||

agenda & basis- infrastruc- tuur per sector

amateurkunst en cultuureducatie

De publieke belangstelling voor amateurkunst is onverminderd groot. Honderdduizenden liefhebbers besteden wekelijks een deel van hun vrije tijd aan kunstbeoefening. Nog eens vele anderen zijn actief als vrijwilliger, bijvoorbeeld in een museum, doen onderzoek in archieven of werken als amateurarcheoloog. Onzichtbaar in de statistieken, maar opvallend aanwezig in de gemedialiseerde samenleving zijn de talloze amateurs die via internet publiceren wat zij met digitale middelen vervaardigen. Nieuw is de grote politieke belangstelling voor amateurkunst. Tijdens het debat over de cultuurbegroting, in oktober vorig jaar, hebben Tweede Kamerleden het belang van amateurkunst voor de samenleving nadrukkelijk onder de aandacht gebracht. Het debat leidde ertoe dat de Kamer een motie aannam die de minister van OCW oproept een actieprogramma te ontwikkelen voor de actieve kunstbeoefening.

Het versterken van cultureel burgerschap heeft in dit advies hoge prioriteit.¹ Burgers hebben een zekere culturele bagage nodig om volwaardig aan de samenleving te kunnen deelnemen. Ook cultuureducatie staat om die reden sterk in de belangstelling, van politiek en publiek, onderwijs- en cultuursector. Desondanks laat de culturele en artistieke scholing van Nederlanders te wensen over. De levendige publieke discussie over de culturele canon illustreert dat velen het gebrek aan historische en culturele kennis als een gemis beschouwen. De vraag hoe de sectoren amateurkunst en cultuureducatie moeten worden toegerust om optimaal te kunnen bijdragen aan het versterken van cultureel burgerschap staat centraal in deze agenda.

Uitgangspunten

In de Agenda Amateurkunst en cultuureducatie beperkt de Raad voor Cultuur zich tot enkele actuele vraagstukken en tot de meest prangende beleidswensen. Voor het overige verwijst hij naar het advies *Cultuureducatie* (2003), de relevante delen van de schets *Ondersteuningsstructuur cultuursector* (2005), het advies *Ondersteunende instellingen* (2005) en het advies *Onderwijs in Cultuur* (2006). De visie die de Raad hierin heeft beschreven en de aanbevelingen die daaruit volgden, zijn de komende periode grotendeels nog van toepassing.

Sinds de invoering van het *Actieplan Cultuurbereik* proberen overheid en cultuursector nadrukkelijker dan voorheen nieuwe publieksgroepen te interesseren voor cultuur. Rijk, provincies en gemeenten investeren daartoe onder andere in cultuureducatie binnen het onderwijs en in gerichte samenwerking tussen scholen en culturele instellingen. Naar het oordeel van de Raad voor Cultuur vergt een duurzame verbetering van het cultuurbereik een langetermijnvisie en langdurige, resultaatgerichte samenwerking tussen overheden, tussen verschillende beleidsterreinen, tussen culturele en educatieve instellingen en tussen publieke en private partijen.

¹ Zie voor cultureel burgerschap hoofdstuk 1 van dit advies.

- 2 Toespraak door minister Van der Hoeven bij de start van Kunstfactor in Utrecht, op 10 januari 2007.
- 3 Artikel 22, lid 3 van de grondwet verplicht de overheid voorwaarden te scheppen voor maatschappelijke en culturele ontplooiing van burgers en voor vrijetijdsbesteding.
- 4 Mede dankzij de tijdelijke stimuleringsregeling buurt, onderwijs, sport (de zogeheten BOS-impuls) van het ministerie van VWS.
- 5 Net als de doelgroep jongeren vormt de doelgroep volwassenen van 55 jaar en ouder geen homogene groep. Het rapport *Senioren en cultuur* (PON, 2006) maakt onderscheid tussen jonge senioren (55-59 jaar), senioren van 60 tot en met 64 jaar, senioren van 65 tot en met 74 jaar en oudere senioren (75 jaar en ouder).
- 6 Zie voor een inventarisatie van de knelpunten bij voorbeeld het rapport *Senioren en cultuur. Interesses, motieven, kansen en beperkingen*. PON, 2006.
- 7 Zie ook *Onbetreden paden: een verkenning van de toekomstige culturele vrijetijdsbesteding van de 45-plussers*. Brussel, Cultuur Lokaal, 2006.
- 8 De bestuurders in de regio's met wie de Raad recentelijk gesprekken heeft gevoerd, toonden zich allen positief over het *Actieplan Cultuurbereik*.

Een actief en innovatief participatiebeleid is nodig om daadwerkelijk meer burgers bij het culturele leven te betrekken.

Naar een Actieprogramma Cultuurparticipatie

Begin januari deed de toenmalige minister van Cultuur een opmerkelijke uitspraak. "Als we nou eens met elkaar de uitdaging aangaan dat iedere Nederlander (in de brede zin van het woord) als kind of als jongere ten minste één kunstdiscipline leert beheersen", sprak zij bij de presentatie van Kunstfactor, het nieuwe sectorinstituut voor de amateurkunst. "Actief. Door zelf te doen. Uiteraard op een niveau dat past bij zijn of haar talenten."² De uitwerking van deze doelstelling is aan haar opvolger in het kabinet, maar de uitspraak maakt de ambitie van de overheid duidelijk én schept verwachtingen.

Talentontwikkeling heeft hoge prioriteit, niet alleen met het oog op de kenniseconomie en de creatieve industrie, maar ook omdat cultuur burgers de kans biedt zich te uiten en te ontplooiën. Ieder kind verdient de kans zijn creativiteit en authenticiteit te ontwikkelen. Van de overheid mag verwacht worden dat zij zorg draagt voor voldoende voorzieningen waar creatief talent zich onder professionele begeleiding kan ontwikkelen.³ De afgelopen jaren heeft de overheid vooral geïnvesteerd in schoolgebonden cultuureducatie voor kinderen en jongeren, onder andere via de *Regeling Versterking Cultuureducatie Primair Onderwijs*. Daar staat tegenover dat met name gemeenten hebben bezuinigd op instellingen voor buitenschoolse kunsteducatie, zoals muziekscholen en centra voor de kunsten, op bibliotheken en op projectsubsidies voor de amateurkunst. Deze bezuinigingen bedreigen de infrastructuur die aan het eind van de vorige eeuw is opgebouwd, terwijl juist stimuleringsmaatregelen nodig zijn om de sectoren amateurkunst en cultuureducatie in staat te stellen een krachtige bijdrage te leveren aan het vergroten van de cultuurparticipatie. Maatschappelijke en demografische ontwikkelingen stellen beide sectoren voor de opgave zich beter te verhouden tot de tijdgeest. Instellingen en verenigingen dienen hun werkwijze en (cursus)aanbod af te stemmen op de wensen van (potentiële) gebruikers en te onderzoeken hoe zij hun organisatie aantrekkelijker kunnen maken voor burgers met een dubbele culturele achtergrond. Andere vormen van lesgeven, zoals *peer education* en *peer coaching*, kunnen breder worden ingezet. De kunstsector kan op dit terrein wellicht leren van de sport, die al in een eerder stadium beleid heeft ontwikkeld voor het werven,

trainen en begeleiden van talent.⁴ De Raad adviseert te onderzoeken hoe instellingen voor amateurkunst en cultuureducatie een diverser publiek kunnen bereiken en welke rol de overheid daarbij kan spelen. Speciale aandacht vergt de diversiteit van het personeelsbestand van de betrokken instellingen. Met het oog op de vergrijzing – tot 2040 neemt het percentage ouderen toe – verdient de participatie van volwassenen extra aandacht. De vergrijzing op zich vormt geen probleem voor de amateurkunst, mits de sector deze doelgroep voldoende uitdaagt en op maat bedient.⁵ Wanneer het aanbod tekortschiet, bestaat het risico dat de cultuurdeelname van 55-plussers terugloopt. Een verminderde participatie van ouderen in een vergrijzende samenleving vormt wél een bedreiging voor de amateurkunst. Nu al valt een grote behoefte te constateren aan kunstprojecten voor volwassenen en senioren, en aan initiatieven die gericht zijn op breed samengestelde groepen jongeren en volwassenen. Veel 55-plussers willen wel deelnemen aan het culturele leven, of vaker deelnemen, zoals blijkt uit onderzoek naar senioren en cultuur in Brabant, maar allerlei praktische omstandigheden verhinderen dit.⁶ Het wegnemen van (een deel van) deze belemmeringen is relatief eenvoudig en verdient hoge prioriteit. Een grotere cultuurparticipatie van 55-plussers is overigens niet alleen positief voor de cultuursector. Meer aandacht voor kunst, erfgoed en media in de directe leefomgeving van senioren verbetert ook de kwaliteit van leven, met name van alleenstaanden en van bewoners van bejaardenhuizen, verzorgings- en verpleeghuizen. Cultuurinstellingen kunnen hieraan bijdragen door bij de ontwikkeling en uitvoering van hun beleid nadrukkelijker rekening te houden met de wensen en beperkingen van 55-plussers.⁷ Het vergroten van de actieve cultuurparticipatie en het versterken van de lokale infrastructuur op het gebied van amateurkunst en cultuureducatie vraagt een krachtig overheidsbeleid. Idealiter is het beleid op het gebied van amateurkunst en cultuureducatie nauw verweven met het onderwijsbeleid, het jeugd- en het ouderenbeleid, maar ook met beleid op bijvoorbeeld het gebied van media, gezondheidszorg, stedelijke vernieuwing en veiligheid. Onmisbaar daarbij is afstemming tussen verschillende beleidsterreinen en een besef van gedeeld belang en een gedeelde verantwoordelijkheid van de verschillende bestuurslagen. Een actieprogramma waarin de verschillende overheden participeren, vormt hiervoor een geschikt instrument.⁸ Wanneer het huidige *Actieplan Cultuurbereik* na 2008 eindigt, is het van belang de aandacht voor cultuurbereik vast te houden.

10

In het advies Onderwijs in cultuur hebben de Onderwijsgraad en de Raad voor Cultuur het belang van cultuureducatie in het primair en voortgezet onderwijs beschreven en aangegeven hoe de kwaliteit en het effect ervan kunnen worden vergroot.

9

De visie van de Raad sluit aan bij het standpunt van de VNG, die onder andere in een memo aan de Raad van 4 januari 2007 de vorming van een nieuw landelijk fonds voor amateurkunst en cultuureducatie bepleit.

Een *Actieprogramma Amateurkunst*, waar de Tweede Kamer om heeft gevraagd, biedt hier toe kansen. De Raad adviseert dit programma breder op te zetten door ook de actieve cultuureducatie hierin nadrukkelijk een plaats te geven. Hij stelt een *Actieprogramma Cultuurparticipatie* voor, dat beoogt de actieve deelname van burgers aan kunst en cultuur te vergroten. Dit programma dient onder andere verbindingen te stimuleren tussen de cultuureducatie op school, de buitenschoolse educatie en de amateurkunst. Een samenhangend geheel van voorzieningen zorgt ervoor dat kinderen die op school enthousiast zijn geworden voor een kunstdiscipline of culturele activiteit hun weg vinden naar een centrum voor de kunsten, jeugdtheaterschool of amateur(kunst)vereniging, waar zij hun creativiteit, talent en ideeën verder kunnen ontwikkelen. Daarnaast dient het programma initiatieven te stimuleren die de band tussen amateurkunst, cultuureducatie en de professionele cultuursector versterken.

Een Fonds voor Amateurkunst en Cultuureducatie

De herinrichting van drie fondsen, het Fonds voor de Scheppende Toonkunst, het Fonds voor Podiumprogrammering en Marketing en het Fonds voor Amateurkunst en Podiumkunsten, biedt de mogelijkheid een voorziening te creëren die is toegesneden op de toekomstige taakuitbreiding als gevolg van de nieuwe subsidiesystematiek en op de eisen van deze tijd. Het advies van de commissie-Alons over de oprichting van één fonds voor muziek, theater en dans stelt de Raad voor Cultuur teleur in de beschrijving van de positie van de amateurkunst. De commissie geeft de minister in overweging alleen de amateurpodiumkunsten op te nemen in het nieuw op te richten fonds. De Raad verwerpt deze suggestie. Splitsing van de amateurkunsten op fondsniveau staat haaks op de recente bundeling van de kunstdisciplines in één sectorinstituut. Nu de waarde van amateurkunst voor de samenleving zo nadrukkelijk in de belangstelling staat, acht de Raad het ondenkbaar dat de sector in de toekomst als een naamloos aanhangsel wordt ondergebracht in een Fonds voor Muziek, Theater en Dans. Om een herkenbare structuur te creëren voor zowel de podiumkunsten als de amateurkunst stelt hij voor een duidelijke scheiding aan te brengen tussen deze sectoren. Hij adviseert een sectorbreed fonds voor de amateurkunst op te richten, dat als zelfstandige instelling kan functioneren.⁹ Hier valt tegen in te brengen dat juist de combinatie van beide sectoren binnen het huidige

Fonds voor Amateurkunst en Podiumkunsten een succes is gebleken en heeft geleid tot waardevolle, innovatieve voorstellingen en projecten. De Raad onderkent dit, maar meent dat dit bezwaar kan worden overgenomen door het nieuwe fonds expliciet de opdracht te geven aandacht te schenken aan sectoroverstijgende initiatieven en projecten die samenwerking tussen professionals en amateurs bevorderen. Bovendien ziet de Raad dat samenwerking tussen amateurs en professionals min of meer gemeengoed is geworden, mede door de toename van het aantal projecten op het gebied van community arts. Hij meent dan ook dat een apart fonds voor de amateurkunst geen negatieve gevolgen zal hebben voor de samenwerking tussen amateurs en professionals.

De Raad adviseert de middelen voor de amateurkunst te combineren met de centrale landelijke middelen voor bijzondere en vernieuwende cultuureducatieve projecten, waarvan de uitvoering bij de Mondriaan Stichting en het Fonds voor Amateurkunst en Podiumkunsten is ondergebracht. Dit heeft als voordeel dat het aantal subsidie-loketten afneemt en er een fonds met een behoorlijke omvang ontstaat. Extra middelen zijn noodzakelijk om te kunnen investeren in de buitenschoolse kunsteducatie en om de samenhang te bevorderen tussen de amateurkunst en de cultuureducatie, en tussen de schoolgebonden en de niet-schoolgebonden cultuureducatie. Te denken valt aan een stimuleringsregeling als de BOS-impuls. Een gecombineerd Fonds voor Amateurkunst en Cultuureducatie, voorzien van voldoende middelen, kan de actieve cultuurparticipatie een impuls geven en vernieuwing in beide sectoren stimuleren, onder andere op het gebied van diversiteit. Daarnaast valt te overwegen het fonds in te zetten bij de uitvoering van een toekomstig *Actieprogramma Amateurkunst of Actieprogramma Cultuurparticipatie*.

Educatie door culturele instellingen

Culturele vorming van burgers is een langdurig proces, een vorm van levenslang leren, gericht op optimale creatieve ontwikkeling van individuen en het vergroten van de cultuurparticipatie. De Raad beschouwt cultuureducatie als een gedeelde verantwoordelijkheid van onderwijsinstellingen en cultuurinstellingen.¹⁰ Idealiter is het educatieve beleid van cultuurinstellingen nauw verbonden met hun artistieke beleid. De Raad is van oordeel dat gesubsidieerde cultuurinstellingen de taak hebben een visie op educatie te ontwikkelen en deze uit te werken in

11 De resultaten van deze Enquête Cultuureducatie verschijsen begin 2007, maar waren nog niet bekend bij het ter perse gaan van dit advies.

12 Zie verder het advies *Onderwijs in cultuur*, p. 35-37.

13 De Raad van twaalf is een netwerk van directeuren dat namens de betrokken instellingen optreedt als gesprekspartner voor beleidsmakers op het gebied van kunst en cultuur.

14 In Overijssel, Gelderland en Utrecht worden deze instellingen 'kultuurhus' genoemd, elders is sprake van een 'steunsteet', 'servicepunt' of 'dorpshuis'. In een multifunctionele accommodatie als het kultuurhus zijn combinaties van voorzieningen ondergebracht. De instellingen combineren bijvoorbeeld een bank, een postkantoor en een VVV-kantoor met een bibliotheek, een peuterspeelzaal, een gezondheidscentrum en horecavoorzieningen. Ook beschikken

de meeste voorzieningen over ontmoetingsruimten voor allerlei verenigingen, waaronder die op het gebied van de amateurkunst. Overigens kunnen deze voorzieningen niet alleen in dorpen een belangrijke functie vervullen, maar ook in stadswijken. Flexibel te gebruiken lokalen kunnen bijvoorbeeld de oplossing vormen voor het nijpende tekort aan repetitie- en werkruimte waar de amateurkunst in veel gemeenten mee te kampen heeft.

15 Het verdient bijvoorbeeld aanbeveling te onderzoeken hoe de sector aantrekkelijker kan worden als werkomgeving voor professionele kunstenaars.

16 De provincie Gelderland laat bijvoorbeeld onderzoeken of leegstaande kerken kunnen worden omgebouwd tot kultuurhus. Zo kunnen monumentale gebouwen worden behouden en krijgen dorpen de voorziening waar zij behoefte aan hebben. Zie 'Oplossing voor lege kerken: kultuurhuses'. In De Gelderlander van 22 januari 2007.

educatieve programma's die passen bij de aard en de omvang van de organisatie. Daarnaast dienen zij te participeren in lokale en/of regionale netwerken van scholen, zodat zij op de hoogte blijven van actuele ontwikkelingen in het onderwijs en zij hun educatieve aanbod in nauw overleg met de betrokken onderwijsinstellingen kunnen produceren. In haar adviesaanvraag vraagt de minister de Raad in kaart te brengen hoe en in welke mate de kerntaak cultuureducatie op dit moment binnen de verschillende cultuursectoren wordt vormgegeven en in hoeverre instellingen in de culturele basisinfrastructuur hun kerntaak op dit terrein uitvoeren. In afwachting van de nieuwe *Enquête Cultuureducatie* van het IVA¹¹, die een beeld schetst van de educatieve activiteiten van rijksgesubsidieerde instellingen, onthoudt de Raad zich van uitspraken over de manier waarop culturele instellingen deze taak vorm en inhoud geven. Wel signaleert hij dat het uitvoeren van educatie voor het overgrote deel van de cultuurinstellingen niet expliciet is vastgelegd in een subsidiebeschikking. Om te waarborgen dat instellingen serieus werk maken van hun educatietaak pleit hij ervoor concrete prestatieafspraken op dit gebied te maken.¹² Indien daartoe aanleiding bestaat, zal hij op een later moment alsnog advies uitbrengen over de educatieve activiteiten van cultuurinstellingen.

Betere afstemming tussen lokale, provinciale en landelijke instellingen

Sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw kent Nederland een stelsel van lokale, provinciale en nationale ondersteunende instellingen die door de verschillende overheden worden bekostigd. De landelijke infrastructuur op het gebied van amateurkunst is de afgelopen jaren versterkt. De door het ministerie van OCW ingezette herstructurering van de landelijke ondersteuningsstructuur in 2005 heeft geresulteerd in een fusie van vijf landelijke instellingen op het gebied van amateurkunst. Sinds 1 januari 2007 vormen zij samen Kunstfactor, sectorinstituut voor de amateurkunst. Het netwerk van provinciaal werkende intermediaire cultuurinstellingen is de afgelopen jaren verder verrijkt, zodat nu elke provincie een of meer ondersteuningsinstellingen voor kunst en cultuur telt. Recent hebben zestien provinciale intermediaire cultuurinstellingen zich verenigd in de Raad van twaalf.¹³ Op lokaal niveau is onder andere geïnvesteerd in multifunctionele accommodaties, die als eigentijdse variant van het dorpshuis de leefbaarheid van kleine kernen vergroten.¹⁴ Deze instellingen spreken een gevarieerd publiek aan; de

combinatie van verschillende voorzieningen vergemakkelijkt het leggen van verbindingen tussen het sociaal-cultureel werk en de kunst- en erfgoedsector, maar ook tussen publieke en commerciële dienstverlening. De oprichting van Kunstfactor biedt de landelijke amateurkunstinstellingen die hierbij betrokken zijn de gelegenheid hun takenpakket opnieuw te definiëren. Tevens is dit een geschikt moment om de taken en verantwoordelijkheden van de provinciale en landelijke ondersteuningsinstellingen ten opzichte van elkaar en ten opzichte van het werkveld onder de loep te nemen en waar nodig te herzien. In 2005 heeft de Raad voor Cultuur de besteltaken van het sectorinstituut amateurkunst uitgebreid beschreven. Hij wees in dit advies onder andere op het belang van netwerkvorming en disciplineoverstijgend beleid. Prioriteit heeft ook het formuleren van strategische doelen en een gemeenschappelijke visie, waaraan de landelijke organisatie en de provinciale instellingen elk vanuit hun eigen positie nader invulling kunnen geven. De Raad van twaalf vormt als provinciaal netwerk van intermediaire instellingen een belangrijke gesprekspartner voor het sectorinstituut. Daarnaast mag van deze landelijke instelling worden verwacht dat ze een voortrekkersrol speelt bij het in kaart brengen en uitwerken van kansrijke ontwikkelingen, zoals de mogelijkheden die de brede school biedt om verbindingen te leggen tussen schoolgebonden cultuureducatie, buitenschoolse cultuureducatie en amateurkunst. Ook de relatie met de professionele kunstwereld houdt prioriteit¹⁵, evenals internationale samenwerking. De groeiende populariteit van cultureel erfgoed biedt aanknopingspunten voor intensievere samenwerking tussen de amateurkunstsector en de erfgoedsector. Verdere ontwikkeling en uitbreiding van lokale, multifunctionele voorzieningen kunnen een impuls geven aan het verenigingsleven, bijdragen aan de ontwikkeling van culturele activiteiten en de participatie van diverse bevolkingsgroepen stimuleren.¹⁶

De infrastructuur op het gebied van cultuureducatie is de laatste jaren op sommige punten versterkt, bijvoorbeeld door de oprichting van intermediaire instellingen die het contact tussen scholen en cultuurinstellingen vergemakkelijken. Op andere punten is de infrastructuur verzwakt, onder andere als gevolg van gemeentelijke bezuinigingen op de buitenschoolse kunsteducatie, zoals muziek-scholen en centra voor de kunsten. De besteltaken op het gebied van cultuureducatie zijn momenteel verdeeld over meerdere landelijke instellingen. Zo is de ondersteuning van de

17

De veranderende samenstelling van de samenleving en daarnaast de omslag van aanbodgericht naar vraaggericht werken maken dit vernieuwingsproces urgent. Zie ook het advies *Onderwijs in Cultuur* (2006).

18

Zie voor de ondersteuning van het immaterieel erfgoed ook de sectoragenda *Archieven*.

filmeducatie momenteel belegd bij een instelling uit de filmsector, ligt de ondersteuning van erfgoededucatie bij het recent opgerichte sectorinstituut erfgoed, en worden bestellingen op het gebied van literatuureducatie en leesbevordering uitgevoerd door letterenorganisaties en bibliotheken. De versnippering die de sector nu kenmerkt, is verre van ideaal, temeer daar het onderwijs cultuureducatie in de uitvoerende praktijk beschouwt als één gebied, met verschillende vertakkingen naar kunst, erfgoed, media en letteren. Zij kan ook gemakkelijk leiden tot oneigenlijke concurrentie tussen de verschillende deelgebieden en instellingen, aangezien elke sector streeft naar meer aandacht voor zijn eigen discipline in het onderwijs.

Bundeling van kennis en expertise daarentegen maakt het gemakkelijker dwarsverbanden te leggen en het evenwicht tussen de verschillende gebieden te waarborgen. Om de sector zo goed mogelijk te ondersteunen is het noodzakelijk dat alle betrokken landelijke instellingen hun visie en werkwijze op elkaar afstemmen en inhoudelijke ontwikkelingen met elkaar bespreken.

De Raad betreurt dat als gevolg van de herstructurering van de ondersteuningsstructuur in 2005 de uitvoering van een aantal bestellingen op het gebied van kunsteducatie per 2009 niet langer structureel worden gesubsidieerd. In de optiek van de Raad speelt de buitenschoolse kunsteducatie een cruciale rol bij het vergroten van de actieve cultuurparticipatie en de ontwikkeling van creatief talent. Om deze rol doeltreffend en efficiënt te kunnen vervullen is het noodzakelijk dat gemeentelijke centra voor de kunsten de komende jaren inhoudelijk en organisatorisch grondig worden vernieuwd.¹⁷ Dit vernieuwingsproces vereist een krachtige aanpak met centrale sturing vanuit een landelijke instelling. De Raad adviseert voor de innovatie en ontwikkeling in de kunsteducatie en voor de uitvoering van de besteltaak afstemming en coördinatie structureel middelen te reserveren. Zolang er geen sectorinstituut bestaat dat is belast met de landelijke ondersteuning van de kunsteducatie en –participatie, kunnen deze taken worden belegd bij Kunstconnectie.

Op het gebied van erfgoededucatie bestaat nog onvoldoende landelijke afstemming en coördinatie. De oprichting van het *Overleg Provinciale Erfgoedinstellingen Nederland* (OPEN) is een stap in de goede richting, omdat regelmatig overleg tussen de provinciale erfgoedinstellingen hierdoor gemakkelijker wordt, maar er bestaat dringend behoefte aan structureel overleg tussen deze instellingen en het nieuwe sectorinstituut erfgoed, de

stichting Erfgoed Nederland.

De publieke belangstelling voor volkscultuur en immaterieel erfgoed is de laatste jaren sterk toegenomen, zoals onder andere blijkt uit het (bovenregionale) succes van de Twentse streeksoap *Van jonge leu en oale groond*. De landelijke ondersteuning van dit aandachtsgebied is belegd bij het Nederlands Centrum voor Volkscultuur. Een van de voornaamste opdrachten van deze instelling is het opbouwen van een lokale en provinciale infrastructuur op het gebied van volkscultuur en immaterieel erfgoed. Wanneer het immaterieel erfgoed en de volkscultuur op termijn een volwaardig onderdeel vormen van het beleid van lokale en provinciale erfgoedinstellingen, kan de Raad zich voorstellen dat de landelijke ondersteuning van dit aandachtsgebied wordt overgenomen door het sectorinstituut erfgoed.¹⁸

Samenvatting van de belangrijkste aanbevelingen

Het duurzaam vergroten van de cultuurparticipatie vergt een langetermijnvisie en een resultaatgerichte samenwerking tussen overheden, tussen verschillende beleidsterreinen, tussen culturele en educatieve instellingen en tussen publieke en private partners.

De Raad adviseert een zelfstandig fonds voor amateurkunst en cultuureducatie op te richten. Dit fonds heeft onder andere tot taak de samenhang tussen amateurkunst en cultuureducatie te bevorderen en vernieuwing te stimuleren.

Initieer in plaats van het *Actieprogramma Amateurkunst* waartoe de Tweede Kamer oproept een breder opgezet *Actieprogramma Cultuurparticipatie*, waar zowel de amateurkunst als de cultuureducatie deel van uitmaakt. Maak in het kader hiervan afspraken over investeringen in de sector amateurkunst en cultuureducatie op lokaal en provinciaal niveau.

Het ontbreken van structurele landelijke middelen voor de uitvoering van bestellingen op het gebied van kunsteducatie is een punt van zorg.

Zorg ervoor dat eerdere aanbevelingen van de Onderwijsraad en de Raad voor Cultuur op het gebied van cultuureducatie in het onderwijs ten uitvoer worden gebracht.

Het cultuurbeleid dient nadrukkelijk in te spelen op de vergrijzing. Afstemming van het overheidsbeleid op het gebied van cultuur, zorg, welzijn en veiligheid is noodzakelijk. Onderzoek of het wenselijk is om de ondersteuning van het immaterieel erfgoed op de langere termijn te integreren in het sectorinstituut erfgoed.

Basisinfrastructuur

De basisinfrastructuur van de sectoren amateurkunst en cultuureducatie biedt plaats aan instellingen met een ondersteunende functie of een ontwikkelingsfunctie. Bij beide functies gaat het om instellingen van landelijk belang die de actieve en receptieve cultuurparticipatie bevorderen.

Ondersteuningsfunctie

Tot de basisinfrastructuur op het gebied van amateurkunst behoort een sectorinstituut dat op landelijk niveau de vrijwillige kunstbeoefening ondersteunt, de sector nationaal en internationaal vertegenwoordigt, innovatie in de sector stimuleert en voor afstemming en coördinatie zorgt. Deze functie wordt momenteel vervuld door Kunstfactor.¹⁹ Tot de basisinfrastructuur van de amateurkunst rekent de Raad ook een landelijke ondersteunende instelling die de besteltaken op het gebied van de volkscultuur en het immaterieel erfgoed uitvoert. Deze functie wordt momenteel vervuld door het Nederlands Centrum voor Volkscultuur.

De cultuureducatie kent geen sectorinstituut dat als centrale, overkoepelende organisatie verantwoordelijk is voor de landelijke ondersteuning en innovatie. Wel behoort tot de basisinfrastructuur een expertisecentrum dat de besteltaken informatie en reflectie en documentatie en archivering uitvoert voor de gehele sector. Deze functie wordt momenteel vervuld door Cultuurnetwerk Nederland. De uitvoering van de overige besteltaken, zoals (inter)nationale vertegenwoordiging en promotie van de sector, afstemming en coördinatie, alsook ontwikkeling en vernieuwing, is verdeeld over instellingen in verschillende sectoren.²⁰ De basisinfrastructuur op dit gebied vertoont echter een hiaat: er is geen instelling die deze besteltaken uitvoert op het gebied van kunsteducatie. Die taken zijn momenteel belegd als tijdelijke opdrachttaak bij Kunstconnectie, de branchevereniging voor kunsteducatie en -participatie.²¹ De Raad beschouwt deze constructie als een knelpunt. Hij adviseert voor de innovatie en ontwikkeling in de kunsteducatie en voor de uitvoering van de besteltaak afstemming en coördinatie op dit terrein structureel middelen te reserveren. Zolang er geen sectorinstituut bestaat dat is belast met de landelijke ondersteuning van de kunsteducatie en -participatie, dienen deze taken met tijdelijke subsidie te worden belegd bij de branchevereniging, die als enige landelijke kunsteducatieve organisatie met kennis en gezag kan werken aan de uitvoering ervan

Ontwikkelingsfunctie

Voor culturele instellingen die een functie vervullen bij de ontwikkeling van jong talent is plaats in de basisinfrastructuur. Maatschappelijke veranderingen en gewijzigde ideeën over leren hebben ertoe geleid dat getalenteerde jongeren met ambitie niet langer vanzelfsprekend kiezen voor het volgen van kunstvakonderwijs. Zij vinden via andere kanalen de weg naar de beroepspraktijk of ontwikkelen hun talent op andere manieren dan binnen het formele onderwijs. In talentontwikkeling gespecialiseerde instellingen bieden jongeren de kans zich te ontplooiën tot uitvoerend (amateur)kunstenaar of maker. Voor een deel van de jongeren functioneren deze instellingen als opstap naar het kunstvakonderwijs. De Raad acht het noodzakelijk dat de overheid naast het officiële kunstvakonderwijs andersoortige voorzieningen op het gebied van talentontwikkeling financiert, omdat het ontdekken en ontwikkelen van talent de basis vormt van een bloeiende culturele sector.

De amateurkunst vormt een belangrijke vindplaats en kweekvijver voor artistiek talent. In de basisinfrastructuur van deze sector is ruimte voor organisaties van landelijk belang die zich richten op het scouten, begeleiden, ondersteunen en stimuleren van talent. Sommige van deze instellingen stellen zich ten doel prille talenten te ontdekken en hen te motiveren zich verder te ontplooiën. Zij bieden daartoe kinderen en jongeren de mogelijkheid hun vakkundigheid te vergroten, al dan niet in combinatie met praktijkgerichte lessen. Andere geven een impuls aan de ontwikkeling van talent door de onderlinge competitie te stimuleren. Een wedstrijd of concours zet deelnemers ertoe aan het beste uit zichzelf te halen. Een derde categorie instellingen biedt gevorderde amateurs en/of studenten die een vooropleiding of kunstvakopleiding volgen de mogelijkheid podiumervaring op te doen.

Naast talentontwikkeling onderscheidt de Raad binnen de ontwikkelingsfunctie een participatiefunctie. Deze wordt in de sector amateurkunst vervuld door instellingen van landelijk belang die werken vanuit een combinatie van artistieke en sociaal geëngageerde intenties, waarbij een duidelijk omschreven gemeenschap actief betrokken is. Daarnaast omvat deze functie cultuureducatieve instellingen²² van landelijk belang die tot doel hebben de actieve participatie van burgers te vergroten door middel van cultuureducatieve activiteiten.

22

Het gaat hierbij om instellingen die cultuureducatie produceren, niet om instellingen die artistieke productie als kerntaak hebben en daarnaast educatieve taken uitvoeren.

20

Zie hiervoor de paragraaf 'Betere afstemming tussen lokale, provinciale en landelijke instellingen'.

21

Idem.

19

Voor een beschrijving van de taken van dit sectorinstituut verwijst de Raad naar het hoofdstuk 'Amateurkunst' in de Schets ondersteuningsstructuur cultuursector uit 2005 en het hoofdstuk 'Amateurkunst en cultuureducatie' in het advies 'Ondersteunende instellingen, dat deel uitmaakt van het Advies cultuurnota 2005-2008'.

archieven

Geschiedenis is 'in' en erfgoed geniet de warme belangstelling van publiek en politiek. Honderdduizenden mensen besteden hun vrije tijd aan onderzoek naar hun stamboom of de geschiedenis van hun eigen leefomgeving. Historische verenigingen groeien in aantal en omvang. De Tweede Kamer maakt zich sterk voor een nationaal-historisch museum. De minister van OCW heeft een canon van de Nederlandse geschiedenis laten opstellen. In allerlei opzichten is het verleden actueler dan ooit. Zo actueel zelfs, dat van de vijftig 'vensters' waar door de canoncommissie ons naar het verleden wil doen kijken er elf betrekking hebben op de laatste vijftig jaar. Maar alle mooie bespiegelingen over de actualiteit van het verleden ten spijt geldt ook nog steeds dat in de krant van vandaag morgen de vis alweer wordt verpakt. Informatie in dit digitale tijdperk is vluchtig en ongrijpbaar. Het actuele verleden ontglipt ons waar we bij staan. Niet voor niets spreekt de Erfgoedinspectie over de dementerende overheid. Het geheugen van de digitale overheid vertoont gaten, en wat niet weg is, is door slecht technisch en/of intellectueel beheer moeilijk of helemaal niet meer productief te maken. En in onze papieren archieven wordt dan misschien wel geen vis verpakt, maar we zorgen er toch niet goed genoeg voor. De vraag hoe het archiefwezen financieel en instrumenteel moet worden toegerust om de maatschappelijke functies van archieven optimaal tot hun recht te laten komen, is nog net zo relevant als toen de Raad hem in het Vooradvies 2005-2008 opwierp, en is daarom ook voor de Agenda Archieven leidend.

Uitgangspunten

De beschrijving en analyse van de status-quo en de ontwikkelingen zoals opgetekend in de sectoranalyse Archieven 2005-2008 zijn grotendeels nog van toepassing voor de komende periode. Voor de feitelijke beschrijving van het ondersteunende gedeelte van de basisinfrastructuur wordt verwezen naar de *Schets Ondersteuningsstructuur* die de Raad in 2005 publiceerde als opmaat naar de herziening van de ondersteuningsstructuur van de cultuursector.

In de Agenda Archieven beperkt de Raad zich tot de meest bepalende ontwikkelingen en vraagstukken, en de meest prangende beleidswensen. Deze agenda vormt de aanloop naar het advies over de inrichting van het archiefbestel dat de Raad in het najaar van 2007 samen met de Raad voor Openbaar Bestuur hoopt uit te brengen. Een aantal vragen zal pas in dat advies kunnen worden beantwoord. In 2005 adviseerde de Raad over het erfgoedselectiebeleid.¹ In dat advies stelde de Raad vast dat de verantwoordelijkheid voor erfgoed in eerste instantie bij de eigenaar

¹ Raad voor Cultuur, Het tekort van het teveel. Over de rijksverantwoordelijkheid voor cultureel erfgoed, 2005.

2

eCultuur: van l naar e. Advies over de digitalisering van cultuur en de implicaties voor cultuurbeleid (Raad voor Cultuur, juni 2003). Dit advies gaat in op de radicale veranderingen die de informatie- en communicatietechnologie teweegbrengt in de samenleving, in organisaties, in de levens van mensen.

3

De Taskforce Archieven, die in de lopende Cultuurnotaperiode tot taak heeft om in nauwe samenwerking met archiefinstellingen in het land een zelf-regulerend en dynamisch kwaliteitssysteem voor digitale toegankelijkheid te ontwikkelen, zet in het kader van het project Archief211 voorzichtige maar belangrijke stappen in de richting van een digitale onderzoeksomgeving die het publiek invoert in de collectie

Nederland en het daarbinnen ruimte geeft voor een actieve rol.

ligt. De rijksverantwoordelijkheid is secundair, tenzij de rijksoverheid zelf eigenaar is van het erfgoed in kwestie. Die secundaire rijksverantwoordelijkheid krijgt deels gestalte in de bestelverantwoordelijkheid die de rijksoverheid draagt. Een onderdeel daarvan is de verantwoordelijkheid voor de basisinfrastructuur van het erfgoed. De rijksverantwoordelijkheid voor het erfgoed beperkt zich echter niet tot het louter institutionele. In zijn advies over erfgoedselectiebeleid betoogde de Raad dat het rijk verantwoordelijk is voor het in staat stellen van burgers om hun eigen erfgoed te ontdekken, te bestuderen en ervan te genieten. De eerste randvoorwaarde daarvoor is een duidelijk gearticuleerd selectiebeleid, dat ten doel heeft een representatieve (archief)collectie Nederland tot stand te brengen, waaruit een grote verscheidenheid van mensen veelsoortige verhalen kan putten. Op dat punt heeft de Raad zijn visie al gegeven en is nu de minister aan zet. Naast een adequaat selectiebeleid is een actief en vernieuwend participatiebeleid nodig om de burgers daadwerkelijk op onderzoek te laten gaan in die rijke, representatieve (archief)collectie Nederland. Niet alle onderdelen van de (archief)collectie Nederland zullen blijvend (h)erkend worden als erfgoed. Voor sommige archieven zal vooral de oorspronkelijke functie van informatiebron reden zijn voor blijvende bewaring. Die functie is wezenlijk voor de democratische samenleving, de rechtsstaat en de kennissamenleving. Archiefbeleid kan dan ook niet louter erfgoedbeleid zijn, maar moet ook ingebed zijn in het beleid ten aanzien van (overheids)informatievoorziening, media en kenniseconomie.

Ontwikkelingen

De belangrijkste ontwikkelingen in de sector zijn in één woord samen te vatten: eCultuur.² Wat en hoeveel eCultuur betekent voor de archiefsector wordt steeds beter zichtbaar. Alle facetten van archiefvorming, archiefbeheer, toegankelijkheid en publieksbenadering veranderen ingrijpend. Deels is dat een autonome ontwikkeling, deels wordt dat door overheidsbeleid gestuurd. De archiefsector is grotendeels een overheidssector, die meegetrokken wordt in het beleid ten aanzien van verbetering van de dienstverlening en de slagvaardigheid van de overheid, waarvoor veelal digitale oplossingen worden ontwikkeld. Archiefbeheerders verleggen hun aandacht naar digitale toegankelijkheid en digitale

dienstverlening. De komende jaren vormen een periode van transitie, waarin de sector met het ene been in het oude en met het andere been in het nieuwe paradigma staat. Dat geeft veel druk op de sector. Tegelijkertijd heeft de sector te maken met een toenemend aantal klanten die bovendien steeds hogere eisen stellen. De grootste en ingrijpendste veranderingen ziet de Raad in de verhouding tussen publiek en archiefinstellingen en in de verhoudingen binnen de archiefketen. Het publiek komt steeds nadrukkelijker centraal te staan: het zal actiever deel hebben aan de betekenisgeving van archieven en het zal beter en sneller bediend willen worden. eCultuur maakt het belang van instituties en institutionele kaders ondergeschikt aan het belang van netwerkstructuren en samenwerkingsverbanden. Allereerst wordt dat afgedwongen door de technologische ontwikkelingen, die zulke organisatorische, financiële en kennislasten met zich meebrengen dat zij door afzonderlijke instellingen niet te dragen zijn. Bovendien eist het archiefpubliek brede en onbelemmerde digitale toegang tot de (archief)collectie Nederland. Ook het publiek trekt zich, in het proces van toe-eigening van zijn erfgoed, niets aan van institutionele grenzen. In de virtuele gemeenschap van genealogen is dat al zichtbaar. Genealogische *communities* brengen een veelheid van bronnen- en toegangenmateriaal op internet bijeen en stellen dat via hun eigen digitale kanalen beschikbaar. Grote groepen archiefgebruikers worden daarmee gedeeltelijk zelfvoorzienend. Het enige wat zij nodig hebben is een rijklijk gevulde, betrouwbare en regelmatig aangevulde digitale bronnencollectie waaruit zij hun eigen 'deelcollectie' kunnen samenstellen. Bovendien is het publiek niet langer louter passief consument, maar vervult het in toenemende mate een actieve rol als producent van nieuwe content, die verhalen destilleert uit de (archief)collectie Nederland en toevoegt aan het wereldwijde web.

Toch blijven instituties van belang: als intermediair zijn ze onmisbaar om de kwaliteit en de betrouwbaarheid van de ter beschikking gestelde informatie te borgen en te garanderen.³

Ook de archiefketen (met als schakels archiefvormer, toezichthouder en archiefbewaarplaats) maakt een transformatie door. In tal van overheidsorganisaties is de documenthuishouding geheel of gedeeltelijk gedigitaliseerd. Daar waar de documentenstroom volledig digitaal is, is niet

4

Informatie op Orde. Vindbare en toegankelijke overheidsinformatie. Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en minister van Bestuurlijke Vernieuwing en Koninkrijksrelaties, 2006.

5

Zie ook de ontwikkelingen in Engeland, waar The National Archives, na langdurig fusie met het Public Records Office, www.nationalarchives.gov.uk/news/stories/133.htm, Natalie Greeney,

Chief Executive van The National Archives, verwoordt de noodzaak en het nut van de fusie als volgt: "The National Archives is well known and highly regarded for the work we do in safeguarding and illustrating British history. However, doing this requires us to be a lot more than just a historical government archive. We've always played a key role in a paper world, ensuring high standards of records and information management in government, and ensuring

that information survives to become tomorrow's permanent record. The challenges of a digital world are even greater, and so are the opportunities for government as well as for the public. If we succeed in making this information effective, the benefits are not just for posterity, they are also for today."

6

Tijdens het congres van de Koninklijke Vereniging van Archivarissen in Nederland in 2006 werd vanuit de Taskforce Archieven onomwonden vastgesteld dat de kiefnere geneenten van wat verschillen op het gebied van digitalisering de boot hebben gelast, en dat hun achterstand niet meer in te loopen is. Een dergelijke definitieve houding maakt het streven naar optimale toegankelijkheid van de (archief)collectie Nederland bij voorbaat kansloos.

7

Rob Meijer van Het Expertise Centrum adviseert de nieuwe regering: "Verbeter de financiering van de overheidsinvesteringen in ICT. Vaak moet een organisatie deel van de overheidsinvesteringen terwyl de baten neerslaan bij andere onderdelen. Dat gaat dan niet gebeuren." Wat hij daar in den brede stelt, geldt ook voor de specifieke investeringen die nodig zijn voor het digitaal toegankelijk maken van de gezamenlijke collecties van erf-

goedinstellingen, bibliotheken, et cetera. (Automatisering Gids, 15 december 2006.)

zozeer sprake van een paradigmawisseling maar van een paradigmabreuk: daar is men aangeland in het records-continuüm, waar een document niet langer een eindproduct is maar altijd een halffabrikaat, waar een archief nooit meer een afgesloten geheel kan zijn en waar de archiefwettelijke voorschriften rond overdracht en overbrenging in de huidige vorm niet langer vanzelfsprekend zijn. Met de beleidsnota *Informatie op orde*⁴ doen de ministers van OCW en BZK een goede poging het transitieproces van papier naar digitaal bij de rijksoverheid in goede banen te leiden. De nota gaat echter voorbij aan het feit dat een digitaal archiefstuk niet alleen qua verschijningsvorm en informatiedrager iets anders is dan een papieren document, maar er ook een fundamenteel conceptueel verschil is dat om een andere verdeling en opvatting van verantwoordelijkheden vraagt van zowel zorgdragers als toezichhouders en bewaarplaatsbeheerders. De Raad acht het aannemelijk dat de verregaande consequenties van digitalisering ook in Nederland zullen leiden tot ingrijpende wijzigingen in de verantwoordelijkheidsverdeling ten aanzien van (overheids)archieven. In het kader van het besteladvies zal hij dat verder onderzoeken en daarover nadere uitspraken doen.⁵

Kansen en bedreigingen

Volwaardig burgerschap vergt kennis van en inzicht in de eigen geschiedenis. De archiefsector moet de burger daarin ondersteunen en stimuleren. Nu al zoekt het publiek massaal zijn identiteit en zijn vermaak in zijn geschiedenis en eigent het zich al zoekend zijn erfgoed toe. De optimale toegankelijkheid en vindbaarheid van erfgoed en historische bronnen, van de (archief)collectie Nederland dus, is in de archiefsector een randvoorwaarde voor het behalen van de doelstelling van cultuurparticipatie. Cultuurbeleid in Nederland is tot dusver in belangrijke mate instellingenbeleid. De beleidsnota *Verschil maken* biedt weliswaar uitzicht op een lichte accentverschuiving van instellingen- naar programmabeleid, maar het zwaartepunt blijft liggen bij de instituties. Het instellingenbeleid werkt, vooral door de sterke gerichtheid op het éigen publieksbereik, concurrerend gedrag van verwante instellingen in de hand. Ze vissen in dezelfde vijver naar de gunst van het publiek, en moeten hun publieksbereik vervolgens als aas gebruiken voor dezelfde subsidieverstrekkers. Overheidsarchieven

worden uit reguliere begrotingsgelden gefinancierd voor hun wettelijke kerntaken, maar zijn voor het overige gebonden aan de doelstellingen en ambities van hun (lokale) bestuurders.

De sterke instellingsgerichtheid van het cultuurbeleid is niet in het belang van het publiek. Zeker wat erfgoed betreft is het publiek niet geïnteresseerd in de instelling als zodanig, maar in de objecten die daar worden beheerd. Participatie vergt in de archiefsector een ander beleid. Onmisbaar daarin is een besef van gedeeld belang en gedeelde verantwoordelijkheid van de verschillende bestuurslagen. Ook is een grotere rol van de rijksoverheid noodzakelijk. De Raad pleit voor een nieuw convenant tussen het rijk en de decentrale overheden, gericht op het tot stand brengen van een integraal en digitaal benaderbare (toegang tot de) (archief)collectie Nederland. Daarbij is speciale aandacht nodig voor overheidsorganisaties die tot dusver niet meer dan minimale voorzieningen hebben getroffen voor de toegankelijkheid van hun archieven.⁶ De Raad acht het bovendien noodzakelijk dat er een brede, primaire infrastructuur tot stand komt, waarin iedereen vrij (en betaalbaar) toegang heeft tot alle bronnen van cultuur en informatie. Een dergelijke infrastructuur vergt intra- en intersectorale synergie en aansluiting tussen zowel archieven onderling als tussen andere sectoren, met name bibliotheken. Op de langere termijn dient de verhouding tussen het rijk en de andere bestuurslagen ten aanzien van het archiefbeleid geherdefinieerd te worden. Daarover zal de Raad zich later dit jaar, in zijn besteladvies, uitspreken.

In de lopende Cultuurnotaperiode is een begin gemaakt met programmabeleid ten aanzien van digitalisering in de archiefsector door de instelling van de Taskforce Archieven en het in werking stellen van de subsidieregeling Digitaliseren met beleid. Subsidieregelingen zijn belangrijk om noodzakelijk geachte ontwikkelingen aan te jagen. Maar met innovatiesubsidies alleen komt de sector er niet. Beleidsmakers en instellingen moeten beseffen dat (investeren in) digitalisering gepaard moet gaan met het bevorderen van samenwerking.⁷ Na elke vernieuwing komt de veel minder zichtbare en 'verkoopbare' fase van beheer. Investeren in ICT brengen immers niet alleen initiële kosten met zich mee, maar ook structurele lasten voor beheer en onderhoud. Die worden zelden door subsidies gedekt en zijn steeds moeilijker te dragen voor de instellingen. In de subsidie-

Wat daar geen goed aan doet, is dat het ministerie van OCW nog steeds geen positie heeft gekozen ten aanzien van de inrichting van de inspectiefunctie. OCW rondde in 2006 de eerste fase van een onderzoek daarover af, maar heeft het onderzoek vervolgens laten rusten.

caties en software, en omdat digitaal archiefbeheer geheel ontbreekt.

In de risicoanalyse van de Erfgoedinspectie/Archieven voor 2007 geeft de inspectie de kwalificatie 'risico zeer hoog' aan de probleemgebieden van ondeskundig archiefbeheer, omdat er geen rekening wordt gehouden met archiefwettelijke eisen en belangen bij het ontwerpen en bouwen van appli-

Dat is: de doorzichtigheid, duurzaamheid en stabiliteit van de band tussen informatie en werkproces; authenticiteit, betrouwbaarheid, volledigheid. Zie Theo Thomassen, *Paradigmatische veranderingen in de archiefwetenschap* (SAP Jaarboek 1999, p. 69-77).

Naar aanleiding van het rapport van de commissie-Franken (Grondrechten in het digitale tijdperk, 24 mei 2000) en het rapport van de commissie-Wallage (in dienst van de democratie, 27 augustus 2001). Het besluit is overigens tot op heden niet geëffectueerd.

Artikel 10 EVRM, art. 19 Universele Verklaring van de Rechten van de Mens.

voorwaarden voor innovatiesubsidies zou een voorziening voor beheer en onderhoud van de ontwikkelde programma's als harde eis moeten worden opgenomen.

Een volledig digitale (archief)collectie Nederland is een onnodig streven.

Niettemin acht de Raad grootschalige digitalisering van veel geraadpleegde en/of kwetsbare bronnen wenselijk.

Digitalisering vergroot het laagdrempelig aanbod van archieven, en is dus bevorderlijk voor de participatie. Digitalisering zou hand in hand moeten gaan met conservering en zo een bijdrage leveren aan duurzaam behoud van kwetsbaar authentiek materiaal.

De Raad ziet het streven naar optimale toegankelijkheid van de (archief)collectie Nederland als meer dan een culturele beleidsdoelstelling. In internationaal verband wordt de vrije toegang tot bronnen van informatie en cultuur als grondrecht erkend.⁸ In 2001, onder het kabinet-Kok II, besloot de Nederlandse regering een dergelijk grondrecht in de grondwet te verankeren.⁹ Het belang van vrije toegang tot hoogwaardige (betrouwbare, authentieke, volledige) bronnen van informatie en cultuur dient naast een rechtsstatelijk ook een economisch belang. Daarin ligt tegelijkertijd een kans en een bedreiging. De groeiende economische waarde van informatie in het digitale tijdperk zorgt ervoor dat informatie en cultuurproducten steeds vaker het commerciële domein in worden getrokken en afgeschermd worden door exclusieve rechten. De overheid heeft, als hoeder van de publieke informatievoorziening, de plicht de vrije toegang tot bronnen van informatie en cultuur te bevorderen en te bewaken.

Die verplichting weegt des te zwaarder voor de informatievoorziening van de overheid zelf. Archivistische kwaliteit¹⁰ is een randvoorwaarde voor de betrouwbaarheid van de overheid én van de (archief)collectie Nederland. Met die kwaliteit is het bij de rijksoverheid slecht gesteld, zo toont de Erfgoedinspectie telkens weer aan.¹¹ Bij veel decentrale overheden staat het archieftoezicht op een laag pitje, en een totaaloverzicht over de staat van de Nederlandse overheidsarchieven ontbreekt.¹² In de aanloop naar het project *Wegwerken Archief Achterstanden*, dat door alle ministeries tezamen in 2006 is gestart, bleken de problemen in het beheer, de bewerking en de overdracht van de archieven van de rijksoverheid voor een groot deel veroorzaakt en verergerd te worden door een gebrek aan gezamenlijk verantwoorde-

lijkeheidsbesef en overzicht, en de afwezigheid van regie.¹³ In het kader van het *Project Achterstanden*, en van *Interlab*, het interdepartementale samenwerkingsverband op het gebied van digitalisering van de documenthuishouding, is er enige samenhang en enig gedeeld verantwoordelijkheidsbesef binnen de rijksoverheid aan het ontstaan. Het gevaar dreigt dat die ontwikkeling stopt als de projecten zijn afgerond. De kans voor de archiefsector is om in een nieuwe bestelstructuur en in herziene wetgeving uitdrukking te geven aan de gezamenlijkheid. Op verzoek van de minister en naar aanleiding van de beleidsnota *Informatie op orde* zal de Raad daarover in september 2007 advies uitbrengen.

Basisinfrastructuur

Begripsbepaling

In de nota *Verschil maken* wordt onder 'basisinfrastructuur' dat deel van de cultuursector verstaan waarvoor het rijk directe verantwoordelijkheid draagt. Het gaat dan om functies waarbij niet alleen artistiek-inhoudelijke overwegingen een rol spelen, maar ook bestuurlijke en beleidsmatige overwegingen. De adviesaanvraag perkt het begrip wat de erfgoedsectoren betreft in tot de functies ondersteuning en ontwikkeling. Deze beperkte opvatting zegt weinig over de werkelijke omvang van de rijksverantwoordelijkheid voor de sector. Die strekt zich immers ook uit tot de wet- en regelgeving, de borging van de professionele kwaliteit, de goede, geordende en toegankelijke staat van de rijksarchieven en de zorg voor en het beheer van de rijksarchiefbewaarplaatsen.

Ondersteuningsfunctie

De omslag naar e-cultuur brengt met zich mee dat afzonderlijke archiefinstellingen niet langer in staat zijn om bepaalde taken zelfstandig uit te voeren. Een instellings- en soms zelfs sectoroverstijgende aanpak is noodzakelijk. Een sterke ondersteunende infrastructuur is daarbij essentieel. De ondersteuningsfunctie valt uiteen in de 'besteltaken' promotie, educatie (in de zin van deskundigheidsbevordering), informatie en reflectie, ontsluiting, afstemming en coördinatie. Deze taken zijn grotendeels belegd bij een erfgoedbreed sectorinstituut, dat met ingang van 1 januari 2007 opereert onder de naam Stichting Erfgoed Nederlands. Het sectorinstituut zou het accent moeten leggen op de taken afstemming en coördinatie. Het beleid in de komende periode moet volgens de Raad gericht zijn op maximalisering van de

cultuurparticipatie en de totstandkoming en uitwerking van het concept van de collectie Nederland. Dit zijn twee zeer nauw verweven beleidsdoelen, die staan of vallen met instellings- en sectoroverschrijdende samenwerking. Het sectorinstituut zal zich als spin in het web van erfgoedinstellingen van velerlei pluimage moeten bewijzen als verbindend en richtinggevend element. De Stichting Erfgoed Nederland zal haar werk nadrukkelijk vanuit een erfgoedbreed perspectief moeten benaderen, zich moeten onthouden van het zelf ontwikkelen van producten en zich juist moeten richten op het stimuleren en verknopen van innovatie en ontwikkeling van onderop.

De Raad vindt dat de Stichting Erfgoed Nederland ook invulling zal moeten geven aan haar internationale rol op het gebied van erfgoedbrede kwesties, complementair aan de taken van het Nationaal Archief en de Koninklijke Vereniging van Archivarissen. Niet alleen instellings- en sectorgrenzen, maar ook landsgrenzen vervagen immers. Voor Erfgoed Nederland is het zaak om de sectoren en instellingen ertoe te stimuleren na te denken over hun (Europese) internationale dimensie en over de doorwerking van Europese en andere internationale kaders op het gebied van erfgoed.

De minister vraagt de Raad hoe de landelijke ondersteuningsfunctie in de erfgoedsectoren zich verhoudt tot de regionale. De Raad heeft in zijn *Schets Ondersteuningsstructuur 2005* bij de minister ervoor gepleit de aard, omvang en kwaliteit van de regionale ondersteuning voor het erfgoed te onderzoeken. Dat is tot dusver uitgebleven. Van feitelijke uitspraken en waardeoordelen over de verhouding tussen de regionale en de landelijke erfgoedondersteuners moet de Raad zich dan ook onthouden. Idealiter is de verhouding tussen deze twee ondersteuningsniveaus complementair. De landelijke ondersteuning zou zich nadrukkelijk als derdelijns instelling moeten opstellen. De erfgoedhuizen en aanverwante instellingen in de regio vormen de tweedelijns ondersteuning. Dat gezegd zijnde blijft de Raad het wenselijk vinden dat de minister de feitelijke verhouding laat onderzoeken om te bezien of het totale pakket aan ondersteuning toereikend, effectief en efficiënt is. De Raad vindt het belangrijk dat de positie van het sectorinstituut in de archiefsector helder wordt gedefinieerd. In de lopende Cultuurnotaperiode heeft het Nationaal Archief regelmatig als sectorinstituut gefunctioneerd. Om Erfgoed Nederland

een reële kans van slagen te geven, is het belangrijk om haar taken goed af te bakenen ten opzichte van het Nationaal Archief. Als rijksinstelling die op het gebied van digitale duurzaamheid, behoud en conservering van archieven fungeert als kennisinstituut en als knooppunt van internationale samenwerking, maakt het Nationaal Archief wel deel uit van de basisinfrastructuur van de archiefsector.

De verhouding met het Nederlands Centrum voor Volkscultuur (NCV) als koepelorganisatie voor het immaterieel erfgoed is een ander aandachtspunt. Het NCV is een kleine en kwetsbare organisatie die cruciaal is voor de ondersteuning van de vitale, vrijwel geheel uit liefhebbers bestaande sector van het immaterieel erfgoed. Op termijn is een samengaan van NCV en Erfgoed Nederland denkbaar. Eerst is echter het rijk aan zet. OCW dient werk te maken van het Unesco-verdrag inzake immaterieel erfgoed en ervoor te zorgen dat er in de komende periode beleid wordt ontwikkeld op dit nog geheel onontgonnen beleidsterrein.

Veel van de opleidingsvoorzieningen voor de erfgoedsectoren staan onder druk. De initiële archivatieopleidingen hebben lang te kampen gehad met krappe studentaantallen en gebrekkige aansluiting met het veld, en lijden al sinds 2005 onder voortdurende onzekerheid over hun financiering en juridische status. Bij gebrek aan belangstelling beëindigde de Museumvereniging onlangs haar activiteiten ten aanzien van na- en bijscholingsactiviteiten. Ook het bijscholingsprogramma van de archiefsector, *Kennis Nabij*, is door gebrek aan belangstelling een stille dood gestorven. Geconstateerd moet worden dat de puur sectorale insteek niet meer aansluit op de steeds bredere en opener beroepspraktijk. Ook ten aanzien van deskundigheidsbevordering is het zaak om een erfgoedbrede insteek te kiezen. Het gaat daarbij in essentie om de professionele kwaliteit van de erfgoedsector. Erfgoed Nederland moet daarin het voortouw nemen als derdelijns instelling. De sectorale beroeps- en/of brancheverenigingen fungeren hierbij als tweede lijn. De Raad dringt er bij de minister op aan op korte termijn duidelijkheid te verschaffen over de toekomstige inrichting van het archivatieonderwijs.

De Raad pleit voor meer en meervormige rijksbijdragen aan de ontwikkelingen in de archiefsector. Een sterkere ondersteuning van vernieuwende ontwikkelingen, participatie van en dienstverlening aan de burger is noodzakelijk. Evenals versterking van

de toegankelijkheid, representativiteit en kwaliteit van de collecties.

Ontwikkelingsfunctie

De invalshoek van talentontwikkeling is voor de erfgoedsectoren niet goed bruikbaar. De ontwikkelingsfunctie in de zin van onderzoek, vernieuwing en experiment is wél cruciaal in het licht van de radicale paradigmabreuk die in de archiefsector aan de orde is. Fundamenteel en toegepast onderzoek ten behoeve van de ontwikkeling van de professie en de sector, nu uitgevoerd door de stichting Archiefschool, is een rijksverantwoordelijkheid die onverkort in stand dient te blijven.

Erfgoededucatie is een randvoorwaarde voor het optimaliseren van participatie. Tegelijk is erfgoededucatie als aparte discipline naast cultuureducatie kwetsbaar en onvoldoende ontwikkeld, zoals de Raad betoogde in het advies *Onderwijs in Cultuur*.¹⁴ De inbedding van Erfgoed Actueel in het sectorinstituut impliceert in ieder geval erkenning en onderkenning van de eigenheid van de erfgoededucatie, en dat is een goed begin. Het is nu zaak dat de Stichting Erfgoed Nederland bijdraagt aan de ontwikkeling van erfgoededucatie tot volwassen discipline. Dat vergt nadrukkelijk een opstelling als derdelijns instelling. Het accent moet de komende jaren liggen op onderzoek naar hoe mensen zich erfgoed toe-eigenen, en naar hoe hun interesse kan worden gewekt, aangewakkerd en verdiept. Hier ligt een duidelijke relatie met de canon en met de manier waarop die uiteindelijk in het onderwijs wordt verwerkt. De tweedelijns ondersteuning door de erfgoedhuizen en aanverwante instellingen is redelijk dekkend en lijkt goed te functioneren.

Samenvatting van de belangrijkste aanbevelingen

1. Zorg voor breed bestuurlijk draagvlak en commitment voor het archiefbeleid.
2. Zet in de komende periode in op het realiseren van een integraal en digitaal benaderbare (toegang tot de) (archief)collectie Nederland ten behoeve van het publiek en ter bevordering van de participatie in de archiefsector. Doe dat in zo breed mogelijk verband, door middel van een convenant tussen het rijk en de decentrale overheden, en bed dat in in het streven naar een brede, primaire infrastructuur, waarin iedereen vrij (en betaalbaar) toegang heeft tot alle bronnen van cultuur en informatie.
3. Zet het instrument van innovatiesubsidies in om participatie en eCultuur te bevorderen. Stuur door middel van de subsidievoorwaarden aan op samenwerking en op structureel beheer van geslaagde vernieuwingen.
4. Start een programma van grootschalige digitalisering van veel geraadpleegde en/of kwetsbare bronnen. Daarmee moet ook het duurzaam behoud van deze bronnen worden gediend.
5. Zet het sectorinstituut nadrukkelijk erfgoedbreed en derdelijns in, leg het accent van het instituut op afstemming, coördinatie, bevordering van samenwerking, onderzoek van de internationale dimensie van erfgoedbeleid en ontwikkeling van erfgoededucatie tot een volwassen discipline.
6. Onderzoek of de totale ondersteuningsstructuur toereikend, effectief en efficiënt is.
7. Ontwikkel beleid ten aanzien van immaterieel erfgoed en bezie in dat licht de verhouding tussen de stichting Erfgoed Nederland en NCV.
8. Geef snel duidelijkheid over de toekomstige inrichting van het archivistiek-onderwijs.
9. Houd de ontwikkelingsfunctie in de zin van toegepast en fundamenteel archivistisch onderzoek in stand.

architectuur, stedenbouw, monumenten, archeologie en landschap

Nederland is, Nederland wordt. Het land is een historische prestatie van menselijk vernuft, daadkracht en optimisme. Tegelijkertijd ligt er een permanente opgave om zich te meten met de nooit aflatende krachten van de natuur, en die van de sociaal-economische en geopolitieke ontwikkelingen in de rest van de wereld. In de geest van ir. Cornelis Lely: “Een volk dat leeft, bouwt aan zijn toekomst”, en dat bouwen kan alleen maar een antwoord zijn op de ruimtelijke opgave van vandaag.

Die opgave is enorm: het wassende water, de zorg om het leefmilieu, de kwaliteit van de openbare ruimte, de veranderingen in bevolkingssamenstelling, de toenemende rijkdom aan levensstijlen, de groeiende behoefte aan veiligheid, de druk op het territorium door internationale concurrentie, de groeiende rijkdom en de navenante behoefte aan meer individuele ruimte, de druk op het wegennet, het zorgvuldig omgaan met erfgoed – en de lijst is nog veel langer te maken. Het is voor een belangrijk deel aan de overheid om ervoor te zorgen dat alles wat er aan financiële middelen, talent, menselijke energie, beleidsinstrumentarium en kwaliteitsbesef beschikbaar is, op deze opgave wordt geënt.

Hierin ligt de kern van deze sectoragenda besloten. Dit enten van het potentieel op dat wat er in de samenleving nodig is, gebeurt onvoldoende – en daar moet verandering in komen. Er groeit een kloof tussen dat wat maatschappelijk moet en dat wat er gebeurt in de ruimtelijke vakdisciplines (architectuur, stedenbouw, monumenten, archeologie en landschapsarchitectuur). Er is een toenemende discrepantie tussen grote vragen en de kleine oplossingen van institutionalisering, jurisdisering, regulering, zonering en andere vormen van procesmanagement. Deze kloof ondermijnt op termijn de legitimiteit van de sector, die boven alles wordt ontleend aan het zorgvuldig omgaan met de veelheid aan belangen en opvattingen over de ruimtelijke inrichting. Het onderstaande kan dan ook gelezen worden als een poging om deze kloof te verkleinen. Door het aanreiken van een kader kan de overheid verdere stappen ondernemen om het culturele vermogen van architectuur, stedenbouw, monumentenzorg, archeologie en landschapsarchitectuur

krachtig en integraal in te zetten bij de inrichting van het land. Dit ter bestendiging van een mooi Nederland: prettig om in te leven en te werken, aantrekkelijk om in te investeren, verleidelijk om te komen bewonderen en inspirerend om elders van te leren. Hierna volgen tien grondstellingen voor het opnieuw doordenken van de ruimtelijke opgave en de maatschappelijke consequenties die daaruit voortvloeien als kern van een cultureel georiënteerd architectuurbeleid.

Herbezinning op fragmentatie en verschralling

Een sectoragenda voor architectuur, stedenbouw, monumenten, archeologie en landschap heeft altijd ook implicaties voor andere beleidsterreinen. De agenda heeft uiteraard culturele en artistieke aspecten, maar deze zijn onlosmakelijk verbonden met politieke keuzes, economische patronen en psychologische voorkeuren. Het gaat om vakgebieden waarin het verleden en de

toekomst moeten worden geïntegreerd in een omvattende visie.

Daarnaast is deze agenda in het huidige tijdsgewricht een reactie op een overheidsbeleid met gematigde ambities. Enerzijds is dit te constateren op het cultuurpolitieke vlak, anderzijds in de politieke agenda van de afgelopen jaren. Wat architectuurbeleid betreft zijn er ten minste twee sleutelmomenten aan te wijzen: de reductie van het architectuurbeleid tot een uitvoeringsagenda in de nota Ruimte, en de bezuinigingen op het architectuurbeleid dat binnen die nota Ruimte nog overbleef.

Streven naar kwaliteit in ruimte en tijd

Onder architectuurbeleid wordt in deze sectoragenda verstaan: de wijze waarop de overheid bijdraagt aan het kwaliteitsbesef van onze fysieke leefomgeving onder alle actoren, zodat deze niet alleen worden gestuurd door regelgeving, maar ook worden geïnspireerd door ideeën. Regelgeving en inspiratie zijn twee wezenlijk verschillende zaken, die apart behandeld moeten worden. De ene heeft betrekking op de voor kwaliteit noodzakelijke procedures en de borging daarvan, de andere op het conceptuele kader, de culturele dimensie, de voor kwaliteit noodzakelijke inspiratie.

Het schaalbereik van architectuurbeleid is groot, zowel wat de schaal van het concrete gebouw en zijn details betreft als de schaal van stad en landschap. De borging van minimale kwaliteit en de inspiratie tot maximale kwaliteit moeten dus op verschillende schaalniveaus worden gevonden. Verder kent architectuurbeleid een visie op continuïteit door uit te gaan van een tijdsdimensie. Het gaat om zorg voor verantwoorde transformaties van verleden in toekomst. Ook is het van belang het bouwproces niet te zien als iets wat voorafgaat aan het eindresultaat, maar als een cyclus van ontwerp, oplevering, gebruik en hergebruik op lange termijn. Nederland is nooit af. Daarom is het goed dat de 'sector' architectuur, stedenbouw, monumenten, archeologie en landschap beide polen – ruimte en tijd, de ruimte in historisch perspectief – vertegenwoordigt.

Meer visie rijksoverheid wenselijk

Iedere interventie in onze fysieke leefomgeving, maar ook het besluit om niet te interveniëren, vloeit voort uit politieke keuzes, economische afwegingen en maatschappelijke en culturele voorkeuren. Architectuurbeleid vervult daarin een wezenlijke rol. Het is een middel om opgaven op een andere manier te

benaderen en te onderzoeken, de grenzen aan deze interventies te begrijpen en om mogelijke alternatieven te ontwikkelen.

Het rijk kan daar op twee manieren aan bijdragen. Ten eerste door te inspireren met een cultuurpolitieke visie op onze fysieke leefomgeving en een instrumentarium te faciliteren via een duidelijk en transparant subsidiestelsel; ten tweede door kwaliteit te versterken en deze te borgen met wet- en regelgeving.

Er is uiteraard ook een grens aan zaken die tot de verantwoordelijkheid van de rijksoverheid gerekend kunnen worden en die zij ook kan waarmaken. Met de sturingsfilosofie 'centraal wat moet, decentraal wat kan' is die grens getrokken. Wat echter nog onduidelijk is en nu extra aandacht vraagt, is wat dan centraal geregeld moet worden. Decentrale overheden hebben wel meer verantwoordelijkheid gekregen, maar duidelijke kaders ontbreken, evenals borging van voldoende middelen om aan die nieuwe verantwoordelijkheid invulling te geven.

Ruimtelijk ontwerp als spiegel voor maatschappelijke ontwikkelingen

We worden niet alleen voor nieuwe uitdagingen gesteld door decentralisatie, privatisering, mondialisering, multiculturaliteit, de fenomenale opmars van digitale communicatietechnieken, de beleveniseconomie en het ontstaan van nieuwe patronen van verstedelijking, maar ook door het klimaat. Architectuur laat zien welke gevolgen deze tendensen hebben voor de cultuur, bijvoorbeeld in de opkomst van nieuwe typologieën in de woon- en zorgsector en in het onderwijs, in de voortdurende aanpassing en transformatie van onze steden, herwaardering van het landschap en de regionale verschillen, in het aanwenden van architectonische intelligentie in het ontwerp van netwerkomgevingen, in de behoefte aan stedelijke publieke faciliteiten of in de uitdaging te ontwerpen naargelang de krimp en/of veranderende samenstelling van de Nederlandse bevolking.

Dit laatste punt laat zich goed uitleggen aan de hand van monumentenzorg. Voor het toekomstige monumentenbeleid zou het goed zijn onderzoek te verrichten naar de betekenis van monumenten in relatie tot huidige en toekomstige demografische veranderingen. Wat voor waarde en betekenis hebben en krijgen begrippen als herkenbaarheid, cultuurhistorische waarde en authenticiteit, die in onze huidige samenleving aan het fenomeen monument verbonden zijn?

Meer oog voor de regio en Europa

Het is niet alleen wenselijk om veel preciezer vast te stellen wat er centraal geregeld moet worden en daarin de regie te nemen, maar ook om zich beter te oriënteren op diverse bestuurslagen. Zo kan het rijk zichzelf een taak geven bij het stimuleren van goed opdrachtgeverschap op lokaal niveau en van een architectuurbeleid op Europees niveau. Het rijk moet zijn eigen positie opnieuw definiëren en waar nodig afzwakken om die van de regio en Europa te versterken ('downgraden' en 'upgraden' van het architectuurbeleid). De rijksoverheid faciliteert daarmee een bestuursorgaan dat ouder is, de gemeente, en een bestuursorgaan dat jonger is: Europa. De regio is een vloeiend begrip, waarbij grensafbakening afhankelijk is van de gestelde opgave. Het rijk moet zich richten op het versterken van de wisselwerking tussen top-down- en bottom-up-aanpak, waardoor lokale en regionale behoeften kunnen samenvallen met ideeën die op Europees niveau spelen. Tijdens recente gesprekken met de vijf landsdelen heeft de Raad op dit gebied veel ambities bij de regionale overheden geconstateerd.

Investeren in inhoudelijke kennis

Met het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* als opvolger van de derde *Architectuurnota* is het architectuurbeleid versmald tot procesmanagement en financieel beheer. Het komt nauwelijks meer tot stand vanuit de inhoud, waardoor de sociale en politieke rol die architectuur normaliter inneemt naar de achtergrond is verdwenen. De Raad ondersteunt de visie van het College van Rijksadviseurs dat de overheid meer inhoudelijk moet gaan sturen en zou moeten aangeven wat architectuur kan betekenen binnen de condities van onze samenleving. Wanneer de overheid zelf niet investeert in kwaliteit en in regie op basis van inhoud, kan van een ambitieus architectuurbeleid geen sprake zijn. Investeren in inhoudelijke kennis en een krachtige visie op de vraag waar men naartoe wil en waarom, zijn zowel op landelijk als op lokaal niveau een vereiste. Daarbij is het van belang om het ontwerpproces niet te zien als iets wat voorafgaat aan het eindresultaat, maar als een cyclus van ontwerpend onderzoek, ontwerp, realisatie, gebruik en hergebruik op de lange termijn.

Meer ruimte voor ontwerpend onderzoek

Er is een belangrijke rol voor de overheid weggelegd om de onderwerpen die raken

aan concrete ontwerpopgaven aan de orde te stellen, en deze te verbinden met het brede maatschappelijke debat om uiteindelijk de opgaven scherp te krijgen en weloverwogen keuzes te kunnen maken. Een selectie van de voorbeeldprojecten in het *Actieprogramma Ruimte en Cultuur* zou daarbij als vertrekpunt kunnen dienen. De mogelijkheden die het ontwerp biedt, zijn niet of onvoldoende benut. Het ontwerp wordt ten onrechte vaak als concreet resultaat beschouwd, terwijl het juist een ultiem middel kan zijn om mogelijkheden te onderzoeken, zaken op orde te brengen en inhoudelijke, sectoroverstijgende verbindingen te leggen. Dit ontwerpend onderzoek gaat niet over het creëren van een aansprekend beeld, maar over het verbeelden van programma's en het onderzoeken van denkbeeldige scenario's. Het dient als kompas voor maatschappelijke discussie en als middel voor de overheid om uiteindelijk weloverwogen keuzes te kunnen maken. Om te kunnen bepalen wanneer de overheid op welk schaalniveau welke keuze moet maken, en hoe zij die moet faciliteren, moet het ontwerpend onderzoek terugkeren naar de embryonale fase van projecten.

Stimuleren van goed opdrachtgeverschap en prijsvragen

Goed opdrachtgeverschap onderscheidt zich door een krachtige visie op de opgave, grote betrokkenheid bij het ontwerpproces en bereidheid om de dialoog aan te gaan met ontwerpers en eventuele gebruikers. Behalve voor de kwaliteit van zijn eigen opdrachtgeverschap en kwaliteitsambities in rijksgebouwen en andere voorbeeldprojecten is het rijk verantwoordelijk voor het stimuleren van goed en inspirerend opdrachtgeverschap. In dit kader vraagt de Raad om een kritische beschouwing van de Europese aanbesteding, waarbij architecten worden geselecteerd op basis van kwantitatieve in plaats van kwalitatieve criteria.

Nauw verwant aan het opdrachtgeverschap is het instrument prijsvragen. Nederland heeft, in vergelijking met andere Europese landen, nauwelijks een prijsvraagcultuur. Een levendige prijsvraagcultuur, gericht op reële opgaven, is een voorwaarde voor een florerend architectuurklimaat. Daarin staan de voorstellen centraal, zodat de opties voor verdere ontwikkeling concreet voorstelbaar en bespreekbaar zijn. De Raad adviseert meer prijsvragen te organiseren voor (openbare) opdrachten om de kwaliteit te verhogen en om het openbare debat over de toekomst van Nederland te stimuleren.

Zorgvuldige omgang met het verleden

Erfgoed speelt een steeds grotere rol in culturele, ruimtelijke en economische transformaties. In het streven naar een duurzame leefomgeving met een duidelijke identiteit en herkenbaarheid staat het zoeken naar de balans tussen de instandhoudings-opgave (restrictie) en de ruimtelijke ontwerp-opgave (inspiratie) centraal. Dat vraagt van de rijksoverheid enerzijds om een sterkere rechtvaardiging, goed gefundeerde afwegingen op grond van maatschappelijke en wetenschappelijke belangen, en een reflectie op de uitgangspunten en principes van instandhouding. Aanwijzingen (beschermde status monumenten en landschappen) zullen in de toekomst beter moeten worden beargumenteerd. Om het vertrouwen te (her)winnen en de gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor deze erfenissen te vergroten zal het rijk een langetermijnperspectief en stabiliteit moeten bieden. Op verzoek van de minister van OCW werkt de Raad samen met andere adviesorganen aan de formulering van een actueel beschermingsbeleid.

Anderzijds is het belangrijk om erfenissen uit het verleden vitaal te houden of te maken, en om ze te koppelen aan de fysieke opgave door planvorming te integreren in de monumentenzorg en het beschermde monument en landschap als ontwerp-opgave te benaderen. Met de nota *Belvedere* (1999) is een beleidsstrategie uitgezet om de inbreng van cultuurhistorie in ruimtelijke opgaven te versterken en ook een toekomstgerichte visie te ontwikkelen voor het behoud van cultureel erfgoed. Dankzij deze extra beleidsimpuls, ondersteund door een projectbureau en een subsidieregeling die is ondergebracht bij het Stimuleringsfonds voor Architectuur, is de kennis over en bewustwording van de ontwikkelingsmogelijkheden van cultureel erfgoed bij beleidsmakers, opdrachtgevers en ontwerpers aan het toenemen.

Met de groeiende maatschappelijke belangstelling voor geschiedenis, mede ingegeven door het toenemende besef van kwetsbaarheid van de dagelijkse leefomgeving, vraagt de Raad echter alert te blijven op oppervlakkige geschiedschrijving en opportunistisch gebruik van het verleden. Het aandeel van de geschiedenis in de opgave moet niet worden verdund, maar worden meegenomen en geïncorporeerd in het ontwerpend onderzoek. De Raad adviseert extra in te zetten op projecten die tot direct uitvoerbare resultaten leiden.

Tot slot: de houdbaarheid van dit expliciete beleid is beperkt en eindigt in 2009. De Raad acht een evaluatie wenselijk om de doelstel-

lingen van *Belvedere* te verscherpen, in een bredere, integrale beleidscontext te kunnen plaatsen, en voort te zetten.

Intensivering van cultuurspreiding

Binnen het kader van de Agenda Cultuurbeleid zijn er nog twee specifieke thema's die met betrekking tot architectuur geagendeerd kunnen worden: e-cultuur en cultuureducatie.

Om met e-cultuur te beginnen: de voortdurende digitalisering van onze cultuur is ook voor de architectuur een onontkoombaar gegeven. De architectuursector is sterk veranderd door het gebruik van digitale media voor toe te passen middelen, maar ook voor vormgeving. Architecten ontwerpen op de computer in plaats van aan de teken-tafel; ze maken omgevingen waarin digitale informatiedragers steeds vaker terugkomen. Ze adopteren sensortechnologie en projectietechnologie voor nieuwe ruimtelijke effecten. De vakwereld is in staat meer interactief en integraal te werken. Kennis is transparanter en beter toegankelijk. Tegelijkertijd is het landschap van kennis verwerven en professioneel handelen veel diffuser geworden.

Met het project *Kennisinfrastructuur Cultuurhistorie* (KICH) is een eerste stap gezet in het toegankelijk en toepasbaar maken van digitale cultuurhistorische databestanden bij landelijke kenniscentra. In de erfgoedsector ontbreekt echter een omvattende visie op het beheer en ontsluiten van archieven, monumenten en archeologisch onderzoek. Hier liggen bijzondere kansen voor het intensiveren van cultuurspreiding.

Het ligt voor de hand dat de nationale instellingen, het Nederlands Architectuurinstituut (NAi) en de Stichting Erfgoed Nederland (SEN), hierin het voortouw nemen en gestalte geven aan een zinvolle digitaliseringsstrategie in relatie tot de ruimtelijk-maatschappelijke opgave.

Cultuureducatie: naast digitalisering zijn er ook inhoudelijke strategieën nodig om een brug te slaan tussen de ontwikkelingen in het vakgebied en het brede publiek. De Raad sluit zich aan bij het College van Rijksadviseurs, dat meer aandacht vraagt voor de bewustwording van (de betekenis van) architectuur in onderwijsprogramma's voor cultuur en kunstzinnige vorming. Het gaat om een maatschappijbrede doelstelling, gericht op jong en oud. Het is wenselijk niet alleen op de iconen uit de architectuur te focussen, maar juist op het besef dat gebouwen, steden en landschappen producten zijn die onze cultuur voortbrengt en dat velen daar een rol

in spelen. Als men zich meer bewust wordt van de kwaliteit hiervan, kan iedereen een bijdrage leveren aan de culturele dimensie die daarin besloten ligt.

Tegelijkertijd is cultuureducatie een aspect van het vakonderwijs dat gemakkelijk ten prooi kan vallen aan technische of procesmatige prioriteiten, waarbij het cultuurhistorische aspect onderbelicht blijft. Het is van groot belang ook in de curricula aandacht te besteden aan de maatschappelijke opgaven en de daaruit te destilleren legitimiteit van het vak.

Tot slot: alle bovengenoemde punten zijn gebaseerd op de overtuiging dat voor een vitaal Nederland de ontwerppraktijk, de omgang met het erfgoed en de maatschappelijke opgaven onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. De deelnemers aan dit proces – de gebruikers, de makers, de beheerders en de opdrachtgevers – vervullen daarin als culturele burgers onmiskenbaar ieder hun eigen rol.

Basisinfrastructuur

De minister heeft de Raad verzocht om aan te geven welke functies binnen de basisinfrastructuur directe financiering van het ministerie van OCW dienen te houden. Het uitgangspunt daarbij is de drieslag ondersteuningsfunctie, instandhoudingsfunctie en ontwikkelingsfunctie. Het antwoord van de Raad moet een werkbaar onderscheid opleveren en duidelijk maken wanneer een instelling in aanmerking komt voor meerjarige subsidie van OCW of voor subsidiëring door een van de fondsen.

In diezelfde adviesaanvraag verzoekt de minister de Raad het huidige stelsel van architectuurstellingen en -voorzieningen te spiegelen aan de veranderde praktijk en de oorspronkelijke doelstellingen, om daarmee een basisinfrastructuur voor deze sector te kunnen vaststellen. De Raad stelt vast dat de tweede vraag van een andere orde is dan de eerste. Bovendien is het onderscheid tussen OCW en fondsen als het om architectuurstellingen gaat een zeer ondergeschikt vraagstuk. Daarom spitst de Raad zich hier toe op de 'herijkingsvraag' voor het stelsel van architectuurstellingen. Het raadsadvies ziet er voor deze sector daarom anders uit dan de adviezen voor andere sectoren die onder OCW vallen. Wel is er zo veel mogelijk een onderscheid aangehouden tussen ondersteuning en ontwikkeling, de twee functies die van toepassing zijn in deze sector.

De Raad bepleit een krachtig en ambitieus architectuurbeleid dat de culturele

betekenis van architectuur opnieuw centraal stelt en waarvoor de rijksoverheid haar verantwoordelijkheid neemt. Dat het rijk die ambities heeft, leidt de Raad af uit de reactie op de *Visie Architectuurbeleid 2008+* van het College van Rijksadviseurs, waarin de minister stelt dat het kabinet onderkent "dat inspiratie, bevoegdheid en een optimistische ontwerpvisie van groot belang zijn voor de kwaliteit van het ontwerpen aan en in Nederland (...)."

De infrastructuur die dit beleid moet ondersteunen en verder kan brengen is ruim vijftien jaar geleden aangelegd. Deze infrastructuur functioneert, zij het zieltoegend, nog steeds, maar moet volgens de Raad nieuw leven worden ingeblazen. In zijn advies over de ondersteuningsstructuur wees de Raad er al op dat dit instrumentarium vooral in de afgelopen twee jaar verder onder druk is komen te staan door de teloorgang van een helder inhoudelijk beleidskader (voor zowel de architectuur- als de erfgoedsector) en door opgelegde fusies en verdere bezuinigingen. Nederland begint daardoor zijn internationale voorbeeldfunctie te verliezen.

Bovendien is er de afgelopen jaren een crisis ontstaan in het erfgoedbeleid. Ten gevolge van reorganisaties, nieuwe (tijdelijke) maatregelen en regelingen (implementatie van het *Verdrag van Malta*, werelderfgoed, stedelijke vernieuwing van naoorlogse wijken) weten velen in deze sector niet meer wat de cultuurpolitieke kaders zijn, wie welke taken uitvoert, en wie waarvoor verantwoordelijk is. De regie is zoek. De Raad bepleit een fundamentele en omvattende analyse van dit veld voor de komende jaren, resulterend in een nieuw bestel, waar ook het werelderfgoedbeleid een integraal onderdeel van zal zijn. Over benoeming van functies met het oog op de verantwoordelijkheid voor de zorg van cultureel erfgoed zal de Raad zich in zijn aangekondigde stelseladvies nader uitspreken. De basis voor deze infrastructuur ligt in de eerste *Architectuurnota*, die in 1991 verscheen. In datzelfde jaar is ook het Berlage Instituut gestart als een internationale postdoctorale werkplaatsopleiding voor talentvolle ontwerpers. Het NAI bestond toen al, evenals de internationale prijsvraagorganisatie voor jonge architecten, European. Beide zijn in 1988 opgericht. In 1993 werd naast het Fonds voor Beeldende Kunst, Vormgeving en Bouwkunst het Stimuleringsfonds voor Architectuur in het leven geroepen. Ook werd toen het platform Architectuur Lokaal opgericht als stimulerend en facilitair steunpunt voor lokaal architectuurbeleid. In 1996 werd deze infrastructuur verder uitgebreid met een prijsvraag voor afgestudeerden van ontwerp-

opleidingen, Archiprix, en een onafhankelijk en interactief internetplatform, Archined. Het tijdschrift Archis, statutair onderdeel van het NAI, werd in 2000 in een aparte stichting ondergebracht om te voorzien in de behoefte aan een interdisciplinaire en internationale verkennerrol.

In zijn advies over de *Cultuurnota 2005-2008* signaleerde de Raad al dat de genoemde instellingen zich steeds meer verwijderden van hun oorspronkelijke doelstellingen. Ze hebben andere prioriteiten gesteld of zich andere taken toegeëigend. De overlappingen in de infrastructuur moeten aanleiding zijn tot een nieuwe taakafbakening, terwijl tegelijkertijd de hiaten moeten worden gevuld. De Raad meent dat dit niet zonder de instellingen zelf kan worden afgestemd en pleit voor een zelfregulering op korte termijn. Enige overwegingen hierbij worden hierna gegeven.

Hoe de basisinfrastructuur van instellingen voor het architectuurbeleid er uiteindelijk uit komt te zien, is afhankelijk van de ambities die de rijksoverheid stelt. Want ten aanzien van architectuur, stedenbouw, monumenten, archeologie en landschap heeft ook de overheid zich van haar oorspronkelijke doelstellingen verwijderd. Pas wanneer duidelijk is waar de overheid in gelooft, welke verantwoordelijkheden ze centraal wil nemen, welke langetermijndoelen ze stelt en hoe ze dat wil bereiken en sturen, kan de infrastructuur opnieuw en optimaal worden uitgelijnd.

Bij het herijken van de basisinfrastructuur is het van belang de vier hoofdactoren in de inrichting van Nederland goed te onderscheiden: de vakgemeenschap, de opdrachtgevers, de gebruikers en de regelstellers. Om deze actoren te ondersteunen en te stimuleren een hoogwaardige omgevingskwaliteit tot stand te brengen zal het rijk minimaal voor de volgende functies volledige verantwoordelijkheid moeten nemen en daarvoor de noodzakelijke middelen moeten verschaffen.

A. Ontwikkelen en verdiepen van de vakdisciplines en stimuleren van individuele talentontwikkeling (momenteel betrokken instellingen: Berlage Instituut, Stimuleringsfonds voor Architectuur (SfA), Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst (Fonds BKVB), Mondriaan Stichting, Archiprix, European en onderwijsinstellingen).

Deze functies zijn nu voor de primaire opleiding ondergebracht bij de reguliere opleidingen en binnen het cultuurbeleid bij het SfA, het Fonds BKVB en het Berlage Instituut. Daarnaast bieden Archiprix, de stichting European en de Prix de Rome een platform

voor individuele talentontwikkeling. Het Berlage Instituut functioneert als internationaal *centre of excellence* en vertegenwoordigt de hoogste ambitie op het gebied van ontwerpopleiding in Nederland. Het levert daarmee een belangrijke bijdrage aan de internationalisering van het vak. Wel is het van belang te bekijken hoe deze instelling zich verhoudt tot andere onderwijsinstellingen in Nederland. Het instituut kan de universiteiten en academies voeden met nieuwe ontwikkelingen en kan, omgekeerd, inspelen op de behoeften in het vakonderwijs. In het algemeen zou het rijk meer kennisuitwisseling en strategische kenniscombinaties moeten stimuleren tussen architectuuropleidingen en andere ruimtelijke en historische disciplines.

Wat de fondsen betreft, vindt de Raad dat er opnieuw moet worden gekeken naar de complementariteit in de taken die zijn neergelegd bij het SfA, het Fonds BKVB en de Mondriaan Stichting. Ook is meer overzicht en transparantie gewenst ten aanzien van het onderbrengen van generieke regelingen bij de verschillende fondsen.

Het SfA subsidieert projecten die bijdragen aan ontwikkeling en verdieping van ruimtelijke, ontwerpende disciplines en aan projecten die uitvoering geven aan het architectuurbeleid. Sinds 2002 beheert het tevens de *Regeling Belvedere*; het bereidt de integratie van die regeling en de architectuurregeling voor, die aansluit bij de ambitie voor een integraal architectuurbeleid. Ook de middelen die de Homogene Groep Internationale Samenwerking (HGIS) beschikbaar heeft gesteld voor het profileren en stimuleren van de internationale ontwikkeling van de Nederlandse architectuur zijn bij het SfA ondergebracht. Daarnaast verstrekt dit fonds programmasubsidies aan lokale architectuurcentra; het vervult daarin een belangrijke monitorfunctie. De Raad vraagt aandacht voor de overlap met het SfA die is ontstaan sinds het Fonds BKVB ook projectsubsidies (publicatiesubsidies en pilotprojecten) verstrekt. Eveneens adviseert de Raad het doel, de criteria en de resultaten van de subsidiëring van een tweejaarlijkse studiereis opnieuw te bekijken en te positioneren.

Tevens wijst de Raad in dit kader op de subsidieproblemen bij de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond (KNOB) en bij op een breder publiek gerichte instellingen, zoals de Bond Heemschut en de Stichting Open Monumentendag. Tot voor kort ontvingen zij structurele subsidie uit de 'pot Oud' van de voorlopers van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en

Monumenten (RACM), de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ) en de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB). Deze instellingen, die een belangrijke rol vervullen in het (her)opbouwen van structurele erfgoedkennis in de samenleving en vooral kunnen bestaan dankzij mensen die zich kosteloos hiervoor inzetten, zijn nu aangewezen op de subsidieregeling van de Mondriaan Stichting. Die voorziet echter niet in structurele subsidie.

B. Stimuleren van goed opdrachtgeverschap en van een levendige prijsvraagcultuur (momenteel betrokken instellingen: Atelier Rijksbouwmeester (ARBM), College van Rijksadviseurs en Architectuur Lokaal, inclusief Steunpunt Ontwerpwedstrijden) en extra aandacht voor ondersteuning bij de opbouw van inhoudelijke expertise bij andere overheden (kennisoverdracht/uitwisseling).

De Raad merkt op dat de rijksbouwmeester (lees: Atelier Rijksbouwmeester) en het College van Rijksadviseurs een belangrijke rol vervullen in het vormgeven van voorbeeldig opdrachtgeverschap door het rijk, zowel wat rijksgebouwen als wat voorbeeldige rijksprojecten betreft. Ook de toekenning van de *Gouden Piramide*, de rijksprijs voor inspirerend opdrachtgeverschap, hoort bij deze functie en is een wezenlijk onderdeel van het architectuurbeleid.

Een instelling als Architectuur Lokaal kan in de basisinfrastructuur opnieuw een wezenlijke rol vervullen, mits ze terugkeert naar haar oorspronkelijke doelstelling (het stimuleren, informeren en ondersteunen van cultureel opdrachtgeverschap, in het bijzonder op lokaal niveau) en haar werkzaamheden in relatie tot de lokale architectuurcentra opnieuw definieert. (Zie ook het instellingsadvies van de Raad in het kader van de *Cultuurnota 2005-2008*.) De vierjaarlijkse manifestatie *BOOST* is volgens de Raad een goed voorbeeld van hoe deze instelling lokaal opdrachtgeverschap inhoudelijk kan ondersteunen en stimuleren.

De Raad ziet prijsvragen voor (openbare) opdrachten als voorwaarde voor een hoogwaardig en bloeiend architectuurklimaat en als een belangrijk instrument voor goed opdrachtgeverschap. Hij adviseert de wedstrijdcultuur in Nederland te stimuleren ter verhoging van de kwaliteit en het openbare debat over de inrichting en vormgeving van Nederland.

C. Stimuleren van het publieke debat: vanuit de architectuur een inhoudelijke bijdrage leveren aan het maatschappelijk debat en

maatschappelijke ontwikkelingen en bredere maatschappelijke inbedding van architectuur (momenteel betrokken instellingen: Nederlands Architectuurinstituut (NAi), Archined, Stichting Erfgoed Nederland, Archeologische Werkgemeenschap Nederland en lokale architectuurcentra (subsidie via loket Sfa)).

Het vakinhoudelijke en het maatschappelijke debat zijn op grote afstand van elkaar komen te staan en moeten zich opnieuw tot elkaar verhouden.

Verder vraagt de Raad extra aandacht voor de dubbelfunctie van het NAi, namelijk als sectordienend instituut en als onafhankelijke culturele instelling. Het NAi is een nationaal museum en vervult tegelijkertijd de functie van nationaal kenniscentrum en landelijk platform voor het publiek en de vakgemeenschap. Het beschikt over een archief, bibliotheek en studiezaal met collecties, tentoonstellingsruimten en debatruimten. Voor de bijdrage aan het maatschappelijke debat is het belangrijk dat het NAi als onafhankelijke instelling ook een inhoudelijk standpunt inneemt en kritisch reflecteert op de maatschappelijke ontwikkelingen die in Nederland gaande zijn en waaraan architectuur een bijdrage kan leveren.

In het verlengde van deze functie plaatst de Raad de Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam, die nu in een aparte stichting is ondergebracht. Om de vakdisciplines een internationale impuls te geven en ook het grote publiek aan te spreken vindt de Raad dat een internationale architectuurbiënnale als functie mogelijk past in de basisinfrastructuur. Op grond van eerdere resultaten en ervaringen adviseert hij nut en noodzaak van een biënnale te agenderen voor een nadere discussie.

Het is hierbij van belang ook ruimte te blijven reserveren voor kleinere organisaties, die een kritische noot kunnen plaatsen bij het rijksbeleid en het beleid van de grote instellingen, inspelen op actualiteiten en zich onderscheiden door hun wendbaarheid. Daardoor zijn ze in staat vroegtijdig witte vlekken in het beleid op te sporen en weg te werken. Een goed voorbeeld hiervan is het virtueel platform Archined, dat zowel in medium (internet) als in tijd laagdrempelig is. Een ander goed voorbeeld is de in de basisstructuur vacante functie van een internationaal debatmedium dat de architectuur als cultuurmedium verbindt met mondiale ontwikkelingen en zorg draagt voor een kritische toetsing van de architectuur aan de maatschappelijke opgave.

De nieuwe Stichting Erfgoed Nederland speelt als sectorinstituut een prominente rol bij

het stimuleren van een sectoroverstijgende, erfgoedbrede benadering.

De lokale architectuurcentra ten slotte vervullen een belangrijke rol bij het initiëren van het publieke debat en bij de bewustwording van (de brede maatschappelijke betekenis van) architectuur. Vanuit het oogpunt van regionale spreiding is inmiddels een bijna landsdekkende infrastructuur ontstaan. De architectuurcentra ontvangen subsidie via het SfA, dat daarmee een belangrijke regierol vervult.

D. De rol van de overheden zelf (huidige instituties: de Rijksbouwmeester (lees: het Atelier Rijksbouwmeester), College van Rijksadviseurs, Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM), Erfgoedinspectie, projectbureau Belvedere (tijdelijk: tot 2009), Stichting Historisch Boerderij-Onderzoek (SHBO) en Archeologische Monumentenwacht (AMW)).

Het gaat er hierbij primair om gestalte te geven aan een ambitieus architectuurbeleid dat wordt bepaald door inhoudelijke kennis. Er kan geen vruchtbare uitwerking van beleid door de daartoe ondersteunde instellingen bestaan zonder de deskundigheid en gedrevenheid van overheden om het zelf geformuleerde beleid in daden om te zetten. Architectuurbeleid van de rijksoverheid, waar de zorg voor cultureel erfgoed een integraal onderdeel van is, is in die zin dus ook een kwestie van het bewaken van voldoende inhoudelijke expertise binnen de eigen gelederen.

Het verlenen van bestuurlijke legitimiteit aan de beschikbare instituties is net zo belangrijk. Hoopvol is in die zin het vertrouwen in de rijksbouwmeester en het College van Rijksadviseurs bij het ontwikkelen en herijken van architectuurbeleid met nieuw elan. Hoopvol is tevens dat de nieuwe rijksdienst zich de komende jaren gaat bezighouden met het cultuurlandschap en het (naoorlogse) stedenbouwkundige erfgoed. Voor de koppeling aan het beheer van het archeologisch erfgoed, zeker het klassieke instandhoudingbeleid, zijn echter nieuwe concepten en een nieuw instrumentarium nodig. Verder vertoont het systeem van kwaliteitszorg en kwaliteitsborging (*Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie*) nog gebreken. Handhaving en toezicht zijn onvoldoende ingevuld. Provincies en gemeenten zijn nog niet genoeg toegerust voor hun rol van bevoegd gezag in dezen. Gemeenten vertonen op het gebied van archeologiebeleid een tendens tot nauwere samenwerking. Daardoor ontstaan hier en daar regionale allianties van gemeentelijke archeologische

diensten, of van een grote gemeente met kleinere (buur)gemeenten die geen eigen dienst, faciliteiten en personeel hebben. Het is nog onduidelijk hoe die ontwikkeling zich verhoudt tot de vrijemarktwerking die altijd binnen het *Verdrag van Malta* is gepropageerd.

De Raad vraagt speciale aandacht voor de *Cultuurimpuls Investeringsbudget Stedelijke Vernieuwing* (ISV) en *Cultuurimpuls Investeringsbudget Landelijk Gebied* (ILG). Hij acht het van wezenlijk belang dat deze budgetten expliciet worden opgenomen als onderdeel van het architectuurbeleid. Hun belangrijkste functie is een katalysator te zijn voor het debat over de cultuur van ruimtelijke ingrepen en het realiseren van de gewenste leefomgeving. Als bij de evaluatie van de huidige investeringsperiode blijkt dat deze investeringen niet de gewenste uitwerking hebben, acht de Raad het niet langer opportuun om vanuit het cultuurbeleid te subsidiëren en adviseert hij deze middelen in te zetten ter versterking van de basisinfrastructuur en voorbeeldprojecten.

Samenvatting van de belangrijkste aanbevelingen

De agenda voor de sector architectuur, stedenbouw, monumenten, archeologie en landschap bepleit een cultureel georiënteerd architectuurbeleid. Door het scheppen van een kader kan de overheid verdere stappen ondernemen om het cultureel vermogen van architectuur, stedenbouw, monumentenzorg, archeologie en landschapsarchitectuur krachtig en integraal in te zetten bij de inrichting van het land.

Er worden tien grondstellingen aangereikt voor het opnieuw doordenken van de ruimtelijke opgave en de maatschappelijke consequenties die daaruit voortvloeien, te weten: herbezinning op fragmentatie en verschraling; streven naar kwaliteit in ruimte en tijd; meer visie van de rijksoverheid; het opvatten van ruimtelijk ontwerp als spiegel voor maatschappelijke ontwikkelingen; meer oog voor de regio en Europa; investeren in inhoudelijke kennis; meer ruimte voor ontwerpend onderzoek; stimuleren van goed opdrachtgeverschap en prijsvragen; zorgvuldige omgang met het verleden; en intensivering van cultuurspreiding.

Ten aanzien van de basisinfrastructuur worden vier hoofdactoren onderscheiden: de vakgemeenschap, de opdrachtgevers, de gebruikers en de regelstellers. Functies die de Raad noodzakelijk acht voor de sector behelzen ontwikkeling en ondersteuning. Zij zijn gericht op: het ontwikkelen en verdiepen

van de vakdisciplines en het stimuleren van individuele talentontwikkeling; het stimuleren van goed opdrachtgeverschap; het stimuleren van het publieke debat; en het definiëren van de rollen van de betrokken overheden. De Raad heeft benoemd welke instellingen momenteel taken vervullen op deze gebieden. In het ophanden zijnde stelseladvies zal hij zich nader uitspreken over de functies op het gebied van het cultureel erfgoed.

beeldende kunst en vormgeving

Ieder mens heeft behoefte aan expressie, identificatie, ontplooiing, ontwikkeling en reflectie. Die behoefte krijgt op oneindig veel manieren gestalte. Kunst en cultuur belichamen dat en vertegenwoordigen zo een heel specifieke eigenschap en functie in het maatschappelijk bestel. Daarbij kan kunst worden opgevat als de verbijzondering van cultuur en als een motor die een flow op gang kan brengen en houden; zo gezien dus een onschatbare en onmisbare kracht. Terwijl in de kunst telkens eigen en nieuwe referenties gelden, maakt cultuur gebruik van bestaande referenties. Dit samenspel én tegenspel zorgen voor een permanente dynamiek.

De categorieën beeldende kunst, vormgeving en nieuwe media verschillen onderling sterk, zowel inhoudelijk als in hun functioneren in de praktijk. Mede afhankelijk van de opdracht die makers zich stellen of die hun wordt gegeven, manifesteren beeldende kunst en vormgeving zich zowel in vrije als in toegepaste vorm: als schilderijen, beeldhouwwerk en foto's bijvoorbeeld, maar ook als kunst en vormgeving in de publieke ruimte, installaties, simulaties, performances, mode, industriële vormgeving, interaction design en vormen van dienstverlening, advisering, et cetera. Nieuwe media zijn weliswaar een aparte categorie, maar krijgen hun vernieuwende betekenis minstens zozeer in combinatie met andere artistieke en maatschappelijke disciplines.

Uitgangspunten

Het doel van het rijksbeleid is om de kwaliteit van de eigentijdse beeldende kunst en vormgeving te ontwikkelen en te stimuleren, Nederlandse beeldende kunst en vormgeving in onze samenleving in te bedden en de internationale positie van de Nederlandse beeldende kunst, vormgeving, kunstenaars en vormgevers te versterken.

In de sectoranalyse 2005-2008 is uitgebreid beschreven wie tegen deze achtergrond in het veld van de beeldende kunst en vormgeving welke rol speelt, wat er te verbeteren valt en hoe beleid daaraan zou kunnen bijdragen. In de adviezen over de ondersteuningsstructuur is op verzoek nog eens beargumenteerd wat het belang is van

instellingen die niet (alleen) produceren maar (ook) ondersteunende taken vervullen. De Raad heeft bij die gelegenheid de vorming van een sectorinstituut beeldende kunst afgeraden.

De geconstateerde vitaliteit in het veld was bij de vorige adviesronde het uitgangspunt. Vanuit een positieve benadering pleitte de Raad voor continuïteit in plaats van radicale beleidswijzigingen. Hij liet daarbij niet na de zwaktes van de sector aan te geven. Op het gebied van de beeldende kunst: te weinig afstemming tussen beleidsinstrumenten maar ook tussen instellingen onderling; een gebrek aan slagkracht als gevolg van versnippering; onvoldoende inzicht van instellingen in hun eigen positie en het onvermogen hun potentieel optimaal in te

zetten; een ontoereikend niveau van communicatie en overdracht. Op het gebied van de vormgeving: ontbrekende informatie over de sector; beperkte presentatiemogelijkheden; een gebrek aan mogelijkheden voor het behoud van het vormgevingserfgoed; investerings-, productie- en distributieproblemen in specifieke deelsectoren; geen aansluiting op het beleid van het ministerie van Economische Zaken; ontoereikende reflectie en theorievorming.

De constatering in de vorige sectoranalyse blijken nog steeds van toepassing. Dat geldt helaas ook voor een aantal van de geconstateerde zwaktes, die nu des te meer in het oog springen. Reden om de gedane aanbevelingen indringender te formuleren en nieuwe aanbevelingen toe te voegen.

Actuele kwesties in het veld

Het huidige klimaat

In de sector beeldende kunst en vormgeving komt de aandacht voor kunst en cultuur tot uiting in het belang dat wordt gehecht aan erfgoedkwesties, het toenemende aantal en de groeiende omvang van bedrijfscollecties, de voortschrijdende musealisering in en van Nederland, en de openheid die er blijkt te zijn ten opzichte van allerlei vormen van publieke kunst. Deze interesse is ook zichtbaar aan de toestroom van studenten aan kunstvakopleidingen, de stijgende aandacht voor debat en kunsttheorie, de groeiende belangstelling en participatie van ouderen, allerlei vormen van cultureel ondernemerschap, de aandacht voor de creatieve sector in relatie tot andere maatschappelijke domeinen, en de aandacht voor kunst en cultuur als toeristische trekpleister.

Onder verwijzing naar het algemene deel van dit advies en de in de vorige sectoranalyse uitgebreid beschreven inhoudelijke en maatschappelijke tendensen worden hier alleen de belangrijkste ontwikkelingen en beleidskwesties uitgelicht.

Focus op bereik en rendement

Kunst en cultuur zijn inmiddels verregaand geïnstitutionaliseerd, maar de overheid meet hun belang te eenzijdig af aan economisch en sociaal rendement. Regelgeving en formattering van beleidsinstrumenten werken daaraan mee en staan de creatieve 'eigenwerking' van het veld in de weg. Ondertussen dreigt ook de positie van individuele makers, in eerste instantie actief vanuit de standalone-positie die nu eenmaal inherent is aan hun vak, te marginaliseren. Zowel het rijk als andere overheden

neigen ertoe om de directe investeringen in de praktijk van kunstenaars en ontwerpers in te ruilen voor een beleid waarbij presenterende, producerende en faciliterende instellingen een grotere rol gaan spelen. Hoewel daaruit een op zich begrijpelijke strategie spreekt – hun werk wordt zo immers in een bredere samenhang geplaatst en het bereiken van doelgroepen wordt vergemakkelijkt – kunnen de individuele ambities en het potentieel van makers daarmee te sterk afhankelijk worden gemaakt van instellingen en instellingsbeleid.

De rol van de Mondriaan Stichting

Eind 2006 ontbrandde een discussie tussen zes grote musea die zich (mede) richten op hedendaagse kunst, een aantal kleinere kunstmusea en andere partijen in de kunstwereld. Bij de grote musea blijken onvrede en onduidelijkheid te heersen over de rol van de Mondriaan Stichting; de kleinere musea nemen een genuanceerder standpunt in. De discussie legt bloot hoe uiteenlopend er wordt gedacht over de rol van musea en over de prioriteiten die enerzijds gelden binnen hun specifieke beroepspraktijken en anderzijds binnen een breder maatschappelijk verband. Parallel daaraan leven er uiteenlopende ideeën over de voorwaarden die gesteld mogen worden aan de incidentele ondersteuning van tentoonstellingen en aankopen.

Ten aanzien van het tijdschriftenbeleid dat de Mondriaan Stichting onder haar hoede heeft, doen zich andere meningsverschillen voor. Deze gaan zowel over de manier waarop de stichting het in haar beleidsplan aangekondigde versoepelde beleid ten aanzien van tijdschriften heeft omgezet in een concrete regeling, als over de wijze waarop die regeling in de praktijk wordt toegepast. Het feit dat de uitgangspunten en beoordelingscriteria van de Mondriaan Stichting regelmatig tot dispuut leiden, werpt mede de algemene vraag op hoeveel beleidsvrijheid de fondsen moeten hebben. Met het oog op de toekomstige constellatie, waarin zij op een andere manier beoordeeld gaan worden, wordt beantwoording van deze vraag nog urgenter.

Vormen van mecenaat

Het mecenaat in de kunsten krijgt voorzichtig enige vorm, zowel door een veranderde mentaliteit als door kunstvriendelijke fiscale regelingen. Goede voorbeelden zijn de oprichting van het Triodos Kunst- en Cultuurfonds en de publiek-private constructie rond 'Platform 21'. Bemiddelde

particulieren gaan inhoudelijke vormen van samenwerking aan met (voornamelijk museale) instellingen die zich vertalen in concrete projecten, tentoonstellingen en aankopen. De Joop van den Ende Foundation levert een majeure bijdrage aan het productieklimaat. Bij het Prins Bernhard Cultuurfonds groeit het aantal fondsen op naam. Hing er lang een taboesfeer rond de financiële betrokkenheid van particulieren en bedrijven bij instellingen die zogenaamd onafhankelijk moesten kunnen functioneren, tegenwoordig wordt de hiermee samenhangende maatschappelijke betrokkenheid steeds sterker opgezocht en gewaardeerd.

Toegenomen aandacht voor vormgeving

De opkomst van stedelijke vormgevingsplatforms in Amsterdam, Eindhoven, Arnhem en Rotterdam weerspiegelt de behoefte aan citymarketing én laat zien dat er naar grotere samenhang wordt gestreefd, dat er expertise wordt uitgewisseld, dat onderzoeksresultaten worden gepresenteerd en dat er gezamenlijke belangen worden verdeeld. Ontwerpers en hun bemiddelaars zijn de afgelopen periode ingesprongen op het beleidsthema 'cultuur en economie' en de mogelijkheden die bijvoorbeeld de Creative Challenge Call biedt. Wat opvalt aan deze programma's is dat het idee van culturele innovatie nog te weinig wordt erkend. De eenzijdige associatie tussen innovatie en technologie vormt daarbij een groot obstakel. Culturele innovatie concentreert zich niet op wat (technisch) mogelijk is, maar op wenselijke ontwikkelingsscenario's met een maatschappelijke en culturele urgentie. Inmiddels is de Premsela Stichting, opgericht als spil en aanjager van de vormgeving in Nederland, een aantal jaren actief. Na een moeizame start heeft de stichting zich bewust gepositioneerd tussen het culturele en het economische potentieel van de vormgeving in. Via een publiek-private constructie werkt ze inmiddels ook gericht mee aan de ontwikkeling van 'Platform 21', een ambitieus centrum voor design, mode en creatie waarvan de nieuwbouw aan de Amsterdamse Zuidas rond 2009 wordt geopend. Dit proces, waarbij het gaat om een culturele impuls in een planmatige en economische context, kan belangwekkende expertise opleveren als het gaat om nieuwe grootstedelijke scenario's.

De roep om een 'rijksvormgever', analoog aan de al decennialang bestaande rijksbouwmeester, klonk in 2006 opnieuw. Uit de publieke bijeenkomst die de Premsela Stichting aan het onderwerp wijdde, bleek

echter dat onduidelijk is wat men van een rijksvormgever verwacht. Voorheen projecteerden uiteenlopende partijen uit de ontwerpwereld hun ambities en noden op het inmiddels gesloten Vormgevingsinstituut en vervolgens op de Premsela Stichting. Hier manifesteert zich opnieuw de neiging om een veelheid aan verlangens ten aanzien van de persoonlijke beroepspraktijk in handen te leggen van een overheidsinstantie.

Grootste kansen en bedreigingen, oplossingsrichtingen

Onder 'Uitgangspunten' werd al aangegeven dat een aantal van de zwaktes die de Raad drie jaar geleden signaleerde nog steeds bestaat. Dat blijkt ook uit de kwesties die de minister in haar adviesaanvraag heeft voorgelegd: "In de beeldende kunst zijn er zorgen dat de sector onvoldoende aansluiting vindt bij de markt en dat de positie van de Nederlandse beeldende kunst in het internationale culturele krachtenveld is verzwakt. Ook is een gebrek aan afstemming tussen de diverse beleidsinstrumenten van de rijksoverheid onderling en tussen die van de rijksoverheid en de andere overheden geconstateerd (onder meer in uw vooradvies 2003). Die constatering is nog steeds actueel. Hoe kunnen de instrumenten van de verschillende subsidieverstrekken (rijk, fondsen, steden, provincies, Wwv) in betere samenhang worden ingezet?" Om vast een voorschot te geven op de beantwoording van deze vragen: in de eerste plaats moet duidelijk zijn dat, anders dan bij de podiumkunsten, 'de sector' in de wereld van beeldende kunst en vormgeving grotendeels wordt bepaald en gedragen door individuen. Voorts blijkt aansluiting op 'de markt' een belangrijke politieke preoccupatie. In dat verband moet eerst worden gepreciseerd op welk specifiek probleem wordt gedoeld. De sector kent immers vele, zeer verschillend functionerende, circuits en markten. Ten slotte valt op dat de vragen vooral betrekking hebben op subsidiebeleid, terwijl bepaalde doelen (ook) om andere instrumenten vragen.

Follow-up eerdere adviezen

Het merendeel van de raadsadviezen over instellingen werd de afgelopen jaren overgenomen. Op drie wezenlijke punten bleef follow-up van de kant van het ministerie, de fondsen en/of het veld echter uit of werd een andere koers gekozen.

Het door de Raad aanbevolen onderzoek naar de positie van de werkplaatsen in rela-

tie tot het kunstvakonderwijs werd weliswaar in gang gezet, maar tamelijk snel daarna gestopt. Men achtte het onderwerp op het departement te ingewikkeld, zoals de betrokken instellingen ook letterlijk in een brief is bericht. Daarmee ontbreekt een hoogstnoodzakelijke basis voor wat voor toekomstvisie en -beleid dan ook.

Het afgeblazen onderzoek naar de werkplaatsen in relatie tot het kunstvakonderwijs dient zo spoedig mogelijk te worden hervat. De regie moet dan niet, zoals eerder het geval was, liggen bij de te onderzoeken instellingen zelf. Bovendien wordt de Raad ditmaal graag betrokken bij de opzet en wil hij graag adviseren naar aanleiding van de onderzoeksresultaten.

In afwijking van de raadsadviezen besloot de staatssecretaris een aantal presentatie-instellingen toch in de Cultuurnota-systematiek onder te brengen, terwijl de Mondriaan Stichting ze op vergelijkbare basis had kunnen ondersteunen. De beslissingen zijn mede tot stand gekomen op grond van bestuurlijke afspraken tussen de betrokken overheden en het rijk.

Duidelijk moet zijn waarom bepaalde (soorten) instellingen functioneren in de Cultuurnota, en in de toekomst wellicht deel uitmaken van de basisinfrastructuur, of juist worden bediend op een andere manier. Onder 'Basisinfrastructuur' wordt hierop teruggekomen.

In 2005 werd het nieuwe beleidskader voor de Geldstroom Beeldende Kunst en Vormgeving (hierna: Geldstroom BKV) operationeel. Bij het streven naar een beleidsrijker instrument zijn helaas enkele ongelukkige keuzes gemaakt. Allereerst fixeert de regeling zich te veel op getalsmatige output, waarbij de uitvoering gepaard gaat met een hoeveelheid bureaucratie die noch strookt met de beoogde deregulering noch met het na te streven inhoudelijke resultaat. Ten tweede wordt eenzijdig ingezet op bemiddeling en publieksbereik: van het beschikbare geld mogen geen opdrachten meer worden verleend aan individuele kunstenaars en evenmin aankopen worden gefinancierd voor plaatselijke musea en kunstuitleencentra. Een derde, andersoortige, reden om opnieuw te pleiten voor heroverweging van de geldstroomsystematiek is dat doeluitkeringen van het rijk aan andere overheden onder druk staan vanwege veranderde bestuurlijke inzichten. De Geldstroom BKV vraagt om een beter alternatief. Dat moet wat de Raad betreft worden gezocht in versleuteling van het nu beschikbare bedrag aan de organisaties

van kunst en cultuur die in de onderscheiden convenantgebieden actief zijn, helder geformuleerde uitgangspunten en doelen, niet te veel additionele regelgeving en serieuze inhoudelijke verantwoording achteraf.

Afstemming van beleid met andere departementen en ministeries

Binnen de sector kan de afstemming van beleidsinstrumenten ongetwijfeld verbeterd worden door verstandige, consequent samenhangende keuzes ten aanzien van de basisinfrastructuur, de verdeling van bestuurlijke verantwoordelijkheden tussen rijk, provincies en gemeenten, en de opdrachten aan en taakafbakeningen tussen de fondsen. Onder 'Basisinfrastructuur' en 'Beleidsaanbevelingen' daarover meer. Een minstens even groot tekort wat betreft beleidsafstemming is echter dat verschillende ministeries niet in staat lijken tot het gezamenlijk ontwikkelen van beleid. Verkokering is nog steeds een van de grootste problemen en dat maakt de gewenste structurele verbindingen met Onderwijs, Wetenschappen, Economische Zaken, Buitenlandse Zaken en Sociale Zaken moeilijk. Zo bleek het tot dusver een lastige zaak om vanuit de culturele sector invloed uit te oefenen op het kunstvakonderwijs en was het onmogelijk om in samenwerking met Economische Zaken te werken aan structureel vormgevingsbeleid.

Er dient dringend interdepartementaal beleid te worden ontwikkeld ten aanzien van kunst en cultuur. Naast de samenhang, stabiliteit en continuïteit die daarmee bereikt worden, is flexibiliteit nodig. Die kan worden ingebouwd door de inzet van budgetten voor thema's, in plaats van voor vooraf bepaalde sectoren en instellingen, en op die manier bijdragen aan de noodzakelijke dynamiek en innovatie.

Opwaardering van het kunstvakonderwijs

Een van de belangrijkste pijlers in de kunstwereld is het kunstvakonderwijs. Daar immers ligt de basis waar kwaliteit onderkend, ontwikkeld en gestimuleerd kan worden. Het verdere kunstbeleid ontleent daaraan zijn existentie en is zo sterk of zwak als deze basis.

Terwijl de opleidingen nu nog zijn onderverdeeld in initiële en voortgezette opleidingen van respectievelijk vier en één tot twee jaar, wordt hard gewerkt aan de implementatie van de bachelor-masterstructuur. Conform het zogeheten Angelsaksische model behelst deze structuur een driejarige bachelor en een tweejarige mas-

ter (de zogenaamde bama-structuur). Via een omweg is daarmee de oude vijfjarige structuur van het kunstvakonderwijs weer bereikt. Met als belangrijk verschil dat de laatste twee jaar exclusief toegankelijk zijn voor een selecte, getalenteerde groep. Vier factoren ondermijnen het kunstvakonderwijs in Nederland. Ook al is de bekostigingssystematiek enkele jaren geleden verbeterd, er is naar de mening van de Raad nog steeds een te sterke koppeling aan het aantal opleidingsplaatsen. Dit komt de kwaliteit en effectiviteit van de opleidingen niet ten goede. Dat geldt vervolgens ook voor het feit dat de sterk gereguleerde masteropleidingen en de relatief vrije werkplaatsen concurrerend ten opzichte van elkaar werken in plaats van op elkaar aan te sluiten en elkaar aan te vullen. Een derde bezwaar is dat door de toestroom van studenten vanuit mbo, havo en vwo grote niveauverschillen ontstaan, wat bij het theorieonderwijs extra tot uitdrukking komt. Ook vanwege de aansluiting met het universitair onderwijs die in de bama-structuur wordt nagestreefd, zijn dergelijke niveauverschillen een sterk complicerende factor die vraagt om differentiatie in de modellen voor hoger onderwijs. Een laatste punt van zorg is dat de theorievakken tot dusver vrijwel uitsluitend worden bepaald door een westers kunst- en cultuurbegrip en de daarbij horende geschiedenis. Deze benadering is te eenzijdig binnen de nieuwe internationale en interculturele context, gelet op het toeneemende aantal studenten met een andere herkomst dat het kunstvakonderwijs langzamerhand binnenstroomt. De Raad veronderstelt dat de opwaardering van het kunstvakonderwijs in de sector kan worden bereikt door een ander bekostigingssysteem, een strengere selectie, duidelijker profilering van de academies ten opzichte van elkaar en versterking van met name het theorieonderwijs. Op basis van de uitkomsten van het al eerder in dit stuk bepleite onderzoek, en in samenspraak met de Onderwijsraad, wil hij graag nader over deze kwestie adviseren.

Communicatie en overdracht

Goede communicatie en overdracht zijn voor de sector om twee redenen van existentieel belang. Ook al is de visuele geletterdheid toegenomen, dat betekent nog steeds niet dat mensen goed kijken en dat alle beeldende kunst en vormgeving direct voor zichzelf spreken. Daarnaast zijn de hoeveelheid en de omloopsnelheid van het kunstaanbod nauwelijks meer bij te houden. Kunstenaars en instellingen zijn nadruk-

kelijk zelf verantwoordelijk voor de communicatie met de buitenwereld. Heldere informatie over hun ideeën, projecten en de relevantie daarvan zijn noodzakelijk voor effectieve publiciteit. Helaas speelt op dit punt al jaren een gebrek aan training, inzicht en professionaliteit. Daardoor stagnereert de overdracht op vrijwel alle niveaus, of het nu gaat om mogelijke partners, belangstellenden, consumenten, beleidsmakers, politici of bestuurders. Het is niet de eerste keer dat de Raad dit signaleert. Het onderwerp communicatie en overdracht dient prioriteit te krijgen, bij voorkeur door de opzet van een ambitieus en samenhangend programma dat de benodigde expertise in dit opzicht vergroot. Nieuwe media bieden daarbij extra kansen. Hoewel het denkbaar is dat het Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst (hierna: Fonds BKVB) en de Mondriaan Stichting dergelijke programma's (laten) ontwerpen en uitvoeren op respectievelijk individueel en instellingsniveau, zijn ook andere partijen te overwegen. De uitwerking van deze aanbeveling vraagt bovendien om afstemming met Kunstenaars & Co, een organisatie die in het kader van de Wwik en het flankerend beleid onder meer professionaliseringsprogramma's verzorgt.

De Raad stelt voorts vast dat het de publieke omroep maar niet lukt kunst en cultuur op een vanzelfsprekende manier in te bedden in de programmering. Dit geldt zowel voor registraties van opvoeringen als voor informatieve programma's, waaronder op het terrein van beeldende kunst en vormgeving. In het advies over de Meerjarenbegroting Publieke Omroep 2007-2011 heeft hij in het kader van de kerntaken aangedrongen op een gezamenlijk plan inzake cultuurbeleid en culturele programma's dat wordt vastgelegd in geld en zendtijd.

Veelheid en versnippering

Een belangrijk aandachtspunt is de verhouding tussen vitaliteit en beleid. De keerzijde van de in de vorige sectoranalyse geconstateerde differentiatie, fijnmazigheid en kleinschaligheid is versnippering en een gebrek aan slagkracht. Dit en een verloren *sense of urgency* lijken navrant genoeg in de hand te zijn gewerkt door de verdergaande institutionalisering van instellingen. In gesubsidieerde overheidscircuits worden instellingen immers niet zelden gedreven door dwingende productielijnen en 'kijkcijferdwang', waarbij het resultaat eerder kwantitatief dan kwalitatief wordt gemeten (het beleids-

kader van de Geldstroom BKV is daarvan een veelzeggend voorbeeld). Vanwege de grote hoeveelheid middelmatige productie die dat heeft opgeleverd is er steeds meer te zeggen voor het uitgangspunt 'minder en beter'.

Overheden en fondsen zouden in het gesubsidieerde bestel selectiever keuzes moeten gaan maken, zowel ten aanzien van de individuele kunstenaar als met betrekking tot de presenterende en anderszins bemiddelende instellingen. Daardoor kunnen er kwalitatief ruimere mogelijkheden en overtuigendere resultaten ontstaan.

Het belang van reflectie

Reflectie is niet alleen van belang als een noodzakelijke, bespiegelende activiteit achteraf. Het is minstens evenzeer een vitale, medeconstituerende factor in het ontwikkelingsproces van beeldende kunst en vormgeving. In de vorige sectoranalyse is opgemerkt dat het vastgestelde gebrek aan reflectie maar ten dele binnen de sector kan worden opgelost. De onderwijsinstellingen zijn hier immers – naast de betrokkenen in het veld, hun koepels en fondsen – de eerstverantwoordelijken.

De inspanningen in de afgelopen periode niet te na gesproken, valt zowel in het universitaire onderwijs als in het kunstonderwijs nog steeds winst te boeken door meer structurele verbanden te leggen tussen de praktijken van makers en die van onderzoekers. Dit punt raakt aan het gestelde onder 'Afstemming met andere departementen en ministeries'.

Met name de kunsttijdschriften zijn een onmisbaar instrument voor reflectie, naast de belangrijke rol die ze spelen bij communicatie, overdracht en educatie. Hiervoor is al aangegeven dat de (toepassing van de) huidige tijdschriftenregeling van de Mondriaan Stichting zorg oproept en de voorwaarden voor bepaalde kunstbladen bemoeilijkt om als een stimulerend, aanvullend en verdiepend platform te kunnen functioneren.

De Raad dringt erop aan de uitgangspunten van de tijdschriftenregeling te herzien. Omdat de Mondriaan Stichting hierin ook het argument van financiële krapte heeft gehanteerd, dienen de mogelijkheden tot verruiming van het budget.

e-Cultuur in ontwikkeling

Nieuwe media hebben het scala aan mogelijkheden van kunstenaars en ontwerpers ongelooflijk uitgebreid; binnen de sector heeft dit geleid tot geavanceerde ontwerp-

programma's, nieuwe uitingsvormen en veel sociale en geografische mobiliteit. Er worden andere productiemethoden toegepast, er ontstaan andere economische verhoudingen en andere distributievormen, en de interactiviteit tussen makers, gebruikers en beschouwers neemt toe.

De instellingen op het gebied van e-cultuur, vaak voortgekomen uit de wereld van de beeldende kunst, richten zich in de eerste plaats op onderzoek, experiment en innovatie. Zij vormen een bijzonder actief en energiek onderdeel van de sector, wat mede te danken is aan de toegenomen ondersteuning waarop ze de afgelopen periode konden rekenen. Enerzijds zijn de verdere ontwikkeling en potentie van digitale kunst en cultuur van belang. Anderzijds worden nieuwe media gebruikt in de bedrijfsvoering en de communicatie met collega's, partners en publiek en kunnen zij een belangrijke bijdrage leveren aan kennisontsluiting, kennisverspreiding en het stimuleren van andere manieren van kennisverwerving. Bij het formuleren van beleid voor de komende periode zijn niet alleen deze aspecten van belang, maar ook de vraag hoe de noodzaak tot overzicht, informatie, expertise en afstemming het beste gestalte kan krijgen. Extra aandachtspunten daarbij zijn waarborging van continuïteit en schaalgrootte. Onder 'Basisinfrastructuur' wordt aangegeven welke plaats een aantal nieuwe media-instellingen wat de Raad betreft voorlopig zouden moeten krijgen. Daarnaast bepleit hij een apart budget voor projecten op het terrein van nieuwe media en e-cultuur. Aan de hand van flexibele criteria kunnen hieruit plannen worden ondersteund die vooronderzoek, verkenning en productie behelzen en afkomstig zijn van aanvragers die buiten de boot vallen bij de sectorale fondsen en grote innovatieprogramma's. Vanuit het streven naar een heldere infrastructuur en omwille van de vindbaarheid verdient het aanbeveling dit budget niet onder te brengen bij een van de bestaande sectorale fondsen. Het ligt meer in de rede het te koppelen aan het Virtueel Platform, het expertisecentrum en projectbureau op het gebied van e-cultuur. De Raad acht dit een beter instrument dan de Interregeling nieuwe stijl, omdat zo meer recht wordt gedaan aan de urgentie en de eigenheid van dit gebied.

De reflectie op e-cultuur-ontwikkelingen is van groot belang voor het veld van kunst en cultuur, beleid en wetenschap. Het onlangs door het Sociaal en Cultureel Planbureau gepubliceerde rapport *Bezoek onze site. Over de digitalisering van het culturele*

aanbod brengt uitgebreid in kaart wat er de afgelopen periode is gebeurd op e-cultuurterrein. Er is echter een diepgaandere analyse nodig waarin ervaringen zorgvuldig worden geëvalueerd en worden omgezet in nieuwe inzichten.

Internationalisering en culturele diversiteit

Sinds het verschijnen van de vorige sectoranalyse is de lading van de begrippen internationalisering en culturele diversiteit verschoven. Ook dwingen de vragen van de minister tot een scherpere markering. De intrinsieke waarde van beeldende kunst en vormgeving in het internationale verkeer van ideeën en reflectie dreigt ondergeschikt te raken aan de logica van de mondialiserende markt. Op de korte termijn betekent dat wellicht nog resultaat in termen van herkenning en meetbaarheid; op de langere termijn groeit echter het risico van een zelfbevestigende, voorspelbare Nederlandse inbreng in het mondiale discours rond beeldende kunst en vormgeving.

Het beleid zal ook antwoord moeten geven op de vraag naar de identiteit van de Nederlandse beeldende kunst en vormgeving. Geldt het paspoort van de maker als criterium, de plaats van waaruit hij of zij werkt, of het effect dat het werk heeft op de ontwikkeling van de kunst in ons land? Oftewel, is culturele diversiteit voldoende erkend in de prioriteiten die Nederland bij zijn internationale cultuurbeleid stelt? Het huidige beleid lijkt die vraag te ontwijken, terwijl de praktijk van vormgevers en kunstenaars in toenemende mate landsgrenzen overschrijdt en zelfs ontkent: door zelf op meerdere plaatsen in de wereld actief te zijn, door samen te werken met partijen binnen en buiten Europa en door zich te richten tot een publiek dat niet meer in termen van nationaliteit te onderscheiden is. De openheid van het Nederlandse kunstklimaat zou zeer gebaat zijn bij het besef dat internationaal beleid ontwikkelingen moet stimuleren die van betekenis zijn voor de kunstpraktijk en het kunstdebat waaraan Nederlandse kunstenaars, curatoren en critici (kunnen) deelnemen; ontwikkelingen die van betekenis zijn voor het Nederlandse publiek in zijn rijkgeschakeerde culturele samenstelling; en ontwikkelingen die het niveau van productie, beschouwing en deelname koppelen aan een internationaal referentiekader. Het beleid met betrekking tot internationalisering dient te worden geformuleerd in een internationaal cultureel kader, zowel wat de productie van beeldende kunst en vormge-

ving betreft als met betrekking tot de verspreiding en afzet. Daarbij zou de leidende vraag moeten zijn in hoeverre internationale ontwikkelingen van invloed zijn op het lokale klimaat, en welke lokale kwaliteiten in een internationale context verder kunnen worden versterkt.

Gelet op de voorgenomen uitbreiding van de buitenlandateliërs van het Fonds BKVB moet opgemerkt worden dat de beste kunstenaars en ontwerpers niet per definitie de dankbaarste gebruikers zijn. De vraag bij selectie moet dus niet zozeer zijn 'Wie gaat?', als wel 'Wie gaat met welk doel?' Voor de effectiviteit van de buitenlandateliërs is het cruciaal dat er mensen ter plaatse zijn die informatie kunnen geven en een netwerk kunnen bieden. Wederkerigheid kan worden bevorderd door bijvoorbeeld een estafetteprincipe te introduceren. De bezoekersprogramma's van de Mondriaan Stichting en de Premisela Stichting blijken in de praktijk een effectief middel. De door de fondsen georganiseerde studie- en oriëntatiereizen hebben vooralsnog een minder direct aantoonbaar effect, hetgeen overigens niet wil zeggen dat ze (op termijn) niet zinvol zijn. Inbedding in het strategische internationale beleid zou hun betekenis nog kunnen vergroten.

Wat de interactie tussen Nederland en het buitenland betreft zijn met name wederkerigheid en follow-up van belang. Die onderwerpen wil de Raad dan ook beter gefaciliteerd zien, allereerst ten opzichte van de praktijken van personen en instellingen zelf, vervolgens en aanvullend vanuit fondsen, koepels en ondersteunende instellingen.

Daarnaast zou er in Nederland meer ruimte moeten komen voor het tonen van interessante internationale ontwikkelingen, zowel omwille van het overzicht en het debat als om Nederland internationaal beter op de kaart te zetten.

In de sector wordt steeds meer gereflecteerd op de vraag welke implicaties de toegenomen culturele diversiteit met zich mee moet brengen voor beleid, beoordelingspraktijken en instellingen. De Mondriaan Stichting, het Fonds BKVB, presentatieinstellingen en andere organisaties vervullen hierbij een actieve rol. De kunstenaar van nu is een wereldburger met een meer-voudig cultureel besef. Ook de kunstenaar met een niet-Nederlandse of gemengde achtergrond wil, net als zijn Nederlands-Nederlandse collega, in de eerste plaats als kunstenaar en niet als representant van een

natie beoordeeld worden.

De beoordelingscriteria moeten recht doen aan de breedte en pluriformiteit van kunstuitingen. Dat kan alleen op basis van dialoog en inachtneming van andere concepten en praktijken. Daar ligt een grote verantwoordelijkheid voor de fondsen, gesubsidieerde instellingen en adviescolleges.

Basisinfrastructuur

Opbouw van de sector

Het door OCW geïntroduceerde begrip 'basisinfrastructuur' suggereert een meer omvattend geheel dan waarover het hier gaat. Voor de duidelijkheid worden hier allereerst als basiselementen genoemd het kunstvakonderwijs, de Wwik en het daarbij behorende flankerend beleid.

De belangrijke pijlers van de sector die onder het Cultuurdepartement ressorteren zijn de twee grote fondsen, te weten het Fonds BKVB en de Mondriaan Stichting, en voorts de Premisela Stichting die in de toekomst als sectorinstituut voor de vormgeving zou kunnen gaan fungeren. Deze drie instellingen vormen de werkelijke basis van de infrastructuur.

Voorts zijn er de instellingen die nu nog functioneren in het Cultuurnota-systeem. En niet in de laatste plaats is er het instrument van de Geldstroom BKV en zijn er de gemeenten en provincies die veel activiteiten mogelijk maken.

De instellingen die als gevolg van de operatie rond de ondersteuningsstructuur zijn gekwalificeerd als 'ondersteunend', ook wel betiteld als 'infrastructureel', dienen in principe alle deel uit te maken van de basisinfrastructuur. Zij vervullen kennis-, bemiddelings- en/of archieffuncties, gericht op specifieke categorieën als kunst in de openbare ruimte (Stichting Kunst en Openbare Ruimte/SKOR), mediakunst en e-cultuur (Nederlands Instituut voor de Mediakunst/NIM, Virtueel Platform), werkruimtes voor kunstenaars die buiten Nederland willen opereren (Trans Artists), leningen (Materiaalfonds voor Beeldende Kunst en Vormgeving) en relaties tussen ontwerpers en industrie (Young Designers & Industry). Sommige van deze instellingen hebben een gemengde praktijk die uitstijgt boven ondersteunende taken (SKOR en NIM).

Functies

Op de vraag om per sector aan te geven welke functies verder tot de basisinfrastructuur kunnen worden gerekend heeft het ministerie in de adviesaanvraag al een voorschot genomen. Bij de sector beeldende kunst en

vormgeving geeft dat aanleiding tot de volgende opmerkingen.

In de eerste plaats dient de functie 'ontwikkeling' niet louter te worden opgevat als talentontwikkeling; onderzoek, experiment en vernieuwing zijn minstens zo relevant. Dat wil overigens niet automatisch zeggen dat deze functies vast belegd moeten worden bij bepaalde instellingen; specifieke programma's en projecten kunnen minstens zo effectief zijn. Ten tweede blijft het in de praktijk lastig om op een houdbare manier de afbakening te motiveren tussen 'louter artistiek-inhoudelijke functies' en 'functies waarbij naast artistiek-inhoudelijke ook beleidsmatige en bestuurlijke overwegingen een rol spelen'. Hier komt een verschil in inzicht naar voren dat speelt sinds de afgelopen Cultuurnota-adviesring. Het ministerie bleek een aantal presentatie-instellingen in de Cultuurnota te willen opnemen vanwege hun complementaire inhoudelijke betekenis ten opzichte van musea, vanwege hun kernfunctie in de regio én vanwege de met lokale overheden gemaakte afspraken. De Raad had zich in zijn adviezen echter op het standpunt gesteld dat de meeste presentatie-instellingen in principe ondersteund moeten worden door de Mondriaan Stichting, tenzij ze om inhoudelijke redenen werkelijk landelijke betekenis hebben. Deze argumentatie was gebaseerd op de aanwezigheid van de Geldstroom BKV, de opgerekte mogelijkheden voor presentatie-instellingen bij de Mondriaan Stichting, de toekomstige constellatie waarin de fondsen ook structureel meer instellingen gaan bedienen en het vermijden van onnodige institutionalisering. Een ander mee te wegen gegeven is dat integrale weging wordt bemoeilijkt door apart van elkaar functionerende systemen. De Raad stelt wat de sector betreft een basisinfrastructuur voor waarin een vaste plaats is weggelegd voor werkplaatsen en de hiervoor genoemde ondersteunende instellingen. Verder moet de basisinfrastructuur plaats bieden aan een select aantal instellingen die structureel functies vervullen op het gebied van productie, presentatie, onderzoek, experiment en vernieuwing, op een zodanige manier dat daaraan landelijk belang toegekend kan worden. Dat landelijke belang schuilt naar de mening van de Raad in de betekenis, kwaliteit en continuïteit van het programma. De Raad vindt dat momenteel in ieder geval Waag Society, het NIM, V2, Mediamatic, SubmarineChannel en Droog Design tot deze categorie behoren. Ten aanzien van de presentatie-instellingen beeldende

kunst hangt het antwoord op de vraag binnen welk systeem de instellingen zouden moeten functioneren direct samen met de beslissingen rond de Geldstroom BKV. Worden de daarin omgaande middelen namelijk gericht gedecentraliseerd, dan ligt het meer voor de hand dat instellingen als De Appel, W139, BAK, De Vleeshal, Witte de With, MU, Lokaal 01, Kunstvereniging Diepenheim en Noorderlicht daaraan hun financiële basis ontleen, samen met het geld van OCW uit de Cultuurnota en van de gemeente waar zij zijn gevestigd. Voor specifieke projecten kunnen ze aanvullend worden ondersteund uit speciale programma's en door de Mondriaan Stichting.

Fondsen

De sector beeldende kunst en vormgeving kent geen sectorinstituut en heeft dat voor de beeldende kunst ook niet nodig, zoals de Raad bij de operatie rond de ondersteunende instellingen heeft gemotiveerd. De twee grote fondsen in de sector hebben een praktijk ontwikkeld waarbij zij de functie van subsidieloket aanvullen met 'actief beleid' dat gebaseerd is op hun expertise en inzichten. Een goede volgorde en balans in de taakuitvoering zijn hierbij cruciaal. De hoofdtaak van deze fondsen blijft het verstrekken van subsidie op basis van duidelijk omschreven criteria. Die taak dient zo alert, zo zorgvuldig en zo wervend mogelijk te worden uitgevoerd. Voorts worden de fondsen geacht om vanuit hun kernfunctie flexibel te reageren op nieuwe ontwikkelingen. Bepaalde vormen van 'actief beleid' kunnen aanvullend en in laatste instantie constructief zijn. Op deze manier hoeven de fondsen ook geen concurrent te worden van (potentiële) aanvragers uit het veld. Het bezwaar van machtsconcentratie hoeft niet op te gaan, mits toezicht en beoordeling van de fondsen goed worden geregeld. Daarbij kan een visitatiesysteem een toegevoegde waarde hebben.

De Raad vindt dat een selectiever beleid op grond van het uitgangspunt 'minder en beter' niet alleen op instellingen moet worden toegepast, maar ook op individuele beeldende kunstenaars. Heroverweging van de verschillende budgetten bij het Fonds BKVB zal niettemin zorgvuldig moeten plaatsvinden. Bij een aantal regelingen kan dat vrij eenvoudig. Andere regelingen vragen om een benadering waardoor bijvoorbeeld kunstenaars met een behoorlijke staat van dienst de mogelijkheid houden een beroep te doen op het fonds. De anders ingestelde en opererende jongere kunstenaarsgeneratie kan, mede als gevolg van

veranderde (beleids)inzichten, volgens de Raad beter op andere manieren worden gestimuleerd. Bijvoorbeeld via de door het fonds zelf gepropageerde uitbreiding van het aantal buitenlandse ateliers of door medefinanciering van projecten die zijn geïnitieerd door instellingen. In het nieuwe beleidsplan van het Fonds BKVB kan een en ander nader worden uitgewerkt. Parallel aan de hieronder aanbevolen verhuizing van de subsidies voor vormgevers, kan worden overwogen de subsidies voor bouwkunst van het Fonds BKVB in de toekomst te stationeren bij het Stimuleringsfonds voor de Architectuur. Dit onder de voorwaarde dat een beperkt aantal individuele subsidies beschikbaar blijft voor makers uit de architectuurwereld die daarmee tot bijzondere projecten en prestaties kunnen komen.

Bij de Mondriaan Stichting zou het aantal ondersteunde kunstenaarsinitiatieven en presentatie-instellingen eveneens moeten worden teruggebracht, ten gunste van ruimhartiger ondersteuning per instelling en daardoor zichtbaarder en overtuigender resultaten.

Onder verwijzing naar de eerdere passages over dit onderwerp zou het beleid ten aanzien van tijdschriften tussentijds moeten worden heroverwogen.

Met het oog op marktverruiming kan de KunstKoop-regeling actiever uitgevent worden om groepen te bereiken die de regeling nog niet kennen. Behalve OCW zelf zou ook de Mondriaan Stichting zich meer kunnen opstellen als serieuze samenwerkingspartner van de Federatie Kunstbemiddeling en het door haar opgerichte Artes. Deze organisaties voeren immers relevant marktonderzoek uit en werken voortvarend aan een geïntegreerde benadering van potentieel kunstpubliek door het samenbrengen van galeries, kunstuitlenen en andere marktpartijen.

Het internationale beleid van de Mondriaan Stichting ten slotte kan aan precisie en kracht winnen door betere samenwerking met instellingen uit het veld en door feedback aan de hand van het visitatie-instrument.

Vormgevingsbeleid en een sectorinstituut vormgeving

Aan vele van de geconstateerde gebreken in het vormgevingsbeleid is de afgelopen periode gewerkt; vaak deed de Premisla Stichting dat. De nodige informatie over de sector is in kaart gebracht, de presentatiemogelijkheden zijn toegenomen en met de

hiervoor aangewezen partijen is gecoördineerd gewerkt aan (systemen voor) het behoud van het vormgevingserfgoed. Ter verbetering van het investerings-, productie- en distributieklimaat in de verschillende deelsectoren is aansluiting gezocht bij het ministerie van Economische Zaken. Ten slotte verzorgt de stichting regelmatig publicaties, nodigt zij anderen ertoe uit hetzelfde te doen en organiseert ze debatten. Het beleid van de Premsela Stichting heeft de afgelopen periode aan scherpte gewonnen door selectie, concentratie en aandacht voor *follow-up*. Parallel daaraan moet de stichting doorlopend aandacht besteden aan het zichtbaar maken van haar activiteiten. In de komende periode zou zij de gelegenheid moeten krijgen om zich tot een volwaardig sectorinstituut te ontwikkelen. Dat impliceert herverkaveling van taken en bestaand budget en een daaraan toegevoegd extra budget.

De huidige taakverdeling tussen de stichting, het Fonds BKVB en de Mondriaan Stichting is ook toe aan herziening, omdat het veld wordt gehinderd door onduidelijke en onlogische afbakening van verantwoordelijkheden. Als er een formeel uitvoerbare constructie kan worden gevonden voor de behandeling van alle subsidies op vormgevingsgebied die nu nog bij de fondsen gestationeerd zijn, is dat om zowel inhoudelijke als praktische redenen een betere optie.

De Premsela Stichting ontwikkelt zich steeds meer tot het beleidsmatige en praktische gezicht van de vormgeving in Nederland. Bundeling van activiteiten en reallocatie van middelen op één plek, die voor de vak- en buitenwereld duidelijk is, ligt daarom voor de hand.

Speciale regelingen en programma's

Ook vanuit het perspectief van de sector beeldende kunst en vormgeving is de Raad een groot voorstander van budgetten voor specifieke projecten en programma's. In dit stuk is een speciaal programma rondom het onderwerp 'communicatie en overdracht' reeds aanbevolen. De Raad pleit niet alleen voor een apart budget voor nieuwe media en e-cultuur maar ook voor een algemeen innovatiebudget; daarbij moet innovatie niet louter technologisch geïnterpreteerd worden.

Uitgangspunten ten aanzien van de regio's

Mede onder verwijzing naar het algemene deel, de gevoerde monitorgesprekken en de uitkomsten van de gesprekken die de Raad met de vertegenwoordigers van de

landsdelen voerde: het is essentieel hoe regio's en steden zichzelf definiëren. Het culturele zelfbewustzijn dat daaruit voortkomt, moet gepropageerd en gestimuleerd worden. Elke stad, regio en provincie heeft haar eigen (on)mogelijkheden op cultureel gebied. Het huidige beleidskader van de Geldstroom BKV lijkt die eigenheid te weinig te erkennen. In een klein land met een hoge dichtheid aan voorzieningen werkt dat, ook nog eens op een te bureaucratische manier, meer van hetzelfde in de hand. De Raad is niet voor wittevlekkenplannen ten aanzien van de regio's, oftewel voor een voorzieningenniveau dat overal identiek is. Voor de sector beeldende kunst en vormgeving ziet hij meer heil in de hiervoor beschreven transformatie van de Geldstroom BKV. Daarnaast vindt hij dat het rijk zeer goede redenen moet hebben om instellingen te ondersteunen die op onvoldoende lokaal draagvlak kunnen rekenen. In principe moet plaatselijke worteling een voorwaarde zijn en dient bij subsidiëring te worden uitgegaan van een matchingsprincipe.

Musea

Ten aanzien van de musea waarvoor het rijk volledig verantwoordelijk wil blijven, geldt in de toekomst een langjarig subsidieperspectief. Andere musea worden in de toekomst ofwel verwezen naar de Mondriaan Stichting, ofwel er dienen naar de mening van de Raad afspraken over te worden gemaakt met de lokale overheid in kwestie. Het door het rijk aangekondigde toekomstregime voor musea heeft ook gevolgen voor de musea die tot dusver waren ondergebracht bij de sector beeldende kunst en vormgeving, te weten het Nederlands Fotomuseum, Museum De Beyer, Museum Het Domein en Museum De Paviljoens. Gezien het belang van de collectie en de instelling ligt het in de rede om voor het Nederlands Fotomuseum een langjarig subsidieperspectief te overwegen.

Samenvatting van de belangrijkste aanbevelingen

De beleidsaanbevelingen zijn in de lopende tekst opgenomen. Kort samengevat zijn ze gericht op de volgende punten.

\ Onderzoek op het gebied van de werkplaatsen in relatie tot het kunstvakonderwijs in de sector.

\ Verregaande transformatie van de Geldstroom BKV en in samenhang daarmee heroverweging van de plaats van presentatie-instellingen in het bestel.

\ De ontwikkeling van structureel interdepartementaal beleid ten gunste van de gewenste inhoudelijke afstemming met Onderwijs, Wetenschappen, Economische Zaken, Buitenlandse Zaken en Sociale Zaken.

\ Een programma ter professionalisering van communicatie en overdracht, zowel voor individuele kunstenaars als voor instellingen.

\ Beleid van het Fonds BKVB en de Mondriaan Stichting dat is gericht op 'minder en beter', oftewel subsidiëring van minder personen en instellingen ten gunste van ruimhartiger stimulans en groter effect.

\ Een apart budget voor projecten op het gebied van nieuwe media en e-cultuur waaruit plannen kunnen worden ondersteund die vooronderzoek, verkenning en productie behelzen.

\ Herverkaveling van taken en middelen tussen de twee hierboven genoemde fondsen en de Premisla Stichting op het gebied van vormgeving, mede om deze instelling de gelegenheid te geven zich te ontwikkelen tot volwaardig sectorinstituut.

\ Goed toezicht op de taakuitvoering van de fondsen, mede in het belang van integrale beleidsafweging en onderwerpen als marktverruiming en internationalisering.

\ Uitgaan van de eigenheid van de regio's en de door henzelf bepaalde profielen en werkwijzen, wat kan leiden tot verschillende niveaus van voorzieningen.

Met deze aanbevelingen is grotendeels gereageerd op de vragen die de minister heeft voorgelegd. Voor de volledigheid wordt daaraan het volgende toegevoegd. Wat betreft de zorgen over aansluiting op 'de markt', nationaal of internationaal, dient de oplossing voor de geconstateerde problemen natuurlijk weloverwogen te zijn. Dat betekent dat ingrijpen aan het begin van de keten nodig is. In dat licht herhaalt de Raad zijn standpunt dat het kunstvakonderwijs het belangrijkste instrument is om kunstenaars en ontwerpers een degelijke basis voor de beroepspraktijk te verschaffen. De aanbevolen professionaliseringsprogramma's op het gebied van communicatie en overdracht kunnen een additionele bijdrage leveren aan publieke belangstelling, die vervolgens ook letterlijk te kapitaliseren is. Het ministerie van OCW en de Mondriaan Stichting zouden zich voorts partner moeten betonen en moeten meewerken aan de inspanningen en doelen van reeds bestaande instellingen en beleidsinstrumenten, zoals de Federatie Kunstbemiddeling en de KunstKoop-regeling.

Voor de positie van de Nederlandse beeldende kunst in het internationale culturele krachtenveld geldt eveneens dat effectief kunstvakonderwijs de eerste onontkoombare schakel in de keten is. Zonder goede kunstenaars en ontwerpers is elke verdere inspanning minder zinvol. Voorts is het vooral van belang dat de (informele) netwerken rond de instellingen in het veld naar waarde worden geschat en gefaciliteerd; deze zijn immers minstens zo effectief als het institutionele en strategische beleid dat nooit meer dan complementair kan zijn. Er is aangedrongen op wederkerigheid en follow-up en onder 'Internationalisering' en 'Fondsen' zijn nog enkele manieren genoemd die een bijdrage kunnen leveren. Wat afstemming tussen de beleidsinstrumenten betreft: elke structuur kent natuurlijk haar eigen historie, en uit elke structuur komen vroeger of later nadelen voort. In het voorgaande is aangegeven welke ingrepen het huidige bestel kunnen verbeteren, waar bij de gedane aanbevelingen stuk voor stuk om nadere invulling vragen. Bij wijze van voorschot tot slot iets over wat de Raad niet meer heeft kunnen onderzoeken maar wat hij als fundamenteel beschouwt: de Wwik en met name het daarbij behorende flankerend beleid lijken de afgelopen periode aanzienlijk te zijn uitgedijd. Deze sociale regelingen verdienen een kritische beschouwing in het licht van wat er vanuit het ministerie van OCW aan inspanningen en bestedingen plaatsvindt. Er lijkt een onbalans te zijn ontstaan ten opzichte van de beschikbare middelen binnen de sector. Zeker tegen de achtergrond van de hier gegeven visie en aanbevelingen doet dat ongerijmd aan.

bibliotheken

“De bibliotheek! Onderbenut of achterhaald?” en “Het is aanpassen of verdwijnen”.¹ Twee geluiden van recente datum uit de bibliotheeksector die de situatie weerspiegelen waarin de sector zich momenteel bevindt. De branche ziet zich geconfronteerd met een razendsnel veranderende en dynamische omgeving, die weliswaar uitdaagt tot vernieuwing maar ook een onzeker toekomstperspectief met zich meebrengt.

Vier jaar geleden beschreef de Raad in de Sectoranalyse Bibliotheken de invloed van ontwikkelingen op het gebied van ICT, e-cultuur en nieuwe media op het bibliotheekwerk.² De tussenliggende jaren hebben duidelijk gemaakt dat deze ontwikkelingen allesbepalend zijn voor de sector. Zowel het gebruik als het bereik van de bibliotheken loopt terug en de monopoliepositie van de bibliotheek als distributiekanaal staat onder druk. Bibliotheken krijgen, met name in het uitvoeren van hun informatiefunctie, steeds meer te maken met mondiale ontwikkelingen die boven hun eigen macht reiken, en soms zelfs boven de macht van de nationale overheid. Het uitgangspunt van de Raad is en blijft dat het bibliotheekwerk, met ruim zestig miljoen bezoeken per jaar, van primaire waarde is in cultuurspreiding en cultuurparticipatie. Bibliotheken bieden toegang tot een pluriform, betrouwbaar en breed aanbod aan bronnen van kennis en cultuur, in een gemeenschappelijke, veilige en leerzame omgeving waar iedereen gratis of tegen geringe kosten terecht kan. Daarnaast spelen bibliotheken, veelal in samenwerking met het onderwijs, een wezenlijke rol in het achterstandenbeleid en het tegengaan van laaggeletterdheid. Tevens zijn ze van groot belang in de bevordering van het lezen; niet alleen bij kinderen, maar eveneens bij ouderen, ook als hun zicht en daarmee hun leesvermogen afneemt. De bibliotheek is, kortom, van wezenlijk belang voor het mede vormgeven van sociale cohesie en de kenniseconomie, en in het verlengde daarvan voor het functioneren van de democratische samenleving en de ontwikkeling van het nieuwe burgerschap, waarin participatie centraal staat.³ Gezien deze cruciale rol van het bibliotheekwerk meent de Raad dat het overheidsbeleid bibliotheken in staat dient te stellen hun culturele en maatschappelijke functies te blijven vervullen. In deze Agenda Bibliotheken beschrijft de Raad welke beleidsmaatregelen nodig zijn om de sector zowel weerbaar als flexibel de toekomst tegemoet te laten treden. Deze maatregelen overstijgen voor een deel de sector, en daarmee ook het niveau van het proces van bibliotheekvernieuwing.

agenda en basisinfrastructuur per sector

- ¹ De VOB en de Stuurgroep Bibliotheken organiseren afgelopen zomer in De Rode Hoed brainstormsessies over vernieuwing van het bibliotheekwerk. Het eerste citaat is de titel van het slottentest. Het tweede is een recent citaat uit een artikel van Jacqueline Roelofs, Erna Winter en Henk Middelveld (uit: *Bibliotheekblad* 25/26-2006).
- ² Raad voor Cultuur, *Cultuur, meer dan ooit, Voor advies Cultuurnota 2005-2008* (2003).
- ³ De WRR onderschrijft in zijn rapport Focus op functies het belang van publieke instituties zoals de openbare bibliotheken voor het in stand houden van de pluriformiteit, onafhankelijkheid, toegankelijkheid en kwantiteit van het media-aanbod.

Ontwikkelingen

De ontwikkelingen op het gebied van informatie- en communicatietechnologie, en de daarmee gepaard gaande medialisering van de samenleving, hebben geleid tot de opkomst van het participierend burgerschap: de mondige burger, van wie verwacht wordt dat hij zijn eigen informatie kan vergaren en actief kan omgaan met kennis.⁴ Deze opvatting van burgerschap leidt ertoe dat de rol van de bibliotheek verschuift van 'uitlener' naar toegangspoort of wegwijzer.

Tegelijkertijd zetten deze ontwikkelingen de intermediaire functies zwaar onder druk. Het mediagebruik verandert in zeer snel tempo. De traditionele 'leesgeneratie', de generatie intensieve boeken- en krantenlezers, verdwijnt langzaam maar zeker.⁵ Kennis wordt als economische factor steeds belangrijker, en de complexiteit en omvang van de informatiestroom nemen toe. ICT heeft de intrede van tal van nieuwe partijen in het informatiedomein bewerkstelligd: ook uitgeefconcerns, telecombedrijven en (internet)providers ontsluiten op grote schaal informatie. Internet wordt inmiddels door grote groepen mensen beschouwd als 'hoofdbibliotheek', waar je 24 uur per dag, zeven dagen per week terecht kunt met alle informatievragen.

Het zijn ontwikkelingen die van invloed zijn op het denken over de organisatie van de afzonderlijke instellingen (opzet en inrichting van de bibliotheekgebouwen, attitude en vaardigheden van bibliotheekmedewerkers, publieksbenadering), en over de landelijke organisatie en het bestuur van het gehele stelsel (plaats van bibliotheken in het netwerk, distributie, selectie, collectievorming, toegankelijkheid). Maar ze roepen ook veel fundamentele vragen op over de functie en zelfs de positie van het openbaar bibliotheekwerk. Het leidt binnen de sector tot discussies over de plaats die de bibliotheek over tien jaar inneemt in de samenleving en over de eisen die de digitale revolutie stelt aan het stelsel en netwerk van bibliotheken. Dit laatste vormt de inzet van het proces van bibliotheekvernieuwing dat in 2001 is ingezet – mede naar aanleiding van een raadsadvies uit 1998 – en inmiddels zijn formele voltooiing nadert. Het doel hiervan is bibliotheken door middel van schaalvergroting beter te equiperen om hun functies – in kwalitatief en kwantitatief opzicht – goed te kunnen vervullen. De vernieuwingsoperatie heeft de afgelopen jaren veel gevraagd van zowel de branche als de betrokken overheden, en heeft inmiddels ook het nodige opgeleverd. Er zijn landelijke diensten ont-

wikkeld, zoals Bibliotheek.nl, AI@din, RFID, de nationale bibliotheekpas en Landelijk Lenen, evenals instrumenten om beleid beter vorm te geven, zoals een systeem van kwaliteitszorg en certificering, brancheformules en de Richtlijn voor Basisbibliotheken, die een heldere positionering en een ambitieus perspectief biedt voor het regionale en lokale bibliotheekwerk.⁶ Ook heeft het proces onmiskenbaar meer bestuurlijke betrokkenheid bij het openbaar bibliotheekwerk gegenereerd.

Het is echter nog ongewis of het proces resulteert in de gewenste schaalgrootte en de onderlinge samenhang die nodig zijn om het hoofd te bieden aan de snel veranderende omgevingsfactoren en om de neerwaartse spiraal in gebruik en bereik van het bibliotheekwerk te doorbreken. De vraag of de sector de slagkracht kan ontwikkelen die in de toekomst nodig zal zijn, reikt over de grenzen van het huidige veranderingsproces heen en vergt tevens een bezinning op de besturing van het bestel (zie 'Bestuurlijke organisatie'), de totstandkoming van een hoogwaardige, brede informatie- en collectie-infrastructuur (zie 'Collectiebeleid en -infrastructuur') en toezicht op de toegankelijkheid van informatie en cultuur (zie 'Laagdrempelige toegang tot betrouwbare informatie'). De Raad zal in de loop van 2007 nader adviseren over het proces van bibliotheekvernieuwing.

De bibliotheek als verbindende factor

De wijze waarop de samenleving zich sinds de jaren zestig van de vorige eeuw heeft ontwikkeld, ingezet door de ontzuiling, kenmerkt zich door individualisering, segregatie en fragmentatie (grote culturele verschillen), en onthechting. Hierdoor is een voornaam deel van onze gedeelde kennis en percepties weggefallen en daarmee ook de binding tussen leden van een samenleving. Tegelijkertijd is er – als reactie daarop – juist weer sprake van een toenemende behoefte aan verbinding.

Dit weerspiegelt zich in het bibliotheekwerk. De ontwikkeling van de digitale bibliotheek is complementair en kan de waarde die de spreiding en toegankelijkheid van de fysieke bibliotheken vertegenwoordigen niet vervangen. De bibliotheek heeft in toenemende mate een functie als schakel in het samenbrengen van mensen en ontwikkelt zich als het nieuwe 'dorpshuis' of stadsplein. Zij vormt daarmee een verlengstuk van de publieke ruimte waar mensen uit alle gelegingen van de samenleving samenkomen.

⁴ De Richtlijn voor Basisbibliotheken, in samenspraak met de VNG opgesteld in 2005, beschrijft de kernfuncties 'warenhuis van kennis en informatie', 'centrum voor ontwikkeling en educatie', 'encyclopedie van kunst en cultuur', 'inspiratiebron van lezen en literatuur' en 'podium voor ontmoeting en debat'.

⁵ Zie ook: Mediawijdsheid. De ontwikkeling van nieuw burgerschap. Raad voor Cultuur, juli 2005.

⁶ Zie voor de invloed van deze ontwikkelingen op de boekenbranche de Agenda Letteren.

⁷ Overigens blijven veel bibliotheken achter in het aanpassen van hun personeelsbeleid, serviceverlening en programmering aan deze ontwikkeling (zie ook het visiedocument Culturele diversiteit, in opdracht van de VOB ontwikkeld door Price-WaterhouseCoopers, juni 2006).

- 8 Het multifunctionele cultuur-
hus-concept (oorspronkelijk
afkomstig uit Scandinavië en
inmiddels in zowel plattelands-
gemeenten als steden geïntro-
duceerd) is hiervan een goed
voorbeeld.
- 9 Zie de Agenda Cultuurbeleid.
- 10 Lawrence Lessig, Amerikaans
jurist en medegrondlegger van
Creative Commons, heeft dit
treffend omschreven als de ver-
schuiving van read-only-cultuur
naar read and write-cultuur.
Zie voor een nadere beschrij-
ving van deze ontwikkelingen
ook de Agenda Media.
- 11 Illustratief is de opkomst van
gepersonaliseerde concepten
als 'uwbibliotheek' en 'mijn-
bibliotheek'.
- 12 Microsoft-ontwikkelaars zoals
Microsoft, springen hier handig
op in met software (onder ander-
e Delicious Library en Library-
Thing) waarmee mensen hun eigen
digitale bibl iotheek kunnen
samenstellen (e-books, muziek,
films) en onderling hun biblio-
theek kunnen 'delen'. Zo ont-
staat tevens de mogelijkheid
tot een 'digitale leesclub'.
- 13 In zijn advies over mediawij-
heid schreef de Raad dat de
fysieke bibliotheken zich zou-
moeten ontwikkelen tot een plek
waar mensen ook kunnen deelne-
men aan cultuurproductie; de
bibliotheek als community media
centres en de bibliothecaris als
mediacoach.
- 14 Vgl. Bert Mulder, lector
Informatie, Techniek en
Samenleving aan de Haagse
 Hogeschool, die oppert dat
bibliotheken ook van particu-
liere boekenbezitters collec-
tiebeheerders maken (in:
Bibliotheekblad 25/26 2006).
- 15 Dit vraagt wel meer centrale
regie en aansturing, maar
behoeft geen enorme 'optui-
ging'. Vergelijk FunX en 3voor12
van de VPRO: een landelijk opge-
zette structuur en facilitiëring,
maar lokaal ingevuld. Ook de
samenwerking van de Centrale
discotheek Rotterdam met de
openbare bibliotheken (Leen-
direct, Digileen) is een goed
voorbeeld van een gelaagde
collectieopbouw.

Daarbij geldt de bibliotheek met name voor allochtone doelgroepen, die relatief gezien veel gebruikmaken van de bibliotheek, ook als veilige plaats.⁷ Onder allochtone vrouwen en meisjes is de bibliotheek zelfs de meest bezochte openbare instelling. In dit opzicht wordt ook wel gesproken van een proces van 'stille integratie' dat – mede dankzij de mogelijkheden tot ontplooiing en educatie die de bibliotheek biedt – plaatsvindt in de bibliotheken.

Door hun stevige verankering in lokale netwerken kunnen bibliotheken goed inspe- len op behoeften in een gemeenschap. Zo gaat ze een steeds belangrijker rol spelen in 'lokale revitalisering': het stimuleren van de leefbaarheid en het tegengaan van de verschraling van voorzieningen in kleine woonkernen, zowel op het platteland als in de stad. Er zijn inmiddels tientallen initiatie- ven waarbij bibliotheken structureel en zeer intensief samenwerken (inzake behuizing, management en beleid) met andere instel- lingen en voorzieningen op het gebied van cultuur, welzijn, onderwijs, informatie, zorg, educatie en zakelijke dienstverlening.⁸

Digitalisering

De ontwikkelingen op het gebied van ICT hebben voor de bibliotheeksector zowel positieve als negatieve gevolgen. Enerzijds biedt digitalisering mogelijkheden tot een enorme verbreding van het aanbod (collec- tie) en een uitbreiding van het gebruik en de participatie. Daarmee groeit het poten- tiële publieksbereik van de bibliotheken. Anderzijds leidt digitalisering tot machts- concentratie aan de kant van aanbieders en beheerders van de infrastructuur. Dit heeft beperking van het aanbod en belemmerin- gen in het vrije informatieverkeer tot gevolg, en het beïnvloedt de bibliotheken in het uit- oefenen van hun informatiefunctie.

Participatie

Technologische ontwikkelingen leiden, in combinatie met sociaal-economische en - culturele tendensen, tot andere vormen van cultuurparticipatie.⁹ Bij gebrek aan geïnsti- tutionaliseerde en door traditie ingegeven structuren en instituties creëren mensen steeds meer 'eigen' gemeenschappen (com- munities), waar ze passende communica- tievormen bij zoeken. Daar komt bij dat consumenten van informatie en cultuur in toenemende mate ook actieve producenten en ontwikkelaars worden.¹⁰ Deze ontwikkelingen veranderen de ver- houding tussen bibliotheken en hun bezoek- ers: het publiek komt meer centraal te

staan, het zal actiever (willen) deelnemen aan de betekenisgeving van informatie en het zal beter en sneller bediend willen wor- den. Burgers organiseren steeds meer eigen activiteiten en willen daarin niet gestuurd, maar wel ondersteund worden.¹¹ Dit vraagt van bibliotheken een andere publieksbena- dering, die zich minder richt op distributie en aanbieden, en meer op het actief facilite- ren van expressie, uitwisseling en het maken van verbindingen tussen mensen, ideeën en bronnen. Ze kunnen daarbij, meer dan nu, gebruik maken van hun klantgegevens. Te denken valt aan het aanleggen van zogehe- ten persoonlijke 'smaakprofielen', eventueel gecombineerd met de mogelijkheid deel uit te maken van een community rondom een interessegebied (eigen recensies plaat- sen, onderling uitwisselen wat geleend en gekocht wordt). De bibliotheek kan zich aldus ontwikkelen tot een katalysator die boekenliefhebbers mobiliseert en bij elkaar brengt.¹² Daarbij kan ze ook fysiek plaats bie- den aan productie: het creëren van gelegen- heden en een voorziening waarmee mensen worden uitgedaagd content te produceren. Te denken valt aan – op zijn minst – het aan- bieden van infrastructuur, zoals pc's, breed- band en opslagcapaciteit.¹³

Collectiebeleid en -infrastructuur

Digitalisering maakt een veel bredere collec- tie mogelijk, onder meer met audiovisuele bestanden die via het internet gedistribu- eerd kunnen worden. Tegelijkertijd neemt het relatieve belang van 'eigen' collecties af; bibliotheken geven in toenemende mate toe- gang tot informatie die zich elders bevindt: bij andere bibliotheken of samenwerkings- partners, maar ook bij gebruikers.¹⁴ Binnen de sector openbare bibliotheken wordt momenteel gewerkt aan de Netwerkcultuur Nederland: het opbou- wen van een gezamenlijke, gelaagde net- werkcultuur, die tekst, beeld en geluid uit allerlei deelcollecties verenigt.¹⁵ Openbare bibliotheken hebben echter weinig digi- tale content in eigen bezit en zijn daarin sterk afhankelijk van samenwerking tussen wetenschappelijke bibliotheken, bibliothe- ken van erfgoedinstellingen, de Koninklijke Bibliotheek (KB) en tal van andere rele- vante instellingen, zoals het Nationaal Archief, het Letterkundig Museum en de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren. Naarmate er meer digitaal materi- aal beschikbaar komt, is meer synergie tus- sen instellingen niet alleen mogelijk, maar vooral ook nodig. Mensen hebben – zeker in het digitale domein – behoefte aan geïnte- greerde diensten en willen niet langer bij

16

Het advies van de commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon, oktober vorig jaar verschenen, biedt interessante aanknopingspunten voor multimediale samenwerking tussen KB en openbare bibliotheken.

17

Van groot belang is en blijft de massadigitalisering van collecties (met name cultureel erfgoed); wat niet gedigitaliseerd is, is steeds moeilijker te vinden. Er bestaat geen bovengeschatte tijdlijn voor de digitalisering van cultureel erfgoed, terwijl dit wel in meerdere sectoren speelt.

18

Gelijke toegang tot informatie betekent nog geen gelijke benutting. 35% van de Nederlandse bevolking heeft moeite de ontwikkelingen op ICT-gebied bij te benen. (Jos de Haan en Frank Huysmans, 'Informatievaardigheden in een kennissamenleving' uit: Investeren in vermogen, SCP, 2006.)

19

Bibliotheken doen dit deels al door het aanbieden van thematische dossiers, bijvoorbeeld over inburgering, gezondheidszorg, juridische informatie en overheidsinformatie.

20

De regelgeving van de EU inzake auteursrechtelijk beschermde werken staat een uitzondering toe voor uitleningen door bibliotheken. Dit geldt alleen voor fysiek materiaal, niet voor digitaal materiaal.

verschillende instellingen hoeven aan te kloppen. Momenteel werken diverse typen bibliotheken (de KB, openbare en wetenschappelijke bibliotheken) echter veelal gescheiden van elkaar, evenals instellingen uit de archief-, letteren- en museumsector, en zijn collecties niet breed beschikbaar. De infrastructuur kent te veel traditionele schotten; de genoemde instellingen worden elk op een andere wijze gefinancierd (wetenschapsbudget, cultuurbudget) en werken zodoende vooral voor 'eigen' doelgroepen (studenten, wetenschappers/onderzoekers). Er zijn talloze digitaliseringsprojecten, maar deze sluiten te weinig op elkaar aan en worden onvoldoende geïntegreerd in de dienstverlening van de (openbare) bibliotheken. Dit leidt tot inefficiëntie en levert voor de eindgebruiker een buitengewoon ondoorzichtig geheel op. Specifiek ten aanzien van de Koninklijke Bibliotheek en haar nationale programma's meent de Raad dat, nu de beleidsfocus van de KB meer op Nederlands cultureel erfgoed ligt, bredere samenwerking en deling met bibliotheken op het terrein van gedigitaliseerd erfgoed aan de orde en gewenst zijn.¹⁶

De Raad beschouwt de totstandkoming van een brede, primaire infrastructuur waarin iedereen vrij toegang heeft tot alle bronnen van cultuur en informatie, als een even logisch als noodzakelijk vervolg van het proces van bibliotheekvernieuwing. Een dergelijke 'collectie-infrastructuur' vergt intra- en intersectorale synergie en aansluiting tussen openbare bibliotheken onderling, tussen de verschillende typen bibliotheken (met de KB als 'top van de piramide'), en tussen andere sectoren, met name archieven, letteren, media en musea.¹⁷ De openbare bibliotheken vormen binnen deze infrastructuur een laagdrempelig netwerk, dat meerwaarde aan het materiaal geeft in de vorm van selectie (tevens een kwaliteitskenmerk).

Laagdrempelige toegang tot betrouwbare informatie

Het bibliotheekwerk heeft een wezenlijke taak in het tegengaan van de 'digitale tweedeling' tussen burgers die wel en burgers die geen toegang hebben tot informatie en cultuur. Dit is allereerst gelegen in de klassieke taak van het ontsluiten en toegang bieden, maar ook steeds meer in het begeleiden, ondersteunen en faciliteren van burgers om de vaardigheden en mentaliteit te ontwikkelen die nodig zijn om op zinvolle wijze de weg te kunnen vinden in de informatiemaatschappij. Daarbij moet niet uit het oog worden verloren dat er groepen mensen zijn die niet of onvoldoende hebben leren

omgaan met computers, internet en nieuwe media.¹⁸ Ook buiten het onderwijs is een betrouwbare en laagdrempelige instantie nodig om te 'gidsen' in de constant veranderende technologieën, informatiesystemen en informatiebronnen.

Daarnaast neemt – juist ook in het kader van het democratisch en participierend burgerschap – het belang van de toegang tot betrouwbare informatie sterk toe. Er ontstaat via internet, grotendeels buiten de gevestigde instituties om, een enorme toename van commerciële, publieke en private aanbieders. Het gevolg is dat voor de eindgebruiker de kwaliteit en betrouwbaarheid van content niet meer vanzelfsprekend te bepalen zijn: wie is de aanbieder, wat is zijn intentie en hoe is het tot stand gekomen? In deze 'nieuwe onoverzichtelijkheid' ligt voor de bibliotheken een belangrijke bemiddelende rol, door neutrale en hoogwaardige informatie te selecteren en deze vervolgens te voorzien van betekenis, door haar te verrijken en in een context te plaatsen.¹⁹

'Laagdrempelige toegang' betekent dat toegang tot het netwerk van openbare bibliotheken voor iedereen betaalbaar en gelijk is. Er doet zich echter een tendens voor van stijgende tarieven; de bijdrage van gebruikers is in de afgelopen twintig jaar gestegen van vijf procent naar ruim twintig procent. Dit roept de vraag op waar precies de grens ligt tussen publieke en private financiering. Twee elementen spelen een hierin een rol.

1. Met de groei van de informatie-economie nemen commerciële belangen en concurrentie rondom informatie toe. Dit weerspiegelt zich in ontwikkelingen met betrekking tot auteursrecht en intellectueel eigendomsrecht. Informatie en cultuurproducten worden steeds meer geclaimd, gekoppeld aan exclusieve rechten, en ze verdwijnen van het publieke naar het private domein. Bibliotheken zien zich als gevolg hiervan geconfronteerd met verregaande kostenstijgingen door de auteursrechtelijke bescherming van media via onder meer leenrechtvergoedingen en licenties op digitale *content*. Uitgevers 'beschermen' hun informatie door deze slechts voor een beperkte doelgroep beschikbaar te stellen, bijvoorbeeld alleen aan leden van universiteitsbibliotheken. Ook schermen zij thuisgebruik (raadplegen van databases) door bibliotheken af of vragen ze er grote bedragen voor; zogeheten open-einde-licenties zijn in de regel onbetaalbaar voor bibliotheken.²⁰

2. Het huidige logistieke systeem in de bibliotheeksector werkt belemmerend voor de betaalbare toegang tot informatie. Als bibliotheken hun collectie meer in netwerkver-

21

Naar aanleiding van het rapport van de commissie-Franken (Grondrechten in het digitale tijdperk, 24 mei 2000) en het rapport van de commissie-Wallage (In dienst van de democratie, 27 augustus 2001). Het besluit is overigens tot op heden niet geëffectueerd.

22

Zie de Agenda Cultuurbeleid.

23

In zijn advies Evaluatie Stelseltaken VOB concludeerde de Raad al dat de huidige inrichting van het stelsel een belemmering voor bibliotheken vormt om tijdig en adequaat in te springen op veranderende behoeften en gedrag van hun (potentiële) gebruikers (kenmerk re-2006.0289/2, 21 april 2006).

band gaan vormgeven, zal dit leiden tot meer gebruik van interbibliothecair leenverkeer. Momenteel moeten gebruikers daarvoor betalen, en aangezien de huidige wetgeving voorziet in contributievrijdom, zijn zeer uiteenlopende tarifieringssystemen het gevolg, wat weer leidt tot verschillen per gemeente. Daarnaast gaat het om een principekwestie: bibliotheken moeten ervoor waken mee te gaan in de ontwikkeling dat juist voor hoogwaardige informatie betaald moet worden. De Raad meent dat onderzocht moet worden hoe het uitgangspunt van de netwerkcollectie zich verhoudt tot de toegang tot het netwerk en daarmee ook tot het principe van vrije toegang tot informatie. Concluderend kan gesteld worden dat het belang van de openbare bibliotheek als onafhankelijke en betrouwbare toegangspoort tot informatie enorm groeit, terwijl tegelijkertijd de centrale, bemiddelende positie van bibliotheken onder druk komt te staan, en daarmee ook de uitoefening van hun publieke functie. 'De bibliotheek als open poort tot kennis' gold lange tijd als adagium, maar op het digitale vlak wordt die poort wellicht langzaam gesloten. Dit vraagt om een passend offensief. De Raad is van mening dat alles wat in een gedigitaliseerde omgeving met publieke middelen tot stand komt, in de breedst mogelijke zin beschikbaar en toegankelijk moet zijn en blijven. Daarbij zij opgemerkt dat de Raad de vrije toegang tot bronnen van informatie en cultuur als méér dan een culturele beleidsdoelstelling beschouwt. In internationaal verband wordt deze toegang als een grondrecht erkend, en in Nederland heeft de regering, onder het kabinet-Kok II, in 2001 besloten een dergelijk recht in de grondwet te verankeren.²¹ De Raad zal in de loop van 2007 een nadere verkenning wijden aan de bescherming en toegankelijkheid van het publieke domein.²²

Bestuurlijke organisatie

Een van de gevolgen van digitalisering is dat bibliotheken steeds meer taken niet langer individueel kunnen uitvoeren, omdat die een bovenlokale, landelijke of zelfs bovensectorale aanpak vereisen. Deze tendens staat op gespannen voet met de decentrale inrichting van het stelsel, waarin het ontbreekt aan een instantie die zich als 'bestuurlijk eigenaar' manifesteert.²³ De bibliotheken zijn hierin autonome partijen en de bestuurlijke verantwoordelijkheid en financiering zijn verdeeld over drie overheidslagen. Dit leidt tot onduidelijkheid ten aanzien van posities (de autonome bibliotheken en de verschillende actoren), tot diffuse bestuurlijke verhoudingen ten aanzien van het bibliotheekwerk, en

vervolgens tot een onheldere taak- en verantwoordelijkheidsverdeling. In de sector heerst grote vrijblijvendheid, zowel van de kant van de betrokken overheden als van de bibliotheken zelf. (Te) veel bibliotheken ontwikkelen varianten op reeds bestaande producten en/of diensten.

Tevens bestaat er structureel onduidelijkheid over de provinciale laag in het bibliotheekwerk, ten opzichte van zowel de Vereniging van Openbare Bibliotheken (VOB) als de openbare bibliotheken, de bibliotheken met een wetenschappelijke steunfunctie (wsf) en de universiteitsbibliotheken. Zo is er op facilitair niveau een overlap tussen dat wat basisbibliotheken zelf doen in hun *backoffice* en de taken die de provinciale serviceorganisaties aanbieden. Voorts is er geen connectie tussen basisbibliotheken (al dan niet wsf) en de universiteitsbibliotheken. Hierdoor worden op meerdere niveaus dezelfde taken uitgevoerd, steeds voor andere (doel)groepen. Daarnaast kent de branche meerdere automatiseringssystemen, en ontbreekt het op het vlak van de digitale dienstverlening veelal aan onderlinge verbinding en aan aansluiting met de landelijke portal, Bibliotheek.nl.

Er is, kortom, sprake van een versnipperde, weinig samenhangende en inefficiënt werkende infrastructuur. Dit plaatst de VOB, als landelijk ondersteunende instelling, in een bijzonder moeilijke positie. De VOB is een belangrijke partij in het netwerk, maar heeft geen leidinggevende bevoegdheden en opereert in een bestuurlijke omgeving waarin het ontbreekt aan hiërarchie. Daarnaast werkt het hybride karakter van de VOB (beheer van de besteltaken, tevens brancheorganisatie en uitvoerende organisatie) belemmerend op haar besturende kracht, en leidt deze veelzijdigheid tot een te uitgebreid beleidsprogramma zonder focus of prioritering.

Concluderend kan gesteld worden dat de huidige bestuurlijke inrichting een belemmerende werking heeft op de slagkracht die nodig is om tijdige en adequate vernieuwingen door te voeren. Bovendien lukt het in onvoldoende mate om bibliotheken duidelijk en herkenbaar te positioneren en ontbreekt het aan macht en massa ten opzichte van uitgevers, in het inkoopbeleid en in de rechtenonderhandelingen.

Wat naar de mening van de Raad nodig is, is een stelsel onder een eenduidige regie, op basis van een heldere visie van de rijksoverheid op de positie en functie van de bibliotheek in de samenleving. Deze visie moet vervolgens consequent worden doorvertaald in alle lagen van het stelsel.²⁴

- 24 Een aantal bibliotheekdirecteuren pleitte onlangs voor meer bindende netwerkafspraken onder centrale netwerksturing. Als mogelijk model opperen zij een landelijk orgaan dat als raad van bestuur alle bibliotheken aanstuurt. (Uit: Bibliotheekblad 25/26-2006.)
- 25 Zie de Agenda Cultuurbeleid.
- 26 Om deze reden pleitte de Raad in het meest recente Cultuurnotaadvies over de VOB ervoor de besteltaak 'ontwikkeling en experiment' in te stellen.
- 27 Memo van VNG aan Raad voor Cultuur, 4 januari 2007.

Het bibliotheekwerk kan en moet zo veel mogelijk lokaal worden uitgevoerd, maar dan moet wel duidelijk zijn wie waarvoor verantwoordelijk is, opdat de overheidsmidelen effectiever kunnen worden ingezet. Zodoende kan ook meer geïnvesteerd worden in de noodzakelijke landelijke marketing en promotie.

De Raad meent dat de mogelijkheden tot meer centrale sturing onderzocht dienen te worden. Daarbij dient ook gekeken te worden naar de grondslag van het stelsel: de inbedding van het bibliotheekwerk in de Wet op het specifiek cultuurbeleid. De Raad is van mening dat er een steviger wettelijk kader nodig is waarin de primaire waarde en publieke functie van de openbare bibliotheek zijn verankerd, en dat bovendien een samenhangend kader schept voor de bestuurlijke verantwoordelijkheden, met voldoende ruimte voor invulling van het bibliotheekwerk op regionaal en lokaal niveau.

Vernieuwing

De bibliotheeksector bevindt zich in een complexe fase. De branche moet een eensluidend antwoord geven op zowel de veranderingen in het culturele gedrag als de lacunes én verworpenheden van de informatie- en kennismaatschappij. Dit vraagt een duidelijke toekomstvisie en -richting, en in het verlengde daarvan een sterke, gezamenlijke positionering. Een focus op digitalisering is daarbij onontbeerlijk, dat wil zeggen inzicht in de mogelijkheden en gevolgen hiervan voor het gehele stelsel, en zicht op de mogelijke samenwerking met andere sectoren. Tevens is een mentaliteitsverandering nodig, waarbij minder van het (eigen) product wordt uitgegaan en meer de behoeften van de gebruiker centraal staan. Vernieuwing, en het denken daarover, vindt nu nog hoofdzakelijk plaats vanuit de eigen bestaande organisatie en richt zich veelal op het bestaande bibliotheekproduct. Er is een herbezinning nodig op de taken en werkzaamheden van een bibliotheek (zoals minder nadruk op de uitleen) en een andere inzet van middelen en personeel. Dit vergt de nodige flexibiliteit, experimenteerlust en de bereidheid risico's te nemen.

De overheid dient voor dit proces de randvoorwaarden te scheppen. In het algemeen pleit de Raad voor het opzetten van een rijksbreed innovatieprogramma voor de ondersteuning van zowel technologische als niet-technologische innovatie.²⁵ Specifiek voor de bibliotheeksector geldt dat de afgelopen jaren flink is geïnvesteerd in het proces van bibliotheekvernieuwing, dat formeel

eind 2007 afloopt. De noodzaak van (inhoudelijke) vernieuwing is echter blijvend.²⁶ Het is daarom van belang dat de overheid ruimte biedt voor ontwikkeling van en onderzoek naar nieuwe vormen van participatie, werkwijzen en samenwerkingsverbanden. Dit kan alleen op landelijk niveau gestalte krijgen. Het gaat dan om grootschalige toepassing van ICT en om het ontwikkelen van nieuwe digitale toepassingen, met oog voor de behoefte aan interactie van gebruikers, zoals het uitbreiden van applicaties en gebruikersmogelijkheden binnen Bibliotheek.nl. De rol die daarbij is weggelegd voor de Vereniging van Openbare Bibliotheken ligt niet in de uitvoering, maar in de coördinatie. De VOB moet opereren als verbindend en richtinggevend sectorinstituut. Een stevige positie (ook financieel) van de VOB is daarbij van groot belang.

De hoofdzakelijk decentrale wijze waarop de gelden voor bibliotheekvernieuwing momenteel ter beschikking worden gesteld, resulteert in veel afzonderlijke initiatieven. Hoe waardevol die initiatieven ook zijn, deze manier van besteding levert te weinig meerwaarde op voor de gehele sector. De Raad pleit er dan ook voor het totaal van de beschikbare gelden voor bibliotheekvernieuwing na 2007 centraal in te zetten en zodoende de innovatieve inspanningen sterker centraal aan te sturen. Hierin verschilt de Raad van mening met de VNG, die ervoor pleit een deel van de huidige vernieuwingsgelden (de zogeheten gelden Innovatie Stimulans Bibliotheekvernieuwing) naar een landelijk bibliotheekfonds over te hevelen.²⁷ De Raad onderschrijft de constatering van de VNG dat er als gevolg van de decentralisatie op landelijk niveau te weinig gelden beschikbaar zijn voor noodzakelijke innovatie, maar meent dat een fonds wederom tot versnipperde besteding zal leiden en derhalve niet het geijkte instrument is voor de gewenste grootschalige innovatie.

Consequenties voor beleid

Democratisch en cultureel burgerschap staat of valt met goedgeïnformeerde burgers, en in het verlengde daarvan met instellingen die onbelemmerd en bemiddelend toegang bieden tot bronnen van cultuur en informatie. De Raad meent dat, gezien deze cruciale opdracht van het bibliotheekwerk, het overheidsbeleid bibliotheken in staat dient te stellen deze maatschappelijke functie te blijven vervullen.

Dit vraagt om maatregelen die de sector bibliotheken, en daarmee ook het niveau van het proces van bibliotheekvernieuwing,

deels overstijgen. De Raad meent dat het bibliotheekbeleid – nu nog hoofdzakelijk ingebed in het erfgoedbeleid – de komende jaren nadrukkelijker aansluiting moet vinden bij het beleid ten aanzien van (overheid's) informatievoorziening, media en de kenniseconomie. Dit vergt samenhangend overheidsbeleid dat niet wordt gehinderd door inter- en intradepartementale verkoking. Tot slot ziet de Raad de totstandkoming van een hoogwaardige, brede infrastructuur die iedereen vrij en betaalbaar toegang verschaft tot alle bronnen van informatie en cultuur, als een absolute voorwaarde voor de bibliotheeksector om zijn functie als publieke toegangspoort in de toekomst te kunnen blijven uitoefenen.

Samenvatting van de belangrijkste aanbevelingen

Vrije toegang tot hoogwaardige cultuur en informatie

De Raad is van mening dat alles wat in een gedigitaliseerde omgeving met publieke middelen tot stand komt, in de breedst mogelijke zin beschikbaar en toegankelijk moet zijn en blijven. De Raad zal in de loop van 2007 een nadere verkenning wijden aan de bescherming en toegankelijkheid van het publieke domein.

Infrastructuur

De rijksoverheid moet, samen met de betreffende sectoren, onderzoek doen naar de voorwaarden (inclusief bijpassende nieuwe investerings- en exploitatiemodellen) en mogelijkheden voor de totstandkoming van een brede informatie- en collectie-infrastructuur. Daarbij moet nadrukkelijk het instellen van een centraal, sectoroverstijgend en intradepartementaal regieorgaan worden overwogen.

Bestuurlijke organisatie

De Raad meent dat de mogelijkheden tot meer centrale sturing in de openbare bibliotheeksector onderzocht dienen te worden. Een verkenning naar de wijze waarop het bibliotheekwerk in het buitenland is georganiseerd, zowel bestuurlijk als op het gebied van wet- en regelgeving, kan hierbij behulpzaam zijn.

Inhoudelijke vernieuwing

De inspanningen op het terrein van bibliotheekvernieuwing zullen na 2007 meer centraal moeten worden aangestuurd en gefinancierd, om versnippering tegen te gaan.

film

De schok was groot, in 1895, toen de gebroeders Lumière via het filmdoek een trein de zaal binnen lieten denderen. Voor het eerst in de geschiedenis bleek de werkelijkheid ook in bewegende beelden te kunnen worden vastgelegd. Lang werd film, zoals later ook televisie, door de politieke en culturele elites met argwaan en dedain bekeken. Dat wist de aantrekkingskracht van het bewegende beeld echter niet te bedwingen. Onstuitbaar schoven de bewegende beelden op richting het centrum en de beeldcultuur werd een feit.

In de gedigitaliseerde en gemedialiseerde wereld van vandaag zijn bewegende beelden dominanter en diverser dan ooit. Men wordt erdoor omringd – niet alleen in bioscopen, voor het televisiescherm, op mobiele telefoons of iPods, maar evenzeer op straat, in de tram of op het internet, dat steeds audiovisueler en, letterlijk, geanimeerder wordt. Ook hebben bewegende beelden hun weg gevonden naar andere kunstvormen, zoals het theater of de beeldende kunst. De Documenta begint steeds meer op een filmfestival te lijken. Doordat de middelen om beelden te maken steeds goedkoper en beter zijn geworden en er dankzij het internet legio manieren zijn om ze te verspreiden, is het nu bovendien voor iedereen mogelijk via beelden te communiceren. De populariteit van YouTube en andere internetsites waarop beelden kunnen worden geüpload, geeft aan dat daaraan grote behoefte is.

In die dominante beeldcultuur – waarvan de geschiedenis gestuurd is door de ontwikkeling van de filmtaal – heeft film een natuurlijke plek en betekenis. Doordat filmmakers kunnen reflecteren op die waaier aan audiovisuele beelden die ons omringen en daar andere beelden en audiovisuele verhalen over onszelf en onze wereld naast of tegenover kunnen zetten, speelt film een centrale rol in de gemedialiseerde wereld. De toegankelijkheid en populariteit van het medium, dat zich weinig gelegen laat liggen aan het traditionele verschil tussen hoge en lage cultuur, is daarbij maatschappelijk gezien van grote waarde.

Stand van zaken

Als artistieke discipline en beleidsterrein is film lang stiefmoederlijk bedeed geweest. De achterdocht jegens het verleidelijke vermaak heeft in Nederland lang

standgehouden, langer dan in veel andere landen, die zich het cultureel, economisch en maatschappelijk belang ervan eerder realiseerden. De afgelopen jaren is in die situatie langzaam maar zeker verandering gekomen. Verschillende aanzetten zijn

cf.

¹ Cultuur, meer dan ooit. Vooradvies 2005-2008, apr-11 2003.

² Reactie op het advies van de Raad voor Cultuur over film-behoud. Brief aan de Tweede Kamer, 19 december 2006 (MLB/M/2006/47397).

³ Brief aan de Tweede Kamer, 31 maart 2006 (DK/B&B/2006/47397)

⁴ Filmbrief, 31 maart 2006 (DK/BB/2006/15125).

gegeven om de filmsector en het filmklimaat te versterken. Het grootste wapenfeit sinds de sectoranalyse die de Raad voor Cultuur in 2003 maakte¹, is ongetwijfeld het kabinetsbesluit om het project 'Beelden voor de toekomst' te financieren. Hiermee wordt de conservering, digitalisering en ontsluiting mogelijk gemaakt van het audiovisueel erfgoed dat voornamelijk in de bunkers en kluizen van het Filmmuseum en het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid ligt opgeslagen.² Daarnaast heeft de toenmalige staatssecretaris voor Cultuur en Media extra geld toegezegd – zij het alleen voor de lopende Cultuurnotaperiode – voor de artistieke film, voor internationale coproducties en voor een zogenoemd afnamefonds.³ Tevens is recent besloten om het bedrag dat gemoeid was met fiscale maatregelen ter versterking van de filmindustrie te beleggen bij het Nederlands Fonds voor de Film, waarbij een gedeelte van dat geld beschikbaar komt in de vorm van een automatische financieringsregeling ('suppletieregeling').⁴ Ook de sector zelf heeft niet stilgezeten. Er is sterker ingezet op professionaliteit; de commerciële distributeurs en vertoners hebben een financiële bijdrage aan de Nederlandse filmproductie toegezegd, en een minder afwachtende houding van de sector jegens de publieke omroep heeft geresulteerd in concrete afspraken over langjarig speelfilmbeleid. Daarnaast blijft de filmfestivalcultuur in Nederland onverminderd levendig en houdt de Nederlandse film zich wat marktaandeel betreft redelijk staande in de overdaad aan Hollywoodfilms. De verbeteringen in de sector gaan echter niet snel, en zeker niet snel genoeg in het licht van de technologische en maatschappelijke ontwikkelingen die de film en het filmbedrijf ingrijpend en onherroepelijk zullen veranderen. Een aantal knelpunten die de Raad vier jaar geleden signaleerde, hebben bovendien nog maar nauwelijks aan actualiteit ingeboet. Zo is de sector nog altijd versnipperd, laat de samenwerking tussen delen van de keten zeer te wensen over en heeft vernieuwing en innovatie nog altijd weinig prioriteit – waardoor het bedroevend gesteld is met het aantal cross-overs vanuit de filmsector naar andere sectoren. Langetermijnvisies worden niet of nauwelijks ontwikkeld, en zo dat wel gebeurt, betreffen of bereiken ze zelden de sector als geheel, laat staan dat ze ook daarbuiten resoneren. Debat en reflectie – bijvoorbeeld op de maatschap-

pelijke betekenis van film en van kunst in bredere zin – vormen geen intrinsiek onderdeel van de filmcultuur. Niet toevallig vlot het dan ook maar langzaam met de weerslag die de culturele diversiteit krijgt in de Nederlandse filmwereld, niet-tegenstaande pogingen van het Nederlands Fonds voor de Film en met name het Stimuleringsfonds Nederlandse Culturele Omroepproducties om daar verandering in te krijgen. Het producentenkorps is zo goed als geheel blank, veel gekleurde makers zijn er evenmin en zo ze er zijn, stromen ze vaak niet door. Voor zover culturele diversiteit in de onderwerpen van films doordringt, gebeurt dat eerder in komedies dan in artistieke films. De geslotenheid die de sector op dit punt kenmerkt, vindt haar pendant in de wijze waarop men zich tot het buitenland verhoudt. Hoewel film van nature een internationaal medium is en het publiek dat ook zo ervaart, is de Nederlandse productiesector veeleer op zichzelf en op Nederland gericht en wordt het buitenland meer als financieringsbron dan als inspiratiebron gezien. Die gebrek-kige inhoudelijke internationale oriëntatie betekent ook dat Nederlandse makers geen rol van betekenis spelen in de Europese filmcultuur.

Externe factoren zijn mede debet aan het trage tempo waarin de filmsector en het filmklimaat zich ontwikkelen. Zo is er nog steeds een moeizame verhouding met de publieke omroep, die als opdrachtgever, coproducent en vertoner een cruciale rol speelt in het Nederlands filmleven. De tamelijk draconische bezuinigingen die de politiek de publieke omroep in de afgelopen regeerperiode heeft opgelegd, hebben niet alleen in Hilversum maar ook daarbuiten hun tol geëist. Meerjarige afspraken tussen de publieke omroep en de filmsector, zoals voor de speelfilm, ontbreken (nog) voor de andere genres (documentaire, tv-drama, animatie, korte en kinderfilm). Voor deze genres is er daardoor nauwelijks continuïteit mogelijk in artistieke en bedrijfsmatige zin. Door het moeizame functioneren van de fiscale maatregelen – bedoeld om stabiliteit en continuïteit in de sector te brengen – is er ook voor speelfilmmakers en -producenten nog altijd weinig continuïteit. Grotendeels autonome marktontwikkelingen hebben de distributie en vertoning van kwetsbare artistieke films verder onder druk gezet. Deze ontwikkelingen hebben onder meer te maken met stijging van kosten en daling van inkomsten (als gevolg van fragmentatie van het publiek) en met

mede daaruit voortvloeiende concentratie en monopolisering van de markt door een paar grote spelers. Kleine onafhankelijke distributeurs verdwijnen en de overgebleven grote, commerciële distributeurs spelen meer dan ooit op safe. De hele keten van productie tot en met vertoning van de artistieke film is daarmee bijzonder kwetsbaar geworden. Dat wordt versterkt door het weinig gelukkige subsidiebesluit van de rijksoverheid om de subsidie aan twee onafhankelijke distributeurs niet te garanderen voor de gehele Cultuurnotaperiode en door de lage prioriteit die film heeft bij lokale en regionale overheden, die in de huidige verdeling van verantwoordelijkheden de zorg hebben voor de afname en vertoning van die artistieke films. Hoewel de distributieregeling die de rijksoverheid, op advies van de Raad, via het Nederlands Fonds voor de Film in het leven heeft geroepen⁵, nog niet is geëvalueerd, lijkt deze haar werk te doen. Naar alle waarschijnlijkheid is dat echter onvoldoende om het tij van de verminderde diversiteit en kwaliteit van het reguliere internationale artistieke filmaanbod in Nederland te keren.

Als het om educatie gaat, is de sector, daarbij ondersteund door een vernieuwd Nederlands Instituut voor Filmeducatie, weliswaar actief in de weer met film- (en media-) educatie, maar toch moet geconstateerd worden dat film- en media-educatie amper een plaats hebben in het onderwijs. Ook op de verschillende lerarenopleidingen wordt film, of breder 'beeldlezen', zelden onderwezen.

Tot slot wordt de haperende ontwikkeling van de filmsector nog in de hand gewerkt door twee factoren van beleidsmatige aard. De eerste heeft betrekking op de enorme achterstand die door het rijk gesubsidieerde filminstellingen hebben, ook in vergelijking tot rijksgesubsidieerde instellingen in andere kunstsectoren, als het gaat om arbeidsvoorwaarden, de compensatie voor autonome kostenstijgingen en in meer algemene zin de budgettering van hun activiteiten.⁶ Minstens zo zwaarwegend is het feit dat het sectorinstituut Film nog altijd niet van de grond is gekomen, ondanks het feit dat de staatssecretaris voor Cultuur en Media tot tweemaal toe het voorstel van de Raad daartoe heeft onderschreven.⁷ Ook Brakman en Corman onderstrepen in hun rapport over het filmstimuleringsbeleid nog eens de noodzaak van een krachtig nationaal filminstituut dat belangrijke infrastructurele ondersteunende functies vervult, die nu deels niet en deels versnipperd worden uitgevoerd.⁸ Een weinig daad-

krachtige aansturing van het proces door het ministerie van OCW is mede verantwoordelijk voor de stagnatie.

Digitalisering: kansen en bedreigingen

De technologische en sociale ontwikkelingen die in de paragrafen over digitalisering, medialisering en e-cultuur in de hoofdstukken van dit advies over de agenda voor het cultuurbeleid zijn beschreven, hebben van alle kunstvormen het meest zichtbaar effect op film. Honderd jaar lang was film een kunstvorm die bestond in een gestolde en gesloten technische omgeving, met zijn eigen ambachten, geschiedenis, sterren, makers, jargon en critici. In deze ruimte zochten kunstenaars en ondernemers alle mogelijke variaties om zichzelf uit te drukken, het publiek te verbazen en geld te verdienen. Digitalisering leidt tot het openbreken van deze technische ruimte. Het is, zoals het vaktijdschrift *Screen International* schreef, "de grootste verandering sinds de komst van de televisie".

Ontgrenzing

Het cultureel belang van bovengenoemde ontwikkelingen ligt in de ontgrenzing van film die erdoor mogelijk wordt gemaakt – het wegvallen van de scheidslijnen tussen verschillende vormen van bewegend beeld – en het feit dat als gevolg van digitalisering het zwaartepunt van het proces van films maken, distribueren en vertonen, bij de kijker of consument komt te liggen. Digitalisering impliceert dus niet alleen een uitbreiding van bestaande systemen en praktijken, maar biedt, veel fundamenteeler, uitzicht op een 'paradigmawisseling'. Het aanbod van audiovisuele beelden is in de hedendaagse cultuur groter en diverser dan ooit. Mensen gebruiken al die beelden om zich te vermaken, te informeren of te scholen en, misschien nog belangrijker, om met elkaar te communiceren. Men maakt eigen beelden om zijn leven vast te leggen en te delen met intimi, of men ontmoet elkaar in virtuele werelden. De traditionele scheidslijnen tussen de verschillende vormen van audiovisuele productie (en distributie) vervagen; de grens tussen film en media – oud en nieuw – wordt allengs smaller. Het aanbod, dat via meerdere platforms en in verschillende vormen beschikbaar komt, blijft bovendien, vanwege het principe van de *long tail*, zoals beschreven in de Agenda Cultuurbeleid, ook veel langer beschikbaar. Tegelijkertijd is het maken van al die audiovisuele beelden niet langer

8

Een nieuwe poort onder de Nederlandse filmproductie. Advies inzake de opzet en inzet van een nieuwe stimuleringsmaatregel, oktober 2006.

7

In de besluitvorming inzake de ondersteuningsstructuur en in de Filmbrief van maart 2006.

6

Gerritsen et al., Het best aan. Een analyse van automatische kostenstijgingen in de cultuursector, mei 2003.

5

In zijn Cultuurnota-advies 2005-2008 heeft de Raad voorgesteld om naast de structurele subsidiëring van twee distributeurs ook een regeling in het leven te roepen voor de subsidiëring van de uitbreng van afzonderlijke titels.

voorbehouden aan de professionals. De productiemiddelen zijn dusdanig ‘gedemocratiseerd’ dat niet alleen iedereen een camera kan aanschaffen en bedienen, maar dat iedereen de beelden die hij daarmee heeft geschoten ook gemakkelijk kan bewerken en het eindresultaat eenvoudig op dvd of via internet toegankelijk kan maken. Steeds meer kijkers worden zo ook makers. Omgekeerd betrekken steeds meer professionele makers hun publiek bij het creatieve proces.

De technologische ontwikkelingen resulteren op deze manier in een groter en diverser aanbod, in meer behoefte aan aanbod – dat vanwege de groei van het aantal vertoningsplatforms al even divers moet zijn – en in meer mogelijkheden voor afname en actieve participatie. Er liggen dan ook enorme kansen in die ontwikkelingen, zowel voor de versterking van het filmklimaat als voor de filmsector. Wisselwerking tussen de traditionele filmcultuur en de nieuwe beeldcultuur is essentieel voor de vitale ontwikkeling van de filmcultuur enerzijds en de artistiek interessante ontwikkeling van de beeld- en mediacultuur anderzijds. In een maatschappij waarin beelden zo’n dominant communicatiemiddel zijn, is immers behoefte aan een beeldcultuur die even divers en dynamisch is als de woordcultuur in al zijn vormen (literatuur, poëzie, essayistiek, etcetera). Film kan die verrijking en verdieping bieden. Een belangrijke voorwaarde is wel dat de sector de luiken opengooit en zich engageert met die nieuwe gemedialiseerde wereld. Als film zich isoleert en zich terugtrekt in de omgeving waarin het tot dusver altijd heeft gefunctioneerd, dan raakt het gemarginaliseerd. En dat gevaar is niet denkbeeldig: de inzichtzelfgekeerdheid van de sector en het gebrek aan innovatief vermogen vormen een duidelijk obstakel bij het realiseren van de grensoverschrijdende culturele potentie die genoemde ontwikkelingen bieden. Een goed voorbeeld is de animatiesector, waarvoor door de explosief groeiende behoefte aan ‘geanimeerde’ content (games, commercials, internet, beeldtelefoons, etc.) interessante kansen liggen, zowel artistiek als commercieel. Aan de traditionele animatiefilmsector lijken deze kansen echter grotendeels voorbij te gaan.

Veranderingen in de filmketen

Behalve dat digitalisering uitzicht biedt op een ontgrenzing van film, zal deze ontwikkeling ook de film zoals we die nu kennen beïnvloeden. De traditionele organisatie van de filmketen (met producenten, finan-

ciers, salesagents, distributeurs, bioscoopvertoning en de verschillende, van elkaar in tijd gescheiden, windows (tv, dvd) daarna) komt in het digitale tijdperk onder druk te staan. Andere eisen van het publiek – dat sneller en beter bediend wil en kan worden, de populariteit van homecinema, de groei van nichemarkten die niet op de traditionele manier maar via het internet te bereiken zijn, de permanente beschikbaarheid van films (via internet en volgens het principe van de long tail), waardoor er een andere strijd ontstaat om de tijd van de kijker: het zijn allemaal elementen van een ontwikkeling die vraagt om een ander model voor de productie, distributie en vertoning van films. Het is nog onduidelijk hoe dit model eruit komt te zien en wat dit betekent voor de verhoudingen tussen de verschillende marktpartijen. Voor de onafhankelijke film, die niet uit het studiosysteem van Hollywood afkomstig is, lijken hier in ieder geval nieuwe kansen te liggen, omdat de afhankelijkheid vermindert van het door de grote maatschappijen gedicteerde, en met grote marketingcampagnes ondersteunde, distributie- en vertoningsregime. Naast de kansen op een levendiger en diverser filmklimaat zijn er natuurlijk ook bedreigingen. Zoals geschetst in de Agenda Cultuurbeleid leidt digitalisering behalve tot differentiatie in aanbod en afname ook tot concentratie, inperking van diversiteit en vercommercialisering van publieke content, zeker in de context van globalisering. De Raad zal aan dit onderwerp een apart advies wijden. Daarin zal aandacht zijn voor de balans tussen auteursrecht enerzijds en de bescherming en toegankelijkheid van het publieke domein anderzijds. Ook het probleem van de piraterij zal aan bod komen.

Productie

Inzoomend op de specifieke onderdelen van de keten, betekent digitalisering voor productie dat er meer, makkelijker en soms ook goedkoper geproduceerd kan en moet worden. Producenten kunnen een grotere onafhankelijkheid verwerven ten aanzien van de traditionele financiers – en met name ten aanzien van de distributeurs, doordat ze desgewenst ook zelf hun films kunnen distribueren via internet. Makers kunnen en zullen in een veel eerder stadium dan voorheen contact zoeken met het publiek. Niet alleen het filmen zelf, ook het bewerken en toegankelijk maken van het filmmateriaal is binnen ieders technische en financiële bereik gekomen. Door die vereenvoudiging zal de nadruk

steeds meer verschuiven van de technische of ambachtelijke kanten van het filmmaken naar het artistieke of inhoudelijke. Van degene die het geld heeft om vakkennis in te huren verschuift het accent naar degene die een verhaal wil vertellen en daarvoor het talent heeft. De betaalbaarheid van special effects – de mogelijkheid om met de computer synthetische of gedeeltelijk synthetische beelden te maken – biedt bovendien uitzicht op de mogelijkheid van een radicale vernieuwing van de tot dusver gehanteerde visuele taal. Het spreekt vanzelf dat genoemde ontwikkelingen ook gevolgen hebben voor de aard en inrichting van de Filmacademie en andere audiovisuele opleidingen.

Distributie

In de klassieke filmketen staat op dit ogenblik vooral de rol van de distributie onder druk. Aan de ene kant is het denkbaar dat de rol van de distributeur langzaam uitgespeeld raakt, doordat producenten zelf hun films digitaal kunnen leveren aan vertoners en, via de digitale snelweg, ook aan afzonderlijke kijkers, of doordat andere clubs of organisaties, zoals festivals, de distributiefunctie overnemen. Aan de andere kant wordt de behoefte aan distributeurs eerder groter dan kleiner, mits zij hun rol anders invullen. In een context waarin het aanbod aldoor groter en diverser wordt, is het vinden van de juiste films voor een specifiek publiek de grootste uitdaging. Dat maakt dat de distributeur steeds meer een marketeer zal moeten worden, met kennis van de lokale markt. De distributeur – zeker de onafhankelijke distributeur die een redelijk overzicht heeft over het internationale aanbod – zal steeds vaker de rol krijgen van consultant, vraagbaak en gids voor de lokale markt.

Vertoning

Volledige digitalisering van filmvertoning is nog slechts een kwestie van tijd. Hollywood heeft een standaard bepaald en de 'uitrol' is begonnen: steeds meer bioscoopzalen krijgen digitale vertoningsmogelijkheden, steeds vaker leveren distributeurs (ook) digitale kopieën. Ook het niet-commerciële circuit gaat mee.⁹ De voordelen zijn legio. Behalve lagere handlingskosten voor distributeur en vertoner betekent digitalisering een enorme verruiming van de programmeringsmogelijkheden. Vertoners kunnen niet alleen hun reguliere filmprogrammering veel beter afstemmen op de wensen van hun lokale publiek – zeker als ook de catalogi van dis-

tributeurs (en producenten) gedigitaliseerd zijn en oudere films dus op elk gewenst moment beschikbaar zijn – maar ze kunnen dankzij de digitale apparatuur ook heel andere beeldproducten vertonen en daarmee andere publieksgroepen bereiken dan hun reguliere filmbezoekers. Nieuwe allianties worden mogelijk, bijvoorbeeld met lokale omroepen of met andere kunst- en cultuurgezelschappen, die met livevertoningen op groot scherm van hun opera- of theatervoorstellingen veel meer publiek kunnen bereiken dan het selecte gezelschap dat in de opera- of theaterzalen past. Film programmeren wordt zo een ander vak, waarbij niet langer het schaarse film-aanbod maar het inspelen op de wensen van het lokale publiek het startpunt zal vormen. Omgekeerd kunnen, zeker als op termijn de apparatuur goedkoper wordt, ook andere instellingen dan reguliere bioscopen en filmtheaters films vertonen (zoals scholen, buurthuizen, musea, etc.). Hoewel de trend zal doorzetten dat de bioscoop- of filmtheatervertoning een steeds kleiner deel bepaalt van de opbrengst van een film – en het belang ervan in de geldstroom op termijn marginaler zal worden – behoudt de vertoning op groot scherm haar waarde: economisch, vanwege haar etalagefunctie, en cultureel, vanwege de collectieve ervaring van filmvertoning op groot doek of in een theatrale setting. Investeren in de digitalisering van bioscopen en filmtheaters is dan ook noodzakelijk. Daarvoor worden ad hoc al verschillende initiatieven ondernomen. Omdat deze echter een solide verantwoording ontberen, is op zeer korte termijn macro-economisch onderzoek nodig naar de toekomstige infrastructuur en bijpassende nieuwe investerings- en exploitatiemodellen.

Financiering

Aan de bestaande ketenstructuur liggen duidelijke businessmodellen ten grondslag. Hoe de financiering van films eruit ziet als de onderlinge verhoudingen binnen de keten gaan schuiven is nog onduidelijk. Dankzij het internet kunnen heel veel films die in het klassieke systeem nauwelijks recht van bestaan hadden, omdat het geen hits waren of hun publiek geografisch niet geconcentreerd genoeg was, nu een (niche)markt vinden. Maar hoe financiert je een film als je deze via het internet wil uitbrengen? Hoe maak je als producent (of maker) in de wereld van de long tail de catalogus te gelde die je hebt opgebouwd? En hoe zit het in dat geval met auteursrechten? Discussiepunten te over die vra-

⁹ In Nederland zijn overigens nog maar 13 bioscopschermen beschikbaar voor digitale projectie. In de filmtheaters ligt dat aantal hoger, maar het betreft hier projectieapparatuur van mindere kwaliteit.

gen om de ontwikkeling van alternatieve businessmodellen, die niet de gevestigde belangen maar het belang van het publiek vooropstellen.

Implicaties voor beleid en aanbevelingen

Met de in maart vorig jaar uitgebrachte *Filmbrief* heeft het kabinet opdracht gegeven tot een aantal relevante wijzigingen in het beleid van met name het Nederlands Fonds voor de Film. De *Filmbrief* was echter sterk op het hier en nu gericht en dan in het bijzonder op het hier en nu van het speelfilmbeleid en nam niet de toekomstige ontwikkelingen in ogenschouw, die, zoals hierboven geschetst, aard en aanzien van het medium ingrijpend zullen veranderen. Behalve op lopende en nog niet afgeronde kwesties bijvoorbeeld met betrekking tot de documentaire, de kindersfilm, de publieke omroep en de kwestie van de autonome kostenstijgingen bij de rijksgesubsidieerde (film)instellingen zou de agenda voor het filmbeleid voor de komende tijd dan ook met name gericht moeten zijn op die ingrijpende ontwikkelingen. Het is in de eerste plaats aan de sector zelf om adequaat in te spelen op de uitdagingen en kansen die de digitalisering biedt en te voorkomen dat film als culturele discipline gemarginaliseerd raakt. Dat vraagt van de sector om een grote mate van flexibiliteit en de bereidheid om samen te werken en te investeren in vernieuwing. Het is aan de rijksoverheid om het veranderingsproces te stimuleren en te faciliteren, en waar nodig de belemmeringen ervoor weg te nemen. Daartoe zou zij moeten inzetten op participatie, vernieuwing, ondersteuning en ontschotting.

Participatie en afname

De grote belofte van de technologische ontwikkelingen in een gemedialiseerde samenleving ligt in het versterken van de participatie van burgers in cultuur en kunst. Dat geldt ook voor film, waar, zoals aangegeven, digitalisering een enorme verruiming impliceert van de mogelijkheden om ontmoetingen tot stand te brengen tussen film en kijker. Om die belofte ook in te lossen, zal het filmbeleid zich in de komende jaren moeten richten op de inzet van specifieke instrumenten om de participatie, afname en versterking van het filmklimaat te ondersteunen. De Raad doet de rijksoverheid daartoe verschillende aanbevelingen, waarvan de eerste van algemene aard is en de overige specifiek op film betrekking hebben:

Het opzetten van een *rijksbreed innovatieprogramma* waarin ook plaats is voor niet-technologische innovatie bijvoorbeeld met betrekking tot publieksparticipatie. (Zie voor verdere toelichting het hoofdstuk Innovatie in de Agenda Cultuurbeleid.) In het kader van de versterking van het kunst- en cultuuronderwijs veel meer nadruk leggen dan nu gebeurt op *film- en media-educatie* (in de curricula van zowel scholen als docentenopleidingen). De dominantie en diversiteit van bewegende beelden in de huidige samenleving vraagt om visuele geletterdheid. Om de werking en betekenis van beelden te begrijpen en om er zelf in en mee te kunnen communiceren, is het zaak dat kinderen (film)beelden leren lezen zoals ze dat met woorden doen.

Investeren in *distributie en vertoning*. Digitalisering biedt grote kansen voor het bereiken van meer en ander publiek, met een aanbod dat diverser kan zijn dan ooit tevoren. Behalve dat dit een zaak is voor de sector zelf, ligt hier ook een ondersteunende en stimulerende taak voor de rijksoverheid. In het bijzonder gaat het dan om:

\ Het initiëren, op zeer korte termijn, van een macro-economisch onderzoek, in samenwerking met de sector, naar de toekomstige infrastructuur en bijpassende nieuwe investerings- en exploitatiemodellen voor de digitale distributie en vertoning. Op dit moment worden er verschillende initiatieven genomen, maar niet vanuit een breed perspectief en zonder een gedegen economische verantwoording. Door middel van onderzoek kan onderbouwd overzicht verkregen worden van en inzicht in de noodzakelijke (technologische) investeringen, de economische potentie (voor zowel de film- en media- als de communicatiesector) en de culturele effecten. Vanwege zijn bekabelingsgraad, zijn innovatief vermogen en het feit dat het een belangrijk internetknooppunt huisvest, bevindt Nederland zich in een unieke positie om een infrastructuur neer te zetten die Europese betekenis heeft. Het voorgestelde onderzoek, dat uitgevoerd dient te worden door een onafhankelijke derde en binnen een half jaar moet zijn afgerond, zal ook een belangrijke procesfunctie vervullen, omdat het verschillende partijen in de keten bijeenbrengt en aanzet op één lijn te komen over de verdeling van investeringen en opbrengsten.

\ Extra zorg voor de distributie van buitenlandse artistieke films. In een van beelden en audiovisuele media doordrenkte

10

Inventarisatie Provinciaal Filmbeleid, D. de Wit; arstudeerrapportage in opdracht van het Nederlands Fonds voor de Film; november 2006; Quick Scan Filmtheaters, Nederlands Fonds voor de Film; 2006.

11

Het gaat hier niet om de rubriek 'Onderzoek en Ontwikkeling' van het fonds, dat meer gericht is op het genre van de experimentele film, of om het Verbeeldingsproject dat in het verlengde daarvan ligt. Evenmin gaat het hier om de gelden die het fonds binnenkort (weer) ter beschikking heeft voor de zogenoemde Interregeling.

12

Samenwerking met het Stimuleringsfonds Nederlandse Culturele Omroepproducties, dat op dit terrein al veel initiatief heeft getoond, ligt hierbij overigens in de rede.

Overigens stelt de Raad voor, zie de Agenda Cultuurbeleid, om deze regeling te integreren in een apart budget voor nieuwe media dat buiten de bestaande fondsen wordt geplaatst.

wereld zonder grenzen, is diversiteit in het filmaanbod van groot cultureel belang. Om te garanderen dat het publiek ook commercieel kwetsbare maar artistiek interessante buitenlandse films kan zien, ondersteunt het rijk de uitbreng van die films deels via subsidie aan een tweetal distributeurs, deels via een zogenoemde uitbrengregeling waar elke distributeur een beroep op kan doen. Op termijn biedt digitalisering mogelijkheden voor het optimaliseren van het aanbod en het effectiever maken van de distributiemogelijkheden. Nu is, zoals onder stand van zaken is aangegeven, deze taak echter zeer kwetsbaar. Daarom is continuering van de huidige (dubbele) systematiek noodzakelijk, in ieder geval tot en met 2008 zo nodig met een tijdelijke verruiming van middelen als blijkt dat de distributie van artistieke internationale films op korte termijn in gevaar komt. Daarnaast is, mede naar aanleiding van de evaluatie van de uitbrengregeling, onderzoek naar of advies gewenst over de distributiefunctie en het meest effectieve stimuleringsbeleid in de periode vanaf 2009.

\ Meer aandacht, in convenanten met de andere overheden, voor film en filmvertoning in de regio. Uit onderzoek in regio's, steden en gemeenten is gebleken dat film bij verreweg de meeste lokale bestuurders en overheden geen prioriteit heeft.¹⁰ In het kader van cultureel burgerschap is het echter van belang dat mensen in de gelegenheid zijn om behalve commerciële films ook artistiek waardevolle films te zien. Filmvertoning zou dan ook, in de visie van de Raad, deel moeten uitmaken van de basisinfrastructuur van de regio. Nederland kent een fijnvertakt circuit van zo'n honderd grotere en kleinere filmtheaters. Dat moet niet alleen gekoesterd worden, regionale overheden kunnen ook een stimulerende rol spelen in de ontwikkeling en investering in de digitale toekomst. Digitalisering biedt immers kansen voor de regio, doordat theaters hun aanbod kunnen verbreden (en zo het internationale perspectief met het lokale verbinden) en hun publiek steeds beter en gericht bedienen (bijvoorbeeld met educatieve programma's, of door samenwerking met andere cultuursectoren). De regionale verantwoordelijkheid voor film zou onderdeel moeten zijn van de convenantsbesprekingen tussen rijk en andere overheden.

\ Uitbreiding van het budget voor incidentele filmfestivals, zoals neergelegd in een regeling bij het Nederlands Fonds voor de Film. Voor een levendig lokaal en regionaal filmklimaat en voor het verbre-

den van de cultuurparticipatie van mensen met een cultureel diverse achtergrond zijn filmfestivals een uiterst gewild, aantrekkelijk en effectief middel. Dat moge blijken uit het feit dat het aantal aanvragen bij de regeling van het fonds voor lokale en voor doelgroepfestivals nog aldoor stijgt. Het beschikbare budget is daarvoor al lang niet meer toereikend.

Vernieuwing en experiment

In het voorgaande is beschreven hoe de verschillende technologische en culturele ontwikkelingen de ontgrenzing van film mogelijk maken. Wil film zich opnieuw kunnen uitvinden, dan is het eveneens nodig om sterk in te zetten op het experimenteren met nieuwe (film)vormen en terreinen waarop filmmakers actief kunnen zijn. Om die kansen te creëren, stelt de Raad voor:

*Een apart budget toe te kennen aan het Nederlands Fonds voor de Film voor vernieuwing en experiment.*¹¹ Met dat geld, dat door een intendant beheerd zou kunnen worden die over de besteding ervan achteraf verantwoording aflegt, kan de vernieuwing nagestreefd worden van de traditionele filmvormen en de wijze waarop zij hun publiek bereiken, en kan samenwerking gestimuleerd worden met andere sectoren ook buiten de kunst- en cultuursfeer. Gezien de complexiteit en de breedte van de nagestreefde vernieuwing is het bestaande budget van het Nederlands Fonds voor de Film ontoereikend. Om de gewenste experimenten mogelijk te maken (zowel op het terrein van content als waar het de digitale distributie van alle soorten content betreft) is het bovendien wenselijk verschillende formele belemmeringen weg te nemen, zodat andere vormen van financiering en subsidiëring mogelijk zijn. Ook de bioscoopreis zou als dwingend criterium geschrapt moeten (kunnen) worden en succescriteria verruimd (zodanig dat niet alleen bioscoopbezoek en kijkcijfers de mate van succes bepalen, maar ook dvd-verkoop, video on demand, websitehits, etcetera.).¹²

Onderzoek naar de redenen voor de stagnatie van de animatiesectoren voorstellen voor een betere aansluiting van de animatiesector op de vraag naar meer en andersoortige geanimeerde content (televisie animatie, special effects, games e.d.). Voor zover deze stagnatie te maken heeft met scholingsmogelijkheden en instrumenten voor talentontwikkeling zal dit aspect worden

betrokken in het advies dat de Raad op verzoek van het ministerie van OCW in voorbereiding heeft over talentontwikkeling in de filmsector.

Ondersteuning en versterking filmklimaat

De technologische ontwikkelingen bieden bij uitstek mogelijkheden het filmklimaat te versterken en nieuwe horizons te ontdekken voor de wisselwerking tussen publiek en filmsector. In het toekomstbestendig maken van het filmveld en de filmcultuur is een sectorinstituut voor de film onontbeerlijk. Juist in een tijd waarin digitalisering en medialisering zo nadrukkelijk om een reactie vragen, is er grote behoefte aan een instelling die de sector kan schragen en stimuleren. Een instelling, die sectorbreed onderzoek kan (laten) uitvoeren, discussies en kennisuitwisseling initieert niet alleen binnen of met de sector, maar ook, of zelfs juist, met partijen daarbuiten en zich sterk maakt voor internationalisering. Doordat de instelling versterking van het filmklimaat als opdracht heeft, zet ze daarnaast sterk in op educatie en het ontwikkelen van nieuwe vormen van participatie. De Raad vindt het dan ook essentieel dat de rijks-overheid de grootste prioriteit geeft aan:

De totstandkoming van het sectorinstituut Film. Snelle actie van de rijksoverheid is gewenst, wil het sectorinstituut er zijn voor het subsidieplan 2009-2012 aanbreekt. Bij de totstandkoming van het nationaal instituut voor de film dient, de Raad wijst er nogmaals op, te worden uitgegaan van functies en niet van instellingen. Bovendien dient voldoende financiering beschikbaar te zijn, opdat het instituut zijn brede opdracht kan realiseren.

Ontschotting

Omdat de grenzen tussen de verschillende audiovisuele vormen steeds smaller worden, en in het bijzonder die tussen film en media, geeft de Raad tot slot de overheid in overweging om zowel op bestuurlijk als op financieel en praktisch terrein de scheiding op te heffen tussen film en media. Daarbij zij ook verwezen naar het Raadsadvies *De publieke omroep voorbij*¹³ waarin de totstandkoming van een publiek mediafonds werd bepleit waarin alle bestaande media- en filmfondsen zouden opgaan.

Basisinfrastructuur

Uitgaande van de drie functiecategorieën die in *Verschil Maken* zijn geïdentificeerd

als functies waarvoor het rijk financiële verantwoordelijkheid draagt, wordt de basisinfrastructuur in de filmsector gevormd door de functies ondersteuning, en opleiding en ontwikkeling. Vanzelfsprekend is ook de ondersteuning van productie een functie die tot de infrastructuur van de sector behoort, maar deze functie is ondergebracht bij het Nederlands Fonds voor de Film.

Ondersteuning

Een gedetailleerde omschrijving van de ondersteuningsstructuur in de filmsector is te vinden in de adviezen *Schets ondersteuningsstructuur cultuursector* (januari 2005) en *Spiegel van de cultuur. Advies Cultuurnota 2005-2008* (juni 2005). Daarin zijn de volgende ondersteunende functies beschreven die zouden moeten worden belegd in een sectorinstituut Film: (inter)nationale vertegenwoordiging en promotie; educatie, informatie en reflectie; documentatie en archivering; afstemming en coördinatie. Ook al heeft de voormalige staatssecretaris voor Cultuur en Media het advies om te komen tot een dergelijk sectorinstituut tot tweemaal toe onderschreven, het beoogde instituut is tot op heden nog niet tot stand gekomen. De desbetreffende ondersteunende functies worden nu deels wel, deels niet en deels overlappend uitgevoerd door verschillende instellingen in de filmsector. Bundeling van deze versnipperde taken in een sectorinstituut is een noodzakelijke voorwaarde voor verdere ontwikkeling van de sector. De instellingen die de in het kader van genoemde adviezen beschreven functies (gedeeltelijk) vervullen, zijn het Filmmuseum, Holland Film, het Nederlands Instituut voor Animatiefilm (NIAf), De Filmbank, het Nederlands Instituut voor Filmeducatie (NIF) en de Europese Stichting Joris Ivens. Daarnaast zijn ook enkele taken van het Nederlands Fonds voor de Film aangemerkt als taken die bij het sectorinstituut zouden thuishoren. Reflectie en informatie, nu ten dele belegd bij twee tijdschriften (Skrien en de Filmkrant), zijn belangrijke taken van het toekomstig sectorinstituut. Daarnaast zou er een budget bij het Nederlands Fonds voor de Film beschikbaar moeten zijn voor meerjarige (programma)subsidies op dit terrein. Ontwikkelingen rond het sectorinstituut moeten uitwijzen waar de tijdschriften in kwestie in de volgende subsidieplanperiode een verzoek kunnen indienen voor meerjarige subsidie.

Opleiding en ontwikkeling

Opleiding en talentontwikkeling, voor zover het niet het reguliere kunstvakonderwijs betreft, behoren ontegenzeggelijk tot de culturele basisinfrastructuur. Momenteel worden die functies vervuld door het Nederlands Instituut voor Animatiefilm en het Binger Filmlab, en in zekere zin door de intendanten van het Nederlands Fonds voor de Film. Op verzoek van het ministerie zal de Raad zich in een apart advies nog nader uitspreken over (opleiding en) talentontwikkeling in de filmsector.

In navolging van de Junibrief¹⁴ ziet de Raad ook filmfestivals die zowel een publieksvoorziening vormen als een internationale referentie zijn voor de vakdiscipline als onderdeel van de ontwikkelingsfunctie in de basisinfrastructuur. Deze festivals zijn een platform, voedingsbodem en presentatieplaats voor nationaal en internationaal talent en vervullen een centrale functie in het Nederlandse filmklimaat. In de basisinfrastructuur dient één festival te zijn opgenomen voor elk van de volgende genres: Nederlandse film, onafhankelijke artistieke film, documentaire, animatie en cross-overs, kinderfilm en fantastische film. Op dit moment worden daarvoor via de Cultuurnota het Nederlands Filmfestival gesubsidieerd (dat ook belangrijke ondersteunende functies vervult voor de sector en tevens een belangrijke internationale component heeft), het International Film Festival Rotterdam, het International Documentary Filmfestival Amsterdam, het Holland Animation Film Festival, Cinekid en het Amsterdam Fantastic Film Festival. Overige festivals kunnen een beroep doen op de 'Regeling incidentele filmfestivals, filmmanifestaties en investeringen in filmtheaters' bij het Nederlands Fonds voor de Film. Daarvan zou het budget naar de mening van de Raad aanzienlijk verhoogd moeten worden (zie de aanbeveling daarover in de Agenda Film). Te overwegen valt bovendien het Nederlands Fonds voor de Film in staat te stellen een aantal van die festivals meerjarig te subsidiëren een mogelijkheid die nu niet bestaat.

De Raad merkt, specifiek voor de filmsector, onder de noemer ontwikkeling, ook distributie aan. Distributie maakt onlosmakelijk deel uit van de filmketen, en rijkssteun voor die functie is onontbeerlijk om te garanderen dat het publiek kennis kan nemen van een divers en kwalitatief hoogstaand cinematografisch aanbod. Daarbij gaat het niet alleen om fictiefilms, maar ook om documentaires, animatie- en experimentele

films, en niet alleen om Nederlandse maar tevens om buitenlandse films. Omdat met name op het vlak van distributie en vertoning de komende jaren veel zal veranderen zullen nieuwe vormen ontwikkeld moeten worden waarin die distributie en vertoning kunnen plaatsvinden en zal er veel geëxperimenteerd moeten worden.

De distributiefunctie wordt momenteel op verschillende manieren ondersteund: door structurele rijkssubsidie aan twee distributeurs, gespecialiseerd in kwetsbare films (Cinemien en Contact Film), en door een zogenoemde 'uitbrengregeling' van het Nederlands Fonds voor de Film waarvoor elke distributeur die een kwetsbare internationale film wil uitbrengen een aanvraag kan indienen. Tevens ondersteunt het rijk indirect (via en op initiatief van het fonds) Cinema Delicatessen, een distributeur gespecialiseerd in digitale uitbreng van kleinere Nederlandse documentaires en speelfilms. Zoals aangegeven in de Agenda Film zou nog dit jaar onderzocht moeten worden, mede naar aanleiding van de evaluatie van de uitbrengregeling, wat de meest effectieve wijze is om de distributiefunctie via rijksondersteuning gestalte te geven, vooral in het licht van de ingrijpende vernieuwingen die zich op dit gebied aandienen.

Geen van de genoemde functies (en instellingen die ze momenteel uitvoeren) komt in aanmerking voor langlopende subsidiëring en visitatie, met uitzondering van het Filmmuseum, dat net als andere musea die grotendeels door het rijk gefinancierd worden, een langjarig subsidieperspectief zou kunnen krijgen. Overigens zou het Filmmuseum in de visie van de Raad opgaan in, dan wel zeer nauw verbonden moeten zijn met het sectorinstituut Film, dat te zijner tijd eveneens een langjarig subsidieperspectief krijgt.

intercultureel cultuurbeleid

Het bevorderen van de diversiteit in kunst en cultuur gaat alle sectoren aan. Professionalisering van instellingen en organisaties op het gebied van talentontwikkeling, voorlichting en documentatie, deskundigheidsbevordering en bevordering van samenwerkingsverbanden die bijdragen aan culturele diversiteit: al deze aspecten verdienen permanent aandacht. Vanuit die opvatting benoemde de Raad culturele diversiteit in de *Schets ondersteuningsstructuur cultuursector* (2005) reeds als een besteltaak.

Ondersteuning en ontwikkeling

Sectorinstituten, koepelorganisaties en fondsen die deel uitmaken van de basisinfrastructuur die in dit advies wordt beschreven, moeten de bevordering van culturele diversiteit integreren in hun missie en hun praktijk. Ondersteunende en ontwikkelende taken gaan hierbij vaak hand in hand. Vanuit het perspectief van culturele diversiteit heeft de ontwikkelingsfunctie vooral betekenis voor het creëren van mogelijkheden voor talentontwikkeling in de genres waarvan het ontstaan nauw verbonden is met de toegenomen diversiteit van de Nederlandse bevolking. De opkomst van nieuw idioom en nieuwe artistieke vormen, vooral onder jonge kunstenaars, biedt een mogelijkheid tot dynamisering van de kunstpraktijk die het verdient om in de basisinfrastructuur van diverse sectoren geïncorporeerd te worden. In de beschrijving van die basisinfrastructuur per sector worden hiertoe voorstellen gedaan. Daarnaast moet er ruimte zijn voor een beperkt aantal sectoroverstijgende instellingen die zich toeleggen op theorievorming en debat, op bemiddeling tussen talent en culturele instellingen, op bevordering van interculturele programmering en van diversiteit bij personeel, en op het besturen van culturele instellingen. Momenteel zijn Atana, Netwerk CS en InterArt hierin actief. Aparte aandacht verdient de begeleiding van vluchtelingen-kunstenaars, een rol die nu wordt vervuld door AIDA Nederland.

Op het terrein van het erfgoed ligt er een taak voor de rijksoverheid met betrekking tot het ondersteunen van instellingen die zich richten op acquisitie en ontsluiting van collectiemateriaal dat vanuit het perspectief van een zich cultureel divers ontwikkelende samenleving relevant is, zoals het immaterieel erfgoed van nieuwe Nederlanders. Imagine IC vervult hier een ontwikkelende rol.

Instellingen die primair een maatschappelijke functie hebben en die hieraan onder meer via kunst en cultuur vorm geven, worden niet tot de basisinfrastructuur gerekend.

Ten slotte: van instellingen die een plaats krijgen in de basisinfrastructuur mag worden verwacht dat zij een visie ontwikkelen op het perspectief van culturele diversiteit. In de diverse sectorbijdragen wordt hier aandacht aan besteed.

internationaal cultuurbeleid

In zijn advies over de ondersteuningsstructuur (2005) heeft de Raad reeds aangegeven dat taken met betrekking tot internationalisering vooral in de sfeer van de ondersteuning liggen. Het gaat dan om:

- \ ontwikkeling en exploitatie van een kennis- en expertisecentrum: voorlichting, documentatie en deskundigheidsbevordering;
- \ benchmarking en monitoring van internationale trends;
- \ scharnierpunt tussen individuele instellingen en netwerken;
- \ organisatie van internationale bezoekersprogramma;
- \ collectieve promotie van de sector;
- \ deelname aan statelijke manifestaties.

Het uitvoeren van deze taken valt toe aan de fondsen, koepelorganisaties en sectorinstituten. Zij maken deel uit van de basisinfrastructuur. De Raad rekent tot deze taken ook de documentatie en presentatie van de kunst en cultuur der Lage Landen. Die worden nu uitgevoerd door de Stichting Ons Erfdeel, die hiervoor wordt gesubsidieerd door de Nederlandse en Vlaamse overheid.

De uitvoering van het internationaal cultuurbeleid is inmiddels in verregaande mate verzelfstandigd. Dat geldt zeker voor het praktische internationaal cultuurbeleid, maar ook steeds meer voor de strategische component. Naast de fondsen, sectorinstituten en koepelorganisaties speelt de Stichting Internationale Culturele Activiteiten (SICA) een steeds prominentere rol, als sub- dan wel bovensectorale regelkamer, maar ook als aanjager van reflectie op en debat over de kansen en bedreigingen van internationalisering. Haar activiteiten hebben ertoe bijgedragen dat er in het culturele veld en bij beleidsmakers meer aandacht is gekomen voor internationalisering. De Raad vindt dat onderzocht moet worden of de positie van de SICA in de toekomst meer in lijn kan worden gebracht met de rol die ze als uitvoerder van het rijksbeleid voor internationale culturele uitwisseling en samenwerking vervult. Als referentiekader zou daarbij de positie van rijksdiensten, fondsen of sectorinstituten kunnen gelden.

Zolang het proces van Europese eenwording voortgaat, zal er reflectie nodig zijn op de vraag welke positie kunst en cultuur bij dit proces innemen. Europese culturele netwerken zien het als hun taak de discussie hierover gaande te houden. Sectorinstituten, koepelinstanties, fondsen en SICA moeten in het kader van hun internationale taak nagaan hoe de ondersteuning van Europese culturele netwerken kan worden ingebed in hun beleid.

Op relevante plaatsen in de wereld is een buitenpost nodig die als verbinding kan dienen tussen culturele instellingen in Nederland en het gebied rondom de betreffende post. Deze rol wordt nu vervuld door culturele afdelingen van de Nederlandse ambassades en consulaten en door Nederlandse culturele instituten. Zij maken geen deel uit van de basisinfrastructuur cultuur. Voor ambassades en consulaten ligt dat voor de hand: zij vallen onder de overheidsorganisatie. Maar culturele instituten

zijn autonome instellingen die als kerntaak hebben vorm te geven aan de uitvoering van het internationaal cultuurbeleid. In het kader van de formulering van een basisinfrastructuur verdient het overweging op termijn te bekijken of zij daar ook deel van zouden moeten uitmaken, als onderdeel in het netwerk van fondsen, sectorinstituten en een coördinerende instelling voor internationale betrekkingen.

Ten slotte: van instellingen die een plaats krijgen in de basisinfrastructuur mag worden verwacht dat zij een visie ontwikkelen op het belang van hun activiteiten op het gebied van internationalisering. Voor de uitwerking zij verwezen naar de diverse sectorbijdragen.

letteren

De boekenbranche, die alle boeken omvat, van roman tot tuinboek, van schoolboek tot encyclopedie, is een sprekend voorbeeld van creatieve industrie. Boeken worden als economisch goed verhandeld, en productie, distributie en promotie in de letteren worden grotendeels door de markt gefinancierd. De overheid voert marktversterkend en marktaanvullend beleid om omstandigheden te bevorderen die gunstig zijn voor het behoud van pluriformiteit en brede beschikbaarheid van het boek in ons betrekkelijk kleine taalgebied. De overheid faciliteert en subsidieert activiteiten die de productie, de vertaling, de kwaliteit en de toegankelijkheid van de Nederlandstalige en Friestalige literatuur bevorderen. Daaronder vallen ook leesbevorderingsbeleid, bibliotheekbeleid, en juridische, economische en financiële maatregelen.

In juni 2006 stuurde staatssecretaris Van der Laan haar langverwachte Lette-renbrief naar de Tweede Kamer. Deze spitste zich toe op drie onderwerpen: de vaste boekenprijs, leesbevordering en culturele diversiteit. De Raad is het eens met de opmerking in de Letterenbrief dat het in de letteren relatief goed gaat. Maar de bijdrage van de rijksoverheid aan de sector letteren acht de Raad te bescheiden¹, vooral gezien het feit dat het veld de laatste jaren danig is ‘opgeschud’ onder invloed van digitalisering, concernvorming, toenemend rendementsdenken, grote veranderingen in het onderwijs en veranderingen in de leescultuur. Dat biedt grote kansen, maar kent ook stevige gevaren.

² Raad voor Cultuur, Cultuur, meer dan ooit. Vooradvies Cultuur-nota 2005-2008. April 2003.

³ Manifest De uitdaging van de literatuur (zie www.kvb.nl). November 2006.

In de Sectoranalyse Letteren 2005-2008² is geconstateerd dat er een goed evenwicht bestond tussen de marktwerking en de genoemde culturele doelen. Het meest basale uitgangspunt voor de Raad was en is nog steeds: de beschikbaarheid van zo veel mogelijk boeken en informatie over boeken en literaire teksten op zo veel mogelijk plaatsen voor zo veel mogelijk mensen. Daarbij ligt het accent op een kwalitatief hoogwaardig en pluriform aanbod en op de versterking van de positie van het literair-culturele boek. De Raad heeft aan ‘beschikbaarheid voor zo veel mogelijk mensen’ een tweeledige betekenis gegeven: het gaat er niet alleen om dat mensen boeken kunnen kopen of lenen, maar ook dat ze in staat zijn literaire vermogens te ontwikkelen. Inmiddels wil de Raad dat nader specificeren: een creatieve, slagvaardige maatschappij heeft recht op een diepgaande

literaire competentie. Met dat doel voor ogen dient een duidelijke cultuurpolitiek te worden gevoerd. Tekenend is ook de oproep tot meer visionaire en financiële betrokkenheid van de politiek en tot extra investeringen, afkomstig van het Boekenoverleg, waarin commerciële en niet-commerciële organisaties en instellingen uit de letterensector vertegenwoordigd zijn.³

Ontwikkelingen, kansen en bedreigingen

Veranderende leescultuur

De Nederlandse maatschappij medialiseert snel en ingrijpend, waardoor teksten een andere status hebben gekregen en anders worden gelezen. Tekst, geluid en beeld komen in combinatie voor en lezers maken gebruik van meerdere media tegelijk. De tijd die aan lezen wordt besteed neemt volgens het vrijetijdsbe-

- 4 Raad voor Cultuur, Van zwarte lijnen en witte tussenruimte tot vaste klinkende, zinvolle werkelijkheid. Advies over het belang van het culturele lezen en leesbevordering. Januari 2005.
- 5 "Literatuur vormt onze analytische, cultuurhistorische, intermediale, stilistische, sensorische en filosofische kennis." Frans-Willem Korsten in: Leescultuur onder vuur. Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, 2006.
- 6 Raad voor Cultuur, Mediawijsheid. De ontwikkeling van nieuw burgerschap. Juli 2005.
- 7 Ronald Soetaert, De cultuur van het Lezen, Nederlandse Taalunie, 2006.
- 8 Aan de Nederlandse universiteiten wordt het belang van literatuur voor verbeelding, vormgeving en ethiek in deze zin onderkend. De meeste medische faculteiten kennen een vakgroep medische ethiek, en ook juristen doen onderzoek naar de verhouding tussen literatuur en ethiek.

stedingsonderzoek van het SCP af. Voor het lezen van boeken zijn echter andere tijdsbestedingen in de plaats gekomen, die de zogeheten 'ontlezing' compenseren. Aan universiteiten vindt onderzoek naar lezen en leesgedrag plaats, en ook de boekenbranche doet onderzoek naar koop-, leen- en leesgedrag. Maar de huidige veranderingen zijn nog lang niet uitgekristalliseerd en vragen om diepgaand wetenschappelijk onderzoek naar de aard en de vormen van het nieuwe lezen.

In zijn advies Leesbevordering uit 2005 ⁴ heeft de Raad nadrukkelijk aangekaart dat vaardigheid in het lezen van literaire teksten een voorwaarde is om verschillende soorten media te lezen. Wie weet hoe een literaire tekst is georganiseerd, gemodelleerd en opgebouwd, en welke vertelstrategieën er zijn gebruikt, kan beter, diepgaander en grondiger teksten lezen in andere media. ⁵ De betekenis en het belang van deze intermediale kennis, de mate waarin literatuur en andere media vergelijkbaar zijn, zal met name in het onderwijs bijgebracht moeten worden – de Raad betoogde dat ook in zijn recente advies Mediawijsheid. ⁶ Op dit moment laat de training van Nederlanders – qua leesvaardigheid en literair gezien – evenwel sterk te wensen over. Zoals Ronald Soetaert het stelt: "Ook de nieuwe media moeten 'gelezen' worden. De democratie heeft behoefte aan kritische burgers en daarom aan competente en kritische lezers. Het belang van lezen is evident voor mediageletterdheid." ⁷

Literatuur is ook een vorm van denken, van filosoferen, van kritiek uiten, van vooruitkijken en van zich het onmogelijke voorstellen. Goede romans laten de concrete werkelijkheid zien zoals zij is of zou kunnen zijn: situatie, intersubjectief, complex en ambigu. Literatuur heeft in haar verschillende verschijningen – van poëzie tot essay, en van romans tot (officiële en officieuze) geschiedschrijving – vorm gegeven aan samenlevingen. Op individueel niveau biedt literatuur troost, verwerking, intellectuele ontwikkeling, vermaak, mondigheid en een betere taalbeheersing. Literatuur vormt en verfijnt het denken en sociaal handelen. ⁸ Door de vormende kracht van de verbeelding en door de ontmanteling van pasklare antwoorden, clichés en dogma's, biedt literatuur kennis van stijl en perspectieven die voor het leven en het culturele burgerschap in de huidige veelzijdige en veelkleurige maatschappij van grote waarde is. Meer aandacht voor literaire competentie als maatschappelijk ideaal is daarom van belang. Goed literatuuronderwijs vormt hiervoor de basis. De Raad herhaalt in deze agenda zijn pleidooi voor versterking van het literatuuronderwijs uit het advies Leesbevordering 2005.

Veranderingen in markt en auteurschap

Onder invloed van digitalisering, technologische vernieuwingen en economische ontwikkelingen als concernvorming doen zich in de boekenmarkt veranderingen voor in de diversiteit van aanbod, afname en distributie. De rol van de auteur is mede daardoor ook aan verandering onderhevig.

Een kleine groep bestsellers neemt een steeds groter deel van de omzet voor zijn rekening. De vijftien procent bestverkochte boeken maakt vijftientachtig procent van de omzet uit. Daarbij komt dat een groot deel van de bestsellers typische mass-market-titels zijn. Het literaire boek bereikt het grote publiek moeilijker. Deze ontwikkelingen hebben er in het boekenbedrijf toe geleid dat uitgeverijen en boekhandels meer tegenover elkaar zijn komen te staan. De boekhandels en met name de grote inkoopcombinaties ontwikkelen meer macht in relatie tot de uitgeverijen.

Mede onder invloed van concernvorming neemt het rendementsdenken toe, wat ten koste gaat van de zogenoemde interne subsidiëring, van literair-inhoudelijke redactionele begeleiding van auteurs, en van het uitgeven van auteurs met een klein lezerspubliek. De redacteuren richten hun werkzaamheden meer op de marketingtechnische begeleiding van auteurs ('auteursmarketing') dan op de literair-inhoudelijke begeleiding van hun werk. Een positieve uitzondering in dit verband is dat de Universiteit van Amsterdam sinds enkele jaren een opleiding voor literaire redacteuren heeft.

Ondersteuning van auteurs is van groot belang voor de ontwikkeling van de letteren, want pluriformiteit en diversiteit staan door veranderingen in de markt onder druk. De letterenfondsen vervullen hierbij zichtbaar een belangrijke marktcorrigerende rol. Daarnaast blijft de culturele taak van de uitgeverijen – investeren in experiment en vernieuwing en in het vinden van publiek, ook voor moeilijkere literatuur – belangrijk. Het gaat om de balans tussen de begeleiding van de auteurs bij het schrijven van een goed boek en de begeleiding van dat boek naar het (potentiële) publiek.

Digitalisering en technologische ontwikkelingen hebben de boekenbranche in een veranderingsproces gebracht waarvan het einde nog niet in zicht is. Ze hebben bestaande afspraken en werkwijzen minder vanzelfsprekend gemaakt. Ze bieden echter ook volop kansen voor grotere diversiteit in productie, distributie en afname. Digitale productie maakt een nieuwe, goedkope manier van publiceren en distribueren mogelijk. Hoewel het 'traditionele' uitgeven vooralsnog de overhand lijkt te hebben, is er een toename zichtbaar van succesvolle kleine en onafhan-

9	Stacey Perman, <i>Small Publishers Book Big Rewards</i> , Business Week, 2 mei 2006.
10	Onlangs berichtte de Britse krant <i>The Guardian</i> dat begin 2007 in Amerika een printing-on-demand-machine wordt geïntroduceerd met 2,5 miljoen boeken in zijn geheugen, die in minder dan zeven minuten een boek kan drukken en binden, tot 550 pagina's, en in elke taal. (Bron: Boekblad Nieuwsbrief, 3 januari 2007.)
11	Een directe reactiemogelijkheid op een website als Poëziesrapport (http://poezierapport.blogspot.com) heeft een ander effect op de lezer/dichter dan de beperkte ruimte voor een ingezonden brief in de boekenbijlage van de dagbladen.
12	Een soortgelijke ontwikkeling is gaande in de muziekverkoop (vgl. Gijbert Kramer, <i>Culturele pleisterplaatsen. Platenzaken op zoek naar bestaansrecht</i> . De Volkskracht, 30-11-2007). Een vershail is natuurlijk wel dat muziek, in tegenstelling tot het beperkte Nederlandse taalgebied, veel minder aan grenzen gebonden is.
13	Chris Anderson, <i>The Long Tail. Waarom we in de toekomst minder verkopen van meer</i> . Amsterdam, 2006
14	Mediawijsheid is "het geheel van kennis, vaardigheden en mentaliteit, waarmee burgers zich bewust, kritisch en actief kunnen verhouden met een ingewikkelde, veranderlijke en fundamenteel gemediatiseerde wereld." (Raad voor Cultuur, advies Mediawijsheid , 2005)

kelijke (internet)uitgevers en uitgeven in eigen beheer.⁹ Het besef dat de uitgeverij de sterke rol bij het uitbaten van de exploitatierechten van haar fonds moet kunnen behouden of misschien zelfs moet kunnen versterken, dringt langzaam maar zeker door, en inmiddels mengen ook 'traditionele' uitgeverijen zich in de slag op het internet. Diverse uitgeverijen experimenteren met 'printing on demand', elektronische boeken en multimediapresentaties.¹⁰

Ogenschijnlijk bedreigt de digitalisering de klassieke vorm van de papieren literatuur, maar feitelijk biedt deze ontwikkeling vooral nieuwe mogelijkheden voor schrijvers en lezers om verhalen, gedichten en essays te maken en te ervaren. Tot nu toe bepaalde vooral de kritische toets van de uitgeverij wat als literatuur werd ervaren. Dit geldt duidelijk minder voor digitale publicatieplatforms als internettijdschriften en weblogs, die een bron van literair talent zijn. De mogelijkheid voor publiek om direct te reageren op wat men leest, verandert bovendien de ervaring van tekst.¹¹ Door digitalisering wordt het onderscheid tussen professionele makers en amateurs kleiner.

Het internet heeft niet alleen de opkomst van bijvoorbeeld specialistische reis- en poëziesites mogelijk gemaakt, maar ook die van goed geoutilleerde boekhandels, websites als Amazon.com en Bol.com en tweedehandsboekensites, die andere en moeilijker regulier verkrijgbare titels bieden dan een traditionele boekhandel. Er lijkt een ontwikkeling gaande naar vier types boekhandels naast de zogenoemde branchevreemde verkooppunten als supermarkten: de op service gerichte algemene boekhandel (kleiner contingent, aanvulling op internetboekhandel), megastores, internetboekhandels en specialisten.¹² Daardoor lijken er veel mogelijkheden te bestaan voor diversiteit in het aanbod.¹³ Een voorwaarde daarbij is wel dat het publiek mediawijs en competent genoeg is om te vinden wat het zoekt.¹⁴

Dat geldt ook voor diensten en collecties van bibliotheken. Door gebruik te maken van de mogelijkheden die het internet biedt, moeten uitgevers, boekhandels en bibliotheken de komende jaren nieuwe vormen onderzoeken van productie en distributie, en nieuwe mogelijkheden om zich te manifesteren. De Raad is van mening dat de overheid samen met de betreffende sectoren onderzoek zou moeten doen naar de voorwaarden (inclusief bijpassende nieuwe investerings- en exploitatiemodellen) en mogelijkheden voor een hoogwaardige, brede informatie-infrastructuur die iedereen vrij en betaalbaar toegang verschaft tot alle bronnen van informatie en cultuur.¹⁵ Bibliotheken hebben hierbij een belangrijke bemiddelende rol.

Wat de auteurs zelf aangaat: steeds meer schrijvers zijn zelfstandige ondernemers – of zouden dat meer mogen worden. Er zijn uiteraard periodes waarin in betrekkelijke rust het scheppende werk centraal staat, maar daarnaast verwerven auteurs steeds meer inkomsten uit lezingen, optredens en werken in opdracht. De context waarin zij binnen het gesubsidieerde circuit moeten opereren past daar echter nog niet altijd bij. Gewenst is een grotere diversiteit, waarbij de letterenfondsen en ondersteunende instellingen fungeren als ondersteuners en begeleiders van het ondernemerschap van auteurs, door meer projectmatig te subsidiëren en auteurs meer mogelijkheden te bieden elders financiering te vinden.

De Raad benadrukt daarbij het belang van economische, sociale en fiscale randvoorwaarden voor ondernemerschap en een bloeiende literaire economie. De vaste boekenprijs, het lage btw-tarief voor boeken en modelcontracten zijn voorwaarden die het mogelijk maken dat de letterensector voor 95% op eigen benen staat en zich heeft kunnen ontwikkelen tot een belangrijke speler in de creatieve industrie. Zij halen de scherpe kanten van de marktwerking af, wat pluriformiteit en diversiteit bevordert. Standaardcontracten garanderen voor auteurs en vertalers een buffer om serieus hun beroep uit te oefenen. Het is dan ook verontrustend dat de Nederlandse Mededingingsautoriteit (NMa) recent heeft aangegeven de economische mededingingswetgeving van toepassing te achten op standaardcontracten voor auteurs en vertalers. Hierdoor staan het economische aspect en de culturele verantwoordelijkheid onder spanning. In het buitenland zijn specifieke auteursrechtelijke oplossingen gevonden om voor standaardcontracten een culturele uitzondering te maken. Op die manier zouden de huidige, minimale honorariumafspraken voor auteurs en vertalers kunnen worden gehandhaafd. Wat het lage btw-tarief betreft: dit is ooit ingevoerd met het argument dat de overheid niet extra hoeft te verdienen aan de vrijheid van meningsuiting. Voornemens van een aantal politieke partijen om het btw-tarief te verhogen acht de Raad onbegrijpelijk. Het boek als merit goed verdient borging van de overheid wat toegankelijkheid, diversiteit en ontwikkeling betreft. Een verlaging van het btw-tarief voor boeken zou eerder het overwegen waard zijn. De zekerheid van de vaste boekenprijs vormt de economische grondslag voor een levendig stelsel van grote en kleine uitgeverijen, mega-boekhandels, buurtboekwinkels, ketenboekhandels en zelfstandige boekhandels, en voor de ontplooiing van genres en oeuvres. De markt van het Nederlandse en Friese boek is beperkt. Veel Europese landen beschouwen de vaste boekenprijs als onmisbaar instrument en zijn

- 15** Zie ook Agenda Cultuurbeleid en Agenda Bibliotheken.
- 16** In Frankrijk bestaat er inmiddels al meer dan 25 jaar een wet op de vaste boekenprijs. Vgl. Daniel Garcia, *Durable prix unique. Le 25e anniversaire de la Loi Lang*, Livres Hebdo No 653, 7 juli 2006.
- 17** De Raad heeft in 2003 twee positieve adviezen uitgebracht over de invoering van een dergelijke wet in Nederland.
- 18** Vergelijk ook Van A tot Z betrokken. Aanvalsplan. Laaggeletterdheid 2006-2010, dat het ministerie van OCW sinds 2005 inzet om laaggeletterdheid terug te dringen. In dit aanvalsplan is tevens een culturele component (leesbevordering) opgenomen.
- 19** Ze zijn onlangs onderschreven door het manifest De uitklippost van de literatuur, dat in november 2006 is uitgebracht. Daarin schetst het Boekenoverleg een coherente lijn van crèche tot wetenschapelijk onderwijs.
- 20** Deze verkenning bevat vijf aanbevelingen om de positie van kennis in het onderwijs te verbeteren: 1) zorg voor betere bewaking van het kennisniveau; 2) repareer kennis tekorten voor Nederlands en wiskunde; 3) verbeter de systematiek van het vaststellen en vastleggen van onderwijsinhouden; 4) stel onderwijsinhoud centraal, ook bij procesvernieuwing; 5) behoud en versterk het kennisniveau van leraren.
- 21** Advies Entoen.nu, Rapport van de commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon. Den Haag, oktober 2006.

ertoe overgegaan daar een wettelijke regeling voor te treffen.¹⁶ Sinds 1 januari 2005 is ook in Nederland de Wet op de vaste boekenprijs van kracht.¹⁷ In 2010 zal de wet geëvalueerd worden, hoewel het nog niet duidelijk is hoe dat zal gebeuren. De branche is vooralsnog positief over de werking van de wet.

Veranderingen in onderwijs en culturele competenties

Voor een vitale culturele sector zijn talentvolle producenten en makers van groot belang. Maar producenten en makers kunnen niet in een vacuüm opereren. Er is hier in de loop van enkele decennia een groot probleem gegroeid dat de creatieve slagkracht van de gehele culturele sector en daarmee de samenleving negatief beïnvloedt.¹⁸ Zowel op het gebied van het lezen zelf – van primaire taalontwikkeling – als op het gebied van literair lezen is het onderwijs sterk achteruitgegaan. Literaire competentie staat onder druk, en dit heeft zijn weerslag op de literaire cultuur.

In het advies Leesbevordering uit 2005 deed de Raad de volgende aanbevelingen: 1) aanzienlijke versterking van het literatuuronderwijs, met accenten op kennisverwerving én het leggen van een fundament voor belezendheid – dus meer nadruk op culturele ‘kernkennis’ en culturele en literaire leesmogelijkheden van scholieren; de Raad bepleitte het instellen van een culturele-kenniscanon; 2) versterking van de centrale rol van de Stichting Lezen als kenniscentrum voor literatuureducatie en als platform waar onderwijs, wetenschap en het culturele veld samenkomen; 3) versterking van de leesbevorderende rol van openbare bibliotheken, met een sterke coördinerende en stimulerende rol van de Vereniging van Openbare Bibliotheken (VOB) voor de bibliotheeksector; 4) aandacht voor wetenschappelijk onderzoek naar veranderingen in leesattitudes; 5) aanmoediging van de ‘markt’ (uitgeverij, boekhandel) om strategieën te ontwikkelen voor de ‘moeilijke’ delen van het potentiële lezerspubliek; 6) het stimuleren van een breed en aantrekkelijk media-aanbod, voornamelijk op televisie, van programma’s over literatuur en literaire cultuur.

Deze zes aanbevelingen zijn nog steeds relevant.¹⁹ Maar voor de verwerkelijking ervan zijn cultuurpolitieke keuzes nodig. De huidige maatschappij vereist naast een vaardigheid om snel en op flexibele wijze informatie te verzamelen, ook diepgaande vormen van kennis die een kritische en genuanceerde omgang met complexe talige informatie mogelijk maken. Onlangs heeft ook de Onderwijsraad hierop gewezen in zijn verkenning Versteving van kennis in het onderwijs (december 2006).²⁰ In cultuurpolitiek opzicht is het tevens belang-

rijk goed zicht te hebben op de financieel-economische situatie in het onderwijs. Deze hult zich vaak in een sluier van een ‘nieuwe didactiek’, maar komt neer op een andere schaalverdeling tussen docent en leerling. De docent kan als begeleider immers meer leerlingen begeleiden dan de klassikale docent. Of, zoals ook de Onderwijsraad benadrukte in de hierboven genoemde verkenning: “Het verhogen van de onderwijsnorm vereist wel intensivering van tijd en geld in het onderwijs.”

Goede lerarenopleidingen zijn onontbeerlijk voor de revitalisering van het onderwijs. De huidige opleidingen lijken hiervoor onvoldoende uitgerust. Ook hier geldt: het gebrek aan leesvaardigheid en literaire competentie is een groot probleem dat niet vanzelf zal verdwijnen. Er moet grootschalig en langdurig geïnvesteerd worden, en er moeten hogere eisen worden gesteld aan beroepsopleidingen en aan lees- en literatuuronderwijs. De commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon benadrukt dit eveneens in haar advies Entoen.nu²¹, en in het eerdergenoemde manifest van het Boekenoverleg wordt verzocht om een “delta-plan literatuuronderwijs”.

Ook de Raad dringt opnieuw aan op een renovatieplan voor het literatuuronderwijs. Er zijn financiële investeringen nodig, gericht op renovatie van het literatuuronderwijs en versterking van de innerlijke kracht van de literaire cultuur. Zoals duidelijk mag zijn: het betreft hier niet een nostalgische roep om terugkeer naar hoe het vroeger was, maar een pleidooi voor moderne versterking van het literatuuronderwijs, gerelateerd aan andere kunstvakken waarin geletterdheid ontwikkeld wordt. Dit versterkingsplan zal zowel gericht moeten zijn op lees- en literatuuronderwijs in het basis- en voortgezet onderwijs, als op hbo- en universitaire opleidingen, waarbij het opleiden van docenten cruciaal is. Er zal door alle betrokken partijen hard gewerkt moeten worden, maar de investeringen zullen zich terugverdienen. De Raad adviseert de minister op korte termijn een stuurgroep voor literair-culturele competentie in te stellen met de opdracht om, met oog voor behoud van het goede en voor vernieuwing en versterking van zwakke onderdelen, in samenwerking met de relevante betrokken partijen een haalbaar renovatieplan voor het literatuuronderwijs op te stellen.

Het is niet ondenkbaar dat de nieuwe media het literatuuronderwijs mede uit het slop kunnen helpen, zoals ook blijkt uit de positieve ontvangst van het canonadvies, waarin de nadruk wordt gelegd op het ontwikkelen van nieuwe, multimediale methoden om het onderwijs ertoe te enthousiasmeren meer tijd te besteden aan cultuur, geschiedenis en literaire verdieping. De

22

Wat overigens niet wil zeggen dat die optimaal is: zo worden het bedrijfsarchief van de gemiddelde uitgeverij en privé-archieven van schrijvers over het algemeen weinig structureel bijgehouden. Deze problemen onder het digitale probleem spelen overigens ook in andere sectoren.

23

Susanne Janssen, *De status van de kunsten in de Nederlandse pers 1965-1990*. In: Gillis J. Dorleijn en Kees van Rees (red.), *De productie van literatuur. Het literaire veld in Nederland 1800-2000*. Nijmegen, 2006.

nieuwe media bieden evenzeer mogelijkheden aan bibliotheken, uitgevers, literatuureducatieve organisaties en andere bemiddelingsorganisaties en literaire erfgoedinstellingen om bij deze onderwijsmethoden aan te sluiten. De plannen van het Letterkundig Museum om bij de herinrichting van zijn permanente tentoonstelling de canon als uitgangspunt te nemen, zijn in dit opzicht illustratief. Ook de voornemens, onder meer gedragen door het bestuur van de Deltareeks en het Huygens Instituut, om de Nederlandse klassiekers in een aantrekkelijke vorm opnieuw uit te brengen – niet alleen voor het algemene publiek, maar ook in speciaal op het onderwijs toegesneden varianten, en niet alleen in boekvorm, maar ook op internet – kunnen een sterke impuls geven aan de algemene bereikbaarheid van de ‘parels’ uit het Nederlandse literaire erfgoed.

Een apart punt van aandacht hierbij is dat het literaire erfgoed mede door digitalisering veel beter en met meer samenhang in het zicht moet komen. Hiervoor is een goede digitale infrastructuur nodig. Los daarvan is digitale ontsluiting van het bronnenmateriaal van grote waarde. Waar voor papier een redelijk uitgewogen praktijk van bewaring bestaat,²² lijkt die er voor digitale tussen- en eindproducten (e-mails, voorlopige versies) nog niet te zijn.

Naast digitale informatiemogelijkheden zou op lokaal, regionaal en landelijk niveau meer aandacht moeten worden gegeven aan literaire lieux de mémoire en gedenktekens. Door de zichtbaarheid van literatuur te vergroten, niet alleen op school, in de boekhandel en in de bibliotheek, maar ook in de openbare ruimte, zou de vanzelfsprekende plaats van literatuur en schrijvers in de maatschappij zichtbaar worden.

Ook in de media zou een serieuze plaats voor boeken en literatuur moeten worden ingeruimd. Het aantal besprekingen van literatuur in dag- en weekbladen is in de tweede helft van de vorige eeuw weliswaar sterk gegroeid,²³ maar dat kan niet gezegd worden van de aandacht voor literatuur op radio en tv. De afgelopen jaren kenden de Nederlandse zendgemachtigden, zowel de publieke als de commerciële, geen serieus, regelmatig uitgezonden boekenprogramma. De gevolgen hiervan voor het literaire bedrijf zijn nog nooit goed gemeten, maar het lijkt onvermijdelijk dat literaire schrijvers en hun boeken, afgezet tegen de gloriedagen van Hier is ... Adriaan van Dis in de jaren tachtig, aan publieke uitstraling hebben ingeboet. Deze ontwikkeling lijkt gecompenseerd te worden doordat diverse auteurs zich hebben ontpopt tot heuse mediapersoonlijkheden, maar daarin wisselen ze over het algemeen snel hun rol van schrijver in voor die van opinieleider of entertainer. De verminderde aandacht op radio en

televisie voor de literatuur zou ertoe kunnen leiden dat we achteraf moeten vaststellen dat we, ondanks de grote tussentijdse toename aan zendgemachtigden, over meer literair ‘beeld’ uit bijvoorbeeld de jaren zeventig of tachtig van de twintigste eeuw beschikken dan uit het huidige decennium. De Raad moet constateren dat het de publieke omroep maar niet lukt kunst en cultuur op een vanzelfsprekende manier in te bedden in de programmering. Dit geldt zowel voor registraties van opvoeringen als voor informatieve kunst en cultuurprogramma’s, waaronder die op het terrein van de literatuur. De Raad herhaalt wat hij in het advies over de Meerjarenbegroting Publieke Omroep 2007-2011 heeft gezegd: ten aanzien van de kerntaken ontbreekt er een visie op kunst en cultuur. Hij dringt dan ook opnieuw aan op een gezamenlijk plan inzake cultuurbeleid en culturele programma’s dat in geld en zendtijd wordt vastgelegd. Het is de vraag of de sector via het internet en misschien in de toekomst via een digitaal themakanaal op de televisie voldoende aanwezig kan zijn.

Veranderingen in het literaire veld: nationaal, Europees en mondiaal

Nationaal gezien is de rol van literaire tijdschriften als broedplaats veranderd – en verandert die nog steeds. Literaire manifestaties als poetryslams, poëzieavonden en literaire festivals zijn een belangrijke ontmoetingsplaats voor lezers en schrijvers. Zij hebben een belangrijke functie gekregen in de ontwikkeling en verspreiding van literatuur en geven inhoudelijk ruimte aan landelijk publicerende schrijvers en dichters, ook aan minder algemeen bekende schrijvers. In het beleid valt een deel van dit literaire circuit buiten de boot. Het beleid gaat nog te zeer uit van literaire kwaliteit op papier en te weinig van performancekwaliteiten en kwaliteit en diversiteit in de programmering. Ook is het beleid nog te zeer gericht op ondersteuning van individuele schrijvers en dichters en minder op de creatieve ontwikkeling die door cross-overs plaatsvindt. Slamdichters, podiumdichters/performance poets en dichters die met muzikanten en beeldend kunstenaars optreden, vallen in een gat tussen de fondsen voor de podiumkunsten en de letterenfondsen. Om hun de kans te geven zich te professionaliseren is het wenselijk dat de letterenfondsen – in samenwerking met het op te richten Fonds voor Muziek, Dans en Theater en het Fonds voor Beeldende Kunsten, Vormgeving en Bouwkunst – toegespitst structureel beleid ontwikkelen. Vertalers zijn culturele ambassadeurs bij uitstek. Internationaal gezien is het zorgwekkend dat het vertalersbestand snel vergrijsst. Er is – mede vanwege het slechte beroepsperspectief, de

slechte inkomenspositie van vertalers en het geringe prestige van het vak – weinig aanwas van jonge vertalers. Een universitaire vertaalopleiding, waar aankomende vertalers zich het vak en repertoire eigen kunnen maken, is jaren geleden vanwege bezuinigingen opgeheven. Vertaalervaring opdoen en talent ontwikkelen gebeurt nu in de praktijk. De letterenfonds en de Nederlandse Taalunie hebben een aantal jaren geleden aan de Universiteit Utrecht het Steunpunt Literair Vertalen opgericht, waar talentvolle jonge vertalers begeleid worden door middel van mentoraten en workshops. Van structurele talentontwikkeling is echter geen sprake. De fondsen ontwikkelen momenteel in samenspraak met universiteiten plannen om een universitaire opleiding te starten. Het is van groot belang dat zij bij de ontwikkeling hiervan gesteund worden door het ministerie van OCW. De aansluiting tussen kunstvakonderwijs en beroepspraktijk is in de letteren nog weinig ontwikkeld. Veel auteurs zijn autodidact. Voor mensen die willen leren schrijven bestaan er diverse schrijfopleidingen, zowel commerciële als niet-commerciële. Deze opleidingen zijn echter niet professioneel, in die zin dat er geen standaarden voor kwaliteitscriteria bestaan. De meeste richten zich voornamelijk op het praktische aspect van het schrijven en niet op de groei van de kunstenaar, op het abstracte denk- en maakvermogen. Er bestaan wel schrijfopleidingen op diverse hogescholen, maar een universitaire schrijfopleiding kent Nederland niet. De Raad zal zich de komende periode buigen over de vraag of een internationaal valide schrijversschool of opleidingen aan universiteiten, zoals die in de Verenigde Staten en Groot-Brittannië bestaan, wenselijk zijn. Het literaire veld is de laatste vijftig jaar steeds gevarieerder geworden. Publicatiemogelijkheden voor Friese auteurs – ook in Nederlandse vertaling – zijn dankzij inspanningen van de Friese overheid en de letterenfonds verbreed. Nationaal en internationaal bevredigend is dat vele auteurs uit andere culturen in het Nederlands publiceren. Immigrant-auteurs horen nu tot de top van de Nederlandse literatuur. Zij spelen een belangrijke rol bij internationalisering, die via deze auteurs mede vorm krijgt. Het interculturele letterenbeleid van de letterenfonds stimuleert publicatiemogelijkheden van in Nederland wonende, nog niet in het Nederlands schrijvende auteurs. Aandacht voor culturele diversiteit in de letteren kan nog verder gaan: hier ligt ook een belangrijke functie voor literaire podia en literaire festivals en voor uitwisselingsprogramma's in het kader van internationaal cultuurbeleid. Betere internationale profilering van de Nederlands literatuur en de Nederlandse

auteurs zou de komende jaren een belangrijk speerpunt van het letterenbeleid moeten zijn. Nederlandse literatuur geniet in het buitenland een grote faam als voortrekker op het gebied van culturele diversiteit en emancipatie. Het verdient aanbeveling gebruik te maken van die reputatie. Daartoe zijn meer openheid ten opzichte van het buitenland en een meer kosmopolitische attitude gewenst, gericht op structurele internationale uitwisseling. Hier ligt een belangrijke rol voor de letterenfonds en internationale literatuur- en cultuurfestivals. De recente writer-in-residence-plannen van de letterenfonds in samenwerking met de Universiteit van Amsterdam zijn in dit opzicht relevant. Daarnaast zou in afstemming met de Nederlandse Taalunie intensiever moeten worden ingezet op samenwerking met de Vlaamse letterensector en universiteiten. Veel buitenlandse vertalingen van Nederlandse literatuur (recente en oudere) zijn beschikbaar via uitgevers en de letterenfonds. Met een internationaal georiënteerd datanetwerk bij instellingen als de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (dbnl), het Steunpunt Literair Vertalen, diverse wetenschappelijke onderzoeksgroepen in Nederland en neerlandici extra muros aan buitenlandse universiteiten, zou bovendien internationale ontsluiting van de Nederlandse literatuur voor relatief weinig geld mogelijk zijn.

Implicaties voor beleid

Actuele ontwikkelingen vragen om adequate aandacht van de overheid. Er zijn extra investeringen nodig. Het gaat enerzijds om ontwikkelingen die de maatschappij en cultuur als geheel aangaan – zoals digitalisering, medialisering, demografische veranderingen, onderwijskundige veranderingen en bestuurlijke trends – en die de Raad heeft beschreven in de Agenda Cultuurbeleid. Anderzijds is er sprake van een veranderend evenwicht in de letterensector, waardoor náást het bestaande marktversterkende en voorwaardenscheppende letterenbeleid het actief stimuleren van vernieuwing, cross-overs, talentontwikkeling en internationale oriëntatie meer dan ooit van belang is. Maar bovenal moet er meer aandacht komen voor de waarde van cultureel kapitaal en literaire competentie als maatschappelijk ideaal. Een creatieve, slagvaardige maatschappij kan niet bestaan zonder een diepgaande literaire competentie. Goed literatuuronderwijs en een levendige schrijf-, vertaal- en leescultuur vormen hiervoor de basis. Dit vraagt om inspanningen van veel partijen en vergt investeringen in kennis, middelen en mogelijkheden bij makers, intermediairs en lezers.

In het kader van het bovenstaande is voor de uitvoering van goed beleid een ontschotting nodig in het beleid van het ministerie van OCW. In het bijzonder als het gaat om een serieuze kwaliteitsverbetering van het leesonderwijs en literair onderwijs, zullen alle betrokken onderdelen van het ministerie intensief met elkaar moeten samenwerken.

De Raad doet daartoe de volgende beleidsaanbevelingen:

Versterking van literaire competentie

De Raad adviseert de minister een stuurgroep voor literair-culturele competentie in te stellen en dringt aan op het spoedig ontwerpen en uitvoeren van een renovatieplan ter versterking van het literatuuronderwijs.

Implicaties voor beleid:

Er moet worden ingezet op langdurig investeren in onderwijs en in de opleiding van docenten op basis van een uitgekristalliseerde cultuurpolitiek die Nederland nationaal en internationaal plaatst. De politieke aandacht voor alfabetisering en het reeds ingezette beleid ter versterking van functionele geletterdheid zijn daarvoor een goed begin. Daarnaast moet worden ingezet op lezen en literatuur 'van consultatiebureau tot en met voortgezet onderwijs' en op het nadrukkelijker daartoe opleiden en enthousiasmeren van bemiddelaars, onderwijzers en leraren.

Daarnaast is langjarig investeren in een doorgaande leeslijn en leesbevordering voor lezers van jong tot oud noodzakelijk.

Hierbij is ook serieuze aandacht voor auteurs en literatuur op radio en tv en in de geschreven media noodzakelijk. De overheid moet de publieke omroep aanspreken op zijn culturele taak.

Veranderende leescultuur: wetenschappelijk onderzoek

Verschuivingen in de mogelijkheden en het gebruik van media noopt tot versterking van wetenschappelijk onderzoek naar veranderingen in leesattitudes en mediagebruik. De snelheid en intensiteit waarmee een maatschappelijk als zeer waardevol beschouwde vaardigheid als lezen op dit ogenblik in beweging is, vragen erom door middel van grootscheeps wetenschappelijk onderzoek in feiten en cijfers vastgelegd te worden. Aan de hand van de wetenschappelijke analyse zullen niet alleen uitgevers en boekhandelaren hun gedachten kunnen scherpener, maar ook de culturele beleidsmakers, en in het verlengde daarvan het onderwijs en de bibliotheeksector.

Implicaties voor beleid:

\ Investeren in versterking van wetenschappelijk onderzoek naar veranderingen in lees-

attitudes en mediagebruik is van belang. Het gaat daarbij niet alleen om financiële investeringen, maar ook om versterking van samenwerkingen tussen bij onderzoek betrokken organisaties.

Experiment, vernieuwing en innovatie

Adequaat inspelen op de kansen die digitalisering biedt voor productie, distributie en afname van literatuur vraagt om een grote mate van flexibiliteit, experimenteerlust en bereidheid risico's te nemen.

Implicaties voor beleid:

Door gebruik te maken van de mogelijkheden die het internet biedt, moeten auteurs, uitgevers, boekhandels en bibliotheken de komende jaren nieuwe vormen onderzoeken van productie en distributie, en nieuwe mogelijkheden om zich te manifesteren. Lettereninstellingen en marktpartijen zouden hiervoor gezamenlijk plannen moeten ontwikkelen. In de uitwerking ervan zou de sector moeten investeren, maar ook de overheid zou stimuleringsmiddelen beschikbaar moeten stellen, onder meer via de fondsen en eventueel via een innovatieprogramma (zie Agenda Cultuurbeleid).

De Raad is van mening dat de overheid samen met de betreffende sectoren onderzoek zou moeten doen naar de voorwaarden (inclusief bijpassende nieuwe investerings- en exploitatiemodellen) en mogelijkheden voor een hoogwaardige, brede informatie-infrastructuur die iedereen vrij en betaalbaar toegang verschaft tot alle bronnen van informatie en cultuur. Daarvoor zijn wellicht extra investeringen in het bewaren en digitaal toegankelijk maken van literair erfgoed noodzakelijk.

Literaire podia en festivals hebben een belangrijke functie gekregen in de ontwikkeling en verspreiding van literatuur. Er moet specifiek beleid voor literaire podia worden ontwikkeld met meer nadruk op opdrachttaken voor cross-overs: interdisciplinaire projecten, cross-sectorale experimenten op het podium.

Implicaties voor beleid:

Extra investeren in nieuw beleid voor literaire manifestaties. Het is aan de letterenfondsen om in samenwerking met andere cultuurfondsen beleidsvoorstellen te ontwikkelen.

Auteurs en vertalers zijn culturele ondernemers. Het letterenbeleid moet afgestemd zijn op dit ondernemerschap en de basisvoorwaarden voor een gezonde literaire economie borgen.

Implicaties voor beleid:

Nader onderzoek naar de afstemming van het beleid van de letterenfondsen op het ondernemerschap van auteurs is opportuun.

Randvoorwaarden in het generieke letterenbeleid in de vorm van fiscale, sociale en econo-

mische maatregelen staan aan de basis van de beroepspraktijk van auteurs en vertalers en zijn een onmisbare pijler van de literaire economie. De overheid dient deze randvoorwaarden te waarborgen.

Universitaire vertaalopleiding

Wat betreft talentontwikkeling is de opleiding van vertalers absoluut een punt van zorg. Er is onvoldoende aanwas van vertalers en het vak lijdt onder een gebrek aan prestige.

Implicaties voor beleid:

Er zijn investeringen nodig voor het tot stand brengen van een universitaire vertaalopleiding, die vanuit de overheid met onderwijsmiddelen zou moeten worden bekostigd.

Ook verdient de inkomenspositie van vertalers verbetering. Extra ondersteuning van vertalers door de letterenfondsen is noodzakelijk.

Internationale oriëntatie

Versterking van de internationale positie en oriëntatie van de Nederlandse literatuur is van belang.

Implicaties voor beleid:

Er moet worden ingezet op versterking van het internationale netwerk dat de letterensector via de internationale boekenwereld, internationale festivals en de academische wereld tot zijn beschikking heeft. Deze versterking dient gebaseerd te zijn op structurele wederzijdse uitwisseling via export en import.

Binnen het letterenbeleid moet ruimte zijn voor langdurig investeren in intercultureel letterenbeleid en internationale uitwisselingsprogramma's. Dit is in de eerste plaats een verantwoordelijkheid van de fondsen.

Overheid, fondsen, uitgevers en de internationale academische wereld moeten gezamenlijk investeren in een internationaal datanetwerk voor vertalingen. Hierbij zal het eerder gaan om investeringen in tijd en moeite dan om verre-gaande financiële investeringen.

Basisinfrastructuur

In de nieuwe subsidiesystematiek wordt de culturele basisinfrastructuur geplaatst naast andere beleidsinstrumenten onder directe rijks-verantwoordelijkheid: de fondsen, de subsidies aan instellingen die rijkscollecties beheren of collecties waarvoor het rijk verantwoordelijk is, en programmasubsidies voor de uitvoering van bijzondere cultuurpolitieke doelstellingen van een verantwoordelijke bewindspersoon. Tot de landelijke basisinfrastructuur worden functies gerekend waarbij niet alleen artistiek-inhoudelijke overwegingen een rol spelen, maar ook bestuurlijke en beleidsmatige. Het betreft instellingen die een functie in een landelijk bestel vervullen of instellingen met

een kernfunctie in de regionale en stedelijke basisinfrastructuur. Het begrip 'basisinfrastructuur' suggereert echter een meer omvattend geheel dan waarvan in feite sprake is. Zo is het onderwijs – hoewel geen onderdeel van de culturele basisinfrastructuur en niet vallend onder het Cultuurdepartement – een elementair onderdeel van de cultuursector. Voor de letterensector is het lees- en literatuuronderwijs in primair en voortgezet onderwijs als basis voor talentontwikkeling van groot belang. Via schrijversvakopleidingen en vertaalopleidingen kunnen auteurs en vertalers zich verder ontwikkelen.

De basisinfrastructuur van de sector letteren in engere zin omvat functies die de productie, distributie en afname van literatuur bevorderen. In de sector letteren biedt de basisinfrastructuur plaats aan instellingen met een ondersteunende functie of een ontwikkelingsfunctie. Instellingen die deze functies nu vervullen, vallen echter niet alle onder rijksverantwoordelijkheid. De productie, distributie en promotie in de letteren worden grotendeels door de markt vervuld. De overheid voert marktversterkend en marktaanvullend beleid. De overheid faciliteert en subsidieert activiteiten die de productie, de vertaling, de kwaliteit en de toegankelijkheid van de Nederlandstalige en Friestalige literatuur bevorderen. Daaronder vallen ook leesbevorderingsbeleid, bibliotheekbeleid, en juridische, economische en financiële maatregelen.

Ondersteuningsfunctie

Tot de ondersteuningstaken worden gerekend: internationale vertegenwoordiging en promotie, informatie en reflectie, documentatie en archivering, afstemming en coördinatie, professionele bemiddeling, en leesbevordering en literatuureducatie. In de Schets Ondersteuningsstructuur Letteren van januari 2005 en de adviezen over ondersteunende instellingen uit juli 2005 is de ondersteuningsstructuur in de letterensector uitgebreid geschetst. In die schets heeft de Raad aangegeven dat de ondersteuningstaken door verschillende organisaties - publiek en privaat - effectief en efficiënt en doorgaans in nauw overleg worden uitgevoerd, met relatief bescheiden investeringen van overheidswege. De letterenfondsen vervullen een deel van deze taken. Van de twintig lettereninstituten die thans in de Cultuurnota zijn opgenomen, zijn er twee als overwegend ondersteunend gekarakteriseerd: Stichting Lezen en Stichting Schrijvers School Samenleving. Daarnaast heeft de Vereniging Openbare Bibliotheken in haar taakuitoefening directe verbinding met de letterensector. Op

24

Volgens staatssecretaris Van der Laan in de Letterenbrief: "Verder wordt gezien hoe het Letterkundig Museum deel kan uitmaken van de uitwerking van mijn museale strategie".

25

Poetry International ontvangt al vele jaren rijkssubsidie, Winternachten, De Wintertuin, Lezersfeest, Passionate, Crossing Border Festival en Poëziefestival Landgraaf sinds 2001. Dichter aan Huis met ingang van 2005.

26

Verschil maken. Herijking van de cultuurnotassystematiek (september 2005) en vervolgbrief d.d. 2 juni 2006.

28

Raad voor Cultuur, Advies Subsidiestructuur literaire manifestaties. Maart 2005.

dit moment is de ondersteuning in de letteren afdoende belegd. Voor het overige zij verwezen naar het advies Ondersteunende instellingen. Wat betreft de ondersteuningstaken documentatie en archivering, en informatie en reflectie: deze worden momenteel voor een deel vervuld door het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum, Tresoar en de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren. Tresoar en de dbnl worden al gefinancierd uit andere dan Cultuurnotamiddelen. Voor het Letterkundig Museum, dat het literaire erfgoed verzamelt en ontsluit voor publiek en thans via de Cultuurnota wordt gesubsidieerd, zal naar verwachting in de toekomst een langjarig subsidiperspectief gelden.²⁴

Ontwikkelingsfunctie

Naast talentontwikkeling vat de Raad onder de ontwikkelingsfunctie ook inhoudelijke vernieuwing: experiment, onderzoek en vernieuwing. Voor de letteren wordt dit nader uitgewerkt onder de noemers productiefunctie, participatiefunctie en internationale functie. De productiefunctie wordt in de letterensector ingevuld door de markt, daarbij ondersteund door de letterenfondsen, die subsidies verstrekken aan auteurs, vertalers en uitgevers in binnen- en buitenland. In het tot stand brengen van vernieuwing en experiment spelen uitgevers een belangrijke rol. Aanvullend stimuleren de letterenfondsen de productie en vertaling van kwetsbare literatuur en journalistieke producties, en bevorderen ze de professionaliteit en zelfstandigheid van auteurs en vertalers. Daarnaast vindt via festivals inhoudelijke vernieuwing plaats: die zijn het platform, de voedingsbodem en de presentatieplaats voor nationaal en internationaal talent. Literaire festivals en manifestaties als geheel zijn essentieel voor het bestel en maken deel uit van de basisinfrastructuur letteren. Evenals auteurs en vertalers, letterkundige boekuitgaven en literaire tijdschriften zouden de manifestaties echter op het niveau van de fondsen gesubsidieerd moeten worden. Literaire manifestaties zijn te beschouwen als literaire producties. In zijn advies *Subsidiestructuur literaire manifestaties* uit 2005 pleitte de Raad voor een subsidiestructuur voor literaire manifestaties die flexibel is en die – anders dan tot nu toe het geval is – mogelijkheden biedt om start- en stimuleringsubsidies en incidentele, additionele en structurele subsidies in één verband te verstrekken en te evalueren. De Raad adviseerde de manifestaties onder te brengen bij het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds (NLPVF). Het gaat daarbij zowel om incidentele, kortlopende subsidies als om meerjarige instellingssubsidies zoals die nu binnen de Cultuurnota verstrekt worden.²⁵

Daarbij werd een uitzondering gemaakt voor Poetry International, dat in de ogen van de Raad niet alleen een festival is, maar ook een kenniscentrum dat nationaal en internationaal van belang is voor de ontwikkeling van de poëzie, voor de internationale informatie-uitwisseling onder dichters, hun uitgevers en de media, en voor de kennismaking van het publiek met poëzie.

De staatssecretaris heeft in haar Letterenbrief van juni 2006 aangegeven: Zo zal de uitwerking van Verschil maken er naar alle waarschijnlijkheid toe leiden dat een belangrijk deel van de rijksgesubsidieerde literaire manifestaties wordt overgeheveld naar de letterenfondsen.²⁷ Deze overheveling is in overeenstemming met hetgeen de Raad in 2005 heeft geadviseerd.²⁸ Overigens ziet de Raad ondanks bewegingen elders in de fondsenwereld wat betreft concentratie en fusering evenals in 2005 geen aanleiding om de goed werkende en uitgekrystalliseerde situatie in de letteren te veranderen.

Voordat echter de daadwerkelijke overgang van literaire manifestaties vanuit de Cultuurnota naar de fondsen kan plaatsvinden, moet er duidelijkheid komen over een aantal complicerende factoren. Voor een deel komen deze opmerkingen voort uit het advies *Subsidiestructuur literaire manifestaties* uit 2005. Voor een ander deel zijn zij het resultaat van voortschrijdend inzicht, onder meer voortgekomen uit monitoringgesprekken en een begin 2007 gehouden expertmeeting. Het NLPVF moet zichzelf ertoe verplichten dit beleid in nauwe samenwerking met het Fonds voor de Letteren en de Stichting Schrijvers School Samenleving vorm te geven. Gelet op de toenemende interdisciplinariteit en cross-sectorale experimenten op het podium is ook betrokkenheid van andere relevante cultuurfondsen bij het formuleren van de plannen en de uitvoering van het beleid essentieel. Aangezien op dit moment de fusie tussen de bestaande podiumkunstenfondsen haar beslag nog moet krijgen, moet vooraf zeker gesteld worden dat dit essentiële aspect voldoende aandacht en professionele uitwerking kan krijgen. De samenstelling van de adviescommissies verdient veel aandacht. Podiumoptredens vereisen specifieke kwaliteiten, en literaire zegingskracht speelt naast podiumpresentatie en kwaliteit van organisatie en programmering een rol. In de adviescommissies moet voor al deze facetten een onbevooroordeeld en deskundig oog zijn. Er dient een sterk inhoudelijk beleidskader voor literaire manifestaties geformuleerd te worden, op grond waarvan subsidiëring en verdere beleidsontwikkeling kunnen plaatsvinden. Het is wenselijk de afweging en beoordeling van

ationale en internationale onderdelen van literaire manifestaties vanuit hetzelfde afwegingskader te laten geschieden. Hierin zou ook structurele aandacht moeten zijn voor regionale aspecten en regionale spreiding van literaire manifestaties. Zijn de fondsen voldoende toegerust een dergelijk regionaal oog te hebben dan wel te ontwikkelen?

Hierbij aansluitend wijst de Raad op een mogelijke nadelige consequentie die overheveling naar de fondsen met zich meebrengt. Vanwege de huidige directe financieringsrelatie tussen het rijk en de manifestaties maakt de financiering van manifestaties deel uit van de convenantbesprekingen tussen de betreffende landsdelen of grote steden en de bewindspersoon. Bij deze besprekingen kunnen andere dan artistiek-inhoudelijke argumenten bepalend zijn voor de hoogte van de subsidies van provinciale of lokale overheden en het rijk. Hiervoor zou een alternatief als voorgesteld in de Agenda Cultuurbeleid een oplossing kunnen bieden.

Onder de ontwikkelingsfunctie vallen ook instellingen die als hoofdtak cultuurparticipatie hebben. De participatiefunctie omvat instellingen van landelijk belang die cultuureducatie produceren en tot doel hebben de actieve participatie van burgers te vergroten. Omdat dit een functie is die niet uitsluitend op artistiek-inhoudelijke gronden beoordeeld kan worden, is zij in de basisinfrastructuur opgenomen. Binnen de letteren gaat het om instellingen die zich richten op leesbevordering en om literatuureducatieve instellingen die actief doelgroepen in hun activiteiten betrekken.

Aangezien de Raad veel belang hecht aan een sterke internationale oriëntatie van kunst en cultuur, is een specifieke functie omschreven voor platforms van exclusief internationaal aanbod, internationale uitwisseling en internationale ontmoeting. Hieronder vallen ook internationale festivals. Internationaal beleid is echter nadrukkelijk een taak van de letterenfondsen in de vorm van het bevorderen van vertalingen in binnen- en buitenland en internationale uitwisseling, vertegenwoordiging en promotie.

De ontwikkelingsfunctie wordt in de sector letteren momenteel vervuld door de volgende Cultuurnota-instellingen: het Fonds voor de Letteren, het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds, het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten en het Fonds voor Midden- en Oost-Europese Boekprojecten, Poetry International, El Hizjra, Doe Maar Dicht Maar, Bulkboek, Passionate, Winternachten, De Wintertuin, Lezersfeest, Crossing Border Festival, Poëziefestival Landgraaf, Dichter aan Huis en Amsterdam Vluchtstad.

media

De Raad neemt in deze agenda vijf thema's als vertrekpunt die kenmerkend zijn voor de ontwikkelingen in de media: digitalisering, medialisering, doelgroepbenadering, nieuwe toetreders en crossmedialiteit. De Raad kijkt naar implicaties van deze ontwikkelingen op de belangrijkste terreinen van cultuur- en mediabeleid: pers en omroep. Per sector (pers en omroep) worden vervolgens de voornaamste kansen en bedreigingen genoemd in relatie tot die thema's. De landelijke pers en de publieke omroep staan in deze agenda centraal vanwege de mogelijkheden die daar liggen. Ten slotte geeft de Raad op basis van deze kansen en bedreigingen een analyse met enkele beleidsimplicaties.

Ontwikkelingen

In de sectoranalyse uit het vooradvies uit 2003 zijn bepaalde ontwikkelingen en zorgen beschreven die nog steeds gelden. Zo is de convergentie verder ontwikkeld, hebben de dagbladen nog steeds te maken met dalende oplagecijfers, is internet nog meer een concurrent geworden voor dagbladen als aanbieder van veelal gratis informatie, neemt het aantal zelfstandige redacties van dagbladen nog steeds af, en raakt de kwaliteit van de media in het gedrang, evenals het bereik van de kwaliteitsmedia. Bij de publieke omroep is er met de invoering van het programmeermodel het een en ander veranderd. Na de invoering van dit model heeft de Raad de minister geadviseerd de publieke omroep (financiële) rust en zekerheid te gunnen. Het programmeermodel lijkt de dalende cijfers bij de publieke omroep tot stilstand te hebben gebracht, maar nog altijd is het bereik onder jongeren en allochtonen onvoldoende. Ook is de publieke omroep er nog steeds niet in geslaagd kunst en cultuur een vaste plek in de programmering te geven.

Digitalisering

In de vorige sectoranalyse is reeds gesteld dat digitalisering verstrekkende gevolgen heeft. Digitalisering beïnvloedt de media in al hun verschijningsvormen en eigenschappen. Of het nu gaat om toegang, productie,

distributie, bereik of content: digitalisering drukt op alle cruciale aspecten van media en mediabeleid haar stempel. De structuur van de communicatiemarkt verandert er ook door. Dankzij digitalisering verdwijnen de traditionele scheidslijnen tussen verschillende vormen van audiovisuele en tekstuele productie en distributie. Langzaamaan vallen de grenzen tussen media weg; op termijn zal de convergentie compleet zijn en zal vooral vanuit concepten worden gedacht en minder vanuit platforms.

Convergentie van voorheen gescheiden sectoren als telecommunicatie, media- en informatietechnologie is een proces dat al enige tijd gaande is. Via dezelfde kabel kan men telefoneren, de krant lezen en televisiekijken. Technologische convergentie zorgt er ook voor dat dit allemaal via slechts één apparaat (handcomputer, computer of mobiele telefoon) mogelijk is.

Daarnaast heeft digitalisering ook sociaal-culturele en economische gevolgen. Deze worden beschreven in onderstaande thema's.

Medialisering

Media vormen steeds meer de context waarbinnen onze cultuur betekenis krijgt en maatschappelijke processen zichtbaar worden. Medialisering staat voor de groeiende invloed van media in ieders dagelijks leven. In toenemende mate wordt ieders wereldbeeld

- 1 Media logica houdt, in dat het publieke debat, steeds meer wordt bepaald door de mogelijkheden én begrenzingen van het medium, en dan vooral de televisie. De media logica houdt, vooral, in een politiek gevangennissen en politiek dilemma: omdat in een prisoners dilemma, kan iedereen eraan meedoen, kan niemand zich eraan onttrekken. Het optreden van media logica heeft, zowel positieve als negatieve gevolgen. Positief is dat de media functioneren als
- *waakhonden van de democratie en berichtgeving op maat brengen voor burgers. Daarvoor vervullen de media een essentiële rol in de democratie. Daar staat tegenover dat het publieke debat door haast en concurrentie slordig wordt en zich fixeert op schandalen en de korte termijn. Zo kan maatschappelijk cynisme ontstaan en een verlies aan maatschappelijk vertrouwen.
- 2 Uit: Media logica. Over het krachtenveld tussen burgers, media en politiek. Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, 2003.
- 3 The Long Tail, Chris Anderson, Hyperion, New York, 2006, www.thelongtail.com.
- 4 E-Cultuur, Bouwstenen voor de praktijk. De Wit en Esmaans (red.), Acco, Leuven, 2006

bepaald door informatie, kennis, ervaring en percepties die de media verspreiden. Het publieke domein is aan medialogica onderhevig.¹ Behalve het persoonlijke raakt ook het sociale en politieke leven nauwer verbonden met de wereld van de media, en dan vooral met die van televisie. Spektakel, drama, conflict en emotie zijn dan ook niet alleen kenmerkend voor de hedendaagse televisie, maar trekken tevens hun spoor op politiek en cultureel terrein.

De verbondenheid van het dagelijks leven met de media wordt versterkt door de toegenomen toegang tot de media en de mogelijkheid van het publiek om de media te vormen en van inhoud te voorzien. De ontwikkeling dat gebruikers mee kunnen modereren, waardoor dus nieuwe vormen van redactie ontstaan, zorgt voor onthiërarchisering in de communicatie en productie, en (dus) voor een andere verhouding tussen publiek en makers. Het publiek kan hierdoor actiever deelnemen aan de productie van cultuur en informatie. De vaststelling dat media steeds meer de context vormen waarbinnen de samenleving opereert, brengt ook met zich mee dat een tweedeling kan ontstaan wanneer een deel van het publiek niet de vaardigheden heeft met die media om te gaan.² Deze constatering wordt ook gedaan in de Agenda Bibliotheken.

Doelgroepbenadering

De invloed van de media op de maatschappij is niet alleen groter, maar ook complexer geworden. Enerzijds werken de massamedia als bindmiddel en bevorderen ze de sociale cohesie, onder andere door het verzorgen van een gedeelde ervaring. Anderzijds zijn de media door doelgroepenbeleid en nichemarketing juist in staat om een samenleving te verdelen. De opkomst van nieuwe informatie- en communicatiediensten leidt tot een diversificatie van mediavormen en tot fragmentatie van de media en het publiek: het publiek wordt verspreid over diverse mediakanalen; meer media bedienen verschillende groepen. De fragmentatie door nichegericht aanbod zorgt ook voor een fragmentatie in de gedeelde ervaring. Dit kan gevolgen hebben voor de gemeenschapszin; groepen hebben vanwege het gefragmenteerde aanbod namelijk meer gelegenheid zich te ontkoppelen. Media zijn tegenwoordig tegelijkertijd een instrument voor gemeenschapsvorming, hoe vluchtig deze ook is, en een instrument dat individualisering mogelijk maakt en versterkt. De mediagebruiker bepaalt namelijk, zappend en surfend, zelf waar hij zijn nieuws, amusement en cultuur vandaan haalt. Dankzij de interactieve structuur van veel digitale media ontstaan bovendien nieuwe

vormen van sociale interactie, en zelfs cohesie, die zich grotendeels afspelen buiten de invloedssfeer van de traditionele massamedia, zoals communities op internet, waar mensen zich groeperen rond bepaalde onderwerpen, en chat- en datingsites. De massamedia ontdekken deze wijze van benadering echter ook en zorgen voor 'afzondermogelijkheden' voor hun publiek (zoals de *Volkskrant*, die zijn lezers de mogelijkheid tot verdere discussie via de website en weblogs aanbiedt). Door het principe van de *long tail* is het ook rendabel om de kleinste niches te bereiken.³ De digitalisering van de media versterkt het proces van individualisering, waarbij nieuwe vormen van identiteit ontstaan omdat de media gepersonaliseerd kunnen worden (eigen browserinstellingen, eigen playlist). Tegelijkertijd krijgen nieuwe vormen van collectiviteit een kans, onder andere via de hierboven genoemde communities. In hoeverre deze nieuwe vormen van omgang en openbare communicatie ook zullen leiden tot fundamenteel nieuwe maatschappelijke verhoudingen, is nog moeilijk te zeggen.

Nieuwe toetreders

Multimediale toegang, consumptie en controle zijn de inzet geworden van een strijd tussen industriële spelers uit verschillende domeinen, waaronder de IT-industrie, producenten van apparatuur, telecomoperatoren, omroepen en de amusementsindustrie.⁴ Ook het publiek zelf is een nieuwe toetreders. Doordat productiemiddelen voor iedereen toegankelijk zijn en zelfdistributie via internet nauwelijks nog obstakels kent, krijgt participatie nieuwe kansen. Steeds meer mensen verkrijgen hun dagelijkse nieuws via de websites van dagbladen of via weblogs met *user generated content*. De succesvolle nieuwswebsite Nu.nl, die maandelijks meer bereik heeft dan welke andere nieuwstitel ook, begint binnenkort met een regionale variant die volledig door gebruikers gevuld zal worden. Wanneer het aanbod van content en de mogelijkheden om die te consumeren worden vergroot, kunnen diversiteit en kwaliteit meer ruimte krijgen. Digitalisering leidt niet alleen tot differentiatie in aanbod en afname, maar biedt tegelijkertijd ook meer mogelijkheden tot concentratie van aanbieders. Met één druk op de knop kan de hele wereld (van software, nieuws en entertainment, tot advertising en zoekmachines) bediend worden. Wanneer de toegang tot die wereld in handen is van een klein aantal partijen, kunnen de vrijheid van meningsuiting en de vrije nieuwsgaring in gevaar komen. De toetreding van nieuwe, al dan niet sectorvreemde, partijen en een groeiend aanbod

van *user generated content* en weblogs in het (digitale) medialandschap kunnen gevolgen hebben voor de kwaliteit, onafhankelijkheid, bereikbaarheid en betrouwbaarheid van informatie. De distributeurs, bijvoorbeeld, geven tegenwoordig niet alleen content door, maar maken en programmeren ook al eigen content. Dit heeft gevolgen voor de bereikbaarheid van bestaand aanbod.

Crossmedialiteit

Vrijwel geen enkele contentproducent maakt nog gebruik van slechts één medium. Om het publiek, dat zich over en door de verschillende media beweegt, te bereiken en te bedienen, wordt van meerdere platforms gebruikgemaakt. Televisieproducties, films, en websites van kranten, tijdschriften of radiostations worden niet alleen multimediaal en interactief, maar ontleen hun toegevoegde waarde vooral aan het feit dat het crossmediaproducties zijn. Bestaande media worden hier gekoppeld aan nieuwe vormen van presentatie.

Alle mediaorganisaties zoeken in deze tijd nieuwe rollen, sluiten andere allianties en bewegen zich over traditionele scheidslijnen van hun terrein heen om een zo groot mogelijk bereik te realiseren. Crossmediaal opereren vraagt ook om de ontwikkeling van andere businessmodellen. Behalve overnames van *user generated* platforms door concerns (bijvoorbeeld YouTube door Google) vinden er ook verschuivingen plaats in de kabelsector. Het aantal kabel- en telecombedrijven blijft door fusies en overnames afnemen. Bovendien tonen telecombedrijven in Amerika nu ook interesse voor fabrikanten van videoapparatuur en componenten.⁵ Wanneer bestaande partijen allianties sluiten, eventueel met nieuwe toetreders, kan dit gevolgen hebben voor het publieke domein. De noodzaak van een hoogwaardig publiek domein heeft de Raad ertoe gebracht hierover op korte termijn een advies uit te brengen.

Kansen en bedreigingen

Nieuwe ontwikkelingen bieden voor de bestaande pers- en omroepsector zowel kansen als bedreigingen. De ontwikkelingen hebben gevolgen voor de nieuwsvoorziening. Omdat de pers en de omroep de grootste leveranciers van nieuws zijn, zijn de kansen en bedreigingen in die sectoren vergelijkbaar. Voordat deze per sector worden beschreven, volgen hieronder eerst de gemeenschappelijke kansen en bedreigingen.

Crossmediale stappen van omroep en pers hebben serieuze consequenties voor de nieuwsredacties van landelijke en regionale

dagbladen. Steeds meer nieuwsproducten worden door relatief minder redacties en minder journalisten verzorgd. Het Commissariaat voor de Media heeft recent onderzoek gedaan naar het brongebruik van de nieuwsmarkt. Gemiddeld is meer dan één op de drie berichten gebaseerd op nieuwsberichten van persbureaus. Persbureaus, vooral het ANP, kunnen hierdoor worden gezien als de redacties achter de nieuwsredacties. De meeste redacties volgen vooral de berichtgeving van de concurrentie; de landelijke dagbladen en de publieke omroep zijn hierbij de belangrijkste bronnen.⁶ Concentratie van redacties, waardoor meer nieuws en berichtgeving door minder journalisten worden gemaakt, doet vermoeden dat reeds bestaande inhoud vooral in een nieuwe verpakking wordt aangeboden; dit hergebruik leidt niet tot een verhoging van de pluriformiteit, eerder tot verschraling.

Al eerder is geconcludeerd dat het publieke debat steeds meer wordt bepaald door de mogelijkheden en begrenzingen van televisie.⁷ De doelstelling dat media bijdragen aan de democratische meningsvorming en een forum bieden voor sociale cohesie, lijkt door de grotere marktgerichtheid van de journalistiek moeilijker te verwezenlijken dan ooit. Het snelle tempo waarmee zaken in de journalistieke belangstelling komen en er weer uit verdwijnen, vormt hiervan een onderdeel. Diepgang, kennis en ruime referentiekaders moeten concurreren met snel effectbejag en sensatiezucht.

Uit het succes van weblogs en andere *user generated content* blijkt een groeiende acceptatie van niet-geautoriseerde of niet-geïstitutionaliseerde bronnen, terwijl niet altijd duidelijk is of en in welke mate dergelijke aanbieders onafhankelijk en betrouwbaar zijn. Ook wordt hier niet altijd even zorgvuldig omgegaan met de privacy van personen die centraal staan in een nieuwsbericht. Vanwege de verschillende ontwikkelingen in de nieuwsconsumptie en de nieuwspresentatie, zoals het toenemende gebruik van *user generated platforms* als bron van dagelijks nieuws en de manier waarop de journalistiek (in de pers en de omroep) omgaat met nieuws, kan een maatschappelijke discussie over de betrouwbaarheid van internetplatforms en televisie als informatieverstellers, niet alleen voor jongeren maar voor de gehele samenleving, zinvol zijn. Dit kan tot (zelf)regulering leiden.

Pers

De opkomst van gratis kranten en het schier onuitputtelijke aanbod van gratis informatie hebben de bereidheid tot betalen voor dagelijkse berichtgeving doen afnemen.

7 Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, 2003.

6 Commissariaat voor de Media, 2006.

5 The Digital Consumer: Examining Trends in Digital Media, 3 januari 2007. Oppenheimer & Co. Inc., New York.

Dagbladuitgevers hebben hierdoor te maken met dalende oplagecijfers en advertentie-inkomsten bij de algemene kranten.⁸ Een bijkomend probleem voor de sector is dat er een generatie opgroeit voor wie een kranten-abonnement niet meer vanzelfsprekend is. Door een zwakkere positie kunnen uitgeverijen aantrekkelijker worden voor overname door buitenlandse investeerders. Deze buitenlandse investeerders, voor wie winst de primaire doelstelling is, kunnen het eigen vermogen vervangen door schulden. Uitgevers zien verschillende mogelijkheden om de verslechterde positie tegen te gaan. Onder andere door aansluiting te zoeken bij de wijze waarop mensen tegenwoordig nieuws tot zich nemen en voor eigentijdse verschijningsvormen te kiezen. Zo worden nieuwe titels gemaakt voor doelgroepen, verschijnen kranten in tabloidformaat, en wordt lezers de mogelijkheid van een flexibel abonnement geboden. Behalve dat enkele kranten samenwerken met radio- en televisieprogramma's, breiden ze hun content ook uit naar de eigen website. Lezers hebben hier de mogelijkheid om te reageren en om dossiers over het onderwerp in te zien. Lezers blijken bovendien bereid te betalen voor specifieke artikelen, en steeds minder voor algemeen nieuws. Online activiteiten en gespecialiseerde content, zoals opiniestukken, recensies, gezondheids- en vrijetijdstips, kunnen via de website belangrijke inkomsten van de gedrukte krant worden. Mobiele telefonie speelt bij de activiteiten en aangeboden content ook een steeds grotere rol; niet alleen kan via de telefoon nieuws worden gelezen, ook kunnen lezers met een sms-bericht geattendeerd worden op artikelen die op de website verschijnen en aansluiten bij hun interesses.

Wanneer groepen zich via de website van een krant abonneren op specifiek nieuws, waarbij ook de mogelijkheid bestaat hierover onderling van gedachten te wisselen, ontstaan er vanzelf communities op basis van gesegmenteerde informatie. De krant is een sterk merk, dat mensen vertrouwen en waar ze zich bij thuis voelen en in herkennen. Daarom kan hij groepen aan zich binden, communities in het leven roepen en andere crossmediale activiteiten ontwikkelen. Dagblad *Trouw* heeft recent een nieuw platform opgezet, waarmee bestaande en nieuwe lezers bereikt kunnen worden. Het gaat om een website voor regionaal nieuws. De bronnen voor deze website zijn niet alleen regionale en landelijke bladen, maar ook de bezoekers zelf, die behalve teksten ook foto's en video's kunnen plaatsen. De (burger)journalistiek uit de regio kan zijn voordeel hiermee behalen; bovendien stelt

het Bedrijfsfonds voor de pers geld beschikbaar aan noodlijdende lokale en regionale nieuwsbladen die vernieuwing nastreven op het gebied van inhoud, vormgeving, distributie of werving.

Omroep

De publieke omroep fungeert idealiter als ontmoetingsplaats waar groepen uit de samenleving elkaar tegenkomen, hij dient als onafhankelijk platform voor openbare meningsvorming, en hij treedt op als onafhankelijke gids in het audiovisuele aanbod. De publieke omroep heeft ook een functie als het gaat om vernieuwing en innovatie; hij bepaalt mede een standaard voor een hoogwaardig audiovisueel aanbod. De Raad heeft in zijn advies over de *Meerjarenbegroting 2007-2011* geconstateerd dat de publieke omroep het verlies van bereik heeft gestabiliseerd.⁹ Dat geldt met name voor het bereik van de publieke omroep onder jongeren. Daarmee is hij echter nog geen medium 'van allen, voor allen', zoals een recente leus van de publieke omroep luidde. Hij weerspiegelt namelijk slechts een deel van de wensen en verlangens die in de maatschappij leven. Zo is het bereik onder allochtonen, jongeren, lager opgeleiden en maatschappelijk minder actieven nog lang niet voldoende.¹⁰ Deze groepen voelen zich onvoldoende bediend door de publieke omroep. Als deze groepen genegeerd worden, kan een maatschappelijke tweedeling ontstaan omdat die groepen andere of niet-onafhankelijke informatie ontvangen.

De publieke omroep moet zijn weg nog bepalen in een veranderende mediawereld. De nieuwe distributievormen kunnen ook gevolgen hebben voor de inhoud en genres die uitgezonden kunnen worden. Hij kan met nieuwe media en crossmediale initiatieven op een andere manier content produceren en distribueren; moeilijk bereikbare groepen kunnen dan wellicht ook beter worden bediend. De publieke omroep kan door de *long tail* via digitale (thema)kanalen het bereik vergroten. Televisie en radio zullen steeds meer als etalage dienen voor wat er in de digitale ruimte erachter te verkrijgen is.

Via de nieuwe platforms ligt ontsluiting van het archief ook voor de hand. Het Instituut voor Beeld en Geluid kan hierin een prominente rol spelen. Voor een optimale beschikbaarheid van publieke content is het noodzakelijk om een oplossing te vinden voor de auteursrechtenproblematiek.

De publieke omroep is vanwege zijn toegankelijkheid (het grootste bereik, de laagste drempel) in staat een grote bijdrage te leveren aan politiek en cultureel burgerschap. Met een crossmediale benadering kan hij nieuwe

⁸ Alleen 'doelgroepkranten' als Het Financieel Dagblad, Trouw en nrc.next zijn het afgelopen jaar in oplage gestegen.

⁹ Advies Meerjarenbegroting 2007-2011 Publieke Omroep, 26 september 2006.

¹⁰ Dit werd ook geconcludeerd door de visitatiecommissie-Rinnooy Kan in *Omzien naar de omroep* (2005).

platforms creëren voor verbeelding en vernieuwing. Samenwerking met de verschillende culturele sectoren als podiumkunsten, film en musea is hierbij van belang.

Digitalisering biedt veel kansen voor lokale en regionale media; lokale en regionale (omroep)websites en televisie kunnen de burgers goed bedienen. Naast voor de hand liggende samenwerking met de landelijke omroep, die kan bijdragen aan de professionaliteit bij de lokale en regionale omroepen, zijn ook samenwerkingsverbanden met culturele instellingen in de regio mogelijk. Het bewijs dat er potentie zit in de regio wordt geleverd door het succes van regiozoaps en regiодокументaires. Bovendien kunnen de lokale en regionale omroepen een leemte opvullen, omdat ze dichter bij het publiek staan dan de landelijke omroep.

De komende jaren zal een herijking van de functie van het medium radio plaatsvinden, waarin het een omslag maakt van alleen ether- en kabeldistributie naar andere vormen van distributie, zoals webradio en podcasting. In dit proces zal de publieke omroep ervoor moeten waken dat de zenders vindbaar blijven en de beoogde doelgroepen worden bereikt. Eerder is al gesproken over de concentratie bij distributeurs en het feit dat zij niet alleen maar programma's van omroepen doorgeven, maar ook eigen content gaan aanbieden. Door concentratie en de productie van eigen content door partijen kan de garantie op (de vindbaarheid van) onafhankelijke en hoogwaardige publieke content in het geding komen. De distributeurs zullen, logischerwijs, hun eigen producten op de voorgrond plaatsen en ervoor zorgen dat producten van andere partijen (waaronder de publieke omroep) minder zichtbaar of minder makkelijk te bereiken zijn. De bestaande *must-carry*-regeling betekent slechts dat publieke content moet worden doorgegeven, maar het zegt niets over de vindbaarheid ervan. De toegang tot publieke en onafhankelijke informatie kan hierdoor in het geding komen. Wanneer deze ontwikkelingen plaatsvinden in de context van bezuinigingen, wordt het voor de publieke omroep lastig de taken en kansen die er liggen op te pakken. Zoals de Raad al eerder schreef: de bijdrage aan de publieke omroep per hoofd van de bevolking behoort in Nederland reeds tot de laagste van Europa.

Gevolgen voor beleid

Adequaats inspelen op de uitdagingen en kansen die de digitalisering biedt, vraagt van alle partijen om een grote mate van flexibiliteit, experimenteerlust en bereidheid om risico's te nemen. Dat geldt zowel voor de sector zelf

als voor de overheid en haar beleid. De laatste dient ten behoeve van het veranderingsproces randvoorwaarden te creëren.

Vorig jaar is met het voorstel van een technologieonafhankelijke regelgeving al een begin gemaakt met ontschotting van mediabeleid. Als gevolg van digitalisering en de hieruit voortkomende convergentie is een uitbreiding hiervan onontkoombaar. Een ontschot beleid zal meer op inhoud en functies gericht zijn.

De pers en de omroep zijn twee sectoren met landelijke dekking en met een hoge mate van toegankelijkheid. Toch hanteert de overheid verschillende benaderingen: bij de omroep bestaat een hoge mate van overheidsinterventie, onder andere via de Mediawet, maar bij de pers is behoudens enkele concentratieregels geen regulering van overheidswege. Wanneer deze twee sectoren, met een totaal verschillende benadering, convergeren, vraagt dit om een beleidsoverweging, met wellicht een nieuwe rol van de overheid.

Pers

De perssector heeft een traditie van zelfregulering; het overheidsbeleid in dit domein is altijd beperkt geweest. Het Nederlandse persbeleid is altijd gebaseerd geweest op het bevorderen van pluriformiteit en het tegengaan van concentratie. Het mediabeleid van de overheid zou de sector vooral ruimte moeten bieden om in te spelen en te reageren op bepaalde ontwikkelingen en stappen te zetten buiten de eigen grenzen. De verruiming van de wetgeving rond cross-ownership en crossmediale activiteiten was een stap in de goede richting.

Naast concentratiewetgeving heeft de overheid nog een instrument: het Bedrijfsfonds (Stimuleringsfonds) voor de Pers. De oude taak van dit fonds is grotendeels uitgewerkt; daarom is recent het takenpakket verruimd, maar nog altijd speelt het een bescheiden rol. Wellicht dat in deze tijd van convergentie een beleid gericht op journalistieke content, ongeacht het platform waarop die wordt geopenbaard, meer voor de hand ligt. Daarnaast kan de overheid innovatie stimuleren op het gebied van crossmediale activiteiten, het bereiken van nieuwe doelgroepen en het stimuleren van de nieuwsvoorziening voor de regio.

Zelfregulering en afstand van de overheid bij de kwaliteitsbewaking (onafhankelijkheid, betrouwbaarheid) van de informatievoorziening zijn wenselijker dan regels opleggen; interveniëren moet selectief en flexibel gebeuren. De verschillende (media)partijen in de samenleving moeten eerst zelf hun verantwoordelijkheid nemen. Alleen als dat niet werkt, is er een rol voor de overheid weggelegd.

Omroep

Zoals reeds geconstateerd is de publieke omroep op de goede weg: de nieuwe indeling lijkt voorshands geslaagd, de websites en de dienst Uitzendinggemist.nl zijn succesvol, en onlangs is een groot aantal themakanalen gelanceerd. Het is echter van belang dat de publieke omroep in zijn meerjarenplan beter verantwoordt waarom en met welk doel bepaalde stappen worden genomen.¹¹

De publieke omroep heeft een publieke taak; om die goed uit te voeren en een zo breed mogelijk publiek te bedienen, moet hij op meerdere platforms aanwezig zijn, door zich multi- en crossmediaal te ontplooiën. Eveneens dient de publieke omroep rekening te houden met de culturele functie die hij heeft; hij kan informeren over kunst en cultuur, kunstvormen presenteren en als (co)producent van kunst- en cultuuruitingen optreden. De omroep moet zich inzetten als een podium voor kwetsbare genres als documentaire, drama, artistieke film en de verschillende podiumkunsten. Daarnaast heeft hij een taak en verantwoordelijkheid als kweekvijver van talent en om ruimte te bieden voor vernieuwing. In de laatste meerjarenbegroting heeft de publieke omroep al een bescheiden begin gemaakt met beleid hiervoor, maar voldoende is het nog niet.

Wat het bereik onder allochtonen betreft, heeft de publieke omroep nog flink wat werk te verrichten. Zoals hierboven gezegd, wordt deze groep onvoldoende bereikt; bovendien is ook het aandeel allochtone omroepmedewerkers onder de maat. Het is dan ook noodzakelijk dat op dit punt meer beleid wordt ontwikkeld dan de bescheiden stappen die reeds zijn gezet.

In een samenleving waarin mensen steeds meer informatie tot zich nemen via een beeldscherm, van (hand)computer, telefoon en televisie, een samenleving die met andere woorden steeds meer een beeldcultuur wordt, moet de publieke omroep over voldoende financiële middelen beschikken om zich te kunnen ontplooiën en gebruik te maken van de multimediale mogelijkheden. Verdere bezuinigingen op het budget zijn funest voor de realisering van bovenstaande prioriteiten. De Raad steunt dan ook de claim van de publieke omroep op meer geld, mits deze is onderbouwd met een heldere visie en in relatie tot duidelijke prestatieafspraken.

De publieke omroep kan zijn bereik vergroten omdat meer materiaal ontsloten kan worden. Wanneer dit materiaal toegankelijk wordt gemaakt, is het mogelijk kennis en ervaring te delen. Hierbij is een rol weggelegd voor het Instituut voor Beeld en Geluid.

Als het gaat om het ontsluiten en verspreiden van materiaal kan de publieke omroep, ook in het kader van ontwikkelingen als internationalisering en e-cultuur, een belangrijkere rol vervullen dan hij nu doet als expert in de distributie van digitale cultuurproducten over de grenzen heen. Een nieuwe en tijdelijke regeling voor nieuwemedia-activiteiten zoals de Raad voorstelt, kan hier een rol spelen door bijvoorbeeld budgetten vrij te maken voor e-cultuur-/media-experimenten in internationaal verband.

Vanwege concentratie en de komst van meer spelers zou via regelgeving een hoogwaardig, vrij toegankelijk, pluriform publiek digitaal domein gewaarborgd moeten worden, waarbij ruimte is voor een hoogwaardige multi- en crossmediale publieke omroep. Kijkend naar de geschetste ontwikkelingen en de nieuwe verhoudingen is het voor een democratische samenleving en omwille van het tegengaan van een maatschappelijke tweedeling van belang dat niet alleen de vindbaarheid en toegankelijkheid van een hoogwaardig digitaal publiek domein gewaarborgd zijn. De burger moet ook de vaardigheden en kennis hebben (geleerd) om zowel het commerciële als het publieke mediadomein te vinden, daarbinnen keuzes te maken en ermee om te gaan.¹² Dit leren omgaan met het totale mediadomein zou niet alleen onderdeel moeten zijn van het mediabeleid, maar ook van een breder cultuurbeleid.

Samenvatting van de belangrijkste aanbevelingen

Gezien de voornaamste ontwikkelingen en rekening houdend met de reeds genomen stappen van overheidswege, volgen hieronder nogmaals kort de voornaamste aandachtspunten.

Met de uitbreiding van de taken van het Bedrijfsfonds voor de Pers die onder andere steun levert bij innovatie op het gebied van nieuwe uitgeefconcepten en crossmediale activiteiten, het bereiken van nieuwe doelgroepen en het stimuleren van de nieuwsvoorziening voor de regio en de verruiming van de regels omtrent *cross-ownership* heeft de overheid goede stappen gemaakt om de perssector te steunen als gevolg van structurele veranderingen in de sector (ontlezing, veranderend mediagebruik en digitalisering). Een modern persbeleid moet gebaseerd zijn op een heldere langetermijnvisie op de functie en positie van de pers; convergentie van media moet hierin een belangrijk onderdeel zijn. Een beleid gericht op journalistieke content, ongeacht het platform waarop die wordt geopenbaard, ligt dan ook meer voor de hand.

12

Zie ook het advies van de Raad voor Cultuur Medialijdsheid, de ontwikkeling van nieuw burgerschap, 2005.

11

Dit heeft de Raad reeds geconstateerd in zijn advies Meerjarenbegroting Publieke Omroep 2007-2011.

Net als in de sectoranalyse uit 2003 moet de Raad constateren dat het de publieke omroep maar niet lukt kunst en cultuur op een vanzelfsprekende manier in te bedden in de programmering. Dit geldt zowel voor registraties van opvoeringen als voor informatieve kunst- en cultuurprogramma's. De Raad herhaalt wat hij in het advies over de *Meerjarenbegroting 2007-2011* heeft gezegd: ten aanzien van de kerntaken ontbreekt er een visie op kunst en cultuur. De Raad dringt dan ook opnieuw aan op een gezamenlijk plan inzake cultuurbeleid en culturele programma's dat in geld en zendtijd wordt vastgelegd.

De publieke omroep dient wel zowel financiële als organisatorische ruimte en rust te krijgen, zodat hij zich kan ontwikkelen in het mediaveld. Hij kan met voldoende middelen een sterke multimediale organisatie met een breed bereik worden. De claim op meer geld door de publieke omroep wordt gesteund, maar alleen wanneer hij uitgewerkte plannen presenteert. Tevens adviseert de Raad om prestatieafspraken met de publieke omroep te maken.

De Raad acht regelgeving nodig om een hoogwaardig, vrij toegankelijk, pluriform publiek digitaal domein te waarborgen. Het bevorderen van de vaardigheden om het mediadomein te vinden, daarin keuzes te maken en ermee om te gaan dient onderdeel te zijn van zowel het mediabeleid als het cultuurbeleid. Hierin is ook een belangrijke rol weggelegd voor zowel de publieke en onafhankelijke media als het onderwijs, inclusief de docentenopleidingen.

musea

In september 2005 heeft de Raad voor Cultuur zijn visie op musea en zijn aanbevelingen voor het museumbeleid verwoord in *Een vitaal museumbestel*. Dat advies lag aan de basis van de museumnota *Bewaren om te weeg te brengen* (december 2005), die vervolgens in de Tweede Kamer uitgebreid is besproken en is aangevuld met politieke prioriteiten. Dit beleidstraject is nog niet afgerond. Om die reden heeft deze bijdrage over musea niet het alomvattende karakter van een sectoragenda met een langetermijnperspectief. De Raad maakt van de gelegenheid gebruik om enige hoofdpunten uit het advies *Een vitaal museumbestel* opnieuw onder de aandacht te brengen, te reflecteren op de huidige stand van zaken en suggesties te doen voor de uitwerking van de beleidsprioriteiten zoals die zich nu aftekenen.

De herziening van de subsidiesystematiek zoals aangekondigd in de nota *Verschil maken* voorziet in een nieuw bekostigings- en beoordelingsmodel voor de musea. In dit advies formuleert de Raad daarbij verschillende aandachtspunten, maar een definitief oordeel kan pas worden gegeven als de nieuwe systematiek (inclusief visitiemodel) is uitgewerkt.

Kunsthof of cultuurfabriek?

Met tijdelijke tentoonstellingen en evenementen trokken de grote musea in 2006 meer bezoekers dan ooit. Het Rijksmuseum boekte bijvoorbeeld een recordaantal bezoekers, terwijl het hoofdgebouw gesloten was. De combinatie van bijzondere, aansprekende projecten en professionele marketing werpt haar vruchten af. Dat mag zonder meer een succes worden genoemd. Maar tegelijkertijd zien vele kleinere musea hun bezoekersaantal teruglopen. De concurrentie op de vrijetijdsmarkt wordt alleen maar heviger, terwijl de hoeveelheid vrije tijd die mensen te besteden hebben niet groeit. De druk om meer bezoekers te trekken en dus bijzondere tentoonstellingen en evenementen te organiseren is inmiddels zo groot, dat het ten koste gaat van vaste presentaties van de eigen collectie, zowel

wat de toebedeelde ruimte als wat de toebedeelde aandacht betreft. Dat geldt met name voor de historische afdelingen van musea met een gemengde collectie. Daarmee wordt het bestaansrecht van *blockbusters* niet in twijfel getrokken. Het bereiken van zo veel mogelijk bezoekers is een goede ambitie. Waar het om gaat, is dat ze deel uitmaken van een afgewogen mix van activiteiten die passen bij het profiel van het desbetreffende museum. Het mag niet ten koste gaan van de kwaliteit van de presentaties en de overige museumtaken. Want het museum is veel meer dan een evenementenbureau. De essentie van een museum is dat het betekenis geeft aan kunst en cultureel erfgoed, en de ontstaansgeschiedenis en de continuïteit van een samenleving zichtbaar maakt. Zo dragen musea bij aan de identiteitsvorming van individuen en groepen. Dit functioneren als instrument van

cultuuroverdracht en kennisdeling is kort gezegd het bestaansrecht van musea en de rechtvaardiging van overheidssubsidiëring. Als belangrijkste subsidiënt verwacht de overheid bovendien dat musea een bijdrage leveren aan het historisch besef en de sociale cohesie van de samenleving. Mensen komen in eerste instantie naar het museum om te genieten van kunst en cultuur, om creatief geprikkeld te worden of om vermaakt te worden. In een vrijwillige leeromgeving als het museum zijn lering en vermaak dan ook niet te scheiden. Cultuuroverdracht in musea is multimediaal en multisensorisch. Onder invloed van oude en nieuwe media is er de laatste decennia een nieuwe beeldcultuur ontstaan, waarbij musea moeten aansluiten. Juist op het gebied van educatie en presentatie zijn vernieuwing en experiment daarom van het allergrootste belang. Musea zullen elk vanuit hun eigen situatie moeten zoeken naar mogelijkheden om hun maatschappelijke opdracht uit te voeren. Als collectief moeten zij streven naar een zo groot en zo breed mogelijk publiek en dus verschillende doelgroepen bedienen. Individuele musea behoren daaraan naar vermogen bij te dragen. Ze moeten zich bewust zijn van de positie die ze innemen ten opzichte van andere musea en culturele actoren, en hun eigen profiel aanscherpen. In termen van de museumdefinitie van de International Council of Museums voeren musea allemaal dezelfde taken uit. Maar die taken moeten worden gespecificeerd. Collectie, locatie, museumtype en maatschappelijk werkingsveld vormen het uitgangspunt om de missie en de doelstellingen van een museum helder en onderscheidend te verwoorden.

Agenda museumbeleid

Over de hierboven geschetste visie op musea en hun maatschappelijke opdracht zijn de politiek en bestuurlijk betrokkenen het over het algemeen eens. Maar de vertaling ervan naar het museumbeleid is nog niet uitgekristalliseerd. Waar de Raad in *Een vitaal museumbestel* inzette op stimulering van museale vernieuwing in het algemeen, benadrukte de staatssecretaris in haar museumnota vooral het bereiken van jongeren en allochtonen en het museaal gebruik van de historische canon. De Tweede Kamer pleitte vervolgens voor (experimenten met) gratis toegang tot de rijkscollectie en voor oprichting van een nationaal-historisch museum. Hieronder worden de verschillende opties nader besproken.

Nationaal-historisch museum

De Tweede Kamer heeft een politiek breed gedragen pleidooi gehouden voor de oprichting van een nationaal-historisch museum. In 2007 worden verschillende scenario's daarvoor uitgewerkt. De Raad ziet een dergelijk museum als een belangrijke kans om de inhoud en de samenhang van het Nederlandse museumaanbod te verbeteren en zo een krachtige bijdrage te leveren aan cultuuroverdracht en kennisdeling. Maar dan moet wel aan een aantal randvoorwaarden worden voldaan.

Geschiedenis staat de laatste tijd volop in de belangstelling. Boeken over historische onderwerpen halen voorheen ongekende oplages, de recent gepubliceerde canon van Nederland kreeg een warm onthaal, er wordt hard gewerkt aan de verbetering van het geschiedenisonderwijs op school, en het eventuele verdwijnen van het televisieprogramma *Andere tijden* werd hét symbool van verzet tegen de plannen voor de publieke omroep. Het pleidooi voor een nationaal-historisch museum past in die trend. Maar de veelgenoemde doelstelling om het historisch besef te vergroten kan het niet alléén verwezenlijken. Dat is in hoge mate afhankelijk van het samenspel tussen erfgoedinstellingen, onderwijs en media.

Hoe zou zo'n nationaal-historisch museum eruit moeten zien? In zijn 'klassieke' vorm zou het een presentatie van historische voorwerpen en verhalen zijn die samen een compleet beeld geven van de Nederlandse geschiedenis. Dat zou een museale representatie van de canon zijn, zoals de initiatiefnemers zich dat ook voorstelden (overigens tegen de zin van de canoncommissie). Een voorbeeld is reeds voorhanden: het Deutsches Historisches Museum in Berlijn. Dit komt voort uit een initiatief van de toenmalige bondskanselier Kohl in 1987. Hij stelde een fors budget beschikbaar om een historische verzameling over Duitsland aan te leggen. Na de Wende en de samenvoeging met de collectie van het voormalige historische museum van de DDR was de tijd rijp voor de presentatie van de gehele Duitse geschiedenis in het voormalige Zeughaus, die in haar volle omvang vorig jaar is opengesteld. Er is door een groep wetenschappers en museumdeskundigen jarenlang aan gewerkt. Het is een traditioneel, inhoudelijk zeer gedegen museum dat in chronologische volgorde de belangrijkste episodes uit de Duitse geschiedenis sinds het begin van de jaartelling belicht. Daarbij wordt ook de Europese context geschetst. Het is moeilijk om een goede historische opstelling te maken, en hier is het gelukt.

Ook in Duitsland was er vooraf veel discussie over nut en noodzaak van een nationaal-historisch museum. Tegenstanders benadrukten het gevaar van een 'staats-geschiedenis' en de instrumentele inzet van één visie op het verleden. In zijn *Advies presentatie van Nederlandse geschiedenis in musea* (2002) stelde de Raad vanuit dezelfde gedachte dat de bestaande pluriformiteit van historische thema's en visies in Nederlandse musea een groot goed is. Idealiter vertellen de bestaande historische musea samen het verhaal van de Nederlandse geschiedenis. Er bestond dan ook geen behoefte aan een nationaal-historisch museum (destijds vormden de plannen van het Rijksmuseum de aanleiding tot de adviesaanvraag). De Raad plaatste wel de kanttekening dat beleidsafstemming tussen de bestaande historische musea gewenst was, evenals een gezamenlijke presentatie op internet.

Neemt het Deutsches Historisches Museum deze twijfel weg? Niet in de zin dat een 'neutrale' historische presentatie toch mogelijk is. Zoals zijn DDR-voorganger de Duitse geschiedenis vertelde vanuit de lijn van opstanden en revoluties, schetst het nieuwe museum de weg naar de Europese eenwording en speelt het een rol in de 'normalisering' van de omgang met het nationaal-socialistische verleden. Maar als een museum zich bewust is van de mogelijke valkuilen en zijn visie expliciet maakt, is dat nu ook weer geen onoverkomelijk probleem. Bij de huidige stand van zaken benadert de Raad de vraag of er in Nederland behoefte bestaat aan een nationaal-historisch museum – en zo ja, hoe dat eruit zou moeten zien – vooral vanuit een pragmatische invalshoek. De vraag of het mogelijk en wenselijk is om het Duitse voorbeeld wat betreft opzet en doelstelling te vertalen naar Nederland, moet ontkennend worden beantwoord. Wat betreft de opzet van een klassiek historisch museum zou het in Nederland bijzonder moeilijk en tijdrovend zijn een collectie van hoog niveau te verzamelen en/of te onttrekken aan de bestaande musea. Maar belangrijker nog is het argument dat de voornaamste doelgroep van het Deutsches Historisches Museum bestaat uit ervaren museumbezoekers, die al de nodige Bildung achter de rug hebben. Het Nederlandse equivalent zou naar de mening van de Raad juist een laagdrempelige instelling moeten zijn, met het onderwijs als belangrijkste doelgroep, en dat vereist een andere opzet en een andere benadering. Er is binnen het Nederlandse museumbestel wel degelijk ruimte voor een nationaal-historisch

museum, maar dan in de vorm van een 'entreegebouw' voor geschiedenis en voor de historische musea, dat tevens fungeert als een projectbureau voor bestaande podia. De Raad pleit voor een instelling die binnen het netwerk van bestaande historische musea in hechte samenwerking een stimulerende functie gaat vervullen voor historische projecten en presentaties, niet alleen in het nieuwe museum zelf, maar ook op verschillende bestaande locaties en op internet. Zoals hij in 2002 reeds betoogde, is afstemming en uitbreiding van het collectie- en presentatiebeleid van musea met betrekking tot de Nederlandse geschiedenis gewenst. De gedachte van een Netwerk Nationaal Historisch Museum als samenwerkingsverband van de cultuurhistorische rijksge subsidieerde musea – een plan dat zij voor de Cultuurnota 2005-2008 gezamenlijk presenteerden – was prima, en nu is er een uitgelezen kans om daar verder vorm aan te geven. Een voorwaarde is wel dat de desbetreffende musea en ook andere erfgoedinstellingen (bijvoorbeeld het Nationaal Archief en het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid) en wetenschappelijke instituten (bijvoorbeeld het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis) daar intensief bij betrokken worden. Zij zullen objecten voor (tijdelijke) presentaties moeten leveren, deskundigheid moeten aandragen en tevens moeten fungeren als podium voor het nieuwe museum.

Er bestaat dringend behoefte aan historische content voor het internet en voor bestaande instellingen; de ontwikkeling daarvan zou een kerntaak van de nieuwe organisatie moeten zijn. Op die manier profiteert de gehele sector van de hernieuwde politieke aandacht voor geschiedenis en kan het nationaal-historisch museum zich in de verschillende regio's en op internet presenteren, met als groot praktisch voordeel dat de voornaamste doelgroep – het onderwijs – niet per se vanuit het hele land naar één plek hoeft te reizen. De ervaring van de bestaande musea leert dat de actieradius van scholen beperkt is. Samenwerking met regionale musea en *lieux de mémoire* die 'eigen' onderwerpen uit de landelijke canon én de lokale geschiedenis vanuit hun eigen invalshoek presenteren, is ook inhoudelijk een betere optie dan de presentatie van de canon op één plek.

Inhoudelijk zou het nationaal-historisch museum zich op zijn hoofdlocatie het best kunnen richten op het aanbrengen van historische verdieping in de politieke en maatschappelijke actualiteit. De belangrijkste periode zou daarbij de twintigste eeuw moe-

ten zijn en het belangrijkste thema het ontstaan en functioneren van de democratie en de rechtsstaat. De historische achtergrond van de huidige culturele diversiteit van Nederland kan worden geschetst, evenals de internationale oriëntatie van Nederland, die als een rode draad door de geschiedenis loopt. Op internet zou daarmee op relatief korte termijn al begonnen kunnen worden. Het nationaal-historisch museum voorziet in een lacune in het Nederlandse museumbestel als het zich ontwikkelt tot projectorganisatie voor de presentatie van Nederlandse geschiedenis op verschillende locaties, en als het zich op zijn hoofdlocatie primair op het onderwijs richt en daar aan de hand van de actualiteit de grondbeginselen van onze samenleving uitlegt door ze in historisch en internationaal perspectief te plaatsen. De Raad is graag bereid hierover nader te adviseren zodra de mogelijke scenario's zijn uitgewerkt.

Gratis toegang

Gratis toegang tot de vaste collectie van de rijksgesubsidieerde musea is door de Tweede Kamer in 2006 hoog op de politieke agenda geplaatst. In de museumsector zelf bestaat daarvoor echter nauwelijks draagvlak. De eerste moties waarin gepleit werd voor volledig gratis toegang tot de vaste collecties voor alle Nederlanders zijn uiteindelijk genuanceerd. Maar de Kamer heeft wel aangedrongen op onderzoek naar en experimenten met gratis toegang op bepaalde dagen van de week of de maand, en/of voor gratis toegang voor jongeren tot achttien jaar.

De Raad constateert op basis van onderzoeksgegevens uit andere landen dat gratis toegang inderdaad zal leiden tot substantieel hogere bezoekcijfers. Aangezien vergroting van de publieksparticipatie al jaren een belangrijke – zo niet de belangrijkste – beleidsprioriteit is en de invoering van gratis toegang daartoe een uiterst simpel en effectief beleidsinstrument is, verdient het serieuze overweging. Voor Nederland zou gratis toegang tot de rijkscollectie een nieuw museumconcept opleveren. Een museum wordt als het ware onderdeel van de openbare ruimte. Het idee is mooi. Maar voor de Raad is de belangrijkste vraag daarbij of gratis toegang ook tot een verbreding van het publieksbereik leidt, of er nieuwe doelgroepen worden bereikt. Want als alleen de vaste bezoekers vaker komen – een veelgehoord tegenargument – dan wegen de hoge kosten niet tegen de baten op. Wat de mogelijke resultaten betreft is het Verenigd Koninkrijk, dat een lange traditie

van gratis toegang kent, een goed voorbeeld. Na een relatief korte periode waarin de meeste nationale musea onder invloed van het overheidsbeleid toch entree hieven, werden alle permanente collecties in december 2001 gratis toegankelijk. De rijksoverheid compenseerde de gederfde inkomsten. Na vijf jaar bleek het bezoekersaantal spectaculair gestegen te zijn: in 2006 ontvingen de nationale musea die voorheen wel entree hieven 83% meer bezoekers dan in 2001 (de musea die voorheen ook al gratis waren, ontvingen 8% meer bezoekers). Opvallend daarbij is dat de helft van de toename wordt toegeschreven aan nieuwe bezoekers. Deze recent gepubliceerde cijfers gaven de Raad aanleiding nader onderzoek te laten doen naar het instrument gratis toegang in het Verenigd Koninkrijk.¹ Enige nuanceringsplek op zijn plaats: de definitie van 'nieuw bezoek' is nogal ruim. Het betreft namelijk alle mensen die het afgelopen jaar het onderzochte museum niet hebben bezocht.

Interessanter zijn de cijfers over de zogenaamde prioriteitsgroepen, namelijk mensen uit etnische minderheidsgroepen, mensen met een handicap en mensen met een lagere sociaal-economische achtergrond. Niet alleen in absolute zin, maar ook in relatieve zin (als percentage van het totale aantal museumbezoekers) laten die in het Verenigd Koninkrijk een stijging zien. Het aandeel museumbezoekers uit etnische minderheidsgroepen steeg van 3,5% in 2001 naar 4,6% in 2006, en het aandeel bezoekers met een lagere sociaal-economische achtergrond steeg van 15,9% in 2002 naar 18,9% in 2005 (voorlopige cijfers van het Department for Culture, Media and Sport). Om te bepalen in hoeverre het echt om nieuw bezoek gaat en in hoeverre dit in verband staat met gratis toegang, is uitgebreid onderzoek noodzakelijk, waarin met name ook de beweegredenen van niet-bezoekers in kaart worden gebracht. Daarmee is men in 2005/2006 begonnen.² Een interessante uitkomst van deze nulmeting is alvast dat financiële drempels voor niet-bezoekers uit prioriteitsgroepen van beperkte betekenis zijn; de hoofdredenen om een museum niet te bezoeken zijn het ontbreken van tijd en interesse.

Het succes van het Engelse museumbeleid in termen van het bereiken van nieuwe bezoekers mag daarom niet alleen op het conto van de herinvoering van gratis toegang worden geschreven. Als onderdeel van het op sociale inclusie gerichte overheidsbeleid stond de invoering van gratis toegang in musea niet op zichzelf. De gelijktijdige forse

1

Anita van Mil, Hopkins Van Mil: Connecting Museums, Gratis toegang tot musea in het Verenigd Koninkrijk, toename van bezoek uit prioriteitsgroepen, Ja of nee, Londen, januari 2007. De Raad heeft ook kennis genomen van het rapport van R. Goudriaan en C.M. Visscher (Aarts De

2

Jong Wilms Goudriaan Public Economics bv, APE) in opdracht van het Department for Culture, Media and Sport, onder de titel Taking Part: The National Survey of Culture, Leisure and Sport. Doorlopend onderzoek in opdracht van het Department for Culture, Media and Sport, onder de titel Taking Part: The National Survey of Culture, Leisure and Sport.

investering in programmering en samenwerking van regionale musea, met het programma *Renaissance in the Regions*, leverde tussen 2004 en 2006 bijvoorbeeld een spectaculaire stijging op van nieuwe bezoekers uit prioriteitsgroepen. Gratis toegang maakt dus deel uit van een veel bredere beleidsstroming en sluit aan op een cultuur die musea en museumcollecties als publiek bezit beschouwt en ook bereid is daaraan bij te dragen, zowel financieel als in de vorm van vrijwilligerswerk.

De Raad meent dan ook dat gerichte investeringen in programmering, marketing en samenwerking veel effectiever zijn om prioriteitsgroepen te bereiken en de omgevingsgerichtheid van musea te versterken dan de introductie van gratis toegang.

Daarop gerichte maatregelen verklaren voor een belangrijk deel het recente succes van de Engelse musea. Voor Nederland zou dat waarschijnlijk nog in verhoogde mate gelden, aangezien men hier gewend is te betalen voor museumbezoek, maar de bekostiging van musea verder toch vooral als een overheidstaak wordt gezien.

Een van de grote verworvenheden van de verzelfstandiging van de rijksmusea halverwege de jaren negentig is bovendien dat deze musea zich toen meer gingen verdiepen in de wensen en de beweegredenen van hun bezoekers, aangezien zij daar financieel belang bij kregen. Bij invoering van gratis toegang zouden juist musea die zich sinds de verzelfstandiging, daartoe uitgedaagd door de rijksoverheid, geprofileerd hebben als cultureel ondernemer weer een forse draai moeten maken. Ten slotte moet ook bedacht worden dat de niet-rijks gesubsidiëerde musea die niet meedoen naar verwachting minder bezoekers zouden trekken dan voorheen, en dat de Museumkaart – een prima marketinginstrument dat de Nederlandse musea zelf bekostigen – moeilijke tijden tegemoet zou gaan.

In een dergelijk maatschappelijk en museumklimaat is invoering van volledig gratis toegang in Nederland geen goed idee, hoe mooi het bijbehorende museumconcept ontgezegd ook is. De kosten – gedeelde inkomsten uit entreegelden en een lager btw-voordeel, de kosten van het scheiden van bezoekersstromen, de gestegen onderhoudskosten – zijn buitensporig hoog en wegen niet op tegen de baten.³

Als gratis toegang echter niet wordt ingezet als nieuw concept maar als marketinginstrument, dan zijn er vervolgens toch nog verschillende opties denkbaar, bijvoorbeeld gratis toegang op een bepaalde dag in de week of maand (zoals in Frankrijk), of gra-

tis toegang voor de jeugd (Denemarken). Uit het onderzoek van APE naar de verschillende varianten van gedeeltelijk gratis toegang blijkt dat gratis toegang voor de jeugd tot achttien jaar relatief goedkoop is en veel rendement oplevert. Dit instrument is vanuit het oogpunt van het stimuleren van cultuurparticipatie en museumbezoek in schoolverband zeer effectief en zou dan ook een wezenlijke bijdrage kunnen leveren aan cultuuroverdracht en het vergroten van historisch besef in de samenleving. Alle ogen zijn wat dat betreft toch gericht op het onderwijs, en gratis toegang voor de jeugd is een uitstekende manier om musea en onderwijs dichter bij elkaar te brengen. De Raad adviseert dan ook om te kiezen voor deze variant van gratis toegang voor alle rijks gesubsidiëerde musea. Sommige musea hebben dit overigens uit eigen beweging al gedaan, met verschillende leeftijdsgrenzen. Gelijkschakeling zou de marketingwaarde aanzienlijk verhogen.

De cultureel diverse samenstelling van de jeugd, met name in de grote steden, is een gegeven dat het stimuleren van vraag en aanbod voor jongeren ook vanuit het oogpunt van diversiteitsbeleid hoge prioriteit geeft. De ervaring leert dat jongeren die in schoolverband voor het eerst een museum hebben bezocht, later vaak nog eens terugkomen met hun ouders. Maar uiteindelijk geldt ook bij gratis toegang tot achttien jaar dat het succes ervan niet los kan worden gezien van het geboden educatieve programma, dat goed moet aansluiten bij zowel het schoolcurriculum als de belevingswereld van jongeren.

Vernieuwing en vermaatschappelijking

De Raad constateert dat musea de veranderingen in de samenleving nauwelijks kunnen bijhouden. Met de samenleving en de toenemende globalisering verandert namelijk ook de invulling van de begrippen kunst en cultureel erfgoed. Musea moeten dat – soms met een zekere vertraging, maar soms ook direct – weerspiegelen in hun personeelssamenstelling, hun collecties en hun maatschappelijk opereren. De vernieuwing en de vermaatschappelijking van musea dienen ook binnen het overheidsbeleid de hoogste prioriteit te hebben.

Institutionele en nationale grenzen vervagen. Musea zullen in de toekomst meer dan voorheen moeten opereren als onderdeel van een internationaal netwerk van musea, verwante organisaties en individuele participanten. Het delen van collecties, conservatoren en services behoort vanzelf-

³ In het onderzoeksrapport van APE (zie noot 1) worden de kosten van invoering van volledig gratis toegang tot de rijkscollecties voor alle Nederlandse musea geraamd op 38 miljoen euro op jaarbasis.

sprekend te zijn. De internationale oriëntatie van Nederlandse musea laat (enige grote spelers uitgezonderd) zeer te wensen over. Investeren in internationale netwerken kost veel tijd, maar de te behalen voordelen wegen daar ruimschoots tegen op.

Het toenemende belang van internet heeft niet alleen grote gevolgen voor de toegankelijkheid van en het bezoek aan musea, maar ook voor hun manier van werken. Als instrumenten van cultuuroverdracht, maar vooral als kennismakelaars kunnen musea zich profileren in een virtuele context. Op internet kunnen musea zich bij uitstek interactief opstellen. De omgang met virtuele bezoekers biedt nieuwe mogelijkheden om kennis over te dragen én te genereren. Wat dat betreft kunnen musea veel leren van bibliotheken. Samenwerking met verwante musea en instellingen, ook internationaal, ligt voor de hand. Het uitwisselen, delen en verrijken van kennis en ervaringen wordt steeds gemakkelijker en dat schept ook verplichtingen.

De functie van kennismakelaar als belangrijke langetermijnuitdaging voor musea vergt bij een in sommige opzichten snel vervluchtigende kennis een hechte verankering in de wetenschap. Het belangrijkste bezit van musea is hun kennis over de collectie en haar context. Maar er dreigen hiaten te ontstaan in de kennisinfrastructuur van musea. Het borgen van die kennis, inclusief de daarbij horende intellectuele infrastructuur, en het ruimte scheppen voor nieuwe kennis, is essentieel voor de betekenisvolle omgang met cultureel erfgoed in de toekomst.

In de afgelopen jaren hebben musea ontdekt dat het niet eenvoudig is om bevolkingsgroepen met een niet traditioneel Nederlandse achtergrond te bereiken. Daarvoor zijn andere manieren van werken en andere netwerken noodzakelijk. Alle musea behoren zich af te vragen of en hoe ze hun prestaties op dit terrein kunnen verbeteren. Een belangrijk aandachtspunt daarbij is het verzamelen en presenteren van immaterieel erfgoed. In niet-westerse culturen speelt materiële cultuur traditioneel vaak een minder prominente rol. Als musea die culturen – ook in de context van de hedendaagse Nederlandse samenleving – willen representeren, zullen zij dus ook andere overdrachtsmiddelen moeten inzetten. Het wekt geen verbazing dat het Nederlands Openluchtmuseum met zijn traditie van presentatie van contextuele informatie en volkscultuur hierin een voorbeeldfunctie vervult.

Museumbeleid dient, kortom, niet alleen

te zijn gericht op instandhouding van het instituut museum zoals wij dat nu kennen, maar ook op de verdere ontwikkeling daarvan. Hier ligt in de eerste plaats een verantwoordelijkheid voor de instellingen zelf. Vernieuwing is een kerntaak waarvoor structureel budget beschikbaar moet zijn, daarvan zijn musea zich maar al te zeer bewust. Maar de vernieuwing gaat niet snel genoeg. Experimenten zijn noodzakelijk en het proces is daarbij belangrijker dan het resultaat; het eventuele financiële risico moet dan ook van tevoren zijn afgedekt. Het nieuwe visitatiemodel voor de rijksge-subsidieerde musea zal de omgevingsgerichtheid van musea moeten stimuleren en aandacht voor thema's als culturele diversiteit, e-cultuur, cultuureducatie en internationale samenwerking moeten waarborgen. Maar aangezien visitatie in de eerste plaats een vorm van interne kwaliteitszorg is, kan de Raad zich voorstellen dat het rijk daarnaast prestatieafspraken met de musea maakt. Het voorgenomen beoordelings- en bekostigingsmodel voorziet ook in een investeringsbudget ten behoeve van grootschalige vernieuwingen in het museaal functioneren. Dit idee uit de museumnota onderschreef de Raad in zijn adviezen over de nota *Verschil maken* en over de Wet op het specifiek cultuurbeleid. Het betreft een flexibel deel van de exploitatiesubsidie van musea, naast het langjarig vaststaande basisbudget. Juist daarmee kan het rijk vorm geven aan de bijzondere verantwoordelijkheid voor 'zijn' musea en vernieuwing stimuleren.

Daarnaast ontwikkelt de rijksoverheid op basis van haar stelselverantwoordelijkheid beleid dat gericht is op vernieuwing van de gehele museumsector, zij het nog enigszins aarzelend en weinig bewust van ontwikkelingen in andere sectoren. De rijksoverheid wenst haar bemoeienis met cultuur in de toekomst te verschuiven van een verantwoordelijkheid voor instellingen naar een algemene stelselverantwoordelijkheid. Dit impliceert een verbreding van de beleidsaandacht en een grotere inzet van generieke beleidsinstrumenten, zoals project- en programmasubsidies.

De Raad is van mening dat het rijk in het kader daarvan meer moet investeren in de presentatiefunctie en in de netwerkfunctie van musea, door middel van beleid dat gericht is op interactieve vormen van publieksparticipatie, op ontwikkeling van nieuwe vormen van e-cultuur, op extramuraal publieksbereik, op het delen van collecties en medewerkers met andere musea, op internationale samenwerking en op

inbedding in wetenschappelijke en professionele netwerken. Dat kan door middel van de bestaande regelingen van de Mondriaan Stichting en ministeriële beleidsprogramma's. Ook (opdrachtsubsidies aan) sectorinstituten en andere ondersteunende instellingen kunnen een bijdrage leveren. Om het internationaal bruikleenverkeer te stimuleren zou het rijk bovendien de indemniteitsregeling (garantstelling voor verzekeringskosten) moeten verhogen van dertig naar honderd procent.

Vernieuwing is niet alleen afhankelijk van financiële impulsen, maar misschien nog wel meer van kennis en mentaliteit. De Mondriaan Stichting is als stimuleringsfonds bij uitstek aangewezen om vernieuwing in de erfgoedsector te bevorderen, maar rapporteert naar aanleiding van een interne enquête onder haar commissieleden dat het gros van de subsidieaanvragen als onvoldoende vernieuwend wordt ervaren. Dat betekent dat intensievere stimulering en ondersteuning van musea gewenst is. De taken en de werkwijze van het fonds zouden daartoe kunnen worden uitgebreid. Er kan bijvoorbeeld gedacht worden aan het opzetten van een database met *best practices*, of aan het werken met *cultural agents* die vernieuwing en experiment actief stimuleren. Het ontwikkelen van gezamenlijke collectieplannen en het gezamenlijk aanstellen van conservatoren zou kunnen worden beloond met een bonus. Ook zou het fonds in samenwerking met musea en verwante organisaties programma's kunnen ontwikkelen voor innovatieve projecten waarbij de voorwaarde wordt gesteld dat alleen een collectief van instellingen als *network of excellence* kan deelnemen, om zo samenwerking te stimuleren.

Musea zouden ten slotte ook gestimuleerd moeten worden meer gebruik te maken van Europese financieringsbronnen en -mogelijkheden buiten het cultuurbeleid, zoals het Innovatie Prestatie Contract van het ministerie van Economische Zaken. Deze nieuwe regeling is gericht op het midden- en kleinbedrijf (waartoe veel musea in grote lijnen kunnen worden gerekend) en stelt technische innovatie en samenwerking centraal.

Continuïteit: de zorg voor het cultureel erfgoed

Naast de gewenste aandacht voor vernieuwing moet ook de continuïteit worden bewaakt, en in de museumsector betekent dat voortdurende zorg om het behoud van het kwetsbare cultureel erfgoed. Dat is primair een taak van de musea zelf, waarop de Erfgoedinspectie toezicht houdt. De Raad

pleit ervoor dit toezicht niet te beperken tot de rijkscollectie, maar uit te breiden naar de collecties van alle rijksge subsidieerde musea die een langjarig subsidieperspectief krijgen. In het rapport *Beheer Rijkscollectie 2000-2005, Verslag van bevindingen* (juli 2006) waarschuwt de Erfgoedinspectie voor achteruitgang van de conserveringstoestand van de rijkscollectie; dat probleem zullen de musea en de rijksoverheid gezamenlijk moeten aanpakken en vertalen in prestatieafspraken.

De wijze waarop een museum betekenis geeft aan kunst en materiële cultuur verandert in de loop der tijd. Parallel aan de veranderende samenleving ontwikkelen zich immers de opvattingen over cultureel erfgoed. Iedereen die verzamelt, moet daarom van tijd tot tijd zijn collectie tegen het licht houden. Musea moeten daarom hun collecties periodiek herijken. Het Instituut Collectie Nederland heeft daartoe onlangs de *Leidraad voor het afstoten van museale objecten* geëvalueerd en herzien, en heeft tevens een herplaatsingsdatabase gecreëerd.

Collectiemobiliteit is idealiter gekoppeld aan een evenwichtige presentatie van de 'collectie Nederland'. Vanuit die gedachte kunnen thematisch verwante musea een optimale presentatie van hun gezamenlijke verhaal realiseren, door middel van tijdelijke of structurele uitwisseling van collecties en afstemming van collectiebeleid, onderzoek en programmering. Deze manier van denken heeft ook een internationale component: als onderdeel van het werelderfgoed moeten musea zich ook afvragen hoe ze hun missie internationaal kunnen uitdragen en met welke buitenlandse instellingen ze kunnen samenwerken. Kortom: musea zouden zichzelf – los van de juridische werkelijkheid – minder als eigenaar van hun collectie moeten zien, en meer als beheerder met een publieke opdracht. Van musea mag worden gevraagd dat ze rekenschap afleggen over (de bekostiging van) het beheer van hun collecties, door het belang daarvan aannemelijk te maken.

Afgezien van de verantwoordelijkheid voor de collecties van de rijksge subsidieerde musea is de rijksverantwoordelijkheid voor het roerend cultureel erfgoed vooral aanvullend, gericht op het geïnformeerd en verantwoord omgaan met wat gemeenschappen van waarde vinden en willen bewaren voor de toekomst. Het Instituut Collectie Nederland werkt momenteel aan een erfgoedbalans, op basis waarvan onder andere nieuwe en verwaarloosde erfgoedcategorieën kunnen worden onderscheiden. De Raad benadrukt nogmaals de urgentie daarvan.

Basisinfrastructuur

Musea die een rijkscollectie beheren, of een collectie waarvoor het rijk verantwoordelijkheid heeft genomen, krijgen als de nota *Verschil maken* wordt uitgevoerd een langjarig perspectief op subsidiëring van hun kerntaken. De verplichting vierjaarlijks een subsidieaanvraag in te dienen verdwijnt en in plaats daarvan wordt deze groep musea dan geacht periodiek een visitatierapport te overleggen. Andere musea komen niet langer in aanmerking voor een vierjaarlijkse subsidie in het kader van het Subsidieplan, maar zijn aangewezen op de Mondriaan Stichting. Met een basisstructuur in normale zin – zoals die voor de overige cultuursectoren wordt omschreven – heeft deze opvatting over rijksverantwoordelijkheid weinig te maken; musea worden dan ook opgevoerd als zelfstandige categorie naast de culturele basisinfrastructuur. Toch wenst de Raad onder deze noemer enige opmerkingen te maken over de rijksverantwoordelijkheid voor musea en de ondersteunende instellingen in de museumsector.

Rijksverantwoordelijkheid

Zonder kennis van de bekostigingsgeschiedenis en de beoordelingssystematiek is de samenstelling van de huidige groep rijks-subsidieerde musea moeilijk te begrijpen. Maar zoals de Raad reeds betoogde in het advies *Een vitaal museumbestel*, is het niet noodzakelijk dat het rijk de verantwoordelijkheid neemt voor alle musea van nationale statuur. Naast de reikwijdte van het aandachtsgedebiet en de kwaliteit van de collectie en de cultuurproductie, spelen maatschappelijke betrokkenheid en bestuurlijke verhoudingen een belangrijke rol bij de invulling van de verantwoordelijkheid voor specifieke musea. 'Nationale' musea zijn niet noodzakelijkerwijs beter of belangrijker dan lokale musea. Het rijk gaat nu een stap verder en laat in de nieuwe subsidiesystematiek juridische en historische factoren zelfs de doorslag geven. Dat is een krachtig signaal: de discussie over de eventuele herschikking van musea over verschillende overheden is gesloten.

De Raad heeft bedenkingen bij het gehanteerde criterium, want dat vereenzelvt het belang van een museum te veel met het belang van zijn collectie en verschuift toekomstige probleemgevallen goed beschouwd naar het verwervings- en afstotingsbeleid van het rijk. Maar in dit advies laat hij de zogenoemde besteldiscussie rusten. Zoals de Raad in zijn advies voor de Cultuurnota 2005-2008 betoogde, presteren enkele

rijksge-subsidieerde musea feitelijk onder de maat en zouden zij wat de bestuurlijke en financiële verantwoordelijkheid betreft beter lokaal of regionaal kunnen worden ingebed. Deze adviezen zijn niet opgevolgd. Herschikking van de verantwoordelijkheid voor musea tussen verschillende overheden is dan ook een ingrijpende en tijdrovende operatie.

Een koppeling tussen 'culturele basisinfrastructuur' en rijksverantwoordelijkheid is in de museumsector bovendien niet goed te leggen, zeker niet als daarbij (zoals in de adviesaanvraag) een verband wordt gesuggereerd met geografische spreiding en regionale cultuurprofielen. Als basisinfrastructuur wordt opgevat als een minimaal niveau van museale voorzieningen, dan is dat bij uitstek een verantwoordelijkheid van gemeentelijke en provinciale overheden. Die nemen samen verreweg de meeste musea voor hun rekening, en de Raad heeft in het verleden reeds geconstateerd dat musea daar alleen maar bij gebaat zijn. De vraag of er, naast de musea waarvoor het rijk de directe verantwoordelijkheid op zich neemt, binnen de erfgoedsector (instellingen met) cultuurproducerende functies zijn die behoren tot de basisinfrastructuur waarvoor het rijk verantwoordelijk is, moet in het kader van de voorgestelde systematiek dan ook ontkennend worden beantwoord.

Toch kan niet worden uitgesloten dat de maatschappelijke en museale dynamiek in de toekomst zal moeten leiden tot wijzigingen in de groep rijksge-subsidieerde musea. De Raad voor Cultuur kan daartoe bijvoorbeeld het initiatief nemen in zijn vierjaarlijkse advies over de Agenda Cultuurbeleid en de culturele basisinfrastructuur. Maar bij de huidige stand van zaken moeten andere overheden ervan doordrongen zijn dat vermindering van betrokkenheid bij de musea waarvoor zij verantwoordelijk zijn, met het oog op een mogelijke bijdrage van het rijk, geen optie is. Laten alle overheden zich in hun museumbeleid richten op waar het echt om gaat: de verbetering van het maatschappelijk functioneren van musea.

Langjarig subsidieperspectief of overdracht naar het fonds

De Raad constateert dat de impliciete overdracht van musea zonder langjarig subsidieperspectief uit de Cultuurnota naar het fonds nog onvoldoende doordacht is. Dergelijke exploitatiesubsidies sluiten niet in alle gevallen goed aan bij de doelstelling van een stimuleringsfonds als de Mondriaan Stichting. Een aantal musea die nu nog een Cultuurnotasubsidie ont-

vangen, voldoet naar verwachting in de huidige opzet niet aan de voorwaarden van het fonds. Verbreding van de taak van de Mondriaan Stichting is wat de Raad betreft geen optie, omdat hij juist veel waarde hecht aan het idee van een stimuleringsfonds. Bovendien gaat het nu om een relatief klein aantal probleemgevallen, terwijl verbreding van de taak een enorme aanzuigende werking zou hebben en ten koste zou gaan van de aandacht voor vernieuwing.

Voor de musea die niet langer in aanmerking komen voor een Cultuurnotasubsidie moet maatwerk worden geboden. Als een museum dat onder de verantwoording van een andere overheid of een ander ministerie valt óók subsidie van het ministerie van OCW ontvangt, is bij goed functioneren overdracht van budget aan de andere subsidiegever een optie. Voor het Rembrandthuis, het Nationaal Rijtuigmuseum, het Nationaal Glasmuseum Leerdam en het Tropenmuseum Junior is dat de beste oplossing. Cultuurnota-instellingen die naar de aard van hun gesubsidieerde werkzaamheden voortaan naar de mening van de Raad terecht zijn aangewezen op de Mondriaan Stichting zijn het Bijbels Openluchtmuseum, het Bijbels Museum, het Wereldmuseum Rotterdam, Museum Jan Cunen en de Nieuwe Kerk. Een punt van aandacht daarbij is dat instellingen die zich met succes profileren op het gebied van culturele diversiteit voorheen terechtkonden in de Cultuurnota, maar in de toekomst geen deel meer uitmaken van de rijksgesubsidieerde basisinfrastructuur. De bijzondere aandacht die het fonds besteedt aan het onderwerp culturele diversiteit moet dan ook worden gewaarborgd.

Wat betreft de categorie instellingen met een langjarig subsidieperspectief behoeven de voormalige rijksmusea niet bij naam genoemd te worden, omdat daarover geen misverstand kan ontstaan. Het gaat om musea die een beheersovereenkomst met het rijk hebben en waarvan het rijk de belangrijkste subsidiënt is. Het beheren van rijks-eigendom geeft op zichzelf geen perspectief op subsidie; voor een aantal musea is het rijk slechts bruikleengever.

Met betrekking tot de categorie musea met een collectie waarvoor het rijk verantwoordelijkheid heeft genomen, adviseert de Raad om de rijksgesubsidieerde musea die (vrijwel) geheel voor de verantwoordelijkheid van het rijk komen, maar geen beheersovereenkomst hebben, net zo te behandelen als de voormalige rijksmusea. De rijksoverheid heeft immers ook de verantwoordelijkheid op zich genomen

voor de collecties van deze musea. Het gaat dan om het Teylers Museum, het Afrika Museum, het Joods Historisch Museum (inclusief de Hollandsche Schouwburg), Keramiekmuseum het Princessehof en een aantal musea die bij het ministerie van OCW binnen het beleidsterrein Kunsten vallen (zie de desbetreffende sectordelen van dit advies). Als het rijk consequent wenst om te gaan met al zijn musea, zou hetzelfde moeten gelden voor musea die onder andere ministeries ressorteren.

Wat de kastelen en monumenten met een museale functie betreft, adviseert de Raad om deze wel een langjarig subsidieperspectief te bieden, maar maatwerk te leveren op het gebied van de beleidsmatige inbedding (inclusief visitatie). Voor een groot deel komt de subsidie voor deze categorie neer op bekostiging van de instandhouding van rijks-eigendom. Concreet gaat het hier om de Kastelenstichting Holland en Zeeland, Huis Doorn, Jachthuis Sint Hubertus, het Muiderslot, Museum de Gevangenpoort, Kasteel Radboud en Slot Loevestein.

Ondersteunende infrastructuur

De culturele basisinfrastructuur voor de museumsector bestaat volgens de voorgestelde systematiek feitelijk alleen uit ondersteunende instellingen. De Raad constateert dat de combinatie van bezuinigingen in de laatste Cultuurnota en de omvorming van de Museumvereniging tot brancheorganisatie veel onduidelijkheid heeft gecreëerd over de ondersteunende infrastructuur. Subsidies aan instellingen die goed werk doen in het kader van erfgoedinventarisatie (Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Nederland, SKKN) en internationale samenwerking (ICOM-NL) zijn beëindigd of worden binnenkort beëindigd. Het voortbestaan van Codart als zelfstandige organisatie is binnen het nieuwe model onzeker.

Over de SKKN adviseerde de Raad voor de Cultuurnota 2005-2008 om zorgvuldig in kaart te brengen hoeveel inventariserend werk de organisatie nog te doen heeft en waar de resultaten kunnen worden ondergebracht alvorens te bepalen op welke termijn deze opdrachsubsidie kan worden beëindigd. Hij adviseert dat alsnog te doen en de subsidie niet zonder meer per 2009 te beëindigen. Voor zowel SKKN als Codart geldt dat de mogelijkheid van incorporatie in het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (of desgewenst een ander instituut) serieus zou moeten worden onderzocht.

Juist door de subsidiëring van ondersteunende instellingen kan het rijk invulling geven aan zijn stelselverantwoordelijkheid en zo de verdere professionalisering van de erfgoedsector stimuleren. Beleidsprioriteiten van het rijk kunnen vertaald worden in afspraken met de ondersteunende infrastructuur. Het Instituut Collectie Nederland en de sinds 1 januari 2007 operationele stichting Erfgoed Nederland zijn daarbij uiteraard de eerst aangewezen instellingen. Over de overdracht van besteltaken van de Museumvereniging naar Erfgoed Nederland is nog geen besluit genomen, maar deze stichting heeft wel de intentie uitgesproken die taken te willen overnemen. Het voorheen door de vereniging verzorgde deel van het cursusprogramma voor museummedewerkers is los daarvan reeds beëindigd. Naar de mening van de Raad dient Erfgoed Nederland de ontschotting in de erfgoedsector actief te stimuleren en ook voor de museumsector op te treden als sectorinstituut. Ondersteuning en deskundigheidsbevordering op het gebied van e-cultuur, erfgoededucatie, kwaliteitszorg, internationale samenwerking en culturele diversiteit dient de nieuwe organisatie erfgoedbreed te organiseren. Onderwerpen die alleen een deelsector betreffen, moeten worden overgelaten aan de brancheorganisaties en de rijksdiensten. Erfgoed Nederland zal ten slotte zijn taken goed moeten afbakenen ten opzichte van de bestaande provinciale en regionale ondersteuningsstructuur voor erfgoedinstellingen.

Samenvatting van de belangrijkste aanbevelingen

\ Gratis toegang tot de vaste collecties van de rijksgesubsidieerde musea is een uiterst kostbaar museumconcept. Voor het bereiken van nieuwe doelgroepen hebben investeringen in speciale programma's en marketinginstrumenten meer effect. Vanuit dat perspectief is invoering van gratis toegang voor jongeren tot achttien jaar wél een goed idee.

\ Het nationaal-historisch museum moet een laagdrempelig entreegebouw voor geschiedenis zijn, waarin de politieke en de maatschappelijke actualiteit in historisch perspectief worden geplaatst. Daarnaast moet het in nauwe samenwerking met anderen historische content ontwikkelen voor het internet en voor bestaande erfgoedpodia. Zo profiteren alle regio's van de nieuwe beleidsmatige aandacht voor geschiedenis en is het nationaal-historisch museum voor het onderwijs altijd dichtbij.

\ Om vernieuwing en vermaatschappelijking van musea te stimuleren, moet geïnvesteerd worden in de presentatiefunctie en in de netwerkfunctie van musea, door middel van beleid dat gericht is op interactieve vormen van publieksparticipatie, op ontwikkeling van nieuwe vormen van e-cultuur, op extramuraal publieksbereik, op het delen van collecties en medewerkers, op internationale samenwerking en op inbedding in wetenschappelijke en professionele netwerken. Vernieuwing is niet alleen afhankelijk van financiële impulsen, maar misschien nog wel meer van kennis en mentaliteit. Concrete maatregelen die een bijdrage kunnen leveren aan vernieuwing zijn: de uitbreiding van de taken en de werkwijze van de Mondriaan Stichting, de ontwikkeling van (bovensectorale) beleidsprogramma's, het geven van opdrachten aan sectorinstituten en andere ondersteunende instellingen, en het maken van prestatieafspraken met en het creëren van een investeringsbudget voor de rijksgesubsidieerde musea.

inleiding op de podiumkunsten

De minister heeft in haar adviesaanvraag de Raad talrijke vragen voorgelegd op het terrein van de podiumkunsten. Kort samengevat gaat het om de volgende vragen: welke functies binnen de culturele basisinfrastructuur moeten rechtstreeks door het ministerie van OCW worden gefinancierd en welke instellingen vervullen momenteel die functies? Andere vragen van de minister zijn: welke oplossingen stelt de Raad voor om de problemen rond vraag en aanbod in de gesubsidieerde podiumkunsten te helpen oplossen? Is er sprake van een uitgebalanceerd podiumkunstenbestel voor de jeugd? En aan hoeveel productiehuisen in de podiumkunsten is er behoefte? Bij de beantwoording van de vraag over de basisinfrastructuur gaat de Raad ook in op geconstateerde hiaten in die structuur.

De sectoren theater, dans en muziek en muziektheater hebben veel gemeen, maar kennen ook duidelijke verschillen die voortvloeien uit de aard en de geschiedenis van de disciplines. De specifieke uitwerking en vraagstukken worden hierna voor elke sector in een apart hoofdstuk behandeld. In deze inleiding staan echter de overeenkomsten centraal en worden zowel de bovenstaande vragen beantwoord als enkele andere onderwerpen behandeld: de basisinfrastructuur, het nieuwe Fonds voor Muziek, Theater en Dans, de afstemming van vraag en aanbod, de langjarige subsidies en visitatie, en de producties voor de jeugd in de podiumkunsten.

Basisinfrastructuur

Met welke soort podiumkunstinstellingen dient het ministerie van OCW een rechtstreekse subsidierelatie te houden en voor welke soort instellingen zou (dus) het nieuwe Fonds voor Muziek, Theater en Dans meer in aanmerking komen?

In de adviesaanvraag en de nota *Verschil maken* wordt gesuggereerd dat de instandhoudings- en ontwikkelingsfuncties in de podiumkunsten exclusief zijn voorbehouden voor directe verantwoordelijkheid van de bewindspersoon. Volgens de Raad zijn deze functies juist voor de gehele podiumkunstensector van belang. Het wezenlijke onderscheid tussen aanvragers bij het ministerie en bij het fonds moet zijn het verschil in taken en beoordelingscriteria en, waar relevant, in subsidieduur. Beide soorten aanvragers zijn gelijkwaardig.

In de hoofdstukken Dans, Muziek en Theater zijn de taken en beoordelingscriteria uitgewerkt. Waar sprake is van een bestel van gelijke voorzieningen zijn ook kenmerken gegeven. Voor het fonds is een eerste aanzet gegeven tot nadere taken en beoordelingscriteria.

Periodieke analyses van de sector moeten het uitgangspunt zijn voor de omschrijving van alle functies in de culturele basisinfrastructuur. De door de minister al voorgenomen periodieke herijking van de functies in de basisinfrastructuur krijgt daarmee een breder kader. Tegen deze achtergrond is een betrouwbaar kwantitatief overzicht van de ontwikkelingen in de podiumkunsten in de vorm van een branchemonitor Podiumkunsten belangrijk.

Voor de instellingen die direct subsidie van OCW krijgen, moet gelden – aldus de advies-

aanvraag – dat niet alleen artistiek-inhoudelijke maar ook bestuurlijke en beleidsmatige aspecten een rol spelen. Met name de bestuurlijke aspecten zijn goed aan te wijzen. Deze zijn terug te voeren op de afspraken die de drie verschillende overheden eind vorige eeuw gemaakt hebben over de verantwoordelijkheidsverdeling in het orkestenbestel (commissie-Sutherland, 1983), het theaterbestel (commissie-De Boer, 1984), de danssector (commissie-Reehorst, 1986) en het jeugdtheater (commissie-Zeevalking, 1986); die afspraken vormen tot op heden nog steeds min of meer de grondslag voor diverse ‘bestellen’ in de podiumkunsten.

Vooraf voor de theatersector, jeugdtheatersector en de danssector zijn de oude afspraken nodig aan revisie toe, waarvoor in de betreffende sectorhoofdstukken voorstellen worden gedaan.

De nauwe betrokkenheid van provincies en gemeenten bij podiumkunstinstellingen in hun gebied blijkt niet alleen uit de oude afspraken hierover en uit de cofinanciering die voor talrijke instellingen geldt, maar is ook tijdens de gesprekken met landsdelen en steden nadrukkelijk naar voren gekomen. Daarbij gaat het niet alleen om de topinstellingen, maar ook om het zogenaamde ‘middensegment’¹ met productiehuis en werkplaatsen als voorbeelden. De Raad heeft zich nadrukkelijk rekenschap gegeven van de zogenaamde ketenverantwoordelijkheid van alle overheden voor dergelijke voorzieningen.

Voor een goed begrip van de voorstellen van de Raad is het volgende van belang. Voor het vervullen van de instandhoudings- en ontwikkelingsfunctie onder directe ministeriële verantwoordelijkheid zijn, taken van individuele instellingen en beoordelingscriteria geformuleerd. Waar dat relevant was (dans en theater) zijn ook kenmerken van het geheel van voorzieningen geformuleerd. Verder zijn aantallen voorzieningen (waar relevant) per stad en regio aangegeven. Zowel in de dans- als in de theatersector worden (substantiële) veranderingen beoogd die zorgvuldige implementatie behoeven en onvermijdelijk kosten met zich meebrengen waarbij het rijk niet afzijdig kan blijven. Verder zullen de voorgestelde veranderingen in het jeugdtheater de nodige tijd en kosten vergen.

Basisinfrastructuur podiumkunsten: overzicht

Hieronder wordt een overzicht gegeven van de voorstellen van de Raad voor een basisinfra-

structuur in de podiumkunsten: zowel onder verantwoordelijkheid van het Fonds voor Muziek, Theater en Dans als direct onder de minister van OCW. De achtergrond van deze voorstellen is te lezen in de Agenda's en basisinfrastructuren Dans, Muziek en Theater in de betreffende hoofdstukken van dit advies.

Onder het Fonds voor Muziek, Dans en Theater

Het fonds heeft vanuit zijn complementaire rol ook de verantwoordelijkheid voor een aantal taken in de instandhoudings- en ontwikkelingsfuncties. Ook het element van spreiding is daarbij van belang. Het fonds dient volgend en initieënd op te treden. De diversiteit in de dansgenres en de ontwikkeling van individuele makers in de danssector moeten gegarandeerd. In de theatersector moet het fonds in ieder geval inspelen op de ontwikkelingen in het repertoiretheater, jeugdtheater, object- en poppentheater, intercultureel theater, beeldend locatietheater en mime, en op het vlak van de muziek: klassieke muziek (symfonische muziek, kamermuziek, opera en muziektheater, oude en hedendaagse muziek), jazz- en geïmproviseerde muziek, niet-westerse muziek, popmuziek en jeugdmuziek(theater).

Direct onder het ministerie van OCW

De *ondersteuningsfunctie* wordt vervuld door het Theater Instituut Nederland en een nieuw op te richten sectorinstituut muziek. Voor de vervulling van de *instandhoudingsfunctie* stelt de Raad de volgende voorzieningen voor. In de theatersector: 8 stads- en regiogezelschappen voor grote producties, 1 gezelschap voor Friestalige producties (met tevens een rol voor jeugdtheater en ontwikkeling op dit gebied) en 8 jeugdtheatergezelschappen, waarvan 2 grote. In de danssector: 7 dansgezelschappen (inclusief 2 langjarig gesubsidieerde instellingen, te weten het Nationale Ballet en het Nederlands Danstheater), 3 regionale platforms (een subfunctie waarvoor een gezelschap of productiehuis kan intekenen) en 5 jeugddansgezelschappen. In de sector muziek en muziektheater: 3 operahuizen², 10 symfonieorkesten en enkele ensembles voor oude en hedendaagse muziek.

Ten aanzien van de invulling van de *ontwikkelingsfunctie* worden de volgende voorzieningen voorgesteld. In de theatersector: 10 productiehuisen, 2 jeugdtheaterproductiehuisen, 3 gespecialiseerde landelijke productiehuisen (mime, poppen/objecten

2

¹ Dit begrip werd door de meeste landsdelen en grote steden in het gesprek met de Raad gehanteerd om de groep instellingen aan te duiden die de overgang van kunstvakopleiding naar een meer geïntegreerde kunstpraktijk faciliteren.

² In Verschillen maken worden twee operavoorzieningen genoemd (De Nederlandse Opera en de Nationale Reisopera) die samen het operabestel zouden vormen. Opera Zuid maakt echter ook deel uit van het operabestel; het voorziet met name het zuiden van Nederland van operaproducties en werkt daarvoor samen met het Limburgs Symfonie Orkest en het Brabants Orkest.

Voor nadere opmerkingen over het operabestel verwijst de Raad naar de Agenda Muziek.

en intercultureel) en 1 voortgezette kunstvakopleiding die fungeert als internationaal georiënteerd productiehuis. In de danssector: 3 werkplaatsen en 2 productiehuizen (aangevuld met de 3 productiehuizen die zowel dans als theater produceren). Als gewenste voorzieningen gelden instellingen voor professionele training. Minimaal 1 trainingsinstituut. In de muzieksector: enkele werkplaatsen.

Een subfunctie voor de podiumkunsten betreft *'platform van exclusief internationaal aanbod en internationale uitwisseling (en coproductie)'*. Daaronder moeten vooralsnog 3 festivals worden gerekend. De *geografische verdeling van voorzieningen* bij de verschillende functies over het land ziet er als volgt uit. Hierbij wordt nog opgemerkt dat tot de 8 voorziene jeugdgezelschappen 2 grote gezelschappen behoren die er nu nog niet zijn.

Landsdeel Noord

Theater: 2 regiogezelschappen waarvan 1 voor Friestalig theater (met tevens een rol voor jeugdtheater en ontwikkeling op dit gebied), 1 jeugdtheatergezelschap en 1 productiehuis voor dans, muziek en theater. Dans: 1 gezelschap/regionaal platform, 1 productiehuis voor dans en theater. Muziek: 1 symfonieorkest.

Landsdeel Oost

Theater: 1 regiogezelschap, 1 jeugdtheatergezelschap en 1 productiehuis. Dans: 1 gezelschap/regionaal platform, 1 jeugddansgezelschap en 1 werkplaats (gecombineerd met theater). Muziek: 2 symfonieorkesten.

Landsdeel Zuid

Theater: 2 regiogezelschappen, 2 jeugdtheatergezelschappen en 2 productiehuizen. Dans: 1 regionaal platform (additionele taak van een gezelschap of productiehuis), 1 productiehuis (gecombineerd met theater). Muziek: 2 symfonieorkesten.

Landsdeel Midden

Theater: 1 regiogezelschap, 1 jeugdtheatergezelschap en 1 productiehuis. Dans: 1 jeugddansgezelschap. Muziek: rol gastorkesten, met name omroeporkesten in Vredenburg.

Amsterdam met landsdeel West (noordelijk deel)

Theater: 1 stadsgezelschap, 1 jeugdtheatergezelschap en 3 productiehuizen. Dans: 2 gezelschappen, 1 danswerkplaats, 1 productiehuis (wens), 2 jeugddansgezelschappen en 1 trainingsinstituut. Muziek: 3 symfonieorkesten.

Den Haag

Theater: 1 stadsgezelschap, 1 jeugdtheatergezelschap en 1 productiehuis. Dans: 1 gezelschap en 1 productiehuis voor de dans. Muziek: 1 symfonieorkest.

Rotterdam met landsdeel West (zuidelijk deel)

Theater: 1 gezelschap, 1 jeugdtheatergezelschap en 1 productiehuis. Dans: 1 gezelschap, 1 jeugddansgezelschap en 1 danswerkplaats, en een relatie met dans binnen productiehuis theater. Muziek: 1 symfonieorkest.

Landelijk

Theater: 1 intercultureel productiehuis, 1 productiehuis mime, 1 productiehuis poppen-/objecttheater, 2 productiehuizen voor jeugdtheater, 1 voortgezette opleiding die tevens fungeert als internationaal georiënteerd productiehuis. Dans: 3 werkplaatsen (met daarin opgenomen werkplaatstrajecten voor interculturele dans en jeugddans) en 5 productiehuizen, waarvan er 2 exclusief zijn ingericht voor de dans (inclusief een productiehuistraject voor interculturele dans en jeugddans) en 3 zowel dans- als theatervoorstellingen produceren; trainingsvoorzieningen. Muziek(theater): 3 operagezelschappen in respectievelijk Amsterdam (geen reisverplichting), Enschede (reizend) en Maastricht (reizend). Infrastructuur voor muziek op het terrein van klassieke muziek, jazz en geïmproviseerde muziek, niet-westerse muziek en popmuziek.

Platform van exclusief internationaal aanbod en uitwisseling (inclusief internationale coproducties): vooralsnog 3 festivals.

Fonds voor Muziek, Theater en Dans

Conform zijn eerdere advies over de nota *Verschil maken* kan de Raad zich vinden in het voorstel van de commissie-Alons³ om de drie fondsen op het terrein van de podiumkunsten samen te voegen tot één Fonds voor Muziek, Theater en Dans. Hij acht het opportuun bij de vorming van het nieuwe fonds met de volgende aspecten rekening te houden.

Algemeen

Het nieuwe Fonds voor Muziek, Theater en Dans zal een cruciale rol vervullen voor veel podiumkunstinstellingen die het ministerie van OCW niet meer rechtstreeks subsidieert. Zoals hiervoor al aangegeven dient het ministerie vanuit de integrale verantwoordelijkheid

3 Het rapport van deze commissie is genaamd Naar één fonds voor muziek, dans en theater.

heid voor de gehele basisinfrastructuur in de podiumkunsten ook de verantwoordelijkheid van het fonds goed te regelen.

Het fonds moet als langjarig gesubsidieerde instelling worden behandeld, met een vorm van visitatie als evaluatie-instrument. De periodieke sectoranalyses van de Raad kunnen de leidraad zijn voor het subsidiebeleid. Van het fonds mag een periodiek beleidsplan worden verwacht om inzicht te geven in welk subsidiebeleid het zal uitvoeren. Mede aan de hand van het visitatierapport geeft de Raad voor Cultuur periodiek een oordeel over het functioneren van het fonds in het gehele podiumkunstenbestel. Het fonds dient hierin de volgende opdrachten, verankerd in zijn statuten, te krijgen. Aan deze opdrachten moeten bijbehorende budgetten worden verbonden. Het doel van het fonds moet zijn: een professionele, kwalitatief hoogstaande uitvoeringspraktijk en een breed aanbod stimuleren en zowel uitvoerenden als podia/festivals in staat stellen deze aan het publiek te tonen. Daartoe moeten makers én afnemers (podia/festivals) een beroep op het fonds kunnen doen. Het artistiek-inhoudelijke oordeel staat bij het fonds voorop, maar vanuit zijn complementaire rol ten opzichte van de gesubsidieerde instellingen onder OCW heeft het fonds de verantwoordelijkheid voor de instandhoudings- en ontwikkelingsfunctie en met een landelijke spreiding. Het fonds dient volgend en initiërend op te treden. De diversiteit in de dansgenres en de ontwikkeling van individuele makers in de danssector moeten gegarandeerd. In de theatersector moet het fonds in ieder geval inspelen op de ontwikkelingen in het repertoire, jeugdtheater, object- en poppentheater, intercultureel theater, beeldend locatietheater en mime, en op het vlak van de muziek: klassieke muziek (symfonische muziek, kamermuziek, opera en muziektheater, oude en hedendaagse muziek), jazz en geïmproviseerde muziek, niet-westerse muziek, popmuziek en jeugdmuziek(theater). Algemene beoordelingscriteria zijn: hoge artistieke uitvoeringskwaliteit, maatschappelijk bereik (publiek van relevante samenstelling en omvang in relatie tot het genre) en functie/positie in het betreffende bestel, en regionale spreiding.

Daarnaast moet het fonds subsidie kunnen verstrekken voor programma's op de volgende terreinen:

- \ talentontwikkeling, bijvoorbeeld in de vorm van beurzen en concoursen;
- \ individuele ontwikkeling van onder meer autonome dansmakers en musici;
- \ vernieuwing;
- \ interdisciplinariteit;

- \ nieuwe media (multidisciplinair, flexibel budget);
- \ interculturaliteit (stimuleren binnen alle facetten van het podiumkunstenbestel, flexibel budget);
- \ internationale uitwisseling;
- \ educatie;
- \ stimuleren van deskundigheid op het gebied van publieksontwikkeling (in afstemming met sectorinstituten);
- \ publicaties, onderzoek en reflectie (ook van niet-makers);
- \ reprises en grotezaalproducties van kleine instellingen.

Vakfestivals, zomerfestivals en autonome muziekfestivals (dat wil zeggen festivals zonder eigen podium) dienen aanvragen te kunnen indienen. Verder zijn programmeringsbudgetten nodig, geoormerkt voor genres. Tot slot is een vereiste dat het fonds snel op actuele ontwikkelingen kan inspelen via een flexibel budget.

Deze opdrachten moeten ook voor de overgangssituatie de randvoorwaarden garanderen waardoor instellingen niet tussen wal en schip raken. Het fonds moet over voldoende financiële middelen beschikken, dat wil zeggen méér dan nu, ten behoeve van uitbreiding van expertise (nu het fonds veel meer en andersoortige aanvragen moet behandelen) en ten behoeve van de 10% beleidsvrijheid voor het fonds die de commissie-Alons bepleit. De Raad vraagt nog specifiek aandacht voor het voorstel van de commissie Alons om intendanten aan te stellen bij het fonds. Om te voorkomen dat zij een te zwaar stempel zullen drukken op de uitvoering van het subsidiebeleid adviseert de Raad hen alleen tijdelijk te benoemen, een regeling die vergelijkbaar is met die van bestuurs- en commissieleden. Ook dient er voldoende expertise te zijn voor de verschillende te onderscheiden soorten aanvragers. Tot slot wordt erop gewezen dat het bijeenbrengen van aanbod- en afnamesubsidies in één fonds goede kansen biedt voor het verminderen van de fricties tussen vraag en aanbod. Het kiezen van de meest effectieve vormen van subsidies luistert hier nauw omdat subsidies niet het enige middel moeten vormen voor het oplossen van de genoemde fricties.

Overgangssituatie

In de overgang van de huidige Cultuurnota naar de nieuwe situatie moet de mogelijkheid worden geschapen om zowel voor vierjarige subsidies als voor subsidies van een kortere duur in aanmerking te komen. Voorkomen moet worden dat met alleen vierjarige subsidies voor de eerste aanvraagronde van het

nieuwe fonds (een voorstel van de commissie-Alons) vier jaar lang alle mogelijkheden voor maatwerk in subsidies worden weggenomen. Daarmee zou namelijk de kans worden weggenomen om de versnippering, bijvoorbeeld in de muzieksector, terug te dringen. Om het nieuwe fonds een effectieve start te geven is het van belang de huidige regelingen bij de drie podiumkunstenfondsen goed te evalueren.

In de periode waarin gewerkt wordt aan de opzet van het nieuwe fonds, moeten de instellingen goed geïnformeerd worden. Het is belangrijk de onzekerheid bij instellingen over de procedure die zij moeten volgen zo beperkt mogelijk te houden.

Als het nieuwe fonds niet operationeel is voordat de nieuwe aanvraagprocedure moet starten of de zorgvuldigheid van de subsidietoekenning op een andere manier in gevaar dreigt te komen, voelt de Raad het als zijn verantwoordelijkheid om nog een keer te adviseren over de instellingen die een aanvraag indienen. De Raad heeft immers de afgelopen jaren consequent alle meerjarig gesubsidieerde instellingen gevolgd en voert in dat kader ook dit jaar nog monitorgesprekken met hen. Een nieuw beleidsplan van het fonds zal de Raad, zoals te doen gebruikelijk, graag van advies voorzien.

Specifiek voor theater en dans

Eenmalige projectsubsidies voor beginnende makers moeten in de toekomst alleen nog door productiehuisen worden verstrekt conform de voorstellen van de Raad in dit advies. Het ruim vertakte netwerk van productiehuisen op het gebied van theater leidt ertoe dat het fonds alleen bij uitzondering eenmalige subsidieaanvragen op dit vlak moet kunnen behandelen, dat wil zeggen als er goede reden is dat makers niet bij een van de productiehuisen terecht kunnen. Daarbij moet het fonds zich in principe richten op steun aan makers in de vorm van eenjarige of meerjarige projecten. Autonome makers op het gebied van dans zonder gezelschap moeten productiegelden kunnen blijven aanvragen bij het fonds, zodat zij een 'rugzakje' hebben en zich tot een van de productiehuisen kunnen wenden voor de realisatie van hun plan. Een productiehuis is immers niet (alleen) voor de beginnende makers – daarvoor zijn de werkplaatsen, maar ook voor een belangrijk deel voor de autonome dans/theatermakers. De Raad is het op dit punt niet eens met de voorstellen van de commissie-Alons en bepleit dat er voor dans en theater bij het fonds middelen blijven voor deze categorie.

Verder moet het fonds aanvullende projectsubsidies kunnen geven aan – door het fonds

gesubsidieerde – meerjarig gesubsidieerde instellingen voor activiteiten buiten het reguliere beleidsplan om, zoals reprisetournees en grote zaalproducties. Ook de individuele ontwikkelingssubsidie zou in stand gehouden moeten worden voor (de meer) ervaren makers.

Middelgrote gezelschappen die beschikken over een eigen theater moeten voldoende steun van het fonds kunnen krijgen, maar dan alleen voor de producties en niet voor de exploitatie van het theater.

Specifiek voor muziek

De werkwijze in de muzieksector verschilt dusdanig van bijvoorbeeld theater dat productiehuisen niet het aangewezen loket zijn voor beginnende musici. Pas afgestudeerde musici hebben relatief weinig faciliteiten nodig om zelfstandig hun beroep uit te oefenen. Zij kunnen of willen daarom meestal niet bij een productiehuis, werkplaats of gezelschap (lees orkest of ensemble) aankloppen. De Raad is het daarom niet eens met het voorstel van de commissie-d'Ancona om het budget voor beginnende makers van het FAPK over te hevelen naar productiehuisen en werkplaatsen, en onder bepaalde voorwaarden voor gezelschappen en festivals. Beginnende musici moeten daarom ook bij het nieuwe fonds subsidies kunnen blijven aanvragen. Daarnaast is de Raad het niet eens met de aanbeveling van de commissie-Alons om de huidige subsidieregelingen van het Fonds voor de Scheppende Toonkunst (FST) als uitgangspunt te nemen. Het rapport stelt voor de huidige regelingen waar mogelijk over te nemen en waar nodig te wijzigen. Aangezien de Raad de indruk heeft dat de commissie-Alons te weinig gesproken heeft met betrokkenen buiten het Fonds voor de Scheppende Toonkunst, bestaat de kans dat de huidige subsidieregelingen zonder voldoende draagvlak worden overgenomen, waarmee voorbij wordt gegaan aan de kritiek uit de sector op die regelingen. De Raad stelt voor de huidige subsidieregeling van het FST niet zonder meer over te nemen maar in overleg met verschillende belangenverenigingen voor componisten en opdrachtgevers/uitvoerenden te komen tot een verbeterde regeling die op meer draagvlak kan rekenen.

Langjarige subsidies en visitatie

In de nieuwe meerjarige-subsidiesystematiek is een differentiatie voorzien tussen projectsubsidies en een- tot vierjarige subsidies bij het nieuwe Fonds voor Muziek, Dans en

Theater, vierjarige subsidies direct onder het ministerie van OCW (Subsidieplan) en langjarige subsidies (ook direct onder OCW). Instellingen die gezamenlijk een samengesteld geheel vormen (bestel), ontvangen volgens de nota *Verschil maken* een langjarige subsidie en krijgen daardoor automatisch te maken met visitatie. De Raad zet kanttekeningen bij deze redeneringen.

Ten eerste kan het bestelargument voor langjarige subsidies, gezien de inhoud van dit advies over de basisinfrastructuur podiumkunsten, tot geen andere conclusie leiden dan dat niet alleen de symfonieorkesten en operahuizen, maar ook de theater- en dansgezelschappen in de hier beschreven basisinfrastructuur langjarige subsidies dienen te krijgen; zij vormen immers ook een bestel. Op dit punt roept de Raad het inhoudelijke argument voor langjarige subsidies in herinnering, namelijk dat deze noodzakelijk zijn voor instellingen die afspraken moeten maken over een langere periode dan vier jaar. Dat kan bijvoorbeeld zowel op het gebied van programmering zijn (inclusief contracteren van solisten, dirigenten, choreografen en regisseurs) als op het gebied van gezelschapsvorming. Ook het voortbestaan van de instelling onafhankelijk van de wijziging in de artistieke leiding kan een argument voor langjarige subsidie zijn. Op basis van deze argumenten moet nader worden bekeken welke instellingen voor deze categorie in aanmerking komen. Ook een internationaal festival zou hiervoor in aanmerking kunnen komen.

Verder dient tussen langjarige subsidies en louter visitaties geen automatisme te bestaan. Ook hier dient het oorspronkelijke doel van visitatie in herinnering te worden geroepen: een grondige visitatie van bepaalde culturele instellingen doet meer recht aan hun complexe en omvangrijke bedrijfsvoering dan de Raad in het kader van de beleidsplanbeoordeling kan realiseren.

Ook voor het toepassen van het visitatie-instrument is een nadere beoordeling op zijn plaats.

Zoals de Raad in de inleiding Basisinfrastructuur al benadrukte, blijft een integraal oordeel van de Raad over de podiumkunstinstellingen in de basisinfrastructuur die onder OCW valt noodzakelijk om de politieke verantwoordelijkheid voor deze sector te kunnen waarmaken. Ook (de uitvoering van) het beleid van het nieuwe Fonds voor Muziek, Dans en Theater en het functioneren van de sectorinstituten horen onderdelen te zijn van dat integrale oordeel.

Een podiumkunstenbestel voor de jeugd?

De minister heeft de Raad gevraagd een nadere analyse te maken van het podiumkunstenbestel voor de jeugd als geheel: jeugdtheater, jeugddans en jeugdmuziektheater. Is er een onderscheid te maken tussen voorzieningen die onder OCW dienen te vallen en voorzieningen bij een fonds? Moeten de grote toneelgezelschappen meer aan jeugdtheater gaan doen? En is de cofinanciering van een deel van het jeugdtheater nog functioneel? De analyse van de Raad levert als beeld op dat van een evenwichtig podiumkunstenbestel op dit terrein geen sprake is. Met zijn relatief lange geschiedenis heeft het jeugdtheater een omvang en niveau van voorzieningen ontwikkeld die zonder meer als bestel te betitelen zijn. Al in 1986 zijn er bestuurlijke afspraken gemaakt tussen de verschillende overheden over de financiering van deze over het land verspreide voorzieningen. De jeugddans ligt hierop achter. Niet alleen blijft het aantal voorzieningen achter bij de vraag, ook de professionalisering loopt achter bij de situatie in het jeugdtheater. Op beide aspecten is een inhaalslag noodzakelijk.

Het aanbod van jeugdmuziektheater en jeugdopera neemt weliswaar toe, maar staat nog in de kinderschoenen in vergelijking met het jeugdtheater.

De grote faseverschillen in ontwikkeling van de drie sectoren als het om producties voor de jeugd gaat, vormen voor de Raad reden om niet van een podiumkunstenbestel voor de jeugd te spreken. Er zijn nog veel investeringen nodig om van een werkelijk gezamenlijk bestel te kunnen spreken. In de huidige fase van ontwikkeling ziet de Raad voldoende reden om voorzieningen met betrekking tot jeugdtheater en jeugddans op te nemen in de basisinfrastructuur die onder het ministerie van OCW valt, maar voor het jeugdmuziektheater is het aantal rijksge subsidieerde instellingen te klein om van een bestel te kunnen spreken dat kan worden opgenomen in de basisinfrastructuur. Voor aanbevelingen op het gebied van het muziekaanbod voor de jeugd verwijst de Raad naar de Agenda Muziek. Voor het antwoord op de vraag van de minister in hoeverre de cofinanciering van meerdere overheden op het gebied van jeugdtheater nog functioneel is, wordt verwezen naar het hoofdstuk over theater.

Vraag-en-aanbodproblematiek

De relatief moeilijke positie van het gesubsidieerde podiumkunstenaanbod is weliswaar geen nieuw probleem (zo is de Raad er in zijn Vooradvies uit 2003 al uitvoerig op ingegaan), maar heeft het afgelopen jaar een grotere

urgentie gekregen. Met name beroeps- en belangenorganisaties in de podiumkunsten hebben de problematiek in eigen publicaties goed belicht. De door enkele van de organisaties en de twee podiumkunstenfondsen ingestelde commissie-d'Ancona (vernoemd naar haar voorzitter) heeft in oktober 2006 een analyse gepubliceerd van de complexe problematiek en een serie aanbevelingen gedaan, variërend van meer rijksverantwoordelijkheid voor theaters die vooral investeren in kleinschalig aanbod, en de overheveling van fondsbudget voor beginnende makers naar productiehuisen en werkplaatsen, tot meerjarige ondersteuning van festivals en het realiseren van afzetcircuits van tien tot twintig kernpodia.

De minister vraagt de Raad of hij mede naar aanleiding van dit rapport concrete oplossingen ziet om de fricties tussen vraag en aanbod te verhelpen. In het algemeen kan de Raad de analyse van de commissie onderschrijven, evenals de meeste van haar aanbevelingen. In de sectorhoofdstukken Dans, Muziek en muziektheater en Theater gaat de Raad nader in op de concrete oplossingen die hij voor ogen heeft. De belangrijkste gezamenlijke aanbevelingen komen op het volgende neer.

Er dient veel meer structurele samenwerking te komen tussen podia en producenten, of het nu om theater- en dansgezelschappen of om muziekinstellingen gaat.

dans

Nederland danst! Maar liefst 42% van de Nederlanders heeft het afgelopen jaar op een of andere manier gedanst, volgens een onderzoek dat het Sociaal Cultureel Planbureau in november 2006 gepresenteerd heeft.¹ Vooral jongeren vinden dansen een aantrekkelijke expressievorm. Van de jongeren onder de achttien jaar heeft 63% het afgelopen jaar wel eens gedanst tegenover 28% van de 56-plussers. Breakdance, hiphop en streetdance zijn de populairste dansvormen, direct gevolgd door stijldansen en andere meer gebonden dansen – van tango en salsa tot buikdans en flamenco.

Behalve een hoog participatiecijfer behaalt dans ook hoge kijkcijfers, zo bewijzen populaire programma's als *Dancing with the stars*. Deze aanwezigheid in het culturele leven van alledag en het sexappeal van populaire dansvormen behoeven verder nauwelijks betoog. Anders wordt het als de dans in een theatrale omgeving wordt opgevoerd. In de theatrale context is dans een betekenisvolle kunstvorm, waarmee niet gezegd is dat de meer sociale manifestatie van dans niet betekenisvol zou zijn. Maar in theaterdans wordt de visie op de cultuur of de wereld zorgvuldig geconstrueerd. Theaterdans vraagt een publiek dat het schouwspel ziet, beleeft én interpreteert. Er is een wereld van verschil tussen dans als sociale belevenis en dans als theatrale belevenis. Tijdens discussies die gedurende het afgelopen jaar binnen de danssector werden georganiseerd, kwam naar voren dat professionele dansmakers dit verschil graag zouden willen overbruggen.

Van alle openbare discussies over de toekomst van de danssector sprong de serie die door het initiatief Dansplan 20/20 werd georganiseerd het meest in het oog.² Daarnaast heeft de brancheorganisatie – Directie Overleg Dans (DOD) – gesprekken gevoerd met diverse belanghebbenden in de danssector. Hiervan zal in 2007 een publicatie verschijnen.

Bij de discussies van Dansplan 20/20 zijn veel professionals betrokken geweest, zowel projectmatig producerende dansmakers, als professionals die aan grote gezelschappen of instituten zijn verbonden. Er was een grote behoefte om een gezamenlijke visie op de toekomst te formuleren. Daarnaast was de aanstaande herziening van de Cultuurnotasystematiek een belangrijke aanleiding voor zelfonderzoek.

De serie discussies die onder regie van Dansplan 20/20 is gevoerd, is uitgemond in een rapport, *About common ground*.³ Hierin wordt een aantal knelpunten in de danssector naar voren gebracht, waaronder de moeizame doorstroming van talent, de frictie tussen vraag en aanbod en de schijnbare onbekendheid van het grote publiek met het medium dans. Dansmakers zijn er over de hele linie van overtuigd dat de danskunst een veel grotere rol zou kunnen spelen in onze veranderende samen-

¹ Tieszen-Raaphorst, A., Bredveld, K., Ooijendijk, W., Dansen als Sport, Sociaal en Cultureel Planbureau, MNO, Kwaliteit van Leven, 2006.

² Dansplan 20/20 is een initiatief van Arnhemse Keurentjes (Holland Festival), Emio Greco/Pleier-Scholten (Emio Greco/Pc), Jerry Remes (Anouk van Dijk de), Leontien Meerting (MND), Moniek de Zeeuw (CDB), Simon Dove (Springdance) en Ted Brandse (Het Nationale Ballet).

³ About Common Ground, Kantelende perspectieven op de Dans, Dansplan 20/20, Amsterdam, 2006.

leving, waarbinnen nieuwe (sub)culturen zich steeds duidelijker aftekenen. Het verlangen om op nieuwe manieren in contact te komen met (nieuwe) publieks-groepen wordt door velen in de danssector gedeeld.

De nieuwe contextgevoeligheid binnen de danssector uit zich niet alleen in de zoektocht naar nieuwe relaties met de samenleving. Ook wensen dansmakers verbetering van de afstemming tussen aanbod en afname. Oplossingen hiervoor worden gezocht in een directere samenwerking tussen danskunstenaars en theaterprogrammeurs. Tot slot verwacht de danssector, volgens *About common ground*, dat het de sector zou versterken als er meer aandacht uit zou gaan naar theorievorming

Ontwikkelingen, kansen en bedreigingen

Vraag en aanbod

In de adviesaanvraag wordt de Raad gevraagd om een standpunt in te nemen ten aanzien van de, onder andere in het door de commissie-d'Ancona opgestelde rapport *UIT!*⁴, gesignaleerde versnippering in de podiumkunsten. In dit rapport houdt versnippering in dat subsidiegelden over te veel instellingen verdeeld zijn. Daardoor wordt over het geheel genomen met te krappe budgetten gewerkt en worden bovendien meer instellingen in stand gehouden dan waar vraag naar is. Deze versnippering veroorzaakt een scheefgroei in de markt die nog eens wordt versterkt doordat de instellingen in artistiek opzicht te weinig onderscheidend zijn om voldoende publiek te interesseren. Daardoor zou alleen de ingewijde specialist in het aanbod nog verschillen kunnen ontwaren, terwijl het brede publiek en de programmeurs door de bomen het bos niet meer zien. Het is de vraag of de hier geschetste situatie op de danssector van toepassing is. De rijksgesubsidieerde grote en middelgrote dansgezelschappen richten zich vrijwel allemaal op de presentatie van modern-academisch repertoire. Er is een grote concentratie van middelen in dat deel van de sector waar de verschillen te klein zijn om door het grote publiek en/of programmeurs herkend te kunnen worden. Naast het aanbod van de grote en middelgrote gezelschappen wordt door rijksgesubsidieerde productiekernen en veelal door vanuit de fondsen gesubsidieerde onafhankelijke makers kleinschalige, eigentijdse dans gepresenteerd, die eveneens in de categorie 'modern' is onder te brengen. Dit kleinschalige aanbod wordt, met name door programmeurs buiten de vier grote steden, vaak te 'moeilijk' bevonden en dus als risicovol gezien. Zij moeten er stevast op toeleggen of er met andere voorstellingen financiële compensatie voor zoeken in de programmering. Dit soort kleinschalig aanbod zou volgens de Raad gepresenteerd moeten worden in gespeci-

aliseerde vlakkevloertheaters, waar programmeurs het aanbod enthousiast aan de man kunnen brengen, omdat zij precies weten wat zij in huis halen.

De Raad meent dat differentiatie in het rijks-gesubsidieerde aanbod de verhouding tussen vraag en aanbod sterk zal verbeteren. Daarnaast bepleit de Raad de afname van risicovolle genres te stimuleren door middel van geoormerkte programmeringsbudgetten bij het nieuwe Fonds voor Muziek, Theater en Dans. Hierbij denkt de Raad aan budgetten voor culturele cross-overs, niet-westerse dans, dans met live muziekbegeleiding en kleinschalige dans met een innovatief karakter, waarbij ook vaak gebruik wordt gemaakt van nieuwe media.

Voor de verbetering van de communicatie tussen producenten en afnemers zal in de ogen van de Raad de sector zelf verantwoordelijkheid moeten nemen, al dan niet ondersteund door initiatieven van het toekomstige Fonds voor Muziek, Theater en Dans. In dit verband denkt de Raad bijvoorbeeld aan succesvolle experimenten als *DansClick*, waarbij producenten en programmeurs bij elkaar zijn gebracht om tot een selectie van eigentijds kleinschalig dansaanbod te komen.

In de danssector is vaak gesproken over een eventuele samenwerking op zakelijk gebied, zodat kleine, ad hoc producerende initiatieven de vaste lasten zouden kunnen delen en zich efficiënter op de markt zouden kunnen begeven. De Raad is van mening dat de mogelijkheden van eventuele koepels nog onvoldoende zijn onderzocht en pleit er daarom voor dat de sector, eventueel in samenwerking met het nieuwe Fonds voor Muziek, Theater en Dans, de mogelijkheden van een dergelijke samenwerking verder verkent. In de ogen van de Raad liggen in diverse samenwerkingsverbanden nog onbeproefde kansen om vraag en aanbod beter op elkaar af te stemmen.

Dans voor de jeugd

In de jeugddans speelt een aantal terugkerende kwesties die betrekking hebben op de scheef-

⁴ *UIT! Naar gesubsidieerde podiumkunsten met een nieuw elan*, september 2006.

groeit tussen vraag en aanbod, op de arbeidsvoorwaarden en op de artistiek-inhoudelijke kwaliteit. In het Vooradvies *Cultuur meer dan ooit* en in het Cultuurnota-advies 2005-2008 heeft de Raad aandacht gevraagd voor het feit dat de vraag naar jeugddans het aanbod overstijgt, met name op het vlak van dansvoorstellingen voor de jongste leeftijdsgroep.⁵ Afgezien van de scheefgroei in de verhouding tussen vraag en aanbod signaleerde de Raad dat de jeugddans in het professionaliseringsproces achterop is geraakt. De meeste rijksgesubsidieerde instellingen zijn kleine productiekernen die een zeer kwetsbare bedrijfsvoering hebben. Zij zijn extra kwetsbaar door de grote fysieke belasting van de kleine dansersensembles. De vijf jeugddansgezelschappen die momenteel binnen de Cultuurnota worden gesubsidieerd, verzorgen immers niet alleen aanbod voor theaters, zij verzorgen eveneens vele schoolvoorstellingen. Om de jeugddans een volwaardige positie in het dansbestel te bezorgen, zal een inhaalslag moeten worden gemaakt op het gebied van de professionalisering en op het gebied van de artistiek-inhoudelijke ontwikkeling. In de ogen van de Raad kan deze inhaalslag worden gemaakt door meer geld voor de jeugddans beschikbaar te stellen, zodat onder andere de dansers conform de cao kunnen worden gehonoreerd en de bedrijfsvoering van de instellingen van een steviger fundament kunnen worden voorzien. Daarnaast constateert de Raad dat in werkplaatsen en productiehuizen trajecten ontbreken voor het makerstalent dat zich specifiek op de ontwikkeling van jeugddans wil richten. De Raad pleit voor gespecialiseerde begeleidingstrajecten voor de ontwikkeling van makerstalent om in zijn algemeenheid de artistiek-inhoudelijke kwaliteit binnen de jeugddans verder te ontwikkelen en een impuls te geven aan de professionalisering.

Interculturele ontwikkelingen

Over het algemeen wordt de danssector een intercultureel karakter toegeschreven, vanwege de internationale samenstelling van danserstableaus en de internationale uitwisseling van choreografen. Des te opvallender is het, in artistiek opzicht, vrijwel ontbreken van een intercultureel idioom en interculturele choreografische invloeden binnen de gevestigde orde. Nederland blijft hierin achter ten opzichte van andere landen binnen en buiten Europa. Van de rijksgesubsidieerde dansgezelschappen richt alleen het Internationaal Danstheater zich op werelddans, veelal met een academisch karakter. Bij ISH vinden experimenten met diverse eigentijdse dansstijlen uit het jongerencircuit hun weg naar het theater, zoals ook bij Dans-theater Aya en Don't hit Mama. Overige experimenten met culturele cross-overs vonden vooral plaats in jongerengroepen en in alternatieve,

gespecialiseerde circuits die zich voornamelijk in de periferie van de gevestigde orde ophouden. Buiten de gevestigde orde zijn in artistiek-inhoudelijk opzicht vele ontwikkelingen gaande, die volgens de Raad hun weerslag moeten krijgen in het beleid. De waarde van dansgenres als urban theaterdans, culturele cross-overs en niet-westerse dansvormen moet volgens de Raad in de eerste plaats vanuit de artistiek-inhoudelijke en niet louter vanuit de politiek-sociale invalshoek worden bepaald. Van de ontmoetingen tussen diverse dansstijlen gaat een grote vitaliteit uit en er wordt bovendien een enorme aantrekkingskracht mee uitgeoefend op een jeugdig, cultureel divers publiek.

De belangrijkste knelpunten voor de doorbraak van bovengenoemde genres houden vooral verband met het professionaliseringsproces, waarin volgens de Raad een aantal schakels ontbreken. Talent moet zich via werkplaats- en productiehuistrajecten kunnen ontwikkelen tot professionele dansmakers, zodat experimenten kunnen uitmonden in professionele dansvoorstellingen die in reguliere theaters geprogrammeerd worden. Om de volgende fase in de ontwikkeling van de interculturele dansgenres te stimuleren, is het in de ogen van de Raad van belang om gespecialiseerde werkplaats- en productiehuistrajecten in de basisinfrastructuur in te richten, waarbinnen de reeds opgebouwde deskundigheid bestendigd en verder ontwikkeld kan worden. Mocht in de bestaande structuur onvoldoende ruimte zijn om dergelijke gespecialiseerde werkplaats- en productiehuistrajecten aan te bieden, dan bepleit de Raad de oprichting van een in interculturele dans gespecialiseerde werkplaats en/of productiehuis.

Daarnaast zou de ontwikkeling van intercultureel talent mede gestimuleerd kunnen worden als de meer traditionele instituten zich zouden openstellen en oog zouden krijgen voor de nieuwe dansstijlen en de theatrale mogelijkheden daarvan. Tot slot acht de Raad het zinvol om via een regeling bij het nieuwe Fonds voor Muziek, Theater en Dans programmeringsubsidies aan te bieden voor bepaalde, vanuit het perspectief van de programmeurs, risicovolle interculturele genres.

Oude media en nieuwe media

Het is niet overdreven om het projectiescherm, het televisiescherm en sinds kort ook het computerscherm alternatieve podia voor de dans te noemen. De kunstzinnige dansfilm is een filmgenre, danskunst figureert meer dan eens in reclamefilmpjes en populaire dansfilms zijn publiekstrekkingen. De Raad moet constateren dat het in de publieke omroep nog niet is gelukt om kunst en cultuur op een vanzelfsprekende manier in de programmering in te bedden. Dit geldt zowel voor registraties van opvoeringen

⁵ Aanbod, vraag en marketing van dans in regiotheaters, Rotterdam, Onderzoeksbureau Letty Ranshuysen, maart 2004. Dit onderzoek biedt inzicht in de vraag- en aanbodverhoudingen bij regiotheaters ten aane van de diverse dansgenres, en in de samenhang tussen marketinginspanningen en het publieksbereik van het dansaanbod.

als informatieve kunst- en cultuurprogramma's, waaronder op het terrein van de dans. Hij herhaalt zijn uitspraak in het advies over de *Meerjarenbegroting Publieke Omroep 2007-2011* dat er ten aanzien van de kerntaken een visie op kunst en cultuur ontbreekt. Hij dringt dan ook opnieuw aan op een gezamenlijk plan inzake cultuurbeleid en culturele programma's dat in geld en zendtijd wordt vastgelegd.

Ook ten behoeve van promotie voor een breed publiek en vanuit een oogpunt van archivering van dans is het van belang dat dansvoorstellingen geregistreerd worden en dansfilms geproduceerd. De subsidiemogelijkheden bij fondsen dienen deze mogelijkheden te bevorderen. Ten behoeve van de promotie nemen dansgezelschappen zelf ook verantwoordelijkheid voor videoregistraties. Videomateriaal van dansvoorstellingen is niet meer weg te denken in de promotie van dans bij theaterprogrammeurs. En ook ten behoeve van nieuwe vormen van publieksvoorlichting wordt veelvuldig gebruik gemaakt van bewegende beelden. De aanwezigheid in alternatieve media is zeer aantrekkelijk en ook zeer bereikbaar geworden. Het (potentiele) theaterpubliek informeert zich dezer dagen niet alleen via de oude media. Nieuwe media, zoals het internet, zijn inmiddels dermate ingeburgerd dat het publiek zich informeert door diverse websites te bezoeken, waar tekst, beeld en geluid zijn samengebracht.

Behalve op het gebied van promotie spelen nieuwe mediatechnologieën een rol in de vernieuwing van de danskunst. De jaren van verkenning van nieuwe mediatechnologieën liggen al weer enige tijd achter ons. Ongeveer een decennium geleden werden de theatrale mogelijkheden van nieuwe technologieën met veel enthousiasme uitgetoetst. Dat experiment heeft tot boeiende resultaten geleid, van liveprojecties van video-opnamen tot interactieve scenografie en dansgames voor de computer. Dansmakers hebben leren functioneren in minder gangbare samenwerkingsverbanden, waarbij choreografen naast videasten, beeldend kunstenaars en computerprogrammeurs aan een productie werken. Nu de fase van verkenning voorbij is, kan het gebruik van nieuwe mediatechnologie gericht worden ingezet om een bijdrage te leveren aan de vernieuwing van de danskunst.

Dans als totaalkunst

Het produceren van multidisciplinaire projecten kent een lange traditie in de geschiedenis van de danskunst. Hierbij moet vooral gedacht worden aan samenwerkingsprojecten met andere autonome kunstenaars, zoals dat van choreograaf Merce Cunningham met componist John Cage en beeldend kunstenaar Robert Rauschenberg, of van choreograaf Lucinda Childs met Donald Judd. In het voortzetten van deze traditie onder-

vinden danskunstenaars vaak problemen, omdat de productiebudgetten voor de dans ontoereikend zijn voor de financiering van het totaal. De benodigde aanvullende financiering blijkt om verschillende redenen moeilijk te verkrijgen. Een van de redenen is dat binnen de gespecialiseerde fondsen onvoldoende kennis voorhanden is om de aanvragen voor multidisciplinaire dansprojecten op hun merites te kunnen beoordelen. De Raad is er voorstander van dat de sectorale schotten, ten minste binnen het nieuwe Fonds voor Muziek, Theater en Dans, worden neergehaald ten behoeve van multidisciplinaire theater- en dansproducties. Daarnaast pleit de Raad ervoor dat de diverse rijksge subsidieerde fondsen open blijven staan voor projecten waarbinnen de grenzen tussen de sectoren niet zo duidelijk te trekken zijn. De fondsen zouden – bij wijze van voorbeeld – ook gezamenlijk budgetten bijeen kunnen voegen ten behoeve van de financiering van multidisciplinaire projecten. Om hiervoor in aanmerking te komen zouden hanteerbare criteria moeten worden geformuleerd door een commissie, waarin niet louter disciplinespecialisten zitting hebben, maar deskundigen op het gebied van multidisciplinaire theater-, dans- en beeldendekunstprojecten.

Relatie kunstvakonderwijs en beroepspraktijk

Met enige regelmaat worden vanuit de danssector kritische vragen gesteld over de aansluiting van het kunstvakonderwijs op de beroepspraktijk. Zo hebben vorig jaar enkele artistieke leiders, voornamelijk van moderne dansgezelschappen met een academische basis, uiting gegeven aan hun indruk dat het reguliere dansvakonderwijs aan de hogescholen de aansluiting op de beroepspraktijk aan het verliezen is.⁶ De belangrijkste kritiekpunten waren de grote instroom van studenten, de ontoereikende eindtermen, zodat de uitstroom voor het merendeel over onvoldoende kwaliteit beschikt, en de gebrekkige samenwerking tussen opleidingen en de beroepspraktijk. Daarnaast pleit de danssector ervoor om de dansvakopleidingen een status aparte te verlenen, omdat de opleiding zich maar moeilijk kan plooiën naar de voorschriften en kaders van het hoger beroepsonderwijs. De Raad kan zich hier wel een voorstelling van maken, met name waar het de opleiding voor uitvoerend danser betreft. Desondanks is hij van mening dat het dansvakonderwijs op zijn plaats is te midden van andere kunstvakken, zoals theater, beeldende kunst en muziek.

Behalve bij de meer academische dansgezelschappen wordt ook bij jongeregezelschappen een zogenaamde aansluitingsproblematiek ervaren. Om de kloof te dichten hebben veel van deze gezelschappen zelf opleidingstrajecten ontwikkeld, die overlappen met het reguliere dansvak-

⁶ Per brief, van 15 maart 2006, hebben enkele artistieke leiders van dansgezelschappen en een danswerkplaats aanbevelingen voor het dansvakonderwijs geformuleerd, teneinde de kwaliteit van de uitstroom te verbeteren. Ondertekenaars zijn: Krisztina de Châtel, Ton Simons, Conny Janssen, Itzik Galili, Andrea Leine, Ger Jager en Ed Wubbe.

onderwijs of daarvoor een alternatief zijn. Dit is aan de orde bij onder meer ISH, Dansgroep Aya en Dox. Deze alternatieve ontwikkelingstrajecten hebben inmiddels een eigen waarde. De kennis en vaardigheden die hier worden opgedaan stromen door naar het dansvakonderwijs. De praktijk eist voortdurende vernieuwing van het onderwijs. In dit verband is vaak naar voren gebracht dat de dansvakopleidingen aan de hogescholen zich veel sterker zouden moeten specialiseren en moeten differentiëren om een vruchtbare bijdrage te kunnen leveren aan de ontwikkeling van de danssector. Aan een verregaande analyse van de dansvakopleidingen in het hbo wordt door de Raad op dit moment geen hoge prioriteit toegekend. Het dansvakonderwijs is in 2006 geaccrediteerd. Daarom mag worden aangenomen dat de resultaten hiervan binnen het dansvakonderwijs aanleiding geven tot de nodige zelfreflectie en eventuele aanpassingen.

Talentontwikkeling

Om op internationaal niveau een vooraanstaande positie te kunnen blijven innemen, is de Nederlandse danssector afhankelijk van hooggekwalificeerde choreografen en dito uitvoerende kunstenaars. In Nederland opgeleid uitvoerend talent moet al vroeg concurreren met talent dat in het buitenland is geschoold. In relatie hiermee wil de Raad graag aandacht vestigen op het functioneren van de vooropleidingen die verbonden zijn aan de kunstvakscholen. Deze vooropleidingen vormen een belangrijke schakel in het opleidingstraject van aspirant-dansers. De vooropleidingen zullen hun concurrentiepositie ten opzichte van de buitenlandse opleidingen moeten verbeteren om jonge, in Nederland opgeleide dansers meer kans te geven om door te stromen in het vervolgonderwijs aan de kunstvakhogescholen.

Lange tijd is in de dansvakopleidingen veel aandacht besteed aan de uitvoeringspraktijk en het docentschap. Pas in het afgelopen decennium zijn binnen het kunstvakonderwijs meer mogelijkheden geschapen voor dansmakers om zich te ontwikkelen. Er zijn drie verschillende programma's die onder de paraplu *Dance Unlimited* aan drie verschillende dansvakopleidingen worden aangeboden. Daarnaast biedt DasArts een tweedefaseopleiding voor makers die vooral in multidisciplinair theater geïnteresseerd zijn.

In de danssector zijn momenteel twee expliciet voor de dans ingerichte werkplaatsen en er is één productiehuis waarbinnen de productie van dans een hoofdbestanddeel is. Ook vindt ontwikkeling van makerstalent plaats in theaters die als productiehuis functioneren voor de disciplines theater en dans, en binnen enkele werkplaatsen en productiehuisen die zich eveneens op zowel theater als dans richten. De Raad

hecht eraan dat de instellingen die opteren voor een ontwikkelingsfunctie gezamenlijk een zo divers mogelijke aanwas van talent verzorgen. De Raad stelt voor om voor jeugddans en interculturele dansvormen minimaal één instelling met een werkplaatsfase per categorie te realiseren. Tot slot merkt de Raad op dat talent zich gedurende de hele loopbaan ontwikkelt, bijvoorbeeld door middel van masterclasses, waarbinnen dansers en dansmakers geconfronteerd worden met internationale standaarden en excellente collega's uit verschillende kunstdisciplines. De Raad kan zich heel goed voorstellen dat bijvoorbeeld een trainingsinstituut en/of een (regionaal) platform zich richt op de organisatie van dergelijke programma's.

Internationalisering

In de danssector is de internationale uitwisseling van vitaal belang. Niet alleen om de dans die in Nederland is gemaakt te kunnen toetsen, maar ook om artistiek-inhoudelijk gedachtegoed te kunnen uitwisselen. Internationale netwerken en festivals spelen hierin een cruciale rol, want maar weinig Nederlandse theaters kunnen het zich financieel veroorloven om buitenlandse dansvoorstellingen van exceptionele kwaliteit te programmeren. Het is veelal via de internationale festivals dat het Nederlandse publiek kennismaakt met danskunst van buiten de landsgrenzen.

Ook het reilen en zeilen binnen de Nederlandse danssector zelf is zeer afhankelijk van internationale uitwisselingen. Buitenlandse dansers en choreografen zijn mede bepalend geweest voor het huidige niveau. Vanaf het eerste uur is het Nederlandse, naoorlogse danslandschap mede tot stand gebracht door mensen die ervaring en kennis in het buitenland naar Nederland exporteerden: Sonia Gaskell, Benjamin Harkarvy, Jirí Kylián en Krisztina de Châtel zijn een paar belangrijke namen uit de Nederlandse dansgeschiedenis.

Het Nederlandse culturele klimaat is altijd aantrekkelijk geweest en wordt op mondiaal niveau hoog aangeslagen. Zowel voor dansers als voor choreografen is Nederland een haven gebleken. Het maakproces in dans vraagt immers om langduriger samenwerkingsverbanden dan binnen de muziek- en de theatersector gangbaar zijn. Zo kost het creëren, repeteren en opvoeren van een choreografie al gauw vier tot zes maanden. Het is van belang dat dansers en choreografen van binnen en buiten Europa voor deze termijnen in Nederland kunnen verblijven om aan voorstellingen te werken. De huidige regelingen voor tijdelijk verblijf zijn daar onvoldoende op toegesneden, waardoor het moeilijk is om buitenlandse dansers en choreografen te contracteren. Nederland heeft in het buitenland een naam hoog te houden. Sommige in Nederland

werkende choreografen genieten wereldfaam. Aan de andere kant is de Nederlandse dans ondervertegenwoordigd op internationale festivals. Ten behoeve van de ontwikkeling van beleid zal de Raad laten onderzoeken wat de Nederlandse dans in internationaal opzicht op dit moment betekent en zou kunnen betekenen.

Behoud en beheer

De Raad heeft in de afgelopen jaren aandacht gevraagd voor het begrip erfgoed binnen de podiumkunstensector. Uit een enquête die de Raad in 2004 aan rijksge subsidieerde dans-, theater- en muziektheaterinstellingen heeft voorgelegd, kwam naar voren dat meer dan de helft van de instellingen behoefte heeft aan ondersteuning op het gebied van archivering en behoud van werk-, foto- en videomateriaal. De Raad adviseerde het Theater Instituut Nederland een spilfunctie te vervullen in het ontwikkelen en aanbieden van de benodigde ondersteunende activiteiten. Het bewaren en het ontsluiten van beeld- en archiefmateriaal zijn essentiële activiteiten voor het in stand houden van een geheugen op het gebied van de podiumkunsten. Vooral in de danssector wordt de gebrekkige kennis van de Nederlandse dansgeschiedenis als een gemis ervaren. Het is de vraag of de ontoereikende kennis een gevolg is van een gebrekkige aandacht voor de geschiedenis van de dans in het algemeen, want dans is per slot van rekening een kunstvorm die zichzelf steeds moet herscheppen om te bestaan, of dat er simpelweg te weinig geschiedenis is gedocumenteerd om deze te kunnen kennen. In de ogen van de Raad is er nog onvoldoende over het onderwerp gedebatteerd in de sector om de werkelijke wensen en behoeftes hieromtrent in kaart te kunnen brengen. Daarom acht de Raad het zinvol dat vanuit de sector het initiatief wordt genomen om over het onderwerp in debat te gaan. Daarnaast zal de Raad het onderwerp zelf ook op de agenda zetten. Om de wording van dansgeschiedenis te ondersteunen, is het volgens de Raad zinvol als via het nieuwe Fonds voor Muziek, Dans en Theater hernemings- en documentatiesubsidies voor Nederlands repertoire verkregen kunnen worden.

De behoefte aan theorievorming ligt in het verlengde van de hernieuwde aandacht voor de Nederlandse dansgeschiedenis. Beide aspecten van gedachtevorming kunnen gestimuleerd worden door onderzoek, reflectie en boek- en tijdschriftpublicaties. Het sectorinstituut voor de podiumkunsten en de onderzoeksscholen van universiteiten en het hoger kunstvakonderwijs hebben deze taak. Voorts ziet de Raad bij de regionale voorzieningen nieuwe mogelijkheden ter ondersteuning en stimulering van debat, reflectie en onderzoek. Tot slot pleit de Raad ervoor dat het nieuwe Fonds voor Muziek, Theater en Dans de regeling voor boekpublicaties herneemt, aange-

zien de praktijk uitwijst dat het zeer moeilijk is om publicaties over een van de podiumkunsten uitgegeven te krijgen.

Samenvatting van de belangrijkste aanbevelingen

Vraag en aanbod

Door middel van subsidiëring van afname kunnen de mogelijkheden voor risicovolle genres worden vergroot. Hierbij denkt de Raad aan geoormerkte programmeringsbudgetten bij het nieuwe Fonds voor Muziek, Theater en Dans voor intercultureel dansaanbod, dansaanbod met live muziekbegeleiding en kleinschalige dans met een vernieuwend karakter.

Jeugddans

Om de dans een volwaardige positie in het jeugdbestel te laten innemen, pleit de Raad ervoor extra rijksmiddelen aan te wenden voor een inhaalslag in de artistiek-inhoudelijke ontwikkeling en professionalisering van de jeugddans. Daarnaast pleit de Raad voor de inrichting van gespecialiseerde werkplaats- en productiehuisstrajecten voor de talentontwikkeling binnen de jeugddans.

Interculturele ontwikkelingen

Ter ondersteuning van de talentontwikkeling en de artistiek-inhoudelijke ontwikkelingen van interculturele dans, bepleit de Raad gespecialiseerde werkplaats- en productiehuisstrajecten.

Dans als totaalkunst

Om de productie van multidisciplinaire dansvoorstellingen te stimuleren en te ondersteunen pleit de Raad ervoor dat er geen schotten tussen de kunst disciplines worden opgetrokken bij het Fonds voor Muziek, Theater en Dans. Daarnaast is het goed als de diverse rijksfondsen open blijven staan voor subsidiëring van multidisciplinaire projecten en hiervoor eventueel een bedrag bijeenbrengen en gezamenlijk beheren, daarin bijgestaan door een commissie met deskundigen op het gebied van multidisciplinaire producties in brede zin.

Internationalisering

Het is voor de internationale uitwisseling van belang dat dansers en choreografen van binnen en buiten Europa voor langere termijnen in Nederland kunnen verblijven. Het creëren, repeteren en opvoeren van dansvoorstellingen vragen om maandenlange samenwerkingsverbanden. De Raad vraagt aandacht voor de regelgeving die dit mogelijk moet maken.

Basisinfrastructuur

De Raad heeft de adviesaanvraag opgevat als verzoek om het dansbestel en de functies die daarbinnen vervuld dienen te worden te bezien,

te herijken en zonodig opnieuw op de praktijk af te stemmen. In aansluiting hierop wil de Raad graag opmerken dat zijns inziens in de nota *Ver-schil Maken* ten onrechte voorbij wordt gegaan aan het bestaan van dit dansbestel. Er is in de ogen van de Raad sprake van een zorgvuldig opgebouwd geheel van instellingen, dat momenteel wordt gevormd door een aantal rijksge-subsidieerde repertoiregezelschappen, die soms ook als regionale voorzieningen functioneren. Daarnaast telt het bestel een vijftal regionaal gespreide festivals, twee werkplaatsen, alsmede één productiehuis voor de dans. Om de dynamiek in het dansbestel te bevorderen, zijn ook kleinere productie-kernen in de Cultuurnota opgenomen. Tot slot moet worden opgemerkt dat instellingen zoals de opleidingen en de podia eveneens een cruciale rol spelen in de totale infrastructuur voor de danskunst.

In het kader van de herinrichting van de subsidiesystematiek is inmiddels Het Nationale Ballet (HNB) en het Nederlands Dans Theater (NDT) - omwille van de continuïteit van de activiteiten - een langjarig subsidieperspectief in het vooruitzicht gesteld, in combinatie met een (internationale) visitatie. Deze twee langjarig gesubsidieerde gezelschappen vallen, na de herindeling van het subsidiesysteem, onder directe ministeriële verantwoordelijkheid, samen met de instellingen die een specifieke functie in het landelijke bestel vervullen of een kernfunctie vervullen in de regionale en/of stedelijke basisinfrastructuur. De drie hoofdfuncties die voor een langere periode voor de lokale, regionale en landelijke infrastructuur onmisbaar zijn, zijn de instandhoudingsfunctie, de ontwikkelingsfunctie en de ondersteuningsfunctie. Deze functies garanderen samen een bloeiend professioneel dansbestel in Nederland.

Tot de instellingen die een instandhoudingsfunctie vervullen, rekent de Raad, naast HNB en het NDT, een vijftal repertoiregezelschappen die in (grote) steden zijn gevestigd. Daarbij maakt de Raad een onderscheid tussen stadsgezelschappen en gezelschappen die tevens de specifieke taken van een regionaal platform uitvoeren. De instandhoudingsfunctie wordt daarnaast vervuld door jeugddansgezelschappen en door platforms voor presentatie, (co)productie en uitwisseling van internationale dans.

Voor de invulling van de ontwikkelingsfunctie onderscheidt de Raad werkplaatstrajecten en productiehuistrajecten. Er is in de basisinfrastructuur voor de danssector ruimte voor instellingen die ofwel in het ene ofwel in het andere traject zijn gespecialiseerd. Voor elk traject gelden afzonderlijke taken en criteria.

Voor instellingen die een productiehuistraject aanbieden, is het mogelijk om, net als een gezelschap, te opteren voor het vervullen van de specifieke taken van een regionaal platform. De Raad ziet voor instellingen die professionele trainingen en masterclasses verzorgen eveneens taken weggelegd binnen de ontwikkelingsfunctie.

De ondersteuningsfunctie is voor de danssector ingevuld door het sectorinstituut voor de podiumkunsten. De Raad stelt in dit advies een kleine uitbreiding van de taken van dit instituut voor.

De voorstellen voor de inrichting van de basisinfrastructuur vinden deels hun legitimatie in de agenda voor de danssector. De agenda bevat geen brede sectoranalyse, maar thema's die in de komende jaren een rol zullen spelen in de ontwikkeling van de danssector. Voor de inhoud van de agenda heeft de Raad zich niet alleen gebaseerd op zijn eigen actuele thema's, ook hebben thema's die uit de danssector naar voren zijn gebracht hun weerklink in de agenda gekregen en zijn thema's verwerkt die reeds in het vooradvies *Cultuur meer dan ooit* (2003) aan de orde kwamen.

Tot slot vestigt de Raad graag de aandacht op de passage in de adviesaanvraag waarin wordt gesteld dat instellingen die momenteel louter op grond van artistiek-inhoudelijke overwegingen deel uitmaken van de Cultuurnota 2005-2008 vanaf 2009 tot het domein van de fondsen zullen behoren. De Raad is het er niet mee eens om de huidige situatie klakkeloos als uitgangspunt te nemen voor de toekomst. Het is zijns inziens goed denkbaar dat sommige instellingen die momenteel louter op artistiek-inhoudelijke overwegingen in de Cultuurnota zijn opgenomen, in 2009 willen opteren voor een andere positie in het dansbestel.

Ook acht de Raad de stelling onjuist, dat 'voor vrijwel alle muziek- en dansinstellingen geldt dat ze louter op basis van artistiek-inhoudelijke overwegingen zijn opgenomen in de huidige cultuurnota'. Deze passage biedt geen correcte weergave van de werkelijkheid. Zo vervullen vrijwel alle (repertoire) gezelschappen aanvullende taken, onder meer op gebied van educatie en talentontwikkeling en/of nemen zij als regionaal platform een cruciale plaats in het bestel in.

Instandhoudingsfunctie

Stads/repertoiregezelschappen

Kenmerken

Het geheel van repertoiregezelschappen binnen de instandhoudingsfunctie voldoet aan de volgende kenmerken:

\ ze garanderen gezamenlijk een landelijk gespreid circuit van (stads)gezelschappen, in elk geval in de steden Amsterdam, Den Haag en Rotterdam. Ze kunnen daarnaast functioneren als regionaal platform in regio's Oost, Zuid en Noord;

\ ze garanderen gezamenlijk een professioneel, artistiek-inhoudelijk hooggekwalificeerd en divers dansaanbod, waarmee een representatief beeld van de diversiteit in de danskunst wordt geboden. Hierbij wordt gedacht aan de vertegenwoordiging van minimaal de volgende hoofdcategorieën: 1. klassieke dans, waaronder ook neoklassieke dans, 2. moderne dans, waaronder ook de meer theatrale dans, 3. niet-westerse dans/cross-overs, waaronder ook urban dance, 4. jazzdans;

\ ze zijn tevens vertegenwoordigd in het buitenland, door middel van tournees en/of internationale uitwisseling van bijvoorbeeld dansers en choreografen;

\ dragen er zorg voor dat het aandeel van interculturele dansgenres wordt vergroot.

Taken

De instellingen die vanwege een instandhoudingsfunctie deel uitmaken van de basisinfrastructuur voeren de volgende taken uit:

\ hun hoofdactiviteit is het verwerven en/of creëren van hooggekwalificeerd repertoire voor de grote, de middelgrote en de kleine (vlakkevloer)zaal;

\ ze ontwikkelen en voeren beleid uit op het terrein van publieksbereik en zoeken een verbinding met het publiek in de standplaats en/of in de regio;

\ ze spelen een stimulerende rol in een netwerk van instellingen, zoals opleidingen, theaters, andere dansgezelschappen, jeugddansgezelschappen, werkplaatsen en productiehuizen;

\ ze ontwikkelen educatieve programma's, passend bij de aard en de omvang van het gezelschap;

\ ze hebben een landelijke uitstraling. Behalve optredens in de standplaats, verzorgen gezelschappen ook landelijke tournees;

\ ze leveren een relevante bijdrage aan talentontwikkeling en aan de doorstroming van talent;

\ ze leveren een bijdrage aan vernieuwende ontwikkelingen in de danskunst en/of in een genre.

Criteria

De instellingen die vanwege een instandhoudingsfunctie deel uitmaken van de basisinfrastructuur voldoen aan de volgende criteria:

\ ze zijn, als ze niet over een eigen podium beschikken, gelieerd aan een (stads)theater;

\ ze hebben een artistiek en zakelijk directeur die kan bogen op een uitstekende staat van dienst en die zijn of haar kwaliteit in het recente verleden heeft bewezen;

\ ze garanderen artistieke en zakelijke continuïteit;

\ ze zijn onderscheidend in (artistieke) profilering.

Regionaal platform

Kenmerken

Gezelschappen en/of productiehuizen kunnen de taken van een regionaal platform uitvoeren. Gezelschappen die vanwege een instandhoudingsfunctie tevens de rol van regionaal platform op zich nemen, voldoen aan het volgende aanvullende kenmerk:

\ ze bieden in drie regio's - Oost, Zuid en Noord - een breed platform, waarvan de identiteit wordt bepaald door de diverse activiteiten, waarvan de presentatie van dansvoorstellingen van diverse choreografen er slechts één is.

Taken

Gezelschappen die de taken van een regionaal platform op zich nemen, voeren de volgende taken uit:

\ hun hoofdactiviteit is het presenteren en/of produceren van pluriforme programma's die kunnen bestaan uit onder andere dansvoorstellingen, tentoonstellingen, lezingen, films, enzovoorts;

\ de taak van de artistiek leider en/of artistiek ondernemer van een regionale voorziening is vergelijkbaar met die van een curator van presentatie-instellingen in de beeldendekunstsector. Hij of zij initieert diverse programma's en probeert daarmee nadrukkelijk een rol te spelen in eigentijdse artistieke ontwikkeling en de doorstroming van talent en kweekt in brede zin belangstelling voor de danskunst in de regio;

\ ze zijn goed geworteld in de eigen regio en presenteren programma's die op landelijk niveau aandacht krijgen.

Criteria

Zie hiervoor de criteria voor de instellingen die vanwege een instandhoudingsfunctie deel uitmaken van de basisinfrastructuur.

Jeugddans

Kenmerken

Het geheel van jeugddans-instellingen binnen de instandhoudingsfunctie voldoet aan de volgende kenmerken:

\ ze garanderen artistiek-inhoudelijk hoogwaardig aanbod voor een publiek van kleuter- tot adolescentenleeftijd in minimaal vijf, landelijk gespreide steden;

\ ze produceren schoolvoorstellingen en vrije

voorstellingen voor de kleine, midden-, en grote zaal;

\ ze garanderen een representatief beeld van de diversiteit in de danskunst;

\ ze hebben een landelijke uitstraling.

Behalve optredens in de standplaats, verzorgen jeugddansgezelschappen ook landelijke tournees;

\ ze spelen een rol op het gebied van de talentontwikkeling en in de doorstroming van talent;

\ ze dragen bij aan de internationale uitwisseling;

\ ze dragen zorg voor de vergroting van het aandeel van interculturele jeugddans.

Taken

De jeugddansinstellingen die vanwege een instandhoudingsfunctie deel uitmaken van de basisinfrastructuur voeren de volgende taken uit:

\ hun hoofdactiviteit is het verwerven en/of creëren van artistiek-inhoudelijk hoogstaand repertoire voor bepaalde leeftijdsgroepen, van kleuters tot adolescenten, voor de grote, de middelgrote en de kleine (vlakkevloer)zaal;

\ ze ontwikkelen educatieve programma's, passend bij de aard en de omvang van het gezelschap;

\ ze ontwikkelen en voeren beleid uit ten behoeve van het publieksbereik;

\ ze spelen een rol in een netwerk van instellingen, zoals opleidingen, andere dansgezelschappen, werkplaatsen en productiehuisen;

\ ze gaan een sterke binding aan met het publiek in de standplaats en regio, bijvoorbeeld door het verzorgen van voorstellingen in scholen.

Criteria

De jeugddansinstellingen die vanwege een instandhoudingsfunctie deel uitmaken van de basisinfrastructuur voldoen aan de volgende criteria:

\ ze hebben een artistieke/zakelijke directie die kan bogen op een uitstekende staat van dienst en die haar kwaliteit in het recente verleden heeft bewezen;

\ ze garanderen artistieke en zakelijke continuïteit;

\ ze zijn onderscheidend in (artistieke) profilering.

Platform voor presentatie, (co)productie en uitwisseling van internationale dans

Kenmerken

Instellingen die de functie hebben van internationaal platform in de basisinfrastructuur voldoen aan het volgende kenmerk.

\ ze garanderen hooggekwalificeerd, internationaal aanbod en internationale uitwisseling.

Taken

Instellingen die de functie hebben van internationaal platform in de basisinfrastructuur voeren de volgende taken uit:

\ hun hoofdactiviteit is het presenteren en (co)produceren van exclusief, hoogwaardig dansaanbod, dat normaal gesproken niet of nauwelijks op de reguliere Nederlandse podia is te zien;

\ ze dragen op internationaal niveau bij aan artistiek-inhoudelijke uitwisseling.

\ ze leveren een bijdrage aan de ontwikkeling van de danskunst op nationaal en internationaal niveau;

\ ze dragen bij aan talentontwikkeling en vernieuwing binnen de danssector.

Criteria

Instellingen die de functie van internationaal platform in de basisinfrastructuur vervullen voldoen aan de volgende criteria:

\ ze hebben een artistiek en zakelijk directeur die kan bogen op een uitstekende staat van dienst en die hun kwaliteiten in het recente verleden hebben bewezen;

\ ze garanderen artistieke en zakelijke continuïteit;

\ ze maken aantoonbaar deel uit van een internationaal netwerk waar dansinstellingen en diverse festivals onderdeel van zijn;

\ ze garanderen artistieke en financiële continuïteit;

\ ze zijn onderscheidend in (artistieke) profilering.

Ontwikkelfunctie

Werkplaatsfase

Kenmerken

Instellingen die een werkplaatsfase verzorgen in de basisinfrastructuur voldoen aan de volgende kenmerken:

\ ze garanderen de ontwikkeling van (nieuw) talent, minimaal in de steden amsterdam en rotterdam, alsmede in de regio's;

\ ze bieden ruimte aan – in elk geval een gespecialiseerde werkplaatsfase voor respectievelijk jeugddans en interculturele dans;

\ ze garanderen de ontwikkeling van diversiteit in de genres;

\ ze garanderen de ontwikkeling van getalenteerde dansmakers;

\ ze dragen bij aan de uitwisseling op internationaal niveau van talent en ideeën.

Taken

Instellingen die een werkplaatsfase in de basisinfrastructuur aanbieden, voeren de volgende taken uit:

\ hun hoofdactiviteit is het begeleiden van beginnende makers, waarbij artistieke en

technische aspecten van het maakproces, het onderzoek en de ontwikkeling van identiteit vooropstaan;

- \ ze verzorgen presentaties met als doel een dialoog te voeren met publiek dat wordt uitgenodigd om feedback te geven;
- \ ze hebben een pool van deskundigen waaruit geput kan worden ten behoeve van de begeleiding van beginnende makers, onder andere op het gebied van educatie, techniek, artistieke invalshoeken en genres;
- \ ze scouten talent, waarbij diversiteit en potentiële kwaliteit leidende begrippen zijn;
- \ ze nemen verantwoordelijkheid voor tussentijdse uitstroom van makers;
- \ ze gaan een sterke binding aan met productiehuisen en theaters om makers te laten doorstromen;
- \ ze onderhouden relaties met opleidingen, gezelschappen en andere dansinstellingen in de standplaats en/of regio;
- \ ze nemen verantwoordelijkheid voor de ontwikkeling van cultureel divers makerstalent;
- \ ze stellen zich volgend én initiërend op met betrekking tot trends in de ontwikkelingen binnen de danskunst.

Criteria

Instellingen die een werkplaatsfase in de basisinfrastructuur aanbieden, voldoen aan de volgende criteria:

- \ ze hebben beschikking over een adequate accommodatie met trainings- en repetitieruimtes;
- \ ze hebben een artistiek/zakelijk leider die zijn of haar kwaliteit in het recente verleden heeft bewezen;
- \ ten behoeve van de doorstroming onderhouden ze een vergaande relatie met een productiehuis in dezelfde stad en/of regio;
- \ ze zijn onderscheidend in de artistieke profilering.

Productiehuisfase

Kenmerken

Instellingen die een productiehuisfase in de basisinfrastructuur aanbieden, voldoen aan de volgende kenmerken:

- \ ze garanderen de ontwikkeling van (nieuw) talent, minimaal in twee grote steden en in de regio's;
- \ ze bieden ruimte aan in elk geval een gespecialiseerde productiehuisfase voor respectievelijk jeugddans en interculturele dans;
- \ ze garanderen de ontwikkeling van diversiteit in de genres;
- \ ze dragen bij aan de uitwisseling van talent en ideeën op internationaal niveau;

Taken

Instellingen die een productiehuisfase in de basisinfrastructuur aanbieden voeren de volgende taken uit:

- \ hun hoofdtaak is het begeleiden produceren en presenteren van (beginnend) makerstalent.
- \ ze zorgen voor landelijke spreiding van producties door middel van tournees;
- \ ten behoeve van de doorstroming onderhouden ze vergaande relaties met theaters, zowel in Nederland als daarbuiten;
- \ ze hebben een pool van deskundigen waaruit geput kan worden ten behoeve van de productionele begeleiding van de makers;
- \ ze scouten talent en bieden hen loopbaanbegeleiding;
- \ ze stellen zich volgend én initiërend op met betrekking tot trends in de actuele ontwikkelingen binnen de danskunst;
- \ ze nemen verantwoordelijkheid voor de in- en uitstroom van cultureel divers makerstalent;
- \ ze bieden onafhankelijke makers de gelegenheid een productie te realiseren en te presenteren;
- \ ze onderhouden relaties met andere instellingen die een rol spelen in het vervullen van de ontwikkelingsfunctie en komen daarmee tot een onderlinge afstemming van beleid.

Criteria

Instellingen die een productiehuisfase in de basisinfrastructuur aanbieden, voldoen aan de volgende criteria:

- \ ze hebben de beschikking over een adequate accommodatie met een podium en met trainings- en repetitieruimtes;
- \ ze hebben een artistiek/zakelijk directeur die zijn of haar kwaliteit in het recente verleden heeft bewezen;
- \ ze garanderen artistieke en zakelijke continuïteit;
- \ ze kunnen zich onderscheidend artistiek profileren.

Een productiehuis kan, evenals een repertoiregezelschap, opteren voor het vervullen van de taken van een regionaal platform.

Taken

Productiehuisen die de rol van regionaal platform vervullen, voeren de volgende taken uit:

- \ ze presenteren en/of produceren pluriforme programma's die kunnen bestaan uit onder andere dansvoorstellingen, tentoonstellingen, lezingen en films;
- \ de taak van de artistiek leider en/of artistiek ondernemer van een regionaal platform is vergelijkbaar met die van een curator van presentatie-instellingen in de beeldende kunstsector. Hij of zij initieert diverse programma's en probeert daarmee

nadrukkelijk een rol te spelen in eigentijdse artistieke ontwikkelingen en de doorstroming van talent, en kweekt in brede zin belangstelling voor de danskunst in de regio; \ ze zijn goed geworteld in de eigen regio en presenteren programma's die op landelijk niveau aandacht krijgen.

Criteria

Zie hiervoor de criteria voor de instellingen die een productiehuisfase verzorgen en vanwege een ontwikkelfunctie deel uitmaken van de basisinfrastructuur.

Training

Kenmerken

Instellingen die vanwege de organisatie van professionele trainingen een ontwikkelfunctie vervullen in de basisinfrastructuur voldoen aan het volgende kenmerk:

\ ze bevinden zich in een omgeving waar ruime vraag is naar professionele trainingen en waar deze taak niet door gezelschappen wordt vervuld.

Taken

Instellingen die vanwege de organisatie van professionele trainingen een ontwikkelfunctie vervullen in de basisinfrastructuur voeren de volgende taken uit:

\ ze bieden hooggekwalificeerde, professionele trainingen in diverse stijlen en technieken voor onafhankelijke dansers en/of dansers die tijdelijk geen werk hebben, zodat zij hun techniek op peil kunnen houden. daarnaast bieden zij dansers de mogelijkheid zich blijvend te ontwikkelen door masterclasses aan te bieden;

\ ze hebben een pool van hooggekwalificeerde docenten en muzikale begeleiders uit binnen- en buitenland;

\ ze houden dansers 'up-to-date' door workshops, lessen en/of masterclasses te organiseren waar de meest recente (technische) ontwikkelingen in de dans aan bod komen;

\ ze verzorgen informatie-uitwisseling tussen choreografen en dansers.

Criteria

Instellingen die vanwege de organisatie van professionele trainingen een ontwikkelfunctie vervullen in de basisinfrastructuur voldoen aan de volgende criteria:

\ ze beschikken over een uitstekende, aan de eisen van de dans aangepaste accommodatie;

\ ze worden geleid door een artistieke/zakelijke leiding die kan bogen op een uitstekende staat van dienst;

\ ze zijn een openbare voorziening;

\ ze garanderen artistieke en zakelijke continuïteit.

Ondersteuningsfunctie

Het Theater Instituut Nederland (TIN) funktioneert voor de podiumkunsten als sectorinstituut. Voor een uitgebreide beschrijving van de taken van het sectorinstituut wordt verwezen naar het advies van de Raad voor Cultuur over de ondersteuningsstructuur uit 2005.

In aanvulling hierop pleit de Raad ervoor dat het sectorinstituut een geoormerkt budget toegewezen krijgt ten behoeve van de uitgave van een onafhankelijk vakblad voor de podiumkunsten.

muziek en muziektheater

Nederland kent een divers muziekaanbod, variërend van klassieke muziek tot musicals, en van het levenslied tot hiphop. Hoewel het overgrote deel van de muziek wordt geconsumeerd via dragers als cd, radio- en tv-uitzendingen en internet, is het aantal bezoekers van livemuziek, zoals musicals en populaire muziek in 2005 toegenomen.¹

Omdat in een aantal muzieksectoren ook geld wordt verdiend met opnames en concerten, kunnen deze sectoren zichzelf bedruipen. De rol van de overheid in het totale muziekaanbod is bescheiden en richt zich op het waarborgen van de hoge kwaliteit van (live)muziek. Daarnaast zijn spreiding, diversiteit, vernieuwing en publieksbereik van groot belang. Gezien deze bescheiden rol is het overheidsbeleid in de muzieksector in vergelijking met bijvoorbeeld andere podiumkunsten eerder voorwaardenscheppend dan sturend.

Momenteel worden in de Cultuurnota 137 muziekinstellingen door het rijk gesubsidieerd voor ruim 111 miljoen euro. Daarbij gaat het om 80 uitvoerende instellingen op het gebied van klassieke muziek², jazz en geïmproviseerde muziek, niet-westerse muziek en popmuziek, 29 festivals en podia, 10 ondersteunende instellingen, 17 werkplaatsen, productiehuizen en instellingen op het gebied van talentontwikkeling, en 1 fonds. Daarnaast zijn er drie overheidsfondsen die met circa 8,5 miljoen euro aan subsidies de muziek- en muziektheatersector ondersteunen. Provincies en gemeenten nemen ook een deel voor hun rekening, evenals particuliere fondsen en het bedrijfsleven.

In *Cultuur, meer dan ooit* heeft de Raad in 2003 een analyse gemaakt van de rijksge-subsidieerde muzieksector. De meeste onderwerpen zijn nog steeds actueel: “De frictie tussen productie, afname en publieksbereik; gebrek aan aandacht voor actieve en passieve muziekbeoefening door jongeren zowel binnen als buiten het onderwijs; de rijksverantwoordelijkheid ten aanzien van een landelijke voorziening voor toptalent; het functioneren van kleine en grote podia in Nederland met name op het gebied van de jazz en de geïmproviseerde muziek, de kamermuziek en de popmuziek.”³

In deze agenda zal de Raad een aantal prioriteiten aangeven en onderbouwen voor het rijksmuziekbeleid in de komende jaren. De Raad baseert zich hierbij op eigen waarnemingen en beraadslagingen. Daarnaast heeft hij met verschillende belangen- en koepelorganisaties in de muzieksector van gedachten gewisseld, en met een aantal rijksge-subsidieerde muziekinstellingen gesproken in het kader van de monitoring van alle Cultuurnota-instellingen. Een enkele instelling heeft zich schriftelijk tot de Raad gewend. Tevens is gebruikgemaakt van een aantal rapporten die onlangs zijn

¹ Vereniging van Schouwburg- en Concertgebouwdirecties, *Podia 2005*, November 2006.

² Symfonische muziek, kamermuziek, opera en muziektheater, oude en hedendaagse muziek.

³ Raad voor Cultuur, *Cultuur, meer dan ooit. Vooradvies Cultuurnota 2005-2008*, April 2003.

uitgebracht over de podiumkunsten in het algemeen en over de muzieksector in het bijzonder.

De Agenda Muziek beperkt zich bij de beschrijving van ontwikkelingen, kansen en bedreigingen tot de muzieksectoren klassieke muziek, jazz en geïmproviseerde muziek, wereldmuziek en popmuziek. De agenda begint met een aantal thema's dat betrekking heeft op alle sectoren, zoals muziekeducatie, publieksonwikkeling, culturele diversiteit, media, internationalisering, podia en festivals. Daarnaast zal een aantal genres ten aanzien van genrespecifieke ontwikkelingen aan de orde komen.

Ontwikkelingen, kansen en bedreigingen

Muziekeducatie

Het leren bespelen van een instrument kost veel tijd. Daarom begint het ontwikkelen van talent in de muziek vaak al op jonge leeftijd. Omdat de verantwoordelijkheid voor het ontwikkelen van talent door verschillende overheden en particuliere initiatieven wordt gedragen, is een doorlopende lijn om goede talentontwikkeling te waarborgen vaak onvoldoende aanwezig. Vanwege verminderde aandacht voor muziekonderwijs – zowel op de reguliere school als op muziekscholen – loopt jong talent al in de eerste fase een achterstand op, die later in het muziekvakonderwijs moeilijk in te halen is. De status van beroepsopleidingen met de bijbehorende (bureaucratische) druk die op het muziekvakonderwijs wordt uitgeoefend, doet het onderwijs geen goed. Omdat het vakonderwijs in sommige gevallen onvoldoende aansluit op de beroepspraktijk, nemen gespecialiseerde instellingen of ensembles de taak op zich jong talent verder op te leiden. Deze vorm van voortgezette opleiding wordt uit het cultuurbudget gefinancierd. Dit kan als een oneigenlijke verschuiving van middelen worden beschouwd. Hetzelfde geldt voor het voortraject waarvoor conservatoria geen geld meer ontvangen en dat gedeeltelijk wordt overgenomen door initiatieven als concoursen, die eveneens worden gefinancierd met middelen uit het cultuurbudget. De minister heeft inmiddels een onderzoek aangekondigd naar het rendement van de vooropleidingen dans en muziek om tot een gefundeerd besluit te komen over de toekomst van deze vooropleidingen. Voor zowel het voor- als het natraject adviseert de Raad echter meer duidelijkheid te scheppen ten aanzien van de verdeling van de financiële verantwoordelijkheid tussen de beleidsterreinen onderwijs en cultuur. Het gebrek aan continuïteit in het onderwijs komt het niveau van Nederlands talent niet ten goede, waardoor de concurrentie met talent uit het buitenland (op termijn) moeilijker wordt.

Het muziekvakonderwijs zou als centrale organisatie in het muziekleven sturend moeten zijn voor talent, zowel op jonge leeftijd in het voortraject als in het natraject. Professionele muziekinstellingen, zoals orkesten en ensembles, kunnen de instroom van jonge musici stimuleren door meer aandacht te besteden aan talentontwikkeling. De overheid moet garant staan voor een goede infrastructuur in de muzieksector en jong talent een kans geven zich te ontwikkelen.

Publieksonwikkeling

In de muzieksector worden steeds meer educatieve activiteiten en programma's ontwikkeld, maar educatie⁴ is hierin nog niet vanzelfsprekend ingebed. Omdat educatie in het kader van publieksonwikkeling gespecialiseerde expertise behoeft, legt dit bij met name kleinere instellingen een behoorlijk beslag op de organisatie. Over het aanbod van concerten voor jeugd en jongeren constateert de Raad dat in de grote steden bestaande instellingen als orkesten en ensembles hierin voorzien, maar dat elders podia en scholen grote behoefte hebben aan dergelijke muziekprojecten voor jeugd en jongeren. Daarbij is er in het bestaande aanbod ten onrechte soms meer aandacht voor het theatrale aspect dan voor de muziek. Aangezien muziek voor de jeugd op zich geen eigen repertoire vereist zoals dat bij theater het geval is, denkt de Raad dat de bestaande professionele muziekinstellingen op het gebied van verschillende muziekgenres hierin kunnen voorzien. Jeugdmuziektheater en -opera zijn hierop een uitzondering. Het aanbod op dit gebied neemt toe, maar het staat nog in de kinderschoenen in vergelijking met jeugdtheater. Een aantal gezelschappen maken op dit moment met structurele subsidie muziektheater- en operaproducties voor jeugd en jongeren. De vraag naar schoolvoorstellingen komt echter onder druk te staan omdat de keuze uit het aanbod bij de scholen ligt, docenten niet altijd over voldoende kennis beschikken en ze daarom eerder voor gangbaar repertoire kiezen.

⁴ Educatie betreft hier niet alleen jongeren en kinderen, maar ook andere doelgroepen.

Instellingen moeten worden gestimuleerd een actief beleid ten aanzien van publieksontwikkeling te voeren. Voor instellingen die straks onder directe ministeriële verantwoordelijkheid in de basisinfrastructuur komen, moet dit een taak zijn. Regelingen van het op te richten fonds zullen moeten voorzien in het faciliteren van ondersteuning op het gebied van publieksontwikkeling. Daarnaast mag ook worden verwacht dat het nieuwe sectorinstituut de sector voorziet van relevante informatie op dit terrein.

Culturele diversiteit

Hoewel het muzikaanbod divers is – ook in etnisch-culturele zin – is de eerder door de Raad geuite zorg met betrekking tot gesloten circuits van publieksgroepen nog steeds actueel. Natuurlijk zijn er hoopgevende initiatieven, maar er is zeker buiten de grote steden nog steeds veel werk te verrichten om de diversiteit ook daar gestalte te geven.

Klassieke westerse muziek is van nature erg op de westerse canon geënt. Zowel het repertoire als de traditionele podia lijken een hoge drempel te vormen voor het ontstaan van een divers samengesteld klassiekconcertpubliek. Pogingen om bruggen te slaan leiden vaak tot geforceerde en oppervlakkige cross-overs, maar zelden tot een andere publieksopbouw. Instellingen moeten worden gestimuleerd een actief beleid ten aanzien van culturele diversiteit te ontwikkelen, waarbij maatwerk in de uitvoering waarschijnlijk tot de beste resultaten leidt. Daarnaast kunnen instellingen creatiever zijn in het verleiden van nieuwe doelgroepen: niet door de muziek aan te passen, maar door de manier waarop muziek wordt aangeboden en de omgeving waarin ze wordt beleefd.

Het begrip diversiteit wordt op een geslaagde manier ingevuld door uiteenlopende bottom-up-initiatieven die vaak dicht bij de straat- en jongerencultuur ontstaan. Urban (een verzamelnaam voor grootstedelijke popmuziek met een zwarte achtergrond) en met name hiphop ondervinden invloeden uit andere culturen, met als basis de zwarte Amerikaanse jongerencultuur. Nederlandse rappers en dj's zijn voor een groot deel van niet-Europese – Surinaamse, Antilliaanse, Marokkaanse en Turkse – afkomst; zij voelen zich aangetrokken door de zwarte (outsider)wortels en het anti-autoritaire karakter van het genre. Hiphop is bovendien laagdrempelig en vereist geen duur instrumentarium. De opmars van zwarte Amerikaanse popmuziek bood allochtone jongeren een kans om actief deel te nemen aan de popcultuur in Nederland. Sterker nog: het multiculturalisme heeft duidelijk vorm gegeven aan de Nederlandse exponent van hiphop, nederhop. Door het gebruik van straattaal in raps, waarin veel Surinaams, Antilliaans en Marokkaans is verwerkt

en hier en daar een traditioneel oosters instrumentarium, kreeg nederhop een sterk gekleurd karakter. Daarbij is hiphop stevig verankerd in plaatselijke muziekgemeenschappen. De meeste hiphopgroepen zijn sterk gericht op hun eigen sociale omgeving en ervaringen, niet alleen in hun teksten, maar ook in het dagelijks leven. In Zwolle is een hechte rapgemeenschap, met de groep Opgezwolle als boegbeeld, waarin nieuwe talenten de kans krijgen samen te werken met gevestigde artiesten. Rappers geven workshops in buurthuizen en er bestaat een aantal kleinere initiatieven, zoals het Hip Hop Huis, aangestuurd door de SKVR, waar jongeren leren rappen en breakdancen.

De jazz en geïmproviseerde muziek – van oorsprong ontstaan vanuit culturele diversiteit – is reeds lang geleden doorgedrongen in onze concertzalen en in die zin, ten dele, onderdeel geworden van het culturele establishment. Surinaamse en Antilliaanse stromingen (die deels gebaseerd zijn op dezelfde Afro-Amerikaanse tradities als de jazz) hebben inmiddels een vanzelfsprekende plek ingenomen binnen de jazz. Dat geldt in veel mindere mate voor de Noord-Afrikaanse muziek, hoewel zich ook hier – bijvoorbeeld onder de naam Jazz Maghreb – een ontwikkeling begint af te tekenen. Tal van experimenten van bijvoorbeeld Nederlandse, Noord-Afrikaanse, Turkse en Kaapverdische musici, dj's en vj's geven aan dat er interessante uitwisselingen plaatsvinden. Belangrijk blijft, juist ook hier, de afstemming tussen vraag en aanbod. Het bereiken van een cultureel divers publiek vereist een intelligente, creatieve en gerichte aanpak.

Naast de muzikale initiatieven bestaan er bloeiende initiatieven op het gebied van 'etnomarketing' – veelal met succes – die zich juist volledig op etnische doelgroepen richten. 'Boom Boom Beats' bijvoorbeeld bedient Hindoestanen, en 'Da Bounce' – met stand-upcomedians – trekt volle zalen met Surinamers, Antillianen en Afrikanen die zelden een Nederlandse cabaretvoorstelling bezoeken. De concerten en evenementen (LoungeM) van 'Marmoucha' richten zich voornamelijk op Noord-Afrikanen. Deze en vele andere vergelijkbare initiatieven dragen – hoe succesvol ook – minder bij aan de brede publieksparticipatie dan gewenst doordat ze zich beperken tot een etnische groep.

Media

De Raad moet constateren dat het de publieke omroep maar niet lukt kunst en cultuur op een vanzelfsprekende manier in te bedden in de programmering. Dit geldt zowel voor registraties van opvoeringen als informatieve kunst- en cultuurprogramma's, waaronder die op het gebied van verschillende muziekgenres. Hij herhaalt zijn uitspraak uit het advies over de *Meerjarenbegro-*

ting *Publieke Omroep 2007-2011* dat bij de kerntaken een visie op kunst en cultuur ontbreekt. Hij dringt dan ook opnieuw aan op een gezamenlijk plan inzake cultuurbeleid en culturele programma's dat in geld en zendtijd wordt vastgelegd. De herindeling van en korting op de budgetten bij de publieke omroep hebben geleid tot fors minder radio- en televisieopnames op het gebied van (klassieke) muziek.⁵ Dat betekent niet alleen minder inkomsten voor de orkesten en ensembles, maar brengt op den duur ook het risico met zich mee dat concerten minder publiek zullen trekken. De Raad stelt vast dat de publieke omroep ervoor heeft gekozen de jazz- en wereldmuziekprogramma's alleen nog via de Concertzender uit te zenden en niet meer via Radio 4. Het creëren van een kanaal voor doelgroepen kan voor een verhelderend onderscheid met andere zenders zorgen. In termen van publieksbereik is er echter wel een belangrijk verschil aangezien de Concertzender voor de betreffende doelgroep niet bereikbaar is via de voor hun gebruikelijke analoge ontvangstapparatuur als auto- en transistorradio's. Er moet dus voor worden gewaakt dat de jazz- en wereldmuziekprogramma's een kansrijk publieksbereik krijgen, inclusief de mogelijkheid voor nieuwe doelgroepen kennis te maken met deze muziekgenres.

Op het gebied van de nieuwe media speelt met name de popmuziek een voorhoederol. In de popmuziek wordt het gebruik van het internet steeds belangrijker, als gevolg van de malaise in de platenindustrie – die mede is veroorzaakt door het illegaal downloaden van muziek – en biedt het internet meer mogelijkheden dan bijvoorbeeld radio en tv. Het aanbod is enorm, en dankzij goedkopere productie- en distributiekanaalen is het mogelijk om tegen redelijke prijzen specialistische niches te blijven uitbrengen (publishing on demand).

Musici kunnen door bijvoorbeeld webradio of webcommunity's (zoals MySpace) sneller en goedkoper een groter publiek bereiken. Een goed voorbeeld is het filmpje van een kledkamerconcert van de Nederlandse groep Alamo Race Track op de videowebsite YouTube, waardoor deze groep ineens bekendheid kreeg in Frankrijk.

Om als luisteraar/kijker uit het enorme aanbod te kunnen kiezen, zijn goede portals heel belangrijk. De 3voor12-website van de VPRO is een goed voorbeeld van hoe de luisteraar/kijker van een breed aanbod aan alternatieve popmuziek wordt bediend en tegelijkertijd via regionale 3voor12-sites op de hoogte kan blijven van de regionale ontwikkelingen.

Een initiatief als Fabchannel, waar opnames van popconcerten kunnen worden bekeken en beluisterd, geeft het gevoel bij een concert te zijn

geweest een andere invulling en lading. Andere muziekgenres kunnen hun voordeel doen met de voortrekkersrol die popmuziek speelt.

Internationalisering

Optredens in het buitenland zijn voor het Nederlandse muziekleven van groot belang. Met name de ensembles op het gebied van oude en hedendaagse muziek, jazz en geïmproviseerde muziek vervullen een belangrijke ambassadeursrol en genieten internationaal soms meer bekendheid dan nationaal.

Internationalisering behoeft zeker aandacht, al is de Raad van mening dat het verstrekken van reissubsidies niet het enige instrument is om een gunstig buitenlandbeleid te realiseren. Initiatieven als de Dutch Jazz Meeting en de Dutch Chamber Music Meeting, waarbij Nederlandse ensembles zichzelf kunnen presenteren aan programmeurs uit de hele wereld, laten zien dat bemiddeling ook op dat vlak effectief is.

Voor popmuzikanten zijn de investeringen om in het buitenland te spelen erg hoog. Een initiatief als MusicXport voorziet in de promotie van Nederlandse popmuziek in het buitenland.

Goede en gerichte ondersteuning vanuit het sectorinstituut op het gebied van internationalisering is van groot belang voor het praktische internationaal cultuurbeleid en behoeft zeker aandacht van het sectorinstituut. Daarnaast is het van belang dat in Nederland kennis wordt genomen van internationale ontwikkelingen en dat er mogelijkheden zijn om kennis uit te wisselen. Naast podia spelen met name festivals een belangrijke rol in het bieden van een platform voor exclusief internationaal aanbod.

Podia en festivals

De beoogde afstemming van gemeentelijke, provinciale en rijksverantwoordelijkheid op het gebied van aanbod, distributie en afname is nog altijd niet gerealiseerd. De commissie-d'Ancona constateert in haar rapport *UIT!* terecht dat gemeenten niet altijd de verantwoordelijkheid nemen voor exploitatiebudgetten van podia. Dit heeft een zwakke (financiële) positie van de kleinere podia tot gevolg. Het feit dat veel rijksgefinancierd aanbod voor zijn presentatie is aangewezen op deze kleinere podia, wekt tevens de schijn van overaanbod.

Een aantal poppodia is onlangs in de problemen gekomen als gevolg van mismanagement, slechte prognoses en de onduidelijke rol en eisen van subsidiegevers (gemeenten). De bedreigingen zitten vooral in de kosten van professionalisering van het personeel en de exploitatiemogelijkheden die met name gerenoveerde podia en nieuwbouwpodia ondervinden.

Daarnaast lijkt de publieksbelangstelling voor de traditioneel gespecialiseerde podia terug te lopen.

⁵ Zo heeft de publieke omroep onlangs aangegeven geen prioriteit meer te geven aan het mogelijk maken van het succesvolle Nieuwjaarsconcert van het Nederlands Blazers Ensemble. Dit wordt onder andere in het kader van het publieksbereik ernstig door de Raad betreurd.

Er komen meer 'multiplexen': centra waar de ontmoetingsfunctie (horeca) en verschillende culturele functies (cinema, theater, concertzaal) worden samengebracht. Op deze plaatsen komen vraag en aanbod gemakkelijker bij elkaar dan op de oude gespecialiseerde podia. Daarnaast hebben dergelijke podia meer mogelijkheden voor een avontuurlijke programmering; ze beschikken over meer faciliteiten en middelen en bieden onderdak aan verschillende kunstdisciplines.

De verwachting is dat de aandacht van gemeenten in toenemende mate zal uitgaan naar deze centra.

Een brede programmering hoeft niet per definitie oppervlakkig te zijn, zolang er voldoende expertise bij de programmeurs aanwezig is. Het gevolg van een generalistische aanpak kan wel betekenen dat er te weinig aandacht is voor meer gespecialiseerde en dus kwetsbare programmering. Kleine gespecialiseerde podia blijven noodzakelijk om een groot deel van het rijksge subsidieerde muzikaanbod te kunnen afzetten. Afstemming van de verantwoordelijkheden van de verschillende overheden voor deze podia is en blijft noodzakelijk. De Raad ondersteunt de aanbeveling van de commissie-d'Ancona om het bedrag voor de reguliere kleinschalige programmering te verhogen.

Festivals en evenementen sluiten goed aan bij de patronen in de moderne vrijetijdsbesteding. Door de gebundelde programmering zijn festivals vaak relatief laagdrempelig. Festivals geven de organisatoren de kans om het programma inhoudelijk te verdiepen en van context te voorzien. Er zijn voor de muzieksector twee categorieën festivals te onderscheiden: projectfestivals en autonome festivals.

Bij projectfestivals wordt aanbod specifiek geconcentreerd (bijvoorbeeld het Gergiev Festival). Het organiserende podium of gezelschap, dat tevens de presentatieplek biedt, is hoofdzakelijk gericht op het vaste eigen publiek. De festivals zijn een aanvulling op en een versterking van de reguliere programmering. Het aangesproken netwerk bestaat uit reeds bestaande allianties (in het geval van podia bijvoorbeeld de Vereniging van Schouwburg- en Concertgebouwdirecties of de Vereniging van Actuele Muziek Podia).

Bij autonome festivals gaat het om 'onafhankelijke' festivalorganisaties in de vorm van een rechtspersoon (bijvoorbeeld het Holland Festival). Zij beschikken niet over een eigen podium, maar presenteren veelal op verschillende podia binnen een stad. De organisatie werkt gedurende meerdere jaren vanuit een artistieke signatuur aan de realisatie van concerten en onderscheidende producties. Vaak zijn deze festivals ook opdrachtgever voor compositie-

opdrachten. Ze manifesteren zich jaarlijks of tweejaarlijks en richten zich op bovenlokaal publiek. Autonome festivals werken vanuit een welomschreven doelstelling aan bijvoorbeeld het toegankelijk maken van muziek in niches, of het genereren van aandacht voor speciale muziekvormen en bezettingen. Veel van deze festivals opereren in een (internationaal) netwerk. Zij gaan samenwerkingsverbanden aan binnen de lokale infrastructuur en bevorderen daarmee onderlinge samenhang tussen anders gescheiden werkende instellingen.

Gezien de rol die autonome festivals hebben bij het in stand houden van een infrastructuur voor met name kwetsbaar repertoire, is de Raad van mening dat deze festivals bij het fonds terecht moeten kunnen voor structurele ondersteuning. Dit betekent een wijziging van de huidige regeling bij het Fonds voor Podiumprogrammering en Marketing (FPPM), waar projectfestivals op dit moment beter worden bediend dan autonome festivals.

Orkesten (symfonische muziek)

De term 'orkestenbestel' suggereert een onderlinge samenhang binnen een groep instellingen. Orkesten maken dat zeker waar als het gaat om het vervullen van een kerntaak op het gebied van symfonisch repertoire verspreid over het hele land. Ze leveren een significante bijdrage aan het muziekleven (in de regio) in relatie tot andere actoren, zoals de professionele muziekensembles, het muziekonderwijs, het muziekvakonderwijs en het amateur-muziekleven ('leunfunctie'). Orkesten gebruiken zelf de term 'muziekhuis' in de discussie over hun rol in de samenleving.⁶

Geconstateerd kan worden dat aan het ontwikkelen van educatieve activiteiten voor verschillende generaties publiek serieus wordt gewerkt. Toch zijn de inspanningen op dit gebied verschillend, zowel in omvang en kwaliteit als in aanpak. Van een gezamenlijke aanpak of het uitwisselen van 'best practices' is weinig zichtbaar. Wel heeft een gezamenlijke aanpak van de orkesten op het gebied van werving van (nieuw) publiek geresulteerd in een inmiddels door de hele klassieke muzieksector gedragen Klassieke Muziekweek.

Op het gebied van repertoireontwikkeling en programmering is weinig samenwerking waar te nemen. De Raad constateert dat er weinig is gedaan met de voorstellen van de commissie-Hierck om de orkestdiensten te flexibiliseren ten behoeve van creatievere en effectievere programmering. Die grotere flexibiliteit is nodig om de brede rol die orkesten nastreven ook waar te kunnen maken.

⁶ De orkesten is via het CNO gevraagd de functie van 'muziekhuis' verder te onderbouwen en het volledige netwerk van muziekactiviteiten van het orkest en de orkestleden in kaart te brengen.

De rechten op beeld- en geluidsopnamen die in de cao's van orkesten zijn vastgelegd, zijn gebaseerd op de gedachte dat met muziekdragers als cd's geld wordt verdiend, waarvan de musici een deel behoren te krijgen. De Raad vindt deze gedachte echter achterhaald. Platenmaatschappijen hebben grotendeels hun klassiekemuziekafdelingen gesloten. Het belang van muziekdragers is nu vooral van promotionele aard: essentieel voor een groter publieksbereik en van invloed op de uiteindelijke publieksaantallen in de concertzalen. Deze en andere nieuwe mediaontwikkelingen vereisen een grotere flexibiliteit dan de huidige cao's toelaten.

De afstemming tussen aanbod en afname verloopt binnen het orkestenbestel anders dan elders in de podiumkunsten. Orkesten spelen meestal voor eigen rekening en risico in hun standplaats en, in het geval van de regionale orkesten, in de daarvoor aangewezen zalen in hun regio. Vooral dan voelt een orkest zich nog wel eens een vreemdeling in de programmering van de betreffende zaal – wat meestal ook door de zaal zo wordt gevoeld. Dit heeft consequenties voor een evenwichtig aanbod op het betreffende podium en voor de inspanningen om 'het' publiek te bereiken. Meer overleg tussen zalen en orkesten op het gebied van programmering en marketing zou de afstemming kunnen verbeteren.

De Raad constateert dat er in Nederland te weinig mogelijkheden zijn voor beginnende dirigenten om zich te ontwikkelen en door te groeien. Het zou de ontwikkeling van jonge dirigenten ten goede komen als orkesten meer investeren in het assistentschap van dirigenten en jonge dirigenten bijvoorbeeld bij het fonds de mogelijkheid geboden wordt in het buitenland een opleiding te volgen.

Ensembles

De ensemblecultuur is van groot belang voor de muzieksector. Het aanbod is zeer gevarieerd en de kwaliteit van de uitvoeringen is bijna zonder uitzondering hoog. Desalniettemin is er ook reden tot zorg: ongunstige ontwikkelingen zoals die al werden geconstateerd in *Cultuur, meer dan ooit* en *Spiegel van de cultuur* lijken nog steeds aan de orde. Om artistieke continuïteit te waarborgen is structurele subsidie veelal noodzakelijk. Hierin schuilt het gevaar dat ensembles omwille van die subsidie een werkwijze kiezen die continuïteit nastreeft, terwijl hun artistieke karakter in wezen projectmatig is. Deze neiging tot institutionalisering staat haaks op het oorspronkelijke doel van de ensemblesector: flexibiliteit.

In het Cultuurnota-advies 2005-2008, *Spiegel van de cultuur*, werd normering van meerjarige subsidie geïntroduceerd als middel om meer harmonisatie van rijkssubsidie te bewerkstelli-

gen. Het Fonds voor Amateurkunst en Podiumkunsten (FAPK) en de Vereniging Nederlandse Muziek Ensembles (VNME) hebben onderzoek laten verrichten naar de effecten hiervan op de kleine(re) ensembles. Gezien het geringe aantal deelnemers kan niet worden gesproken van een representatief onderzoek. Toch lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat de ensemblesector te ongelijksoortig is om ten aanzien van de structurele subsidie een normering toe te passen. Voor het bepalen van de subsidiehoogte zou eerder de werkwijze van het ensemble richtinggevend moeten zijn. Voor een aantal kosten, waaronder de beheerslasten en honoraria, is wel een standaardisering mogelijk.

Regelingen bij het op te richten fonds dienen de vaak projectmatige werkwijze van de ensembles, veel meer dan nu het geval is, te stimuleren en te faciliteren. Bovendien zou kunnen worden onderzocht in hoeverre de oprichting van (regionale) managementorganisaties professionelere bedrijfsvoering kan opleveren, die wellicht ook kostenbesparend is. Deze organisaties verrichten management-, marketing-, publiciteits- en/of productietaken, die kleine ensembles per project kunnen 'inkopen' zonder hun artistieke autonomie te verliezen. Dergelijke organisaties hebben als bijkomend voordeel dat alle muziekgenres er terecht kunnen.

Grotere ensembles zouden een belangrijkere plaats in hun organisatie moeten kunnen innemen voor de ontwikkeling van jong talent. Nieuwe initiatieven van jonge makers en jonge uitvoerders kunnen dan onder supervisie en met gebruikmaking van de expertise van het 'moederensemble' de levensvatbaarheid van hun werk in relatieve luwte bepalen.

Vooral de kleine(re) ensembles kost het in verhouding meer moeite podia te interesseren voor hun aanbod. Zij zouden baat kunnen hebben bij een instelling die de rol van bemiddelaar op zich neemt, vergelijkbaar met de wijze waarop De Kamervraag dit nu al voor het buitenland in praktijk brengt door de Dutch Chamber Music Meeting te organiseren. Het nieuwe sectorinstituut zou deze taak vorm moeten geven.

De productiedruk bij de ensembles is onverminderd hoog. Tevens bestaat de indruk dat het afzetten van producties buiten de Randstad (en in het bijzonder buiten Amsterdam) moeizamer verloopt dan enkele jaren geleden.⁷ Daarbij kan worden opgemerkt dat de vraag van podia naar exclusief aanbod niet bevorderlijk is voor het afnemen van de productiedruk.

Ook kan worden vastgesteld dat repertoire dat oorspronkelijk tot het domein van de ensemblesector werd gerekend, steeds vaker wordt uitgevoerd door (een deel van) een orkest.

7 VNME: 90% van de ensembles aangesloten bij de VNME is in Amsterdam gevestigd en speelt 50% van zijn concerten in deze stad.

Bovendien is er een discrepantie tussen het rijksgefinancierde aanbod van de vele ensembles en de mogelijkheden om dit aanbod uit te voeren op de kleine (lokale) gespecialiseerde podia. De dialoog tussen ensembles en programmeurs dient daarom beter te worden gevoerd. Er is een groter bewustzijn nodig van wederzijdse eisen en verwachtingen ten aanzien van de aard, kwaliteit en toegankelijkheid van het gebodene. Ensembles zouden in eigen belang de menukaart moeten vereenvoudigen, producties langer moeten uitspelen en meer moeten investeren in het aan zich binden van podia en publiek, zeker buiten de Randstad. Door aanbod en vraag beter op elkaar af te stemmen kunnen beide partijen efficiënter investeren in de opbouw van een publiek. Marketing en programmering liggen binnen een dergelijk partnership vanzelfsprekender in elkaars verlengde.

Opera en muziektheater

Het lijkt erop dat opera en muziektheater niet aan populariteit inboeten. De publieke belangstelling voor het genre blijft groot.⁸

De nationale en internationale positie van De Nederlandse Opera staat niet ter discussie. Maar anders dan bij de grote orkesten wordt de artistieke continuïteit minder gewaarborgd door het instituut zelf dan door de artistiek leiders. In het licht van een mogelijk langjarig subsidieperspectief en gezien de recente ontwikkelingen in het muzikaal leiderschap van De Nederlandse Opera, vraagt de continuïteit van met name de muzikale kwaliteit om extra aandacht.

De financiële en de artistieke positie van de Nationale Reisopera en Opera Zuid moet kritisch worden gezien, gezien de beschikbare middelen, de rol in het bestel en het publieksbereik. De Nationale Reisopera voorziet op dit moment niet volledig in de vraag van de regionale schouwburgen naar operaproducties. Het verlangen om opera te programmeren is er wel, maar de (overigens niet exorbitant hoge) uitkoopsommen zijn voor veel podia niet haalbaar. Een aantal schouwburgen importeert op dit moment operaproducties uit Oost-Europa, soms uit financiële overwegingen en soms bij gebrek aan aanbod. Een betere afstemming tussen het rijksge subsidieerde aanbod en de landelijke afname is wenselijk. De Raad wil graag onderzoeken op welke manier het landelijke operabestel optimaal ingevuld kan worden, waarbij niet alleen artistieke criteria in beschouwing moeten worden genomen, maar ook de afstemming tussen vraag en aanbod en de landelijke spreiding.

Het aanbod van kleinschalig muziektheater is de laatste jaren relatief toegenomen. Ook

ensembles die aan het keurslijf van de klassieke concertformule willen ontsnappen, zoeken vaak een oplossing in een theatrale aanpak. Dat gaat van het opzetten van een pruik en het voorlezen van bindteksten tot heuse kameropera's. De ambities van ensembles, festivals en theatergezelschappen om muziektheater te maken, zal de druk op de rijksmiddelen voor dit genre doen toenemen.

Voor het aanbod van jeugdmuziektheater en -opera verwijst de Raad naar de paragraaf publieksontwikkeling.

Jazz en geïmproviseerde muziek

Het aanbod van jazz en geïmproviseerde muziek is nog steeds ruim en divers. De mogelijkheid om via vrijwel alle conservatoria een beroepsopleiding te volgen is inmiddels een belangrijke impuls geworden voor een grote groep jonge musici om zich beroepsmatig te scholen. Deze musici stromen uit naar zeer uiteenlopende onderdelen van de professionele muziekpraktijk. Een deel vindt zijn weg naar de podia, in uiteenlopende bezettingen; een ander deel richt zich meer op de muziek- en entertainmentindustrie. Veelal is het een combinatie van werkzaamheden, met daarnaast nog een gedeeltelijke lespraktijk.

Naast mainstream- en traditioneel georiënteerde jazz enerzijds en geïmproviseerde muziek anderzijds nemen cross-overs met modern gecomponeerde muziek, niet-westerse muziek en popmuziek een steeds belangrijker plaats in. De strikte waterscheiding tussen de verschillende 'scholen' binnen de jazz en geïmproviseerde muziek lijkt over haar ideologische hoogtepunt heen. Er is een grotere groep musici dan voorheen die zich binnen verschillende genres thuis voelt en manifesteert. Naast de activiteiten binnen de gesubsidieerde muziekpraktijk wordt een groot deel van de activiteiten in de 'vrije markt' ontwikkeld.

In het Vooradvies 2005-2008 *Cultuur, meer dan ooit* werd een negatief beeld geschetst van de frictie tussen vraag en aanbod. De constateringen die toen werden gedaan, zijn grotendeels nog steeds actueel. Hoewel er sinds 2004 weer een klein aantal podia bij is gekomen moet toch worden vastgesteld dat er sinds de jaren negentig veel podia voor jazz en geïmproviseerde muziek zijn verdwenen. De rol van de gemeenten in de bezuinigingen op deze podia is nooit in kaart gebracht. De regeling voor de kleinschalige podia van het FPPM voorziet na de nodige opstartproblemen in een behoefte, maar is te minimaal. Weliswaar zijn er, nadat ook de provinciebudgetten in 2005 deel zijn gaan uitmaken van de regeling, meer podia in de regeling terechtgekomen en is er meer jazz in het schouwburg- en

⁸ Volgens de cijfers voor 2005 van de Vereniging van Schouwburgen en Concertgebouwdirecties nam het aantal voorstellingen van opera en muziektheater af van 6% naar 1,9% van het totaal (minus 600 voorstellingen); het publiek nam veel minder af tot 622.000 (2004; 703.000).

theatercircuit geprogrammeerd, maar toch wordt het oude niveau bij lange na niet gehaald. Dit is niet alleen te verklaren uit 'marktwerking' of een beperkte behoefte. Er is nog steeds veel zorg over de gehanteerde zware criteria, de bureaucratische afhandeling en de beschikbare budgetten voor de podia. Om inhoudelijke programmatische tekortkomingen in de aanvragen beter op te vangen, moeten uitvoerende musici een rol kunnen krijgen in het traject waarbij nu alleen aanvragende podia en het FPPM zijn betrokken. Overigens heeft, naast het verdwijnen van podia, het toegenomen aanbod door de jaren heen de discrepantie tussen vraag en aanbod nog eens extra versterkt.

In het aanbod lijkt op dit moment de aansluiting met de hele jonge generatie te stagneren. Het tekort aan speelmogelijkheden doet zich voornamelijk voor in een podiumsegment waar de ontwikkelingsmogelijkheden voor jonge jazzmusici het grootst zijn. Het teruglopen van de middelgrote gesubsidieerde jazzpodia – ook in de kleinere plaatsen – kan een rem hebben gezet op die ontwikkelingsmogelijkheden. Daartegenover staan echter hoopvolle initiatieven, waaronder een toenemend aantal concoursen.

Naast de tweejaarlijkse Dutch Jazz Meeting zal er op initiatief van Buma Cultuur en Stichting jazzNL een 'dag van de Nederlandse jazz' worden georganiseerd met de ambitie uit te groeien tot een belangrijke jaarlijkse informatie- en kennismarkt. Dergelijke initiatieven zijn van belang voor de jazzsector. De ondersteunende organisaties zouden initiatieven en uitnodigingen tot samenwerking echter beter kunnen benutten.

Het prestige van Nederlandse jazz en geïmproviseerde muziek lijkt – alhoewel nog steeds groot – internationaal iets af te nemen. De Scandinavische landen winnen terrein als gezichtsbepalend voor de Europese jazz. Dit is mede het gevolg van de gerichte ondersteuning door Scandinavische instituten.

Wereldmuziek en/of niet-westerse muziek

De aanduiding 'wereldmuziek' omvat een grote hoeveelheid aan muzikale stromingen, richtingen en begrippen, met als gevolg dat dit containerbegrip niet altijd de gewenste duidelijkheid verschaft. In *Cultuur, meer dan ooit* werd alleen over 'niet-westerse muziek' gesproken. Het ooit door de componist Stockhausen geïntroduceerde begrip 'Weltmusik' heeft in ieder geval sinds de jaren tachtig allang niet meer de betekenis van het visioen dat hij ermee voor ogen had. Beide benamingen kennen echter hun beperkingen. In ieder geval spreken we over een

dynamisch veld met een gevarieerd aanbod van moderne, klassieke, traditionele en populaire muziekvormen met niet-westerse invloeden. Binnen de wereldmuziek tekent zich wel een belangrijk onderscheid af tussen muziek met een populair of commercieel karakter en de meer authentieke, traditionele vormen. Tevens manifesteren wereldmuziek en invloeden van niet-westerse muziek zich breed binnen de uiteenlopende genres van het Nederlandse muziekspectrum. Vanuit de aard van de muziek past het ene deel beter in de klassieke muziekinfrastructuur en is het andere eerder een vanzelfsprekend onderdeel van de pop- of jazzcultuur. Omdat de ontwikkeling van niet-westerse muziek in de landen van herkomst onder invloed van globalisering ook niet stilstaat, lijkt het onderscheid tussen westerse en niet-westerse muziek eveneens steeds diffuser te worden.

In enkele genres binnen de wereldmuziek heeft de commerciële belangstelling geleid tot een eigen dynamiek en een zekere emancipatie van het genre. Het betekent tevens dat sommige groepen die bijvoorbeeld een decennium geleden nog op de kleinere wereldmuziekpodia te vinden waren, daar nu onbetaalbaar voor zijn geworden. Er bestaat echter eveneens een ruim aanbod van meer kwetsbare genres.

Er is een aantal belangrijke podia waar wereldmuziek geprogrammeerd wordt. Onder deze podia zijn er drie die louter 'niet-westerse' muziek programmeren, en sinds kort heeft Rotterdam het World Music and Dance Centre (WMDC) met een sterk accent op community arts. Deze podia liggen allemaal in de grote steden. Daarnaast zijn er festivals, zoals het Festival Mundial in Tilburg, Music Meeting in Nijmegen en Roots in Amsterdam, evenementen en incidenteel poppodia met aandacht voor deze muziekvormen. Vooral de poppodia in de provincie lijken echter moeite te hebben om cross-cultureel aanbod een plek in de programmering te geven.

Voor een deel komt dat doordat er geen landelijk punt voor documentatie, informatievoorziening en beleidsontwikkeling is. Podia, musici en publiek ontberen in belangrijke mate de informatie, coördinatie en begeleiding die van belang zijn om de programmering ook buiten een aantal kernpodia op een gewenst niveau te brengen. De door het FPPM uitgevoerde stimuleringsregeling interculturele programmering popmuziek alleen is niet voldoende om in die lacune te voorzien. Bestaande toonaangevende podia en instellingen wordt geregeld om ondersteuning en advies gevraagd, maar ze zijn met de beperkte beschikbare middelen niet in staat hierin te voorzien. Meer expertise bij de organisatoren ten aanzien van programmering en publieksbereik zal tot een groter en diverser aanbod leiden. Een sectorinsti-

tuut zou naast de genoemde taken (documentatie, informatievoorziening en beleidsontwikkeling) eveneens moeten voorzien in het uitstippelen van strategieën voor het bereiken van cultureel divers publiek, mede met het oog op de commerciële 'etnomarketing'-initiatieven, die zich voornamelijk op etnische doelgroepen richten.

Popmuziek

Voor zover popmuziek niet al bij uitstek een kunstvorm was met een sterke interculturele component, is dat de afgelopen jaren nog duidelijker geworden. Zo'n drie jaar geleden heeft zich in de popmuziek in het algemeen en die in Nederland in het bijzonder een opmerkelijke verandering voltrokken: de zwarte Amerikaanse jongerencultuur werd dominant in de popmuziek. Rock als gemene deler, als dé vertolker van het jongere gevoel, maakte plaats voor urban en dan met name hiphop.

De Nederlandse variant bloeide op, zowel artistiek – Opgezwolle – als commercieel: Ali B, Lange Frans en Baas B. De Nederlandse rappers en dj's zijn voor een groot deel van niet-Europese – Surinaamse, Antilliaanse, Marokkaanse en Turkse – afkomst. Zo bood de opmars van zwarte Amerikaanse popmuziek allochtone jongeren een kans om actief deel te nemen aan de popcultuur in Nederland. De Nederlandse lichte populaire muziek (bijvoorbeeld Frans Bauer) en Nederlandstalige pop (bijvoorbeeld Marco Borsato en Bløf) doen het commercieel erg goed. In het grootste pop- en rocksegment hebben bands als Racoon en Direct artistiek en commercieel goede jaren achter de rug, terwijl een singer-songwriter als Spinvis⁹ zowel artistiek als commercieel hoge ogen gooit. Internationaal doen de Nederlandse dj's (Tiësto, Kraak & Smaak, Ferry Corsten, Armin van Buuren) het onverminderd goed.

De malaise in de platenindustrie heeft tot gevolg gehad dat liveoptredens veel belangrijker zijn geworden als bron van inkomsten. Hoewel de dansavonden nog steeds lucratief zijn voor poppodia, hebben ze in de programmering ruimte moeten prijsgeven aan liveconcerten. Die trend zet hoogstwaarschijnlijk door en zou ertoe kunnen leiden dat in de nabije toekomst de totale opbrengst van liveconcerten die van de verkoop van geluidsdragers evenaart of zelfs overstijgt.

Daarnaast biedt het internet nieuwe mogelijkheden om publiek sneller en goedkoper te bereiken. De verkoop op bijvoorbeeld iTunes is echter nog onvoldoende om de platenindustrie uit het slop te halen.¹⁰

Als gevolg van de terughoudendheid van de grote platenmaatschappijen om nieuw talent te contracteren is er binnen de sector dan ook

een grotere zelfredzaamheid ontstaan, die zich voornamelijk manifesteert op het internet. Elk zichzelf respecterend bandje heeft nu een site op MySpace en/of video's op YouTube.

Popmuzikanten vragen nog steeds nauwelijks rijkssubsidie aan. Rijkssubsidie komt meestal indirect via podia, festivals en productiehuzen bij popmuzikanten terecht. Hoewel de omloopsnelheid in de popmuziek iets hoger ligt, is onbekendheid met subsidies ook nog steeds debet aan het lage aantal aanvragen. Belangrijker is dat de manier waarop popmuziek tot stand komt vaak niet in de vierjarige subsidiesystematiek past.

Om echt vernieuwende genres binnen de popmuziek de kans te geven enige kritische massa te bereiken en het aanbod van kwalitatief hoogwaardige popmuziek te vergroten, is structurele ondersteuning noodzakelijk. Behalve artiesten en podia zou bijvoorbeeld ook een moderne media-infrastructuur kunnen worden ondersteund, zodat muzikanten zelf meer aan hun promotie en professionalisering kunnen doen.

Omdat grote internationale artiesten zeer selectief omgaan met de keuze wanneer ze op welke locatie te zien zijn in Europa, komt het internationale aanbod op de podia en festivals hier en daar onder druk te staan.

Festivals nemen nog steeds een belangrijke plek in de popmuziekbeleving in. Grote internationale acts zijn soms alleen nog maar te zien op de grote festivals. De entreprijzen hiervan zijn in vergelijking met klassieke muziek erg hoog, terwijl veel festivals zich op relatief jong publiek richten. Niettemin lopen de popfestivals nog steeds erg goed, dankzij grote buitenlandse sterren die als publiekstrekking optreden. Om ook pril en onbekend talent een kans te gunnen, kunnen met name festivals projectmatig ondersteund worden om jong talent uit Nederland te presenteren.

¹⁰ Zie het jaarverslag van de NVPI (Nederlandse Vereniging van Producenten en Importeurs van beeld- en geluidsdragers).

⁹ Winnaar van de Poppr1js 2006.

Samenvatting van de belangrijkste aanbevelingen

1. Het behoeft dringend aandacht dat er onvoldoende afstemming is tussen de makers en de afnemers van met name kleinschalig aanbod. De Raad doet de volgende aanbevelingen om de speelmogelijkheden voor het kleinschalige aanbod in verschillende genres te verbeteren:

- \ ruimere programmabudgetten bij de kleine(re) podia;
- \ nauwere samenwerking tussen uitvoerders, ensembles en podia wat betreft programmering en marketing;
- \ betere dialoog tussen muziekinstellingen en programmeurs over aard, kwaliteit en toegankelijkheid van het gebodene;
- \ erkenning van het vak programmeur en het belang van voldoende expertise bij programmeurs op het gebied van verschillende muziekgenres.

2. Het belang van een stevig muzikaal fundament bij grote groepen jongeren op het terrein van verschillende muziekgenres vraagt om een kwantitatieve en kwalitatieve verbetering van het muzikaanbod voor de jeugd door:

- \ muziekinstellingen te ondersteunen bij hun educatieve activiteiten en programma's;
- \ de kennis en interesse bij scholen te vergroten voor educatieve activiteiten en programma's op het gebied van verschillende muziekgenres;
- \ muziekinstellingen te vragen te participeren in lokale en/of regionale netwerken van scholen en culturele instellingen.

3. De Raad dringt bij de publieke omroep aan op een gezamenlijk plan inzake cultuurbeleid en culturele programma's waaronder op het gebied van klassieke muziek, jazz en geïmproviseerde muziek, niet-westerse muziek en popmuziek. In dit plan moet tevens een visie op publieksbereik en bereik van een mogelijk nieuw publiek voor de verschillende muziekgenres worden uitgewerkt.

4. De Raad dringt aan op meer flexibiliteit bij de orkesten, zodat zij hun nieuwe rol zowel in artistieke als in maatschappelijke zin kunnen waarmaken.

5. De Raad vraagt de bewindspersoon meer duidelijkheid te scheppen in de verdeling van de financiële verantwoordelijkheid voor het ontwikkelen van muzikaal talent tussen de beleids-terreinen onderwijs en cultuur.

6. Podia, musici en publiek ontberen een landelijk punt voor documentatie, informatievoorziening en beleidsontwikkeling op het gebied van

niet-westerse muziek. Bij de oprichting van een nieuw sectorinstituut dient hier zowel inhoudelijk als financieel rekening mee te worden gehouden.

Basisinfrastructuur

De basisinfrastructuur voor de muzieksector is het geheel van functies dat een bloeiend professioneel muziekleven in Nederland garandeert en waarvoor het rijk verantwoordelijkheid moet nemen. Dit betreft klassieke muziek (symfonische muziek, kamermuziek, opera en muziektheater, oude en hedendaagse muziek), jazz en geïmproviseerde muziek, niet-westerse muziek en popmuziek.

In de basisinfrastructuur gaat het om drie functies die voor een langere periode onmisbaar zijn voor de lokale, regionale en landelijke infrastructuur: de instandhoudingsfunctie¹¹, de ontwikkelingsfunctie (ontwikkeling van individueel en ensemble talent), en de ondersteuningsfunctie.

De instandhoudingsfunctie betreft het garanderen van een infrastructuur voor muziek op het terrein van klassieke muziek, jazz en geïmproviseerde muziek, niet-westerse muziek en popmuziek. Omdat de dynamiek en de infrastructuur per genre verschillen, moet ook per genre worden bekeken hoe deze infrastructuur het best kan worden vorm gegeven. Het garanderen van een infrastructuur voor bepaalde muziekgenres kan zowel onder directe ministeriële verantwoordelijkheid als onder verantwoordelijkheid van het fonds.

Binnen de instandhoudingsfunctie zijn er in *Verschil maken* twee groepen muziekinstellingen genoemd die samen het landelijk bestel voor symfonische muziek en opera vormen.¹² Grote operavoorzieningen, maar ook dansgezelschappen, zijn voor hun producties afhankelijk van orkestbegeleiding en het is de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de orkesten in deze behoefte te voorzien.

De instandhoudingsfunctie wordt echter niet uitsluitend door instellingen vervuld die deel uitmaken van het landelijk bestel voor symfonische muziek en opera. De geformuleerde criteria en taken bieden ruimte aan alle instellingen die deze functie vervullen en voorzien in een helder kader voor aanvragen voor meerjarige subsidies.

In *Verschil maken* is aangegeven dat functies die zich op de ontwikkeling van jong talent richten ook een plaats kunnen krijgen binnen de culturele basisinfrastructuur. De vorige bewindspersoon stelde dat de kern van deze functie wordt gevormd door de productiehuisen in de podiumkunsten en vraagt hoe die ook voor dans en muziek kan worden opgezet. De Raad is van mening dat de ontwikkelingsfunctie

12

In *Verschil maken* worden twee operavoorzieningen genoemd (De Nederlandse Opera en de Nationale Reisopera) die samen het operabestel zouden vormen. Opera Zuid maakt echter ook deel uit van het operabestel; het voorziet met name het zuiden van Nederland van operaproducties en werkt daarvoor samen met het Limburgs Symfonie Orkest en het Brabants Orkest. Voor nadere opmerkingen over het operabestel verwijst de Raad naar de Agenda Muziek.

11

Het begrip 'instandhoudingsfunctie' wekt de indruk dat het om een erfgoedfunctie gaat, terwijl het hier ook om het live uitvoeren en vernieuwen van repertoire gaat.

van groot belang is en een plaats in de basisinfrastructuur verdient. De werkwijze in de muzieksector verschilt echter dusdanig van bijvoorbeeld die in theater, dat de productiehuisen niet de aangewezen plaats zijn om deze functie onder te brengen. Pas afgestudeerde musici hebben relatief weinig faciliteiten nodig om zelfstandig hun beroep uit te oefenen.

In de muzieksector heeft een aantal productiehuisen¹³ zich gespecialiseerd op het gebied van popmuziek, nieuwe gecomponeerde muziek en geïmproviseerde muziek en jeugdmuziek. Zij vervullen een belangrijke functie in het vergroten van kwalitatief hoogwaardig aanbod op bepaalde terreinen, maar niet per definitie bij het ontwikkelen van jong talent.

De professionele begeleiding waaraan afgestudeerde musici behoefte hebben, is in vergelijking met de theatersector zeer divers en gespecialiseerd. De initiatieven die in deze behoefte voorzien, hebben vaak het karakter van een werkplaats of een academie. Ze vervullen een brugfunctie tussen opleiding en beroepspraktijk en bieden afgestudeerde musici meer kansen om ervaring op te doen en in de praktijk in te stromen. De kern van de ontwikkelingsfunctie wordt zodoende voor de muzieksector niet door productiehuisen gevormd, maar door werkplaatsachtige voorzieningen waarvoor specifieke taken en criteria zijn geformuleerd.

Een aantal ondersteunde instellingen zal voor 2008 opgaan in één nieuwe organisatie, waarvoor binnenkort een nieuw beleidsplan wordt verwacht. Daarnaast wordt een onderzoek verwacht naar de optimale ondersteuningsstructuur in de muzieksector vanaf 2009. Over zowel het beleidsplan als het onderzoek brengt de Raad te zijner tijd graag advies uit.

Instandhoudingsfunctie (repertoirefunctie)

Instellingen die de instandhoudingsfunctie onder directe ministeriële verantwoordelijkheid vervullen, voeren de volgende taken uit:

- \ hun hoofdactiviteit is het uitvoeren van muziek(repertoire);
- \ ze zorgen voor landelijke afstemming en spreiding van het aanbod binnen het muziekgenre;
- \ ze leveren een significante bijdrage aan het muziekbestel op regionaal, nationaal en bij voorkeur ook op internationaal niveau;
- \ ze waarborgen repertoirevernieuwing.
- \ op het vlak van educatie
 - ontwikkelen ze educatieve programma's die bij de aard en de omvang van de instelling passen;
 - participeren ze in lokale en regionale netwerken van scholen en culturele instellingen.

- \ ze ontwikkelen talent door een bijdrage te leveren aan de in- en doorstroming van talent;
- \ ze ontwikkelen en voeren beleid uit om een zo groot mogelijk publiek te bereiken;
- \ ze begeleiden opera en ballet (symfonieorkesten).

Voor deze instellingen gelden de volgende criteria:

- \ ze garanderen artistieke en zakelijke continuïteit (als vitale organisatie met een stabiele bedrijfsvoering);
- \ hun excellerende uitvoeringskwaliteit is bewezen;
- \ ze hebben een uitstekende staat van dienst;
- \ ze zijn onderscheidend ten opzichte van vergelijkbare instellingen;
- \ ze zijn in staat een nader te bepalen aantal¹⁴ concerten of voorstellingen te brengen.

Op dit moment vervullen de reeds door de minister genoemde symfonieorkesten en landelijke operavoorzieningen de instandhoudingsfunctie. Een aantal ensembles op het gebied van oude en hedendaagse muziek zou dit kunnen doen.

Platform voor presentatie, uitwisseling en (co)productie van internationaal aanbod

De instellingen die als platform voor presentatie, uitwisseling en (co)productie van internationaal aanbod de instandhoudingsfunctie onder directe ministeriële verantwoordelijkheid vervullen, voeren de volgende taken uit:

- \ hun hoofdactiviteit is het presenteren en (co)produceren van exclusief, hoogwaardig internationaal muziekrepertoire;
- \ ze leveren een significante bijdrage aan het muziekbestel op nationaal en internationaal niveau;
- \ ze ontwikkelen en voeren beleid uit om een zo groot mogelijk publiek te bereiken;
- \ ze dragen bij aan talentontwikkeling en vernieuwing binnen het vakgebied.

Voor deze instellingen gelden de volgende criteria:

- \ ze garanderen artistieke en zakelijke continuïteit (als vitale organisatie met een stabiele bedrijfsvoering);
 - \ hun excellerende uitvoeringskwaliteit is bewezen;
 - \ ze hebben een uitstekende staat van dienst;
 - \ ze zijn onderscheidend ten opzichte van vergelijkbare instellingen;
- Op dit moment vervullen bijvoorbeeld het Holland Festival en het Holland Festival Oude Muziek Utrecht deze functie.

14

Een nader – vóór de instellingen hun plannen indienen – vast te stellen aantal concerten of voorstellingen per jaar dat een bepaalde uitvoeringscontinuïteit garandeert (bijvoorbeeld 50).

13

In het Cultuurnota-advies 2005-2008 staat: "Onder een productiehuis wordt verstaan een voorziening die makers de noodzakelijke faciliteiten biedt om voorstellingen of concerten te produceren en te presenteren, die ook door het land reizen."

Ontwikkelingsfunctie

Instellingen die de ontwikkelingsfunctie onder directe ministeriële verantwoordelijkheid vervullen, voeren de volgende taken uit:

- \ hun hoofdactiviteit is het ontwikkelen van talent;
- \ ze bieden intensieve en professionele begeleiding;
- \ ze vervullen een brugfunctie tussen opleiding en beroepspraktijk;
- \ ze bieden een plaats waar jonge professionals zich kunnen specialiseren (bekwamen) in een bepaalde discipline op het hoogste niveau;
- \ ze scouten en/of selecteren talent;
- \ ze leveren een significante bijdrage aan het muziekbestel op nationaal en internationaal niveau;
- \ ze bieden presentatiemogelijkheden;
- \ ze werken intensief samen met opleidingen en de beroepspraktijk.

Voor deze instellingen gelden de volgende criteria:

- \ ze zijn onderscheidend ten opzichte van vergelijkbare instellingen;
- \ ze bieden artistieke en zakelijke continuïteit (als vitale organisatie met een stabiele bedrijfsvoering).

Op dit moment vervullen bijvoorbeeld het Nationaal Jeugd Orkest en de Opera Studio Nederland de ontwikkelingsfunctie.

Ondersteuningsfunctie

Voor een beschrijving van de taken wordt verwezen naar de adviezen van de Raad over de ondersteuningsstructuur in 2005.¹⁵

Op dit moment wordt deze functie door verschillende culturele instellingen vervuld.

theater

Het Nederlandse theater heeft zich de afgelopen jaren in de breedte ontwikkeld. De grote zaal kent – ook bij de nieuwe generatie theatermakers – een hernieuwde belangstelling, er is nog steeds een groot aanbod van producties in de vlakkevloertheaters, en er wordt veelvuldig theater op locatie gemaakt. Er is bij theatermakers een nieuwe interesse in politiek geëngageerd theater, maar eveneens zijn er theatermakers die sterk conceptuele voorstellingen maken waarin een sterk besef van tijd en ruimte wordt ontwikkeld. Het klassieke en modern-klassieke repertoire wordt nog altijd veel gespeeld; daarnaast is er een aanwas van nieuwe Nederlandse toneelteksten die in de kleine en grote zaal worden opgevoerd. In alle theaterdisciplines wordt veelvuldig geëxperimenteerd met nieuwe media, en dit heeft in een aantal gevallen geleid tot zeer geslaagde producties.

Naast het gesubsidieerde theateraanbod bekleden de producties van onafhankelijke producenten een belangrijke positie in het Nederlandse theaterlandschap. Deze producenten maken theatervoorstellingen met een hoog ambitieniveau en met inzet van gerenommeerde acteurs, regisseurs en vormgevers; hiervoor is vaak een grote publieke belangstelling en waardering. Bezien vanuit internationaal perspectief heeft het Nederlandse theater niet meer de voortrekkersrol die het zo'n tien jaar geleden had. Er zijn Nederlandse regisseurs die gastproducties maken bij buitenlandse (voornamelijk Vlaamse en Duitstalige) theatergezelschappen, maar er is tegenwoordig minder aandacht voor het Nederlandse theater bij buitenlandse critici en (festival)programmeurs. Wellicht duidt deze tendens erop dat de kwaliteit zich heeft bestendigd: er is de afgelopen jaren geen jonge generatie getalenteerde theatermakers vanuit de periferie naar het centrum doorgestoten, waardoor het Nederlandse theater een vernieuwende impuls mist.

Het theaterbeleid van het rijk moet de voorwaarden scheppen om het theater in algemene zin zo goed mogelijk te laten gedijen. De Raad voor Cultuur signaleert in de Agenda Theater ontwikkelingen, kansen en bedreigingen in de theatersector, en doet naar aanleiding hiervan voorstellen om het theaterbestel te optimaliseren. Deze aanbevelingen sluiten in hoge mate aan bij *Cultuur, meer dan ooit*, het Vooradvies dat de Raad voor Cultuur in de aanloop naar de Cultuurnota 2005-2008 publiceerde. Toen constateerde hij dat de theatersector 'een collectieve verantwoordelijkheid wil dragen voor het bestel. De sector is (...) zodanig geprofessionaliseerd en georganiseerd dat een bepaalde mate van zelfregulering volgens de Raad ook verantwoord is.'

De afgelopen jaren is de noodzaak van collectieve verantwoordelijkheid en

zelfregulering alleen maar toegenomen. Problemen die de Raad in het Vooradvies had gesignaleerd, zijn sindsdien ernstiger geworden. Het aandeel van gesubsidieerde producties die op de podia in het land worden gespeeld, is verder afgenomen. De grote gezelschappen nemen nog steeds te weinig verantwoordelijkheid voor de doorstroming van de nieuwe generatie artistiek leiders en regisseurs van groot gemonteerde theaterproducties. De programmeringsbudgetten van de meeste Nederlandse theaters zijn nog beperkter geworden. En het theater zou een gedifferentieerder publiek moeten bereiken, dat aansluit bij de diversiteit in de samenleving.

De sector zelf heeft vorig jaar een grondige studie verricht naar de knelpunten in het Nederlandse theaterbestel. De commissie-d'Ancona en de Vereniging van Schouwburg- en Concertgebouwdirecties (VSCD) hebben elk de podiumkunstenector doorgelicht. Ook hebben de verschillende secties van de Vereniging van Nederlandse Theatergezelschappen en -producenten (VNT) in december 2006 en januari 2007 in brieven aan de Raad de Nederlandse theatersector geanalyseerd. In al deze stukken worden behartigenswaardige aanbevelingen gedaan om de problemen in de podiumkunsten op te lossen. Ook hebben een aantal theatermakers op persoonlijke titel visio-naire voorstellen gedaan. De Raad deelt niet al die meningen, maar hij juicht het toe dat het idee nu breed wordt gedragen dat er doelgerichte maatregelen genomen moeten worden en dat de sector in gezamenlijkheid de verantwoordelijkheid wil nemen voor de toekomst van het theaterbestel. Dat is volgens de Raad noodzakelijk om de problemen kunnen op te lossen.

De aanbevelingen die de Raad in de Agenda Theater en de basisinfrastructuur doet, beogen een impuls te geven aan de verbetering van het rijksbeleid voor het Nederlandse theater. Zij moeten het theaterlandschap bouwrijp maken, zodat de sector zelf kan werken aan de toekomst van een solide theaterbestel. De Raad wil hierbij benadrukken dat het voor een succesvolle uitvoering van zijn aanbevelingen noodzakelijk is dat de budgetten van de betrokken partijen, met name van de instellingen die een forse takenverzwaring krijgen, substantieel worden verhoogd. Het succes is bovendien mede afhankelijk van de financiële mogelijkheden die de podia hebben om de afname van gesubsidieerd aanbod te versterken.

De Raad beperkt zich in de beschrijving van ontwikkelingen, kansen en bedreigingen tot de instellingen die momenteel door het rijk gesubsidieerd worden. Elk segment van de sector zal aan de orde komen en wordt besproken binnen het perspectief van de basisinfrastructuur die bij de invoering van de nieuwe Cultuurnotasystematiek haar beslag krijgt. Omdat binnen de basisinfrastructuur de nadruk ligt op acht landelijk gespreide brandpunten van producerende en presenterende instellingen, wordt daar eerst een aparte paragraaf aan gewijd.

Daarnaast besteedt de Agenda Theater aandacht aan specifieke thema's die in de Nederlandse theatersector leven, namelijk de aanbod-afname-problematiek, theatervakopleidingen, culturele diversiteit en internationalisering.

Ontwikkelingen, kansen en bedreigingen

Acht theater-brandpunten

De commissie-De Boer heeft in haar rapport uit 1984 de basis gelegd voor het huidige theaterbestel. Dit bestel voorzagt in een samenhangend geheel van zes grote theatervoorzieningen die (grotendeels) door het rijk gefinancierd werden en landelijk gespreid waren over de steden Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en de regio's Noord, Oost en Zuid. De Raad pleit ervoor dat de inrichting van de basisinfrastructuur aansluit bij dit stelsel van zes stads- en regiogezelschappen. Hij wil hieraan bovendien twee grote regiogezelschappen toevoegen in de regio's Utrecht en Limburg, zodat de regio Zuid wordt opgesplitst in een regio Brabant en een regio Limburg. In de regio's Utrecht en Limburg is de afgelopen tijd een bloeiend theaterklimaat ontstaan, wat zowel blijkt uit een grote publieke belangstelling als uit een grote toename van theaterinstellingen. Ook zijn er zowel in Utrecht als in Maastricht theatervakopleidingen gevestigd. De Raad ziet zijn voorstel tot uitbreiding van de zes stads- en regiogezelschappen met twee gezelschappen in de regio's Utrecht en Limburg ook bevestigd in de recente gesprekken die hij heeft gevoerd met de landsdelen Midden (bestuurders en cultuursector) en Zuid (cultuursector).

De Raad heeft het samenhangend geheel van de steden Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en de regio's Noord, Oost, Brabant, Utrecht en Limburg als uitgangspunt gekozen voor de gehele invulling van de instandhoudingsfunctie en ontwikkelingsfunctie in de basisinfrastructuur theater. Zo ontstaan er acht landelijk gespreide theater-brandpunten, die elk behalve een stads- of regiogezelschap, een jeugdtheatergezelschap, een of meer productiehuisen en (in vier steden) een theatervakopleiding, óók beschikken over een schouwburg die zich profileert als kwaliteitspodium waar de nadruk ligt op het gesubsidieerde aanbod. De Raad hecht er grote waarde aan dat door een dergelijke concentratie van theaterinstellingen op die acht plekken aanbod, afname, opleiding, ontwikkeling, doorstroming en uitwisseling optimaal kunnen plaatsvinden. De producerende en presenterende instellingen kunnen dan een hechte band met elkaar aangaan en gezamenlijk zorgen voor een bloeiend theaterklimaat in de standplaats en de regio. De Raad constateert dat theatrale en demografische ontwikkelingen gaande zijn in landsdelen die buiten de acht genoemde steden en regio's vallen, met name in Zeeland en Flevoland. Mede om die reden pleit hij er voor dat een jeugdtheaterproductiehuis in Flevoland een plaats in

de basisinfrastructuur krijgt. De Raad kan zich voorstellen dat deze landsdelen zich verder ontwikkelen tot nieuwe theater-brandpunten en zal daar in de toekomst bij de advisering rekening mee houden.

De stads- en regiogezelschappen

In de Cultuurnota 2005-2008 zijn veertien instellingen aangemerkt als grote en middelgrote gezelschappen. De zes grootste gezelschappen bevinden zich zoals beschreven in het rapport van de commissie-De Boer nog steeds in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en het noorden, oosten en zuiden van het land; de overige theaterinstellingen uit deze groep zijn kleiner en hebben meestal een specifieke artistieke koers. Elk van deze veertien instellingen realiseert regelmatig groot gemonteerde theaterproducties.

In de visie van de Raad zullen voortaan acht stads- en regiogezelschappen de instandhoudingsfunctie in de basisinfrastructuur vervullen. Deze instellingen hebben een kerntaak in de productie van repertoiretheater, maar hebben eveneens een grote verantwoordelijkheid voor de doorstroming. Op dit moment is er weinig inzicht in de vraag wie de huidige generatie artistiek leiders in de toekomst kan opvolgen. Dit probleem is op korte termijn al nijpend, gezien de vacatures die aan het einde van de huidige Cultuurnotaperiode ontstaan. De stads- en regiogezelschappen moeten volgens de Raad zorg dragen voor de opleiding voor de artistieke spilfuncties. Bij de nieuwe generatie theatermakers is een hernieuwde belangstelling ontstaan voor het regisseren van groot gemonteerde theaterproducties. De gezelschappen hebben hun echter te weinig kansen gegeven om zulke producties te ontwikkelen.

De Raad pleit ervoor dat de stads- en regiogezelschappen in de toekomst intensief gaan samenwerken met de productiehuisen om talent te ontwikkelen. Ze kunnen bijdragen aan de eindfase van een traject dat een (nieuwe) theatermaker bij een productiehuis doorloopt wanneer die de ambitie en de kwaliteit heeft om groot gemonteerde producties te maken. De gezelschappen moeten zulke theatermakers begeleiden, zodat die niet alleen in staat worden gesteld om groot gemonteerde producties te maken, maar ze ook kunnen meedraaien in de artistieke kern. Zodoende kunnen deze makers ervaring opdoen met het leiden van een stads- of regiogezelschap. Om de kloof tussen aanbod en afname te dichten is het aan te bevelen dat de stads- en regiogezelschappen een breed repertoire aan theaterproducties kunnen opbouwen. Dan kunnen kwalitatief hoogstaande theaterproducties bij succes een volgend seizoen een

reprisesetournee maken. Ensemblevorming kan hiervoor een instrument zijn.

Hoewel elk van de acht stads- en regioge-zelschappen alle taken moet uitvoeren die het vervullen van de instandhoudingsfunctie met zich meebrengt, zal de mate waarin ze dat doen afhangen van de stad of regio en, daarmee samenhangend, de omvang van de instelling. De Raad pleit ervoor dat de financiering van de instellingen hierop wordt toegesneden. Het budget moet zodanig zijn dat de instellingen hun functie naar behoren kunnen vervullen. Wellicht zou mede in dit licht de financiële verhouding tussen de verschillende overheden ten aanzien van de verantwoordelijkheden voor de subsidiëring heroverwogen kunnen worden.

Jeugdtheater

Het jeugdtheater heeft zich de afgelopen decennia ontwikkeld tot een volwaardige en kwalitatief hoogstaande tak van de Nederlandse theatersector. Bovendien heeft het jeugdtheater niet alleen een artistieke, maar ook een educatieve taak. Het bereikt dankzij de schoolvoorstellingen een groot deel van de Nederlandse jeugd, en speelt mede daardoor een grote rol in de publieksontwikkeling en betekenis van het theater. En het bereikt een groot publiek. Om deze redenen hoort het jeugdtheater volgens de Raad in de basisinfrastructuur thuis.

In de huidige Cultuurnota zijn er twaalf landelijk gespreide jeugdtheatervoorzieningen die vanwege de aanbevelingen van de commissie-Zeevalking (1986) voor zestig procent door andere overheden worden gesubsidieerd. In de basisinfrastructuur is volgens de Raad plaats voor acht jeugdtheatergezelschappen, die verspreid zijn over de steden Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en de regio's Noord, Oost, Brabant, Utrecht en Limburg. De Raad pleit ervoor om de verhouding tussen de subsidie van het rijk en andere overheden, de zogenaamde Zeevalking-norm waar de minister in de adviesaanvraag naar informeert, opnieuw te overwegen als daardoor de inrichting van de jeugdtheatergezelschappen in de basisinfrastructuur vergemakkelijkt kan worden. De inrichting van de basisinfrastructuur voor jeugdtheater zal moeten bijdragen aan de oplossing van een aantal knelpunten die het jeugdtheater nu kent. Zo is het huidige bestel te eenvormig: alle groepen hebben een beperkt budget en daardoor een beperkte omvang. Dit heeft tot gevolg dat de grootte van deze producties weinig differentiatie kent. Een gemiddelde jeugdtheatervoorstelling is klein gemonteerd, en heeft een stuk of vier acteurs, die allemaal veelal rond de twintig, dertig jaar zijn.

Bovendien is er behoefte aan meer grotezaalvoorstellingen voor de jeugd. Dit geldt voor de regisseurs, die aan de eenvormigheid willen ontsnappen door groot gemonteerde producties te maken. Maar ook bij het publiek is er behoefte aan artistiek hoogwaardig theater in de grote zaal. Door de beperkte omvang en de beperkte financiële speelruimte van jeugdtheatergezelschappen is er echter weinig mogelijkheid om zulke groot gemonteerde producties te maken.

Het profiel van de nieuwe generatie jeugdtheatermakers is anders dan dat van de huidige artistiek leiders, omdat die nieuwe generatie niet alleen jeugd- maar ook volwassenentheater maakt. Dit kan een probleem opleveren bij de opvolging, die bij een aantal van de huidige gezelschappen aanstaande is. De omvang en reikwijdte van de huidige gezelschappen bieden te weinig mogelijkheden om constructief iets aan de opvolging te doen.

Meer differentiatie in de grootte van jeugdtheatergezelschappen kan deze problemen het hoofd bieden. De Raad pleit daarom voor twee jeugdtheaterinstellingen die de omvang hebben van een stads- of regioge-zelschap. Zulke gezelschappen zouden voor meer differentiatie in het aanbod kunnen zorgen, onder andere doordat ze per seizoen een of meer groot gemonteerde jeugdtheaterproducties kunnen maken. Ook kan zo'n groter gezelschap meer mogelijkheden bieden om zorg te dragen voor de opvolging van artistiek leiders.

De provincie Flevoland, en dan met name Almere, ontwikkelt zich tot een zeer kinderrijk gebied met een grote potentiële aanwas in publiek voor jeugdtheater. Om die reden pleit de Raad voor ruimte voor een productiehuis in die regio waar het jeugdtheater zich kan ontwikkelen. Het is denkbaar dat daar gezien de demografische opbouw in de toekomst ook behoefte is aan een jeugdtheatergezelschap dat de instandhoudingsfunctie vervult. De Raad zal bij zijn advisering rekening houden met de ontwikkelingen in Flevoland.

Een aantal jeugdtheatergezelschappen hebben zich ontwikkeld tot producent van specifiek jongerentheater, en omgekeerd richten een aantal theatergezelschappen voor volwassenen zich (mede) op jong publiek. De Raad is van mening dat er geen principieel verschil bestaat tussen deze gezelschappen, en daarom is er geen ruimte in de basisinfrastructuur voor specifiek jongerentheater.

Productiehuizen

In *Cultuur, meer dan ooit* heeft de Raad bepleit dat instellingen zich in hun beleidsplannen voor 2005-2008 duidelijk moeten uitspreken over de vraag of zij als werkplaats dan wel als productiehuis willen functioneren. In de

praktijk bleek echter dat het voor veel instellingen moeilijk was om deze keuze te maken. Wanneer een nieuwe theatermaker een traject bij een werkplaats doorloopt, zijn de laatste projecten vaak van dien aard dat ze beter door een productiehuis begeleid kunnen worden. Een productiehuis is beter toegerust om grotere, zelfstandige producties te ondersteunen door middel van marketing, tourneeplanning en dergelijke.

De Raad heft daarom het onderscheid op tussen werkplaatsen en productiehuizen als ontwikkelingsplek voor theatermakers. Voortaan zijn productiehuizen de instellingen waar getalenteerde theatermakers na hun studie aan een theatervakopleiding terecht kunnen om ervaring op te doen, zich verder te ontwikkelen en productionele en financiële ondersteuning te krijgen. De werkplaatsfunctie is zodoende de eerste fase van een traject dat een maker bij zo'n productiehuis kan afleggen.

In de nieuwe Cultuurnotasytematiek zullen de productiehuizen de ontwikkelingsfunctie vervullen in de basisinfrastructuur. De Raad onderschrijft het standpunt van de commissie-Alons dat nieuwe theatermakers voortaan éérst een meerjarig traject bij een productiehuis afleggen, en pas na succesvolle afronding hiervan een subsidie bij het fonds kunnen aanvragen of kunnen doorstromen naar een bestaand gezelschap.

Productiehuizen vormen een onmisbare schakel in de ontwikkeling van nieuwe theatermakers. Dankzij deze instellingen kunnen zij zich verder bekwamen in het vak. In de nieuwe Cultuurnotasytematiek dienen de productiehuizen nog duidelijker te fungeren als springplank waarmee nieuwe makers met voldoende kwaliteiten zich een eigen positie in het theaterlandschap kunnen verwerven. De toekomst van het theater is deels in handen van de artistiek coördinatoren van de productiehuizen. Daarom ligt er bij hen een grote verantwoordelijkheid om talent te scouten, te selecteren en te begeleiden, en de productiehuizen moeten de verantwoordelijkheid nemen voor de tussentijdse uitstroom van theatermakers.

De structuur van productiehuizen moet ook waarborgen dat er vers bloed stroomt naar bepaalde specialismen in het theater. Daarom dienen er voor het jeugdtheater, mime, objecttheater en intercultureel theater eigen productiehuizen te bestaan. Deze aparte instellingen kunnen de aard van het specialisme zo goed mogelijk toerusten en horen dan ook ingericht te zijn naar het karakter van dat specialisme. Eveneens hecht de Raad waarde aan een vervolgvakopleiding die fungeert als internationaal georiënteerd productiehuis. Bovendien pleit hij ervoor dat er in de ontwikkelingsfunctie voldoende aandacht is voor de ontwikke-

ling van muziektheater en interdisciplinaire en multimediale theaterproducties. Voor deze laatste drie specialismen hoeft geen apart productiehuis ingericht te worden, omdat ze zich in de ogen van de Raad niet geïsoleerd moeten ontwikkelen, maar bij ieder productiehuis ruimte moeten kunnen krijgen. De productiehuizen horen ook een belangrijke rol te spelen bij de doorstroming van makers met voldoende talent die groot gemonteerde producties willen ontwikkelen. Een goede samenwerking met stads- en regiogezelschappen is hiervoor onontbeerlijk.

Het primaat van de productiehuizen ligt bij de makers die een productie maken of een ontwikkelingstraject volgen. Ieder productiehuis heeft een eigen artistiek profiel, dat in de eerste plaats afhankelijk is van de artistiek coördinator, die in principe geen autonoom producerende rol heeft. Diens voorkeuren en keuzes in het verleden geven het productiehuis een bepaalde artistieke koers, waarbij de ene maker zich meer thuis zal voelen dan de andere. Om ervoor te zorgen dat nieuwe theatermakers met het voor hen meest geschikte productiehuis in contact komen, is het goed als er een structureel overleg bestaat tussen de artistiek coördinatoren van de productiehuizen. Een hechte relatie met de kunstvakopleidingen kan zorgen voor een goede aansluiting tussen opleiding en productiehuis.

Productiehuizen zijn erbij gebaat om een grote diversiteit aan ontwikkelingstrajecten aan te bieden, die maatwerk leveren aan de theatermakers. Daarom dient de artistiek coördinator van het productiehuis te beschikken over een reservoir van experts (dramaturgen, regisseurs, choreografen, vormgevers en dergelijke), of de makers kunnen zelf zulke experts meenemen indien ze daar behoefte aan hebben. Deze flexibele opzet van het productiehuis gaat institutionalisering en verstarring tegen.

Theaterinstellingen in het nieuwe Fonds voor Muziek, Dans en Theater

Bijna alle instellingen die in de Cultuurnota 2005-2008 onder de noemers kleine gezelschappen, mime, object- en poppentheater, beeldend locatietheater en festivals vielen, worden in de beoogde nieuwe Cultuurnotasytematiek gesubsidieerd door het nieuwe Fonds voor Muziek, Dans en Theater. Ook een aantal van de eerder genoemde grote en middelgrote jeugdgezelschappen uit de huidige Cultuurnota vallen voortaan onder dit fonds. Zulke instellingen zullen primair gesubsidieerd worden vanwege hun artistiek-inhoudelijke kwaliteiten, maar moeten ook voldoen aan andere taken die het fonds hun oplegt (zie ook Inleiding Podiumkunsten).

Hoewel deze instellingen voortaan niet meer onder directe verantwoordelijkheid van het rijk vallen, hecht de Raad grote waarde aan het bestaan van een kwalitatief hoogstaand, rijkgeschakeerd landschap van kleinere en grotere theaterinstellingen waarin alle disciplines en artistieke kleuren vertegenwoordigd zijn. Vóór alles moet bij de inrichting van de vernieuwde Cultuurnotasystematiek vermeden worden dat er een hiërarchie bestaat tussen instellingen die een functie vervullen in de basisinfrastructuur en instellingen die door het fonds worden gesubsidieerd.

Festivals

Het Nederlandse theaterlandschap kent een rijk aanbod aan festivals, die vooral in de zomermaanden overal in het land worden georganiseerd. Ze leveren een belangrijke bijdrage aan de presentatie van nationale en internationale producties, ze versterken de regionale spreiding van de podiumkunsten en/of bieden een platform aan theater dat voor een specifieke locatie is gemaakt. Er zijn verschillende soorten theaterfestivals te onderscheiden.

Nederland kent een aantal festivals die een kerntaak hebben in de presentatie, uitwisseling en (co)productie van exclusief hoogwaardig internationaal aanbod in de podiumkunsten. De Raad is van mening dat in de basisinfrastructuur één festival wordt opgenomen dat deze taak ook op het gebied van het theater uitvoert.

Vakfestivals hebben zichzelf tot taak gesteld om het meest belangwekkende volwassenentheater of jeugdtheater te presenteren, en dit te omlijsten met publiek- en vakgerichte debatten over de sector. De Raad onderkent het belang van zulke festivals, maar vindt dat de theaterinstellingen deze festivals zelf moeten ondersteunen, eventueel met een bijdrage van het Fonds voor Muziek, Dans en Theater voor de organisatie en continuïteit van die festivals. Zomerfestivals hebben zichzelf zowel een producerende als een presenterende taak gesteld en richten zich daarbij ook op de ondersteuning van nieuwe makers. Hiervoor zijn in de eerste plaats productiehuizen toegerust, omdat zij die taak in continuïteit uitvoeren. De Raad juicht het toe wanneer zomerfestivals en productiehuizen gezamenlijk producties van nieuwe makers realiseren.

Aanbod/afname

Het grootste probleem waar de podiumkunstensector mee kampt, is de kloof tussen het aanbod van gesubsidieerde producties en de afname en promotie ervan door de podia. Het aandeel rijksgesubsidieerde producties op de podia neemt gestaag af.¹

De Raad pleit ervoor dat de producerende instellingen en de podia gezamenlijk de verantwoordelijkheid nemen om aanbod en afname beter op elkaar af te stemmen. Een intensief en structureel overleg tussen de producerende theaterinstelling en de podia kan ervoor zorgen dat de afname van de producties van rijksgesubsidieerde theaterinstellingen veilig wordt gesteld. De Raad sluit met deze aanbevelingen grotendeels aan bij de voorstellen die onder andere de commissie-d'Ancona, de VSCD en sectie 1 van de VNT hebben gedaan. Omdat de groot gemonteerde (schouwburg)producties, de vlakkevloerproducties, de productiehuizen en het jeugdtheater zich grotendeels in aparte circuits afspelen, zou ieder segment van de sector een eigen overleg tussen instelling en podium moeten organiseren.

De Raad is van mening dat de stads- en regio-gezelschappen, die in de basisinfrastructuur de instandhoudingsfunctie vervullen, zich moeten bundelen en een structurele gesprekspartner worden met een circuit van schouwburgen in de standplaatsen van die theaterproducerende instellingen. Het conglomeraat van producerende en presenterende instellingen creëert dan gezamenlijk draagvlak voor een breed en artistiek hoogwaardig aanbod. De stads- en regiogezelschappen hebben de verantwoordelijkheid om kwalitatief hoogstaande theaterproducties een tournee langs deze schouwburgen te laten maken. De schouwburgen zullen er dan zorg voor dragen dat die producties in de zalen worden gespeeld en gepromoot. Op het gebied van marketing en pr zou er ook meer kruisbestuiving tussen elkaars expertises kunnen plaatsvinden. Zo ontstaat een circuit van kwaliteitspodia waarin de nadruk ligt op het gesubsidieerde aanbod, en waarbij andere schouwburgen zich ook kunnen aansluiten. Een financiële prikkel zou deze kwaliteitspodia beter in staat kunnen stellen om zich aan structurele afspraken met de theatergezelschappen te binden.

De instellingen die producties maken voor de vlakkevloertheaters zullen in de nieuwe Cultuurnotasystematiek door het nieuwe Fonds voor Muziek, Dans en Theater worden gefinancierd. De Raad pleit ervoor dat dit nieuwe fonds de afstemming tussen aanbod en afname tot een van zijn speerpunten maakt. De zogenaamde getrapte aanpak die de commissie-Alons in haar rapport over het nieuwe fonds heeft voorgesteld, kan hieraan bijdragen. Zelfstandige productie- en tourneeplanningsbureaus spelen een belangrijke rol als schakel tussen de aanbiedende en afnemende theaterinstellingen in het vlakkevloercircuit. De Raad is daarom net als de commissie-d'Ancona van mening dat zulke bemiddelende instanties

¹ Zie cijfers en kengetallen van VSCD Podia 2005.

door het nieuwe fonds ondersteund kunnen worden. Bovendien zal de grotere differentiatie in subsidietermijnen bij het fonds de kwaliteit van het aanbod beter bewaken dan bij de huidige Cultuurnota. Er wordt immers niet alleen in vierjaarlijkse termijnen over de instellingen geoordeeld. Zo zal de vermeende versnippering van kleine theatergezelschappen worden verkleind.

De productiehuizen, die in de basisinfrastructuur de ontwikkelingsfunctie vervullen, kunnen het aanbod beter afzetten wanneer deze instellingen hun eigen podia beschikbaar stellen voor elkaars reisproducties. In gezamenlijk overleg kunnen de instellingen hun producties op elkaar afstemmen. In de vrije voorstellingen van jeugdtheatergezelschappen verschillen de verhoudingen tussen aanbod en afname per leeftijdsgroep. Voor toeschouwers vanaf 8 jaar wordt er meer geproduceerd dan de theaterpodia afnemen, terwijl bij jongere en (in mindere mate) oudere leeftijdsgroepen het aanbod juist achterblijft bij de vraag van theaterpodia. Ook hier kunnen duidelijke afspraken tussen de producerende instellingen en de podia zorgen voor een betere afstemming tussen aanbod en afname. De gezelschappen en podia moeten gezamenlijk zorg dragen voor de productie en presentatie van jeugdtheater voor alle leeftijden.

Bij de schoolvoorstellingen van jeugdtheatergezelschappen kunnen aanbod en afname volgens de Raad het best op elkaar afgestemd worden wanneer de jeugdtheaterinstellingen in de basisinfrastructuur voldoende regionale mogelijkheden bieden en krijgen om producties in schoolverband te presenteren. Bemiddelende instellingen en/of scholen en de jeugdtheaterinstellingen in de basisinfrastructuur dienen structurele gesprekspartners te zijn om aanbod en afname in schoolverband invulling te geven.

Theatervakopleidingen

Een goede inrichting van de theatervakopleidingen is essentieel voor de selectie, opleiding en ontwikkeling van nieuwe acteurs en theatermakers. Daarom horen de producerende instellingen die acteurs en theatermakers van deze opleidingen betrekken, zich medeverantwoordelijk te voelen voor de kwaliteit ervan. De Raad pleit ervoor dat de hechte relatie die de producerende theaterinstellingen aangaan zich beperkt tot de belangrijkste theatervakopleidingen, omdat de instellingen de kwaliteit van slechts een klein aantal opleidingen kunnen waarborgen. Niettemin moeten de instellingen niet uitsluiten dat ook andere opleidingen getalenteerde theatermakers kunnen afleveren.

Educatie

Vanwege de schoolvoorstellingen bestaat er van oudsher een sterke band tussen het jeugdtheater en het onderwijs, dat grote publieksgroepen van de kleuter- tot adolescentenleeftijd met het theater kennis laat maken. De contacten tussen de gezelschappen en de scholen verlopen momenteel echter niet overal optimaal. De Raad is daarom van mening dat de jeugdtheatergezelschappen, de bemiddelende instanties en de scholen de onderlinge samenwerking moeten verbeteren.

Praktisch ieder theatergezelschap ondersteunt zijn producties met educatieve projecten. Hoezeer de Raad het ook toejuicht dat jong publiek op deze manier kennis maakt met het theater, de uitwerking van dergelijke projecten, vooral bij de theatergezelschappen voor volwassenen, is niet altijd even zorgvuldig. Soms is educatie zelfs niet meer dan een verlengstuk van de marketingafdeling. Educatie mag echter geen sluitpost zijn, of voor afgeleide doelen worden gebruikt.

Educatieve projecten zijn echter niet het enige middel om jongere publieksgroepen in contact te brengen met het theater. Vooral interculturele theaterprojecten en -instellingen zijn meer verbonden met de subcultuur van jongeren, zodat hun voorstellingen een vanzelfsprekende aantrekkingskracht uitoefenen op (nieuw) publiek.

Culturele diversiteit

Gezien de demografische en culturele ontwikkelingen zal het Nederlandse theater de komende decennia verrijkt worden door een grote instroom van allochtone theatermakers. De komende generaties theatermakers zullen meer en meer een cultureel diverse achtergrond hebben, en dit heeft grote gevolgen voor het theateeraanbod. Er zullen producties vanuit andere dan westerse theatertradities gemaakt worden, zodat er ook nieuwe theatervormen ontstaan. Intercultureel theater betekent dan ook niet in de eerste plaats multi-etnisch theater, maar letterlijk theater dat vanuit een diversiteit aan (sub)culturen ontstaat. Er zijn bijvoorbeeld producties waarin straatcultuur en hoge cultuur elkaar ontmoeten, zodat acteurs, dansers, muzikanten en dergelijke vanuit verschillende achtergronden met elkaar samenwerken. De diversiteit van het publiek van zulke producties beperkt zich dan ook niet tot allochtonen, omdat ze een breed en nieuw publiek aanspreken.

Op dit moment zijn er een aantal instellingen die jongeren van verschillende etnische achtergronden opleiden en begeleiden bij het maken van theater- en dansvoorstellingen. Zulke instellingen spelen een cruciale rol als brug naar de theatervakopleidingen. In de toekomst

moet deze ontwikkeling leiden tot een grotere aanwas van allochtonen op deze vakopleidingen en een grotere uitstroom naar de instellingen in de theatersector. Vooral nog zijn het vooral uitvoerende kunstenaars (acteurs en dansers) die dankzij zulke vooropleidingen worden geschoold; de volgende stap die nu gezet moet worden is de aanwas van een nieuwe generatie makers van intercultureel theater, zoals schrijvers, regisseurs en choreografen.² De Raad hecht er veel waarde aan dat het intercultureel theater in de toekomst een vaste positie krijgt in de sector. Vooral in het jeugdtheater zijn er nog te weinig interculturele makers. Er moet theatermakers structureel ruimte worden geboden om dergelijk theater te ontwikkelen. Daarom pleit de Raad ervoor dat er in de basisinfrastructuur een speciaal productiehuis komt dat gespecialiseerd is in de ontwikkeling van makers met een interculturele afkomst en/of dat zich toelegt op theater met een interculturele vorm en/of inhoud. Net als de andere productiehuisen moet die instelling een hoge mate van flexibiliteit hebben, zodat zij maatwerk kan leveren aan uiteenlopende vormen, thema's en makers van diverse afkomsten. Het interculturele productiehuis heeft in de eerste plaats een artistiek en in de tweede plaats een maatschappelijk belang. De ontwikkelingsfunctie voor intercultureel theater is sterk gericht op de toekomst van een cultureel diversere sector, zowel in het volwassenentheater als in het jeugdtheater. Makers die zich bij het productiehuis ontwikkeld hebben, richten naar verwachting zelfstandig groepen op en komen bij de stads- en regioge-zelschappen en de jeugdtheatergezelschappen terecht, die zich meer moeten openstellen voor makers en acteurs van diverse afkomst.

Internationalisering

Het Nederlandse theater is gebaat bij een intensieve uitwisseling met het buitenland. Zulk internationaal verkeer zou beide kanten op moeten gaan: import, export en internationale samenwerking door middel van coproducties ontwikkelen de blik van theatermakers en publiek.

Buitenlandse theaterproducties zijn echter slechts mondjesmaat in Nederland te zien. Er zijn te weinig plekken waar structureel internationaal theater wordt geprogrammeerd, namelijk alleen het Holland Festival en De (internationale) Keuze van de Rotterdamse Schouwburg. Daarom is de Raad, net als de commissie-d'Ancona, van mening dat er naast deze jaarlijkse presentatieplekken een betere infrastructuur opgebouwd moet worden voor de presentatie van internationaal theater. Een netwerk van schouwburgen zou gezamenlijk internationale theaterproducties

een Nederlandse tournee moeten laten maken. Dat vergemakkelijkt de financiering, en zorgt ook voor een groter spreidingsgebied van deze producties. Schouwburgen in Haarlem, Utrecht, Rotterdam, Amsterdam, Groningen en Arnhem hebben hier de laatste jaren op bescheiden schaal mee geëxperimenteerd. Maar even belangrijk voor een internationale uitwisseling zijn coproducties, internationale contacten van producerende instellingen en gastregies van buitenlandse theatermakers. Toneelgroep Amsterdam heeft met NTGent en een paar Duitstalige theaterinstellingen een netwerk opgebouwd waarin gecoproduceerd gaat worden. Ook andere instellingen kunnen zulke structurele verbanden met buitenlandse gezelschappen aangaan. Bovendien pleit de Raad ervoor dat stads- en regioge-zelschappen vaker buitenlandse theatermakers uitnodigen voor gastregies. Dit kan zorgen voor een aanwas van regisseurs van groot gemonteerde producties in Nederland. Bovendien kan het Nederlandse theater er een nieuwe impuls door krijgen, ook al zal de ene buitenlandse theatermaker zich beter in een gezelschap voegen dan de andere. De productiehuisen hebben eveneens de mogelijkheid om bij te dragen aan een intensievere relatie met buitenlandse theatermakers. Ze kunnen buitenlandse contacten leggen en zorgen voor een internationale in- en uitstroom, zoals een aantal productiehuisen nu al doen.

Ten slotte behoeven optredens van Nederlandse gezelschappen in het buitenland meer ondersteuning. Buitenlandse ambities van theatergezelschappen worden momenteel niet structureel gesubsidieerd. De Raad vindt dat instellingen die in aanmerking (willen) komen voor meerjarige subsidies, hun internationale activiteiten integraal onderdeel zouden moeten maken van hun beleidsplannen en bij positieve beoordeling door de subsidiegever, ministerie dan wel fonds, financieel ondersteund moeten worden.

Samenvatting van de belangrijkste aanbevelingen

- \ De inrichting van de basisinfrastructuur en een betere afstemming van aanbod en afname kunnen alleen succesvol plaatsvinden wanneer het budget voor het theaterbestel structureel en substantieel wordt verhoogd.
- \ De Raad pleit ervoor dat in de regio's Utrecht en Limburg regioge-zelschappen worden ingericht, die net als de stads- en regioge-zelschappen in de steden Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en de regio's Noord, Oost en Brabant de instandhoudingsfunctie in de basisinfrastructuur vervullen.
- \ De Raad pleit ervoor dat twee van de acht

² Dit bleek ook uit een expertmeeting met een groot aantal instellingen die de Raad voor Cultuur op 20 december 2006 had georganiseerd.

jeugdtheatergezelschappen die de instandhoudingsfunctie in de basisinfrastructuur vervullen, de omvang krijgen van een stads- of regiogezelschap. Die grootte moet het de instellingen onder andere mogelijk maken om per seizoen een of meer groot gemonteerde jeugdtheaterproducties te maken.

\ De Raad pleit ervoor dat er in ieder segment van de theatersector een structureel overleg plaatsvindt tussen de producerende en presenterende instellingen. De instellingen kunnen dan op basis van hun gezamenlijke verantwoordelijkheid aanbod en afname van de gesubsidieerde theaterproducties beter op elkaar afstemmen.

\ De Raad pleit ervoor dat er in de basisinfrastructuur een productiehuis wordt ingericht dat gespecialiseerd is in de ontwikkeling van makers met een interculturele afkomst en/of met makers die zich toeleggen op theater met een interculturele vorm en/of inhoud.

\ De Raad pleit ervoor dat producerende theaterinstellingen en schouwburgen financiële middelen krijgen om te zorgen voor een betere internationale uitwisseling van theaterproducties.

Basisinfrastructuur

Inleiding

De basisinfrastructuur voor de theatersector is het geheel van functies met directe rijksverantwoordelijkheid dat een bloeiend professioneel theaterbestel in Nederland garandeert. Het gaat om functies die voor een langere periode voor de lokale, regionale en landelijke infrastructuur onmisbaar zijn: de instandhoudingsfunctie, de ontwikkelingsfunctie en de ondersteuningsfunctie.

De Raad heeft voor het inrichten van de basisinfrastructuur Theater – in het verlengde van de adviesaanvraag van de minister – de verdeling van zes toneelgezelschappen als uitgangspunt genomen, die in 1984 door de commissie-De Boer is vastgesteld. Deze structuur van regionaal gespreide theatervoorzieningen met een repertoire-taak voor stad, regio en land sluit nog steeds goed aan bij de Nederlandse theaterpraktijk. Aan deze regio's, te weten in de steden Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en de regio's Noord, Oost en Zuid, voegt de Raad echter twee nieuwe plaatsen toe, namelijk de regio's Utrecht en Limburg. In deze landsdelen is de afgelopen decennia een grote concentratie van theaterinstellingen (waaronder theatervakopleidingen) en een grote publieke belangstelling voor theater ontstaan die deze uitbreiding rechtvaardigt. In elke stad of regio is ruimte voor slechts één

gezelschap dat de instandhoudingsfunctie vervult. Dit omdat het gevaar bestaat van overaanbod en overconcentratie van taken en de instellingen elkaar daardoor zouden gaan verdringen.

Door deze acht stads- en regiogezelschappen, die de instandhoudingsfunctie voor het volwassenentheater vervullen wordt een regionaal gespreid aanbod van theater voor de (middel)grote zaal gegarandeerd.

De Raad volgt deze landelijk gespreide infrastructuur van acht theater-brandpunten ook bij de inrichting van de jeugdtheatergezelschappen die de instandhoudingsfunctie vervullen, en bij de inrichting van de productiehuizen die de ontwikkelingsfunctie vervullen. Op deze manier kunnen er op deze acht plaatsen in het land aanbod, afname, opleiding, ontwikkeling, doorstroming en uitwisseling optimaal tot stand worden gebracht.

Voor het jeugdtheater betekent dit dat de twaalf regionaal gespreide gezelschappen die door de commissie-Zeevalking zijn beschreven, worden teruggebracht tot acht jeugdtheatergezelschappen in de Basisinfrastructuur. Twee hiervan moeten in de ogen van de Raad de grootte van een volwassenen stads- of regiogezelschap krijgen.

De ontwikkelingsfunctie wordt vervuld door productiehuizen die verspreid zijn over de bovengenoemde acht steden en regio's. In principe is er in iedere stad of regio ruimte voor één productiehuis. Maar vanwege de hoge concentratie van theatervakopleidingen, theaterinstellingen en professionele en publieke belangstelling, kunnen er in de regio Amsterdam drie productiehuizen bestaan. Daarnaast moet ook de ontwikkeling van makers die zich toeleggen op specifieke specialismen in aparte, landelijk opererende productiehuizen worden gewaarborgd. Daarom pleit de Raad voor twee productiehuizen voor jeugdtheater, en telkens één productiehuis voor poppen- en objecttheater, mime en intercultureel theater.

De Raad wijst er op dat deze structuren van stads- en regiogezelschappen, jeugdtheatergezelschappen en productiehuizen elk een bestel vormen dat overeenkomstig is met het orkestenbestel zoals dat in de nota *Verschil maken* is beschreven. Ook bij deze groepen instellingen is sprake van een onderling samenhangend geheel, en een ingreep bij een van de instellingen heeft gevolgen voor de andere instellingen in het bestel.

Instandhoudingsfunctie

Stads- en regiogezelschappen

Kenmerken

Het geheel van volwassenentheaterinstellingen die de instandhoudingsfunctie onder directe ministeriële verantwoordelijkheid vervullen, voldoet aan de volgende kenmerken:

- \ ze garanderen een landelijk gespreid geheel van stads- en regiogezelschappen, met telkens één instelling in de steden Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en de regio's Noord, Oost, Brabant, Utrecht en Limburg; ze garanderen een breed, kwalitatief hoogwaardig en groot gemonteerd aanbod, waarbij klassiek en modern, nationaal en internationaal toneelrepertoire wordt opgevoerd;
- \ ze leveren een significante bijdrage aan het theaterbestel op stedelijk, regionaal, nationaal en internationaal niveau;
- \ ze verspreiden het aanbod over de regio's;
- \ ze initiëren en waarborgen artistieke vernieuwing;
- \ ze dragen zorg voor de ontwikkeling van nieuwe Nederlandse toneelteksten, ook voor groot gemonteerde producties.
- \ ze dragen er zorg voor dat het aandeel van intercultureel theater wordt vergroot.

Taken

Deze volwassenentheaterinstellingen voeren de volgende taken uit:

- \ hun hoofdactiviteit is het produceren van repertoiretheater, onder andere van groot gemonteerde theaterproducties;
- \ ze gaan een sterke binding aan met bestaande theaterinstellingen in standplaats en/of regio, zoals de schouwburg in de standplaats, jeugdtheatergezelschappen, theateropleidingen en productiehuizen;
- \ ze gaan een sterke binding aan met de andere theaterinstellingen binnen de instandhoudingsfunctie en maken gezamenlijk afspraken over het aanbod in de grote zaal en de afname ervan door de schouwburgen;
- \ ze dragen bij aan talentontwikkeling in artistieke spilfuncties;
- \ ze ontwikkelen en voeren beleid uit om een breed publiek te bereiken, met name in standplaats en/of regio;
- \ ze ontwikkelen educatieve programma's die passen bij de aard en de grootte van het gezelschap;
- \ ze participeren in lokale en regionale netwerken van scholen en culturele instellingen.

Criteria

Elke instelling voldoet aan de volgende criteria:

- \ uitstekende staat van dienst van artistiek en zakelijk leider;
- \ garantie van artistieke en zakelijke continuïteit;
- \ garantie van excellente opvoeringskwaliteit;
- \ onderscheidendheid in (artistieke) profilering;
- \ beschikking over een eigen podium van (middel)groot formaat, en/of vast gelieerd zijn aan de schouwburg in de standplaats.

Jeugdtheater

Kenmerken

Het geheel van jeugdtheaterinstellingen die de instandhoudingsfunctie onder directe ministeriële verantwoordelijkheid vervullen, voldoet aan de volgende kenmerken:

- \ ze garanderen een landelijk gespreid geheel van jeugdtheatergezelschappen, met telkens één instelling in de steden Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en de regio's Noord, Oost, Brabant, Utrecht en Limburg;
- \ ze garanderen een breed, kwalitatief hoogwaardig aanbod van theater voor publiek van kleuter- tot adolescentenleeftijd voor schoolvoorstellingen en vrije voorstellingen in de kleine, midden- en grote zaal;
- \ er is ruimte voor twee grotere jeugdtheatergezelschappen die kunnen beschikken over een herkenbaar ensemble en per seizoen een of meer groot gemonteerde producties maken;
- \ ze verspreiden het aanbod over de landsdelen;
- \ ze initiëren en waarborgen artistieke vernieuwing;
- \ ze leveren een significante bijdrage aan het (jeugdtheater)bestel op stedelijk, lokaal, nationaal en internationaal niveau;
- \ ze zorgen ervoor dat er nieuwe Nederlandse toneelteksten voor het jeugdtheater worden ontwikkeld;
- \ ze zorgen voor vergroting van het aandeel van intercultureel jeugdtheater.

Taken

Deze instellingen voeren de volgende taken uit:

- \ ze produceren jeugdtheater-repertoire;
- \ ze gaan een sterke binding aan met bestaande theaterinstellingen in standplaats en/of regio, zoals de schouwburg in de standplaats, jeugdtheatergezelschappen, theateropleidingen en productiehuizen;
- \ ze gaan een sterke binding aan met de andere theaterinstellingen binnen de instandhoudingsfunctie en maken gezamenlijk

afspraken over het aanbod en de afname ervan door de theaters;

- \ ze dragen bij aan talentontwikkeling van artistieke spilfuncties;
- \ ze ontwikkelen en voeren beleid uit om een breed publiek te bereiken, met name in standplaats en/of regio, onder meer door het spelen van schoolvoorstellingen;
- \ ze ontwikkelen educatieve programma's die passen bij de aard en de maat van het gezelschap;
- \ ze participeren in lokale en regionale netwerken van scholen en culturele instellingen.

Criteria

Elke instelling voldoet aan de volgende criteria:

- \ uitstekende staat van dienst van artistiek en zakelijk leider;
- \ garantie van artistieke en zakelijke continuïteit;
- \ garantie van excellente opvoeringskwaliteit;
- \ onderscheidendheid in (artistieke) profilering.

Platform voor presentatie,
uitwisseling en (co)productie van
internationaal theater

Kenmerken

Instellingen die de functie hebben van internationaal platform in de basisinfrastructuur voldoen aan het volgende kenmerk:

- \ garanderen hooggekwalificeerd, internationaal aanbod en internationale uitwisseling.

Taken

De instellingen die als platform voor presentatie, uitwisseling en (co)productie van internationaal theater de instandhoudingsfunctie onder directe ministeriële verantwoordelijkheid vervullen, voeren de volgende taken uit:

- \ hun hoofdactiviteit is het presenteren en (co)produceren van een exclusief, hoogwaardig internationaal aanbod van theater: ze leveren een significante bijdrage aan het theaterbestel op nationaal en internationaal niveau;
- \ ze ontwikkelen en voeren beleid uit om een breed publiek te bereiken;
- \ ze dragen bij aan talentontwikkeling en vernieuwing binnen het vakgebied.

Criteria

Elke instelling voldoet aan de volgende criteria:

- \ uitstekende staat van dienst van artistiek en zakelijk leider;
- \ garantie van artistieke en zakelijke continuïteit;
- \ garantie van excellente opvoeringskwaliteit;

\ onderscheidendheid in (artistieke) profilering.

Ontwikkelingsfunctie

Kenmerken

Het geheel van instellingen die de ontwikkelingsfunctie onder directe ministeriële verantwoordelijkheid vervullen, voldoet aan de volgende kenmerken:

- \ ze garanderen een landelijk gespreid geheel van productiehuisen, met telkens één instelling in de steden Rotterdam en Den Haag en de regio's Noord, Oost, Brabant, Utrecht en Limburg en drie instellingen in de regio Amsterdam;
- \ ze garanderen de ontwikkeling van getalenteerde theatermakers die een theatervakopleiding hebben voltooid;
- \ ze dragen zorg voor de ontwikkeling van makers die gespecialiseerd zijn of zich willen specialiseren in het jeugdtheater, mime, poppen- en objecttheater en intercultureel theater (elk in specifieke productiehuisen);
- \ ze bieden ruimte aan een voortgezette kunstvakopleiding die functioneert als internationaal georiënteerd productiehuis;
- \ ze dragen zorg voor de ontwikkeling van makers die gespecialiseerd zijn of zich willen specialiseren in muziektheater en in interdisciplinair en multimediaal theater;
- \ ze dragen zorg voor de doorstroming van makers die groot gemonteerde producties willen ontwikkelen;
- \ ze leveren een significante bijdrage aan het theaterbestel op stedelijk, regionaal, nationaal en internationaal niveau;
- \ ze bieden expertise aan en zetten middelen in om kwalitatief hoogwaardig aanbod te realiseren in samenwerking met zomerfestivals;
- \ ze signaleren nieuwe ontwikkelingen in het vakgebied.

Taken

Deze instellingen voeren de volgende taken uit:

- \ hun hoofdactiviteit is de ontwikkeling van theatermakers, de presentatie van hun producties op eigen podium en de organisatie van (kleine) tournees van hun producties;
- \ ze bieden een passend ontwikkelingstraject aan met een reservoir van experts voor nieuwe theatermakers dat loopt van werkplaats- en studioprojecten naar volwaardige kleinezaal- en middenzaalproducties;
- \ ze nemen verantwoordelijkheid voor de tussentijdse uitstroom van makers binnen een ontwikkelingstraject;
- \ ze gaan een sterke binding aan met theateropleidingen ten behoeve van de scouting van geschikte theatermakers;

- \ ze gaan een sterke binding aan met de stads- en regiogezelschappen om theatermakers te laten doorstromen als zij die ambitie en kwaliteiten hebben;
- \ ze gaan een sterke binding aan met de andere theaterinstellingen binnen de ontwikkelingsfunctie en maken gezamenlijk afspraken over de keuze voor theatermakers en de ontwikkelingstrajecten;
- \ ze presenteren producties van andere productiehuzen op het eigen podium.

Criteria

Elke instelling voldoet aan de volgende criteria:

- \ uitstekende staat van dienst van artistiek en zakelijk leider;
- \ garantie van artistieke en zakelijke continuïteit;
- \ onderscheidendheid in (artistieke) profilering;
- \ beschikking over een eigen podium.

Ondersteuningsfunctie

De ondersteuningsfunctie in de basisinfrastructuur wordt vervuld door het Theater Instituut Nederland, het sectorinstituut dat de Nederlandse podiumkunsten nationaal en internationaal ondersteunt. Voor een beschrijving van de taken wordt verwezen naar de adviezen van de Raad over de ondersteuningsstructuur in 2005. In aanvulling hierop bepleit de Raad dat het sectorinstituut een geoormerkte budget krijgt toegewezen ten behoeve van de uitgave van een onafhankelijk vakblad voor de podiumkunsten.

Friestalig theater

Omdat het Fries de tweede rijkstaal is, dient een Friestalige theaterinstelling deel uit te maken van de basisinfrastructuur. Deze instelling voert taken uit van de instandhoudingsfunctie voor jeugdtheater en volwassenentheater en van de ontwikkelingsfunctie.

Taken

De Friestalige theaterinstelling die onder directe ministeriële verantwoordelijkheid valt, voert de volgende taken uit:

- \ haar hoofdactiviteit is het produceren van Friestalig repertoiretheater voor volwassenen en publiek van de kleuter- tot adolescentenleeftijd in de kleine, midden- en grote zaal;
- \ ze garandeert Friestalig theater, in elk geval in de Friestalige regio, waarbij klassiek en modern, nationaal en internationaal toneelrepertoire in de Friese taal wordt opgevoerd;
- \ ze ontwikkelt nieuwe Friestalige theaterteksten;
- \ ze gaat een sterke binding aan met bestaande theaterinstellingen in standplaats en/of regio, met name de podia;
- \ ze biedt een passend ontwikkelingstraject aan met een reservoir van experts voor nieuwe theatermakers dat loopt van werkplaats- en studioprojecten naar volwaardige kleinezaal- en middenzaalproducties;
- \ ze neemt verantwoordelijkheid voor de tussentijdse uitstroom van makers binnen een ontwikkelingstraject;
- \ ze gaat een sterke binding aan met theateropleidingen ten behoeve van de scouting van geschikte theatermakers;
- \ ze ontwikkelt en voert beleid uit om een breed publiek te bereiken in standplaats en regio;
- \ ze ontwikkelt educatieve programma's die passen bij de aard en de maat van het gezelschap;
- \ ze participeert in lokale en regionale netwerken van scholen en culturele instellingen.

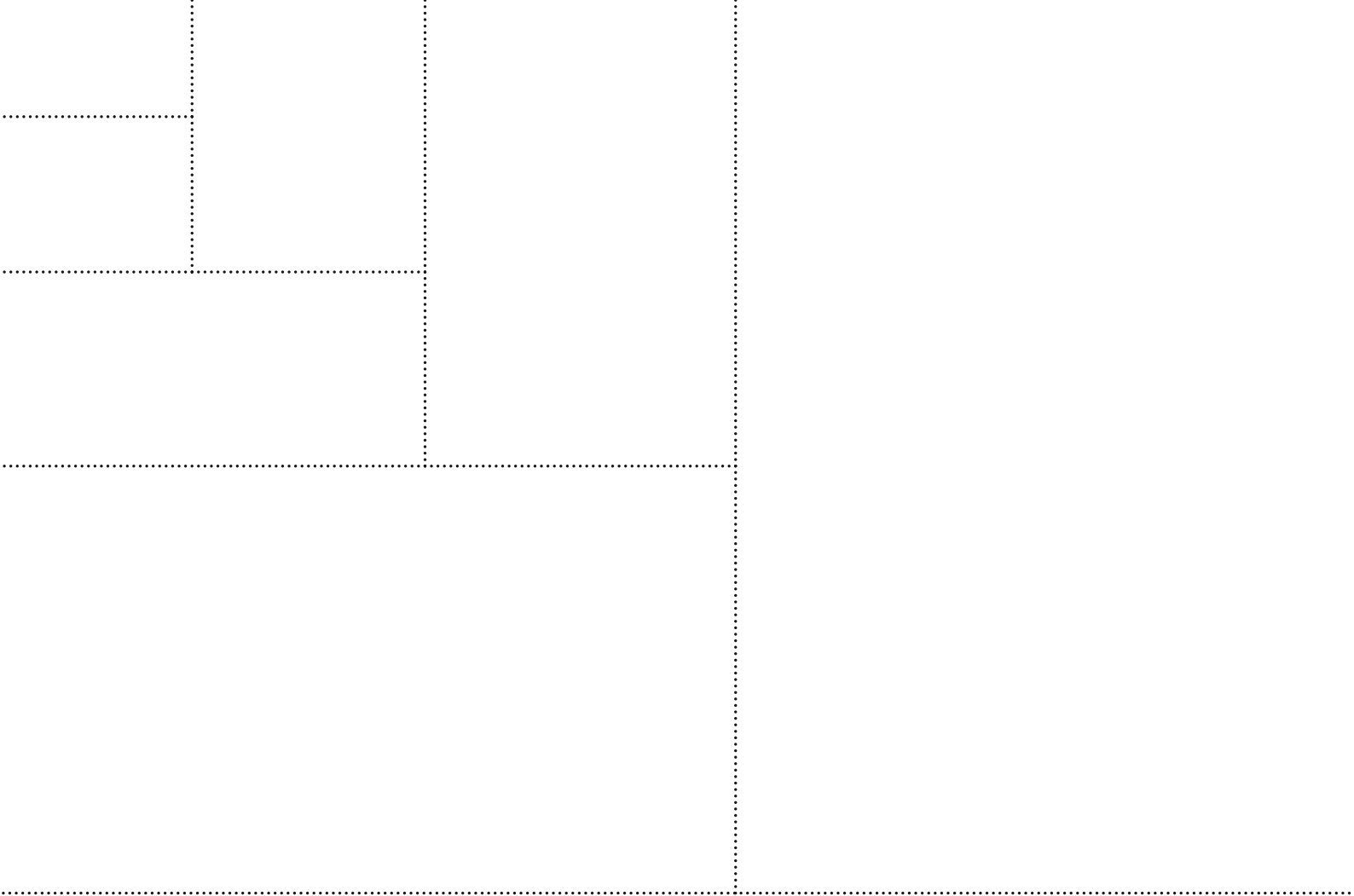
Criteria

De instelling voldoet aan de volgende criteria:

- \ uitstekende staat van dienst van artistiek en zakelijk leider;
- \ garantie van artistieke en zakelijke continuïteit;
- \ garantie van excellente opvoeringskwaliteit;
- \ onderscheidendheid in (artistieke) profilering.

bijlagen

O N D E R
O N D S T A
L T U U R
B E L E N
S C H A P

Raad voor Cultuur
Postbus 61243
2506 AE Den Haag

Den Haag

29 SEP 2006

Ons kenmerk

DK/BB/2006/36812

Onderwerp

Agenda cultuurbeleid en culturele
basisinfrastructuur

Geachte Raad,

Deze adviesaanvraag is de start van de subsidieperiode 'nieuwe stijl' en komt in de plaats van het voortraject van de cultuurnota oude stijl. Hoewel het overleg met de Tweede Kamer over de uitwerkingsbrief *Verschil Maken* van 2 juni jl. nog moet plaatsvinden, vind ik het in verband met de tijd die de Raad nodig zal hebben voor dit advies van belang deze adviesaanvraag nu al aan u voor te leggen. Waar in de voorgaande periodes de inbreng van de bestuurlijke partners in cultuurprofielen en het vooradvies van de Raad voor Cultuur elk een eigen leven leidden, is deze aanvraag erop gericht om beide invalshoeken samen te brengen. Daarom is ervoor gekozen in plaats van een afzonderlijk vooradvies inclusief sectoranalyses van de Raad en los daarvan opgestelde cultuurprofielen van andere overheden, voortaan voorafgaand aan iedere cultuurnota een analyse van de ontwikkelingen in de Nederlandse cultuur aan de Raad voor Cultuur te vragen, rekening houdend met regionale aspecten. Ik vraag de Raad de culturele sector niet alleen te bezien vanuit de invalshoek van de afzonderlijke sectoren, maar ook vanuit maatschappelijke ontwikkelingen en vanuit het voorzieningenniveau in lokaal, regionaal, landelijk en internationaal perspectief.

De adviesaanvraag valt in twee delen uiteen. Ten eerste vraag ik de Raad te adviseren over een 'agenda' voor het cultuurbeleid, in de tweede plaats vraag ik u ten behoeve van de subsidieperiode 2009-2012 een nadere analyse te maken van de culturele basisinfrastructuur en aan te geven welke functies (en hoeveel) daartoe kunnen worden gerekend, rekening houdend met een evenwichtige spreiding over het land en de betekenis van deze functies voor de lokale, regionale en landelijke infrastructuur.

Deel I: Agenda cultuurbeleid

De kernvraag van deze adviesaanvraag is de volgende: welke problemen moeten, gelet op maatschappelijke trends en ontwikkelingen (demografisch, economisch, sociaal, ruimtelijk en bestuurlijk), met voorrang worden opgelost in de cultuur als geheel en binnen de afzonderlijke sectoren en wat zijn kansrijke ontwikkelingen waar het cultuurbeleid van de overheid op in kan spelen? Zo is de vraag of de huidige instrumenten in voldoende mate de innovatie in de sectoren, de ontwikkelingskansen voor toptalent, de maatschappelijke belangstelling voor cultuur en de internationale positie van de Nederlandse kunst en cultuur bevorderen. Bieden de instrumenten voldoende mogelijkheden voor het stimuleren van cultureel ondernemen? Wat is in het algemeen het oordeel van de Raad over de huidige instrumenten van het cultuurbeleid (onderlinge samenhang / overlap / afstemming met andere overheden / taakstelling fondsen)?

In toenemende mate krijgt het cultuurbeleid te maken met vraagstukken waarbij een sectorale benadering niet volstaat. Zo kan inhoudelijk voordeel worden behaald bij een integrale benadering van thema's zoals de relatie tussen cultuur en economie, cultuur en onderwijs en bij investeringsprogramma's voor stedelijke vernieuwing, vernieuwing van het landelijke gebied en het ruimtelijk ordeningsbeleid. Ik verzoek u aan te geven op welke gebieden dergelijke programma's zinvol kunnen worden ingezet.

Welke mogelijkheden ziet de Raad voor de overheid (op landelijk, provinciaal en stedelijk niveau) om vanuit het cultuurbeleid een verbinding te leggen met andere maatschappelijke terreinen?

Onvoldoende aansluiting tussen aanbod en vraag en versnippering worden telkens weer als kenmerkend voor de huidige gesubsidieerde podiumkunsten genoemd. In het vooradvies van 2003 heeft u het vraagstuk van de aanbod- en afnameproblematiek binnen de podiumkunsten uitvoerig aan de orde gesteld: aantallen programma's en producties overtreffen de afzetmogelijkheden en het aantal concerten en speelbeurten en publieksparticipatie neemt steeds verder af. Recentelijk is dit onderwerp aan de orde geweest in diverse debatten en heeft de commissie d'Ancona in opdracht van de podiumkunstsector een rapport gepresenteerd over deze problematiek en over versterking van het rijksgesubsidieerde aanbod. Ziet de Raad, mede gezien de huidige discussie en voorstellen, concrete oplossingen voor dit vraagstuk? Daarbij verzoek ik u bij dit onderwerp een verbinding te leggen met het beleid van de fondsen en met uw advies over de basisinfrastructuur.

In de beeldende kunst zijn er zorgen dat de sector onvoldoende aansluiting vindt bij de markt en dat de positie van de Nederlandse beeldende kunst in het internationale culturele krachtenveld is verzwakt. Ook is een gebrek aan afstemming tussen de diverse beleidsinstrumenten van de rijksoverheid onderling en tussen die van de rijksoverheid en de andere overheden geconstateerd (onder meer in uw vooradvies 2003). Die constatering is nog steeds actueel. Hoe kunnen de instrumenten van verschillende subsidieverstrekken (rijk, fondsen, steden, provincies, WWIK) in een betere samenhang worden ingezet?

Op het terrein van het cultureel erfgoed hebben uw adviezen bijgedragen aan ontwikkelingen op het gebied van archief- en museumbeleid. Voor wat betreft de monumentenzorg bestaat er een breed gedragen overtuiging dat het huidige monumentenbestel dient te worden aangepast. Zoals ik in mijn brief aan de Tweede Kamer over het erfgoedselectiebeleid heb aangekondigd, zal ik u vragen uw opvatting over een stelselaanpassing uit te werken. Daarover ontvangt u een aparte adviesaanvraag.

Deel II: Culturele basisinfrastructuur

In *Verschil Maken* heeft het kabinet een scherper onderscheid gemaakt tussen functies waarvan de financiering onder rechtstreekse ministeriële verantwoordelijkheid blijft en aanvragen die voortaan door de fondsen worden behandeld. Instellingen die momenteel louter op grond van artistiek-inhoudelijke overwegingen deel uitmaken van de Cultuurnota 2005-2008, behoren vanaf 2009 tot het domein van de fondsen. De ministeriële verantwoordelijkheid blijft beperkt tot de subsidiëring van instellingen die een specifieke functie in het landelijke bestel vervullen of een kernfunctie innemen in de regionale en stedelijke basisinfrastructuur. Het gaat hierbij zowel om instellingen die worden aangewezen voor het langjarig subsidieperspectief (de symfonieorkesten, de beide landelijke muziektheatergezelschappen, de twee grote dansgezelschappen, de rijkscollecties, de collecties waarvoor de Staat de verantwoordelijkheid heeft genomen en de sectorinstituten) als om functies die worden gerekend tot het vierjaarlijkse subsidieplan: de culturele basisinfrastructuur. In *Verschil Maken* is al een indicatie gegeven van de functies die hiertoe kunnen worden gerekend. Dat zijn:

- de instandhoudingsfuncties binnen de podiumkunsten;
- ontwikkelingsfuncties (cultuurwerkplaatsen, productiehuizen in de podiumkunsten, presentatie-instellingen in de beeldende kunst en internationale vakfestivals).

Het is voor de culturele instellingen van groot belang tot wie zij hun aanvraag voor de subsidieperiode 2009-2012 moeten richten. Daartoe moet het kabinet in 2007 aangeven welke functies in aanmerking komen voor een aanvraag in het kader van het subsidieplan. Het advies van de Raad is daarvoor van groot belang. Uit oogpunt van rechtszekerheid is het nodig dat er een goede beschrijving komt van de functies, en dat duidelijk is door welke instellingen deze functies nu worden vervuld en waar hiaten zijn. Deze instellingen zijn niet op voorhand zeker van subsidiëring in het kader van het subsidieplan, maar wel van ontvankelijkheid van de aanvraag. Ik sluit niet uit dat ook andere instellingen, met name daar waar hiaten zijn, een aanvraag kunnen doen voor subsidie ter vervulling van een functie in de basisinfrastructuur. Voor vervulling van een dergelijke functie komen alleen culturele instellingen in aanmerking met een professionele bedrijfsvoering, die voldoen aan de eisen van Cultural Governance en die functioneren als publieksvoorziening.

Ik verzoek u voor alle sectoren aan te geven welke functies tot de culturele basisinfrastructuur kunnen worden gerekend, rekening houdend met een goede geografische spreiding en het culturele profiel van steden en regio's. Ik verzoek de Raad tevens aan te geven welke instellingen deze functies naar zijn oordeel op dit moment vervullen.

Basisinfrastructuur podiumkunsten

Voor functies behorend tot de basisinfrastructuur in het theater kunnen de grote- en middelgrote toneelgezelschappen in aanmerking komen die een brede publieksvoorziening zijn, een repertoiretaak vervullen en goed gespreid zijn over het land, waarbij de standplaatsgemeente huisvesting en een vaste speelplek biedt. Het vertrekpunt hiervoor is de basisinfrastructuur zoals afgesproken bij de herziening van de financiële verhouding tussen rijk, provincies en gemeenten in de jaren tachtig (een toneelgezelschap in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, het Noorden, Oosten en Zuiden).

Ontwikkelingen binnen het theaterbestel hebben echter niet stilgestaan. Ik vraag u daarom aan te geven of in andere steden of landsdelen functies vervuld (moeten) worden die eveneens tot de basisinfrastructuur kunnen worden gerekend.

Binnen de sector muziek en muziektheater komen de symfonieorkesten en de twee grote landelijke muziektheatergezelschappen en binnen de sector dans de twee grote landelijke gezelschappen in aanmerking voor een langjarig perspectief op subsidie. Het producerende deel van de beide sectoren is de afgelopen 25 jaar sterk gegroeid. Voor vrijwel alle muziek- en dansinstellingen geldt dat ze louter op basis van artistiek-inhoudelijke overwegingen zijn opgenomen in de huidige cultuurnota. Voor welke muziek- en dansinstellingen ziet de Raad functionele gronden deze tot de basisinfrastructuur te rekenen? In dergelijke gevallen zijn de voorwaarden die gelden voor theater ook van toepassing op muziek en dans (repertoiretaak, brede publieksvoorziening en standplaatsgemeente).

Voor wat betreft het jeugdtheater, de jeugddans en het jeugdmuziektheater, vraag ik u een nadere analyse te maken van het podiumkunstenbestel voor de jeugd als geheel. De Raad wordt ook hier gevraagd aan te geven welke functies deel zouden moeten uitmaken van de basisinfrastructuur podiumkunsten (en hoeveel), daarbij rekening houdend met de volgende aspecten: aandacht voor verschillende leeftijdsgroepen (aanbod voor kinderen en jongeren), brede publieksvoorziening, regionale spreiding en standplaatsgemeente. Is het mogelijk een onderscheid te maken tussen artistiek podiumkunstenaanbod voor de jeugd dat door de fondsen kan worden ondersteund en aanbod met een bredere taakstelling, waaronder educatieve taken? Ziet de Raad daarnaast aanleiding de taakstelling van grote toneelgezelschappen in de basisinfrastructuur te verbreden naar de programmering voor de jeugd, zoals binnen de dans al wel het geval is? Tot slot vraag ik u ook in te gaan op de vraag of subsidiëring van (een deel van) het jeugdtheater door zowel de provincies als het rijk nog steeds functioneel is (de zgn. Zeevalking-norm).

Ontwikkelfuncties: productiehuizen in de podiumkunsten en presentatie-instellingen in de beeldende kunst

In *Verschil Maken* is aangegeven dat, naast de instellingen in de basisinfrastructuur en de instellingen die worden ondersteund door de fondsen, functies die zich richten op de ontwikkeling van jong talent een plaats kunnen krijgen binnen de culturele basisinfrastructuur. De kern van deze ontwikkelfuncties, ook wel het zogenaamde 'middensegment' genoemd, wordt gevormd door de productiehuizen in de podiumkunsten en de presentatie-instellingen in de beeldende kunst.

Versnippering in de podiumkunsten kan worden tegengegaan door jonge makers de kans te geven zich aan te sluiten bij een productiehuis als alternatief voor het oprichten van een eigen gezelschap dat

vervolgens een aanvraag bij een van de fondsen doet. Van de artistiek leiders van deze productiehuizen wordt verwacht dat zij stevige kwalitatieve keuzen maken. In de beeldende kunst hebben presentatie-instellingen een rol die vergelijkbaar is met die van productiehuizen in de podiumkunsten. De schaal van de bestaande productiehuizen en presentatie-instellingen is veelal nog ontoereikend om goed invulling te geven aan deze opdracht. Voor de productiehuizen in de podiumkunsten geldt dat deze vooral zijn gericht op theater. Hoe kan deze functie ook voor dans en muziek worden opgezet? Welke van de bestaande productiehuizen en presentatie-instellingen hebben de potentie om deze functie verder uit te bouwen, hoe ziet u de spreiding ervan over het land en aan hoeveel van dergelijke functies is er behoefte?

Basisinfrastructuur cultureel erfgoed

Financiële ondersteuning van musea die rijkscollecties beheren of collecties voor het beheer waarvan de Staat verantwoordelijkheid heeft genomen vindt in de volgende periode plaats via het langjarig subsidieperspectief. Voor specifieke activiteiten, niet zijnde collectiebeheer, kunnen alle musea subsidie aanvragen bij de Mondriaan Stichting. Musea kunnen dus geen subsidie aanvragen in het kader van het subsidieplan. Naast deze musea zijn er instellingen die een cultuurproducerende functie hebben op het terrein van cultureel erfgoed. Ik verzoek u aan te geven welke van deze functies tot de basisinfrastructuur cultureel erfgoed behoren en wat de meest passende wijze van subsidiëring voor deze functies is.

Basisinfrastructuur architectuur

In juni heeft het College van Rijksadviseurs een visie uitgebracht over de toekomst van het architectuur- en Belvederebeleid na 2008. Hierin bepleit het college het huidige stelsel van architectuurinstellingen en – voorzieningen door te lichten en met een onderzoek te spiegelen aan de veranderende praktijk en de oorspronkelijke doelstellingen. Ik vraag u hierop nader in te gaan in het kader van het vaststellen van de basisinfrastructuur in deze sector.

Ondersteunende functies en educatie

Er is een regionale en stedelijke infrastructuur, die vooral gericht is op cultuureducatie, amateurkunst en cultureel erfgoed. Bent u van mening dat deze infrastructuur goed functioneert? Hoe zouden de landelijke sectorinstituten zich tot deze infrastructuur moeten verhouden?

Met mijn brief aan de Tweede Kamer van 18 september 2006 heb ik gereageerd op het gezamenlijke advies van uw Raad en de Onderwijsraad over cultuureducatie. Ik vraag u in vervolg hierop in kaart te brengen hoe en in welke mate de kerntaak cultuureducatie op dit moment binnen de verschillende cultuursectoren wordt vormgegeven en in hoeverre instellingen in de culturele basisinfrastructuur hun kerntaak op het terrein van educatie realiseren.

Tot slot

Over deze adviesaanvraag heeft bestuurlijke afstemming plaatsgevonden met het Interprovinciaal Overleg (IPO) en de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG). Ik heb begrepen dat u inmiddels ook contact heeft gehad met IPO en VNG over de vraag hoe de lokale en regionale invalshoek op een goede manier kan worden vormgegeven.

Ik zou het op prijs stellen tussentijds op de hoogte te worden gesteld van uw bevindingen. Ik stel voor dat wij medio december elkaar hierover spreken. Ik verzoek u uw advies op 1 maart 2007 uit te brengen.

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,

Maria J.A. van der Hoeven

raad voor cultuur
raad voor cultuur
raad voor cultuur

R.J. Schimmelpennincklaan 3
postbus 61243
2506 AE Den Haag
telefoon +31(0)70 310 66 86
fax +31(0)70 361 47 27
e-mail cultuur@cultuur.nl
www.cultuur.nl

De Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal
Postbus 20018
2500 EA Den Haag

datum: 06 oktober 2006
uw kenmerk: -
uw brief van: -
ons kenmerk: rc-2006.03260/1

onderwerp: Reactie op Verschil Maken

Geachte Voorzitter,

Hierbij ontvangt u het advies van de Raad voor Cultuur over de uitwerkingsbrief van de nota Verschil maken, d.d. 2 juni 2006. De Raad heeft zich al eerder uitgesproken over de wijzigingsplannen. Zo heeft hij 16 november 2005 een eerste korte reactie gegeven op de nota Verschil maken uit september 2005 en op 2 juni 2006 heeft hij advies uitgebracht over het wetsontwerp tot wijziging van de Wet op het specifiek cultuurbeleid; een wijziging die voortvloeit uit de inhoud van de nota Verschil maken.

Kort samengevat pleit de Raad in dit advies voor een voortzetting van de directe politieke verantwoordelijkheid voor het cultuurbeleid. Hij wijst het onderbrengen van alle rijkssubsidies in één organisatie buiten het rijk, vergelijkbaar met een Engelse Arts Council, af omdat daarmee die politieke betrokkenheid zal verminderen. Maatwerk in subsidies acht hij een goede zaak, maar dat moet niet leiden tot beleidsmatige versnippering. De rijksoverheid dient een integrale verantwoordelijkheid te dragen voor een landelijke basisinfrastructuur, fondsen, een beperkte categorie musea en bijzondere programma's. Visitatie kan een zinvol instrument van interne kwaliteitszorg zijn, maar de rijksoverheid zal tot een eigen oordeel dienen te komen over het functioneren van instellingen.

Achtereenvolgens komen in de dit advies aan de orde: Arts Council, de politieke verantwoordelijkheid, integrale beoordeling en visitatie en informatiegrondslag.

Arts Council

De uitwerkingsbrief Verschil maken van 2 juni 2006 aan de Tweede Kamer gaat - op verzoek van de kamer- uitvoerig in op het wezen van een Arts Council en komt op grond van een bestuurlijke en inhoudelijke analyse tot de conclusie dat een dergelijke organisatie voor Nederland momenteel niet te verkiezen is.

De Raad deelt deze conclusie en de argumentatie die daaraan ten grondslag ligt. Hij blijft dan ook bij zijn reeds eerder uitgesproken oordeel, dat hij de hoofdlijnen uit Verschil maken onderschrijft. Hij verwijst daarbij naar zijn hierbij gevoegde brief van 16 november 2005 en zijn advies van 2 juni 2006. Niettemin vat hij zijn standpunt op hoofdlijnen nog eens als volgt samen.

De Raad vindt het waardevol dat in het kader van Verschil maken ook gekeken wordt naar andere mogelijkheden om de subsidiëring te organiseren. Echter, het enkele feit, dat 'het Arts Council-model in het buitenland wordt ingezet, betekent geenszins dat deze formule in ons land tot hetzelfde resultaat kan leiden. Van belang is daarbij ook te bezien binnen welke maatschappelijke, politieke en bestuurlijke context een dergelijk model operationeel is. Dit te meer, omdat toch ook moeten worden geconstateerd, dat in landen met een Arts Council-organisatie de appreciatie ervan wisselend is en zelfs met enige regelmaat ter discussie staat. De in Verschil maken opgeworpen vragen en geconstateerde problemen geven, mede in aansluiting op daaraan voorafgaande evaluaties en debatten, noch direct noch indirect aanleiding tot een verder gaande reorganisatie van het bestaande subsidiestelsel dan in die nota zelf wordt voorgesteld. Het motto van deze nota: "op afstand waar mogelijk, betrokken waar nodig", acht de Raad daarom alleszins opportuun. De daarop gebaseerde voorstellen geven een adequaat antwoord op de gebleken (inhoudelijke) behoefte aan bijstelling van de Cultuurnotasystematiek.

Betrokken waar nodig: politieke verantwoordelijkheid

De Raad vindt het belangrijk dat bij vernieuwing of verandering van het subsidiestelsel steeds het (wettelijk vastgelegde) perspectief en daarmee de eveneens wettelijk erkende verantwoordelijkheid van de rijksoverheid voor de inhoudgeving van het beleid centraal staan. In dat perspectief is subsidiëring een instrument van overheidsbeleid, want gericht op het bevorderen van cultuuruitingen. Meer concreet¹ gezegd: het scheppen van voorwaarden voor het in stand houden, ontwikkelen, sociaal en geografisch spreiden of anderszins verbreiden van cultuuruitingen, waarbij overwegingen van kwaliteit en verscheidenheid leidende overwegingen zijn.

Met dit als uitgangspunt blijft de Raad van oordeel dat in de nota Verschil Maken op basis van een heldere probleemstelling adequaat wordt gekozen voor welke aspecten van het subsidiebeleid directe bestuurlijke betrokkenheid noodzakelijk is. Dit geldt in het bijzonder:

1. voor de bijzondere programma's die uitvoering geven aan specifieke cultuurpolitieke doelstellingen van de bewindspersoon;
2. voor de basisinfrastructuur van de culturele sector in ons land;
3. voor de financiering van instellingen, die rijkscollecties beheren of collecties waarvoor de Staat verantwoordelijkheid heeft genomen;
4. voor de positie en taakstelling van de fondsen.

¹ Zie ook: artikel 2 van de Wet op het specifiek cultuurbelief

raad voor cultuur
raad voor cultuur
raad voor cultuur

pagina: 3
rc-2006.03260/1

Deze onderwerpen zullen hieronder worden uitgewerkt.

Ad 1 Bijzondere programma's

De Raad vindt het belangrijk dat er zogenoemde programmabudgetten beschikbaar blijven waarmee de bewindspersoon direct de uitvoering van zijn of haar beleidsprioriteiten breed en integraal kan stimuleren. Zo hebben budgetten als bijvoorbeeld Cultuur en School of het Actieplan Cultuurbereik veel impulsen gegeven aan culturele activiteiten in het onderwijs c.q. de cultuurparticipatie van nieuwe doelgroepen. De Raad stelt zich voor dat culturele instellingen die aanspraak willen maken op programmabudgetten slechts aan een toetsing worden onderworpen die betrekking heeft op de doelstelling van het programma en niet op de artistiek-inhoudelijke kwaliteit van de instelling als zodanig. De Raad wil uiteraard graag adviseren over de inhoudelijke doelstellingen van de programma's en de wijze waarop de programma's worden ingericht.

Ad 2 Basisinfrastructuur

De Raad onderschrijft het principe dat het rijk direct verantwoordelijk moet blijven voor een landelijke basisinfrastructuur. Dat geldt ook voor de in de nota Verskil maken voorgestelde uitgangspunten, te weten de ontwikkelingsfunctie en de ondersteuningsfunctie voor de gehele cultuursector, alsmede de instandhoudingsfunctie bij de podiumkunsten. De Raad beschouwt de genoemde functies als niet meer dan een eerste aanzet die aanvullingen en maatwerk per sector behoeft. Dat geldt ook voor het onderscheid tussen langjarige en vierjarige subsidies. De minister van OCW heeft de Raad op 29 september jl. om advies gevraagd over de invulling van een basisinfrastructuur. Bij de uitwerking van een basisinfrastructuur is het ook van belang lokale of regionale functies te betrekken.

Ad 3 Instellingen met een rijkscollectie of een collectie waarvoor de Staat verantwoordelijkheid heeft genomen

De Raad deelt het uitgangspunt dat het beheer van de rijkscollectie (en van collecties waarvoor de Staat verantwoordelijkheid heeft genomen) tot de politieke verantwoordelijkheid moet worden gerekend. De uitwerking van het beheersmodel voor de musea zal, als vervolg op de museumnota *Bewaren om teweeg te brengen*, naar verwachting later dit jaar aan de Tweede Kamer worden voorgelegd. Maar deze kan niet los worden gezien van de fundamentele keuzes voor de politieke betrokkenheid bij cultuur die nu aan de orde zijn. Daarom schetst de Raad hier alvast zijn belangrijkste uitgangspunten voor het toekomstige beheersmodel voor de musea.

Het voorgestelde langjarig subsidieperspectief komt voort uit de gedachte dat het voortbestaan van musea als beheerders van de rijkscollectie (en van collecties waarvoor de Staat verantwoordelijkheid heeft genomen) niet iedere vier jaar ter discussie staat. Het beheren van en betekenis geven aan de rijkscollectie brengt een financiële verantwoordelijkheid met zich mee waarvan het basisniveau op de lange termijn min of meer vastligt. De desbetreffende musea moeten dan ook in staat worden gesteld langer dan vier jaar vooruit te plannen. Op basis van dit

raad voor cultuur
raad voor cultuur
raad voor cultuur

pagina: 4
rc-2006.03260/1

pragmatische argument ligt het bieden van een langjarige subsidie zekerheid voor de hand. Maar dat wil volgens de Raad niet zeggen dat overheidsbemoeienis met de musea tot een minimum beperkt moet blijven. Politiek en bestuur mogen musea wel degelijk vragen mee te werken aan de uitvoering van beleidsprioriteiten. Museumbeleid dient niet alleen te zijn gericht op instandhouding van het instituut museum zoals wij dat nu kennen, maar ook op de verdere ontwikkeling daarvan. Maatschappelijke veranderingen vragen immers om steeds weer nieuwe vormen van betekenisgeving aan kunst en cultuur.

Welke voorwaarden moeten vanuit dat perspectief aan de herziening van de systematiek worden gesteld? De vierjaarlijkse beschikkingen in het kader van de Cultuurnota waren voor het rijk ook in de museumsector een belangrijk sturingsinstrument, waarmee bijvoorbeeld extra subsidie werd verstrekt voor de uitvoering van beleidsprioriteiten. Nu die komen te vervallen, zullen beleidsprogramma's en subsidievoorwaarden – die nog steeds vierjaarlijks kunnen worden vastgesteld – beter moeten worden ingezet. Maar het belangrijkste instrument van het voorgenomen beheersmodel voor de rijks gesubsidieerde musea is naar de mening van de Raad het innovatiebudget ten behoeve van grootschalige vernieuwingen in het museaal functioneren. Daarmee wordt bedoeld een geoormerkt deel van het museumbudget, uitsluitend bestemd voor musea die ook een langjarige basissubsidie van het rijk ontvangen. Juist daarmee kan de Staat vorm geven aan de bijzondere verantwoordelijkheid voor 'zijn' musea en vernieuwing stimuleren. Ten behoeve van de verdeling van dit innovatiebudget wenst de Raad een adviesrol te vervullen.

Ad 4 Positie en taakstelling van de fondsen

Tot de directe verantwoordelijkheid van het rijk behoren de fondsen. In een periode waarin de meerjarige subsidiesystematiek nadrukkelijk ter discussie staat en vooral in de podiumkunsten fondsen waarschijnlijk ook meerjarige subsidies mogen verstrekken, is de vraag opportuun of de fondsenstructuur nog wel voldoet. De Raad ziet geen redenen om de huidige structuur van sectorale fondsen te wijzigen. In de sector podiumkunsten zijn er daarentegen actuele redenen om de huidige structuur van drie fondsen te heroverwegen. De versterking van de positie van het Fonds voor de Scheppende Toonkunst is al enige tijd aan de orde; maar daarnaast is er een breed gevoelde wens tot grotere synergie tussen het Fonds voor Podiumprogrammering en Marketing als afnamefondsen en het Fonds voor Amateurkunst en Podiumkunsten als fonds voor producenten. Daar komt nu nog de mogelijke behandeling van aanvragen voor meerjarige subsidie van talrijke producenten én podia en festivals bij.

De Raad is voorstander van de vorming van één fonds voor de podiumkunsten, inclusief - zoals in de huidige situatie - de amateurkunst. Zo'n fonds kan zowel slagvaardig sectorale en interdisciplinaire aanvragen behandelen als voor een betere afstemming tussen aanbod en vraag zorgen. De vorming van één fonds maakt het bovendien makkelijker de gemeenschappelijke problemen van dans, muziek en (muziek)theater aan te pakken, de relaties met de amateurkunst vorm te geven en

vanuit de verschillende disciplines van elkaar te leren. De start van zo'n nieuw fonds biedt tevens een goede gelegenheid om de fondssubsidies op een als gelijkwaardig ervaren niveau met subsidies van het ministerie van OCW te brengen. Een belangrijke succesvoorwaarde voor het nieuwe fonds is de inrichting ervan. Zo dient zijn werkwijze te zijn toegesneden op de specifieke werking van de verschillende disciplines.

Een versterkte rol van de fondsen in de podiumkunsten vraagt erom dat het rijk zijn verantwoordelijkheid voor de fondsen kan waarmaken. Heldere opdrachten aan de fondsen, inzichtelijke periodieke verslaglegging evenals periodieke visitatie zijn nodig om hun effectiviteit goed te kunnen beoordelen. Voor zover fondsen de afgelopen jaren een grotere rol zijn gaan spelen in de beleidsontwikkeling weegt dit belang nog zwaarder.

De mogelijkheid van meerjarige subsidies bij (podiumkunst)fondsen zal onontkoombaar leiden tot nieuwe verhoudingen tussen fondsen en andere overheden. Tot op heden sluiten deze overheden rechtstreeks convenanten - waarin afspraken over meerjarige subsidies zijn opgenomen - af met de rijksoverheid en niet met afzonderlijke fondsen die als zelfstandig bestuursorgaan onder de verantwoordelijkheid van de minister van OCW vallen. De Raad vindt dat de minister zou moeten onderzoeken binnen welke structuur de fondsen zich in de nieuwe situatie effectief kunnen verhouden tot de andere overheden.

Integrale beoordeling

Een belangrijk vraagstuk voor zowel het benoemen van een basisinfrastructuur als voor het bepalen welke instellingen in welk systeem worden gesubsidieerd is dat van de integrale beoordeling. "Waartoe dient deze beoordeling", is uiteraard de prealabele vraag. Het antwoord ligt besloten in de noodzaak een instrument te behouden waarmee de bewindspersoon voor Cultuur effectief en efficiënt culturele praktijken kan beoordelen en beleid kan ontwikkelen. Dat veronderstelt inzicht in de samenhang der dingen binnen de verschillende sectoren van het culturele veld. Het hebben en behouden van dat inzicht wordt in feite alleen maar belangrijker. Immers, als gevolg van de voorgenomen differentiatie van het subsidiestelsel wordt een groot aantal instellingen buiten het directe (subsidie)bereik van de bewindspersoon gebracht. Naar het oordeel van de Raad dient daarom het principe van de integrale beoordeling óók in het kader van de vernieuwde subsidiesystematiek leidend te zijn bij de beleidsvorming, de advisering en het politieke debat. Zo'n beoordeling van en het daaruit voortvloeiende zicht op het culturele veld vormt als het ware de verbindende schakel tussen de hiervoor genoemde aspecten, waarvoor de rijksoverheid een directe verantwoordelijkheid dient te behouden.

De integrale beoordeling van cultuursectoren, waarbij instellingen, sectorale en maatschappelijke ontwikkelingen vanuit een langetermijnperspectief in samenhang worden beoordeeld, blijft daarom voor de Raad het uitgangspunt van zijn advisering.

raad voor cultuur
raad voor cultuur
raad voor cultuur

pagina: 6
rc-2006.03260/1

Uiteraard moet dit principe nog nader worden uitgewerkt. In zijn advies over de culturele basisinfrastructuur zal de Raad hierop terugkomen.

Een belangrijk aspect daarbij is overigens ook de periodieke beoordeling van het functioneren van de fondsen, zeker vanwege de relatieve beleidsvrijheid die deze instellingen in de praktijk hebben. De aanzienlijk zwaardere rol van met name de podiumkunsthondsen door de voorgestelde nieuwe mogelijkheid van meerjarige subsidies maakt dit aspect nog belangrijker.

Visitatie en informatiegrondslag

Instellingen met een langjarig subsidieperspectief krijgen in de nieuwe systematiek te maken met visitaties in plaats van de vierjaarlijkse beoordeling in het kader van de Cultuurnota. Visitatie wordt daarbij vooral beschouwd als een instrument van interne kwaliteitszorg, waarvoor de verantwoordelijkheid primair bij de instellingen zelf ligt. Maatwerk is het uitgangspunt. Hoezeer de Raad ook voorstander is van interne kwaliteitszorg, hij vermoedt dat de waarde van de visitatierapporten voor de beoordeling van de betreffende instellingen door politiek en bestuur gering zal zijn, en zelfs moet zijn om de kritische zelfreflectie die essentieel is voor kwaliteitszorg niet bij voorbaat te ontmoedigen. Wel zal de bewindspersoon randvoorwaarden moeten stellen die de onafhankelijkheid en deskundigheid van de visitatiecommissies garanderen, alsmede de transparantie en de vergelijkbaarheid van de visitatierapporten. De Raad neemt aan dat hij bij de opzet van de visitatieprocedures nog nader om advies zal worden gevraagd.

De kernvraag die zich vervolgens aandient is: *op basis van welke informatie en op basis van welke vorm van beoordeling* de rijksoverheid zijn subsidiebeschikkingen maken en hoe gaat de overheid gebruik maken van zijn haarmogelijkheden om te sturen. Politiek en bestuur zullen ook andere informatie nodig hebben dan de visitatierapporten om in staat te zijn zich een mening te vormen over het bestel, de financiering en de mogelijke beleidsprioriteiten. De jaarlijkse financiële verantwoording speelt daarbij uiteraard een rol en in de erfgoedsector bieden de rapporten van de Erfgoedinspectie informatie over het collectiebeheer. Maar ook de Raad behoudt hier een belangrijke rol. Hij zal politiek en bestuur blijven voorzien van beleidsadviezen, sectorverkenningen en incidentele instellingsadviezen. Ten behoeve daarvan zal hij informatie blijven vergaren en instellingen monitoren, al kan de vorm daarvan veranderen. De visitatierapporten kunnen de monitoring en oordeelsvorming door de Raad niet vervangen.

Tot slot

Gezien de relatief korte tijd tot aan het moment waarop (eind 2007) instellingen een nieuwe aanvraag voor meerjarige subsidies kunnen doen, hoopt de Raad dat er spoedig zekerheid ontstaat over de definitieve richting van de veranderingen in de systematiek van meerjarige rijkssubsidies. Uiteraard zullen er dan nog talrijke vragen over de uitwerking moeten worden beantwoord. Zo heeft de minister van

raad voor cultuur
raad voor cultuur
raad voor cultuur

pagina: 7
rc-2006.03260/1

OCW de Raad op 29 september jl. al om advies gevraagd over de invulling van een landelijke basisinfrastructuur. Een advies hierover is op 1 maart 2007 haalbaar. Hopelijk zijn dan structuur én invulling voldoende duidelijk zodat instellingen zich tijdig adequaat kunnen voorbereiden op een nieuwe aanvraag voor meerjarige subsidies.

Met vriendelijke groet,

Els H. Swaab
Voorzitter

Kees Weeda
Algemeen Secretaris

bijlagen

raad voor cultuur
raad voor cultuur
raad voor cultuur

R.J. Schimmelpennincklaan 3
postbus 61243
2506 AE Den Haag
telefoon +31(0)70 310 66 86
fax +31(0)70 361 47 27
e-mail cultuur@cultuur.nl
www.cultuur.nl

Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
mevrouw mr. M.C. van der Laan
Postbus 16375
2500 BJ DEN HAAG

datum: - 2 JUNI 2006
uw brief van: d.d. 11 mei 2006
uw kenmerk: WJZ/2006/18063 (8193)
ons kenmerk: rc-2006.02977/3

onderwerp: Voorstel van wet tot wijziging van de Wet op het specifiek cultuurbeleid

Zeer geachte mevrouw Van der Laan,

In de hierboven aangehaalde brief vroeg u de Raad voor Cultuur om advies over het conceptvoorstel van wet tot wijziging van de Wet op het specifiek cultuurbeleid. Dit voorstel betreft de uitwerking van het beleid dat in uw nota *Verschil maken* is neergelegd en heeft concreet betrekking op de volgende onderdelen: wijziging van de inrichting van de Raad voor Cultuur als gevolg van een andere werkwijze bij de voorbereiding van diens adviezen, alsmede de ontkoppeling van de Cultuurnota van de subsidieverstreking aan de culturele instellingen en de invoering van een gedifferentieerd stelsel dienaangaande.

Aan uw dringende verzoek om het advies op korte termijn uit te brengen heeft de Raad graag willen voldoen. Gezien de krappe voorbereidingstijd, beperkt de Raad zijn reactie nu tot uw wetsvoorstel. Op korte termijn zal de Raad terugkomen op enkele aan het wetsvoorstel gerelateerde onderwerpen. Daarbij zal hij ook uw binnenkort te verschijnen brief aan de Tweede Kamer, waarin u een aantal aspecten uit uw nota *Verschil maken* verder uitwerkt, betrekken.

Als het gaat om het voorliggende wetsvoorstel gaat de Raad vooral in op de volgende deelonderwerpen: de inrichting van de Raad en diens aandachtsgebieden, de Cultuurnota en de differentiatie van het subsidiestelsel.

Inrichting van de Raad en diens aandachtsgebieden

De over dit punt in het wetsvoorstel opgenomen bepalingen zijn overeenkomstig de conclusies van het tussen het ministerie en de Raad gevoerde voorbereidende ambtelijke overleg geformuleerd. De Raad kan hier dus mee instemmen.

De Cultuurnota

In de nota *Verschil Maken* wordt de Cultuurnota inhoudelijk en procedureel in een aangescherpt perspectief geplaatst met de bedoeling deze als beleidsinstrument opnieuw te positioneren en haar effectiever te laten zijn. Dit zou, aldus uw nota, kunnen worden bereikt door de wettelijk verplichte periodiciteit van vier jaar te vervangen door de mogelijkheid de Cultuurnota te koppelen aan de zittingsperiode van een kabinet. Daardoor zouden de Cultuurnota en de aanvraagprocedure worden ontkoppeld.

In zijn brief van 16 november 2005, nr. rc-2005.02689/1 (in deze brief reageerde de Raad in hoofdlijnen op uw zojuist genoemde nota) heeft de Raad feitelijk met dit voornemen ingestemd. Wel verbond hij daaraan de aanbeveling, dat de Cultuurnota nadrukkelijk cultuurpolitiek van karakter zou moeten zijn en een veel breder terrein zou moeten beslaan dan het gesubsidieerde smaldeel van de cultuursector: “de Cultuurnota moet niet gaan over gesubsidieerde instellingen, maar over het beleid ten aanzien van kunst, cultuur en media. Dit kan leiden tot een debat in de Tweede Kamer op hoofdlijnen. Het belang van zo’n inhoudelijk en cultuurpolitiek debat kan niet genoeg worden onderstreept.”

De Raad heeft echter moeten vaststellen, dat in het voorliggende wetsvoorstel de Cultuurnota als zelfstandig, integraal en periodiek beleidsdocument vervangen wordt door een veel vrijblijvender notasystematiek.

Zoals blijkt uit ontwerpartikel 3 en de bijbehorende onderdelen van de memorie van toelichting zal er geen sprake meer zijn van een zelfstandige Cultuurnota, maar uitsluitend nog van dat ‘bij wijziging van hoofdlijnen van het cultuurbeleid (de minister) daarvan mededeling doet aan de beide Kamers der Staten-Generaal’. In de toelichting wordt bevestigd dat de verplichting om eens per vier jaar een Cultuurnota uit te brengen vervalft, en verder wordt aangegeven, dat in plaats daarvan *naar behoefte* beleidsnota’s zullen worden uitgebracht over de hoofdlijnen van het cultuurbeleid van het Rijk als geheel of over afzonderlijke onderdelen daarvan. Wat u onder het criterium *naar behoefte* verstaat, wordt verder nergens toegelicht, afgezien van de opmerking dat door de nieuwe werkwijze het cultuurbeleid aan de zittingsperiode van een kabinet kan worden gekoppeld.

De Raad ziet in dit voorstel een feitelijke terugkeer naar de periode van vóór de introductie van de Cultuurnota, toen in feite alleen bij gelegenheid van de jaarlijkse begrotingen (memorie van toelichting bij de ontwerp-begrotingswet) centrale noties

over het cultuurbeleid werden geformuleerd en naar bevind van zaken over sectoren van het cultuurbeleid deelnota's werden uitgebracht.

Destijds is op grond van goede redenen besloten om in de wet de verplichting op te nemen een periodieke Cultuurnota uit te brengen. Het lijkt de Raad niet noodzakelijk om de argumenten van destijds hier tot in detail te herbenoemen. Een van de leidende overwegingen was in ieder geval de maatschappelijke, bestuurlijke en politieke behoefte aan een periodieke centrale en integrale ijking van het cultuurbeleid. De Cultuurnota was, kortom, het antwoord op de vrijblijvendheid van daarvoor.

Hoewel de nota *Vershil maken* een andere indruk wekte, lijkt het er op alsof u nu berust in de knelpunten die zijn ontstaan in de praktijk van de Cultuurnota en dat, zonder te zoeken naar een specifieke oplossing voor die knelpunten, een andere systematiek wordt voorgesteld waarbij ook het goede van een periodieke Cultuurnota wordt prijsgegeven.

Ten overvloed wijst de Raad er nogmaals op dat die knelpunten bij de Cultuurnota niet voortkomen uit haar wettelijk voorgeschreven periodiciteit als zodanig, maar uit haar samenvallen met de aanvraagprocedure.

Een *periodieke* Cultuurnota kan, ontdaan van die knelpunten, heel goed blijven functioneren in de zin van haar oorspronkelijke doelstelling: een periodieke ijking van de hoofdlijnen van het cultuurbeleid, waarbij aandacht wordt besteed aan uitgangspunten, prioriteiten en posterioriteiten, accentverschuivingen en het stimuleren of afremmen van bepaalde tendensen. Die rol heeft de Cultuurnota voor de opeenvolgende bewindspersonen in het verleden ook gehad.

Daarbij moet niet worden vergeten, dat deze nota naast haar (primaire) functie in de bestuurlijk-politieke discussie, ook een belangrijke rol is gaan vervullen in het maatschappelijke debat en de continuïteit van dat debat. Door haar centrale positie geeft zij bovendien structuur aan dat debat en kan zij als een inhoudelijke katalysator daarvan worden aangemerkt. Die verplichte periodiciteit is mede de garantie (geworden) voor de brede functie die de nota is gaan vervullen.

De omslag, die u nu voorstelt, acht de Raad nogal abrupt, temeer omdat de over uw nota *Vershil maken* gevoerde maatschappelijke en politieke discussie hiertoe ook geen aanleiding heeft gegeven.

Daarnaast is de Raad niet overtuigd van de inhoudelijke noodzaak van die verandering. Het is voor hem nog maar de vraag of de nu voorgestelde vrijblijvendheid wel in afdoende mate zal voorzien in de behoefte tot geregelde herijking en bijstelling van het cultuurbeleid. Het voorstel maakt daarnaast eigenlijk alleen maar duidelijk wie die behoefte bepaalt, maar laat volstrekt in het midden aan de hand van welke criteria die behoefte wordt gedefinieerd en vastgesteld. Daardoor is het risico groot dat in de toekomst meer zal worden gesproken over de vraag of er al dan niet behoefte is aan een of meer bepaalde nota's dan over de inhoud van het te voeren beleid.

Om het goede van de Cultuurnota niet verloren te laten gaan, adviseert de Raad om de verplichting periodiek een Cultuurnota uit te brengen in de wet te behouden. Om het knelpunt van samenvallen van nota en aanvraagprocedure zo veel mogelijk te voorkomen, zou die periodiciteit, overeenkomstig uw eerdere voorstel, inderdaad het beste aan de aanvang van een kabinetsperiode kunnen worden gekoppeld.

De praktijk van de periodieke cultuurnotacyclus omvat niet alleen de Cultuurnota zelf en de advisering van de Raad in dat verband, maar ook een voortraject, bestaande uit het Vooradvies (met sectoranalyses) van de Raad en de daarop aansluitende Uitgangspuntenbrief van de bewindspersoon. Waar in de nota *Vershil maken* nog het nodige over de (toenemende) betekenis van dit voortraject wordt gezegd, wordt daaraan in (de toelichting bij) het wetsvoorstel eigenlijk geen aandacht meer besteed. Dit ervaart de Raad als een gemis. Hij pleit er daarom voor om, in aansluiting op zijn aanbeveling tot blijvende verankering van de Cultuurnota in de wet, ook deze aspecten alsnog nadrukkelijk bij de verdere totstandkoming van het wetsvoorstel te betrekken.

De differentiatie van het subsidiestelsel

Algemeen

De Raad stemt in met de voorgenomen differentiatie van het subsidiestelsel, waarbij de voor de structurele subsidiëring van culturele instellingen bestaande enkelvoudige subsidiesystematiek wordt opgesplitst in drie onderscheiden, maar tevens complementaire vormen. Het totale 'subsidiegebouw' wordt daardoor aanzienlijk complexer.

De Raad vertrouwt er op dat de effectiviteit en efficiency van het nieuwe systeem periodiek zal worden geëvalueerd, al was het maar omdat complexiteit in principe grotere bestuurlijke attentie, alertheid en aansturing vergt. Uiteraard zal ook de Raad met kritische belangstelling de uitwerking van het nieuwe stelsel blijven volgen.

De instemming van de Raad geldt in principe ook de voorgestelde wijze waarop de onderlinge begrenzing tussen de drie beoogde subsidievormen zal worden gemarkeerd. Als het gaat om de afgrenzing tussen de directe subsidiëring door de bewindspersoon respectievelijk door de fondsen staan daarbij zogenaamde beleidsregels centraal; voor de aanwijzing van (groepen van) instellingen die in aanmerking komen voor een langjarig subsidieperspectief, worden in de wet criteria opgenomen. Beide aspecten worden hierna besproken.

De beoogde beleidsregels

Uit de toelichting op het wetsvoorstel blijkt dat het leidende beginsel voor de keuze, welke instellingen in de toekomst door het ministerie dan wel door een fonds zullen worden gesubsidieerd, wordt ontleend aan een in het cultuurbeleid bestaand 'onderscheid tussen een domein waarin vooral artistieke en professionele overwegingen bepalend zijn voor de beoordeling van een subsidievraag en een

domein waarbij de overheid naast artistieke ook beleidsmatige en politieke overwegingen in acht neemt’.

Beslissingen, zo gaat de toelichting verder, die los staan van beleidsmatige en politieke overwegingen kunnen beter door de fondsen worden genomen, terwijl het andere domein beter door de minister kan worden verzorgd. ‘Tussen deze domeinen wordt in de nieuwe situatie een scherper onderscheid gemaakt (...)’. Een en ander zal steeds, zo wordt verder voorzien, in zogenaamde beleidsregels aan het begin van elke aanvraagprocedure worden geconcretiseerd.

Deze beleidsregels hebben dus als het ware een dubbele functie: zij geven (op macroniveau) aan wat een bewindspersoon precies tot zijn directe beleidsverantwoordelijkheid rekent en wat tot het domein van de fondsen, en (op microniveau) aan welke concrete criteria en voorwaarden moet worden voldaan om voor subsidiëring door de minister in aanmerking te komen. Dit wordt nader uitgewerkt in het ontwerpartikel 4a van het wetsvoorstel.

Hoewel hij op zich hiermee kan instemmen, ervaart de Raad het als een gemis dat de grondslag van deze bepaling en de principiële keuzen die daaruit voortvloeien alleen uit de bijbehorende toelichting kunnen worden gekend. Het risico bestaat dat de beleidsregels op den duur (min of meer sluipenderwijs) een andere inhoudelijke ontwikkeling krijgen dan waarvoor zij nu nadrukkelijk worden bedoeld. Om dit te voorkomen adviseert de Raad om die grondslag en keuzen ook in de wet op te nemen. Als nieuwe ontwikkelingen of inzichten in de toekomst aanleiding geven tot een andere inrichting van de nu beoogde beleidsregels, dan vergt dat wetswijziging en dus openbare verantwoording, bezinning en debat.

Langjarig subsidieperspectief

Tussen uw voornemens in de nota *Vershil maken* en het nu voorliggende concept-wetsvoorstel (artikel 4b van het wetsvoorstel) zit een aanmerkelijk verschil als het gaat om de criteria die gehanteerd worden bij de aanwijzing van instellingen met een langjarig subsidieperspectief.

In uw nota ging u nog uit van ‘functionele’ en dus zakelijk-objectiveerbare gronden en wees u de introductie van kwalitatieve gronden nadrukkelijk af. Het voorliggende wetsvoorstel introduceert nu naast twee zakelijke gronden (deze hebben betrekking op de samenhang binnen een groep van instellingen dan wel op de continuïteit van hun activiteiten) ook het criterium ‘belang van de te subsidiëren activiteiten van een instelling of groep van instellingen voor de Nederlandse cultuur’. De kennelijk alsnog door u onderkende noodzaak voor dit derde criterium noch de inhoud ervan worden echter in het wetsvoorstel uitgewerkt of in de bijbehorende toelichting verduidelijkt.

Dit toegevoegde criterium vergt een kwalitatief-inhoudelijke beoordeling. Het is echter zo open geformuleerd dat het voor alle betrokkenen weinig of geen houvast biedt. Iedereen kan aan het criterium zijn eigen invulling en betekenis geven, wat in de praktijk aanleiding kan zijn tot misverstanden, discussies en procedures. Dit geldt

des te meer omdat, door het niet-cumulatieve karakter van de in artikel 4b vermelde criteria¹, bij de concrete aanwijzing van (groepen van) instellingen de verschillende criteria ten opzicht van elkaar zelfstandig kunnen worden gehanteerd. Ook de in de toelichting bij deze bepaling vermelde indicatie van de groepen van instellingen die voor een blijvend uitzicht op subsidiëring in aanmerking komen, geeft geen aanwijzing voor de toepassing van dit criterium: alle daar genoemde groepen kunnen immers onder de twee andere criteria worden ondergebracht.

Het wetsvoorstel heeft de Raad daarom allerminst overtuigd van de noodzaak van het derde criterium. Hij adviseert daarom dit alsnog te schrappen en de mogelijkheid om instellingen met een langjarig subsidieperspectief aan te wijzen, te beperken tot functionele gronden, zoals ook al stond aangegeven in uw nota *Vershil maken*.

Met de twee criteria die in dat verband in het wetsvoorstel zijn opgenomen, kan de Raad zich verenigen. Wel pleit hij er voor om door middel van beleidsregels nadere inhoud te geven aan de toepassing van deze twee abstract geformuleerde criteria en de totstandkoming van die beleidsregels ook in de wet vast te leggen. Dit vindt de Raad belangrijk omdat de criteria niet zonder meer gelijksoortig kunnen worden toegepast voor alle sectoren van het cultuurbeleid. Het gaat, zo meent de Raad, om maatwerk: per sector zal aan de hand van de in die sector te behartigen functies eerst moeten worden geformuleerd wanneer sprake is van 'onderlinge samenhang' en 'continuïteit van instellingen' om vervolgens concrete (groepen) van instellingen te kunnen aanwijzen.

De Raad vertrouwt er op dat hij te zijner tijd in adviserende zin bij zowel de totstandkoming van de door hem bepleite beleidsregels als bij de concrete aanwijzing van instellingen en groepen van instellingen zal worden betrokken. Gezien het fundamentele karakter behoort die aanwijzing tot de hoofdlijnen van het cultuurbeleid, waarover de Raad conform zijn wettelijke taakopdracht een adviserende rol heeft. Behalve dit procedurele argument acht de Raad zijn betrokkenheid uit het oogpunt van continuïteit en integraliteit van de advisering ook inhoudelijk van substantieel belang.

Dit geldt ook voor de wijze waarop de Raad nog betrokken zou kunnen of moeten zijn bij de concrete toewijzing van subsidies aan instellingen met een langjarig subsidieperspectief. Weliswaar wordt in de memorie van toelichting opgemerkt, dat 'de verantwoordelijkheid van de Raad voor Cultuur voor de monitoring en oordeelsvorming bij instellingen met een bestendige subsidierelatie (deels) [wordt] vervangen door een systeem van evaluaties door de instellingen zelf', maar de

¹ De Raad wijst er trouwens op, dat slechts uit de toelichting bij het wetsvoorstel blijkt, dat deze criteria niet cumulatief zijn (hierin is immers sprake van een aanwijzing op grond van "een of meer criteria die in de wet worden opgenomen"). Zulks ware ook in de wet te duiden, omdat uit de voorliggende redactie van artikel 4b het tegenoverstelde kan worden geconcludeerd.

invulling daarvan, waaronder de daarbij te stellen eisen, wordt naar een later moment doorgeschoven, althans in die toelichting niet uitgewerkt. In hoeverre de monitoring en oordeelsvorming van de Raad door een systeem van zelfevaluatie vervangen zal (kunnen) worden, kan dus pas op een later moment worden beoordeeld.

Musea en langjarig subsidieperspectief

Musea hebben naar hun aard als collectiebeheerders nooit goed in het vierjaarlijkse cultuurnotamodel gepast. Hoewel de Raad in zijn adviezen altijd rekening heeft gehouden met deze bijzondere omstandigheid, komt het de duidelijkheid ten goede dat musea met een rijkscollectie of een collectie voor het behoud waarvan het rijk verantwoordelijkheid heeft genomen voortaan in principe langjarig gesubsidieerd zullen worden, op basis van het continuïteitscriterium (artikel 4b, lid 2b, van het wetsvoorstel). Maar waar in uw nota *Verskil maken* alleen sprake was van langjarige subsidiëring van de beheerfunctie, lijkt het wetsvoorstel uit te gaan van volledige langjarige subsidiëring. De Raad mist een toelichting op deze koerswijziging.

In zijn advies *Een vitaal museumbestel* (september 2005) heeft de Raad gepleit voor langjarige subsidiëring van de basistaken van musea, maar ook voor maximale ruimte voor vernieuwing. In de museumnota *Bewaren om teweeg te brengen* (december 2005) huldigde u een zelfde standpunt. Met de Raad bent u overtuigd van de noodzaak dat musea in voortdurende wisselwerking met de veranderende samenleving vormgeven aan cultuur- en kennisoverdracht. U vroeg in uw nota bijzondere aandacht voor diversiteit, educatie en de canon; de instrumentele uitwerking daarvan kondigde u aan in de loop van 2006. In het algemeen overleg over musea in de Tweede Kamer (d.d. 6 en 19 april jl.) gaf u aan dat de langjarige subsidie alle basisfuncties van musea zou betreffen en dat het resterende, flexibele deel van het budget - naar uw schatting 5 á 10% van het totaal - bestemd zou zijn voor investeringen in vernieuwing. Dat is een benadering die recht doet aan de aard van musea én getuigt van bestuurlijke betrokkenheid. De Raad merkt daarbij wel op dat de gedachte om het 'vernieuwingsbudget' te reserveren voor investeringen in gebouwen, presentatie en inrichting (zie de Lijst van vragen en antwoorden over gratis museumbezoek, Kamerstuk 30 300 VIII d.d. 16 maart jl.) hem te beperkt voorkomt. Vernieuwing kan ook op andere manieren vorm krijgen, zoals uitvoerig is geadstrueerd in het advies- en beleidstraject dat leidde tot uw museumnota.

De nu voorgestelde wetswijziging biedt echter geen basis voor de door u geschetste wijze van subsidiëring van musea. Op zijn minst zou de essentie van deze benadering in de memorie van toelichting moeten worden verwoord. Voorkomen moet worden dat het stimuleren van vernieuwing in de rijksgesubsidieerde musea afhankelijk wordt van *eventuele* extra financiële middelen en/of subsidiëring door de Mondriaan Stichting.

raad voor cultuur
raad voor cultuur
raad voor cultuur

pagina 8

rc-2006.02977/3

In de procedurele uitwerking van de verdeling van het 'beleidsrijke', flexibele deel van het beschikbare budget dient vervolgens te worden gewaarborgd dat dit ten goede komt aan de groep musea waarvoor het rijk een bijzondere verantwoordelijkheid heeft. Juist de voormalige rijksmusea moeten door u in staat worden gesteld binnen de Nederlandse museumsector voorop te lopen en een voorbeeldfunctie te vervullen, door de wijze waarop ze hun banden met de samenleving verstevigen en actualiseren.

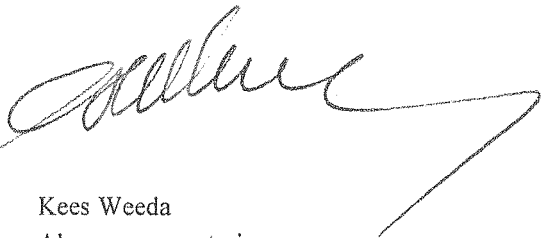
Tot slot

Het nieuwe subsidiestelsel zal formeel pas na de inwerkingtreding van de nu nog voorgenomen wetswijziging kunnen worden toegepast. Die wijzigingsprocedure zal echter nog de nodige tijd vergen. Bovendien zullen alle betrokken partijen goed moeten worden geïnformeerd om zich tijdig op de nieuwe situatie te kunnen voorbereiden.

Inmiddels is echter alweer de helft van de lopende cultuurnotaperiode verstreken. De beoordelingsronde voor de nieuwe subsidieperiode van vier jaar zal in de loop van volgend jaar moeten beginnen. Voorkomen moet worden, dat die ronde onder onevenredige druk van onvoldoende voorbereiding komt te staan.

Hoogachtend,

Els H. Swaab
Voorzitter

Kees Weeda
Algemeen secretaris

raad voor cultuur
raad voor cultuur
raad voor cultuur

R.J. Schimmelpennincklaan 3
postbus 61243
2506 AE Den Haag
telefoon +31(0)70 310 66 86
fax +31(0)70 361 47 27
e-mail cultuur@cultuur.nl
www.cultuur.nl

De Staatssecretaris van Onderwijs,
Cultuur en Wetenschap
mevrouw mr. M.C. van der Laan
Postbus 16375
2500 BJ Den Haag

datum: 16 november 2005
ons kenmerk: rc-2005.02689/1

onderwerp: reactie op *Vershil maken*

Geachte mevrouw Van der Laan,

De Raad voor Cultuur heeft met belangstelling kennis genomen van uw voornemens tot aanscherping van de cultuurnotasystematiek zoals deze zijn neergelegd in de nota *Vershil maken*. U heeft aangegeven de Raad in een later stadium nog advies te zullen vragen over de uitwerking van een aantal van uw voorstellen. Nochtans wil de Raad reeds in dit stadium een algemene reactie geven. Alhoewel de nota *Vershil maken* voorstellen op hoofdlijnen bevat, die nog nadere uitwerking behoeven, signaleert de Raad enkele knelpunten die nu reeds aandacht vragen.

Ten eerste reageert de Raad op uw voornemen om de Cultuurnota weer de functie terug te geven die hem in de Wet op het specifiek cultuurbeleid was toebedacht: een beschrijving op hoofdlijnen van het cultuurbeleid voor de komende jaren. Een lofwaardig streven, maar deze beschrijving zou nadrukkelijk cultuurpolitiek van karakter moeten zijn en een veel breder terrein moeten beslaan dan het gesubsidieerde smaldeel van de cultuursector. Met andere woorden: de Cultuurnota moet niet gaan over gesubsidieerde instellingen, maar over het beleid ten aanzien van kunst, cultuur en media. Dit kan leiden tot een debat in de Tweede Kamer op hoofdlijnen. Het belang van zo'n inhoudelijke en cultuurpolitiek debat kan niet genoeg worden onderstreept.

Een tweede kanttekening betreft het verder optuigen van de systematiek daar waar het om de samenwerking met andere overheden gaat. U doet voorstellen om in het overleg en in de bestuurlijke afspraken tussen rijk, gemeenten en provincies een

raad voor cultuur
raad voor cultuur
raad voor cultuur

pagina 2
rc-2005.02689/1

onderscheid te maken tussen hoofdlijnen van beleid enerzijds en de uitvoering van programma's en de toekenning van subsidies anderzijds. De steeds verdergaande afstemming tussen de overheden op het terrein van cultuurbeleid is een goede ontwikkeling, maar volgens de Raad is dit in de eerste plaats een bestuurlijke verantwoordelijkheid van deze overheden zelf. De cultuurnotasystematiek geeft u voldoende ruimte om juist op bestuurlijke gronden af te wijken van adviezen van de Raad. De advisering in het kader van de Cultuurnota zou daarom zo min mogelijk belast moeten worden met deze onderlinge afstemming tussen overheden. De uitwerking van uw voorstellen in *Verskil maken* lijkt echter precies het tegenovergestelde te bewerkstelligen. U stelt voor een ad hoc commissie onder auspiciën van de Raad voor Cultuur een gefundeerde analyse te laten maken van de culturele sector waarin deze vanuit sectoraal perspectief en vanuit regionaal perspectief wordt belicht. Naast OCW zijn ook IPO en VNG opdrachtgevers. De Raad kan dit voorstel niet anders interpreteren dan dat de sectoranalyses in de toekomst in opdracht van onder meer IPO en VNG door een ad hoc commissie worden geschreven. Dit is zeer onwenselijk. Het voorstel wekt de suggestie dat de sectoranalyses volkomen objectiveerbaar zouden zijn. Dat is slechts ten dele het geval, namelijk daar waar het gaat om de meetbare gegevens over een sector die bouwstenen leveren voor de analyse. De ervaring van de Raad leert echter dat het zonder de gedegen inhoudelijke kennis van en opvattingen over een sector die voorhanden zijn in de commissies van de Raad onmogelijk is om met behulp van deze gegevens sectoranalyses op te stellen. Sectoranalyses zijn geen instrumenten voor bestuurlijke afstemming, maar inhoudelijke adviezen. Dat is ook de reden waarom de sectoranalyses onderdeel uitmaken van de advisering van de Raad.

Ten derde wil de Raad enige opmerkingen maken over de voorgestelde differentiatie in de beoordeling van instellingen. Wanneer de Raad uw redenering volgt, dient de categorie instellingen die straks onder meer met visitaties wordt beoordeeld, uitgebreid te worden met de grote dans- en toneelgezelschappen. Deze worden in de nota zonder nadere argumentering buiten beschouwing gelaten. De visitaties van instellingen, maar ook van de fondsen, ziet de Raad als een welkome aanvulling op de beoordeling van betreffende instellingen. De raadsadviezen over deze instellingen en fondsen zullen mede op basis van de visitaties tot stand komen. De Raad ziet voor zichzelf een belangrijke rol bij de opdrachtformulering van de visitatiecommissies.

De categorie instellingen die straks bij de fondsen subsidie zal aanvragen in plaats van bij uw ministerie is het moeilijkste te definiëren. Het onderscheid tussen vierjarige subsidiëring door de fondsen en door het ministerie is het belangrijkste knelpunt in dezen. Begin volgend jaar wil de Raad voor Cultuur in samenwerking met de betreffende fondsen u een gezamenlijk advies geven over dit onderscheid met een eerste aanzet voor criteria.

raad voor cultuur
raad voor cultuur
raad voor cultuur

pagina 3
rc-2005.02689/1

Het door u voorgestane maatwerk in subsidiëring levert uiteraard ook verschillen op in de werkbelasting van betrokken partijen. De Raad heeft niettemin de indruk dat de werkbelasting aan de zijde van de overheid zich per saldo vooral verplaatst (bijvoorbeeld met betrekking tot de beoordeling van aanvragen en de monitoring van instellingen). Dit heeft consequenties voor de inrichting van de fondsen als dezelfde zorgvuldigheid en transparantie in acht wordt genomen, zoals die bij de Raad langzamerhand is gegroeid. De werkbelasting bij de grote instellingen zal ten gevolge van visitaties toenemen. Zorgvuldig maatwerk levert dus niet per definitie minder administratieve lasten op.

Tot slot vraagt de Raad aandacht voor de positionering van de Raad voor Cultuur in het spanningsveld tussen overheid en cultuurveld. Meer dan twintig jaar geleden vroeg de Raad voor de Kunst hier al nadrukkelijk aandacht voor. Wat er ook moge veranderen in de samenstelling van de Raad en zijn taakopdracht: dit spanningsveld is van alle tijden en zal ook in de toekomst een factor van betekenis blijven in het functioneren van de Raad. De kracht van de Raad ligt nu juist in zijn vermogen om zijn onafhankelijkheid binnen dit krachtenveld te behouden. Een nieuwe systematiek zal het spanningsveld niet opheffen. Gelukkig maar, want een behoorlijke mate van onstuurbaarheid en onvoltooidheid is een deel van de wereld van kunst en cultuur immers eigen.

Hoogachtend,

mr. W. Sorgdrager
Voorzitter

C.H. Weeda
Algemeen secretaris

bijlagen

Innoveren, participeren!

Wilt u reageren op de inhoud van dit advies? De Raad ontvangt uw reactie graag.

Via onderstaande link hebt u de mogelijkheid om te discussiëren en vragen te stellen. De Raad zal de reacties met veel belangstelling volgen en zo nodig meteen reageren. Op termijn zal een overzicht van de reacties worden gepubliceerd.

www.agendacultuurbeleid.nl

Aan de totstandkoming
van dit advies werkten
mee:

Raad
Riek Bakker
Tessa Boerman
Réne Boomkens
Gerard Hulshof
Mirjam de Meijer
Caroline Nevejan
Gerard Rooijakkers
Henk Scholten
Els Swaab

Amateurkunst
en Cultuureducatie
Melissa Bremmer
Michiel Gerding
Theo Ham
Gerdie Klaassen-Prinsen

Archieven
Chris Baljé
André Dijkhuis
Michiel Gerding
Frank Keverling Buisman
Theo Thomassen

Architectuur, Stedenbouw,
Monumenten, Archeologie,
en Landschap
Gerrie Andela
Ole Bouman
Jan Kolen
Rence Magendans
Annette Marx
Paul Meurs
Lodewijk van Nieuwehuijze
Endry van Velzen

Beeldende Kunst
en Vormgeving
Lily van Ginneken
Timo de Rijk
Gert Staal
Alex de Vries
Kitty Zijlmans

Bibliotheken
Tineke van Ham
Huub Leenen
Henk Middelveld
Anne Rube
Bas Savenije

Film
Bruno Felix
Patrick van Mil
Wiepko Oosterhuis
Leontine Petit

Intercultureel
Cultuurbeleid
Jeanneke den Boer
Alice van Diepen
Bart Top

Internationaal
Cultuurbeleid
George Brugmans
Hedwig Fijen
Marijke Hoogenboom

Letteren
Tsead Bruinja
Frans-Willem Korsten
Monica Soeting
René van Stipriaan

Media
Fred Bakker
Jo Bardoel
Mezen Dannawi
Gerard Timmer
Mir Wernuth

Musea
Ronald van Hengstum
Michel van Maarseveen
Paul Mosterd
Elke Pluijmen
Carin Reinders

Dans
Cisca van Dijk-de Bloeme
Gary Feingold
Cees de Graaff
Karin Post
Laurien Saraber

Muziek
en Muziektheater
Pablo Cabenda
Geurt Grosfeld
Dick Kuijs
Gabriël Oostvogel
Henriëtte Post
Jan Van den Bossche
Mir Wernuth

Theater
Thom van der Goot
Rob Ligthert
Dennis Meyer
Laura Minderhoud
Jenny Mijnhiemer
Jacques van Veen

Innoveren, participeren!

Advies Agenda Cultuurbeleid en
Culturele Basisinfrastructuur

Maart 2007

Ontwerp
LUST
Den Haag

Met dank aan
Laure van den Hout
Wouter Ramaker

Druk
Drukkerij Albani
Den Haag

Coördinatie
Monique Brok
(Raad voor Cultuur)

Raad voor Cultuur
R. J. Schimmelpennincklaan 3
Postbus 61243
2506 AE Den Haag

tel. 070.310 66 86
www.cultuur.nl
info@cultuur.nl

ISBN 978-90-71853-25-8

©2007 Raad voor Cultuur

Bij deze uitgave hoort een
vouwblad, met een visualisatie
van de thema's uit de
Agenda Cultuurbeleid.

Reageren?
www.agendacultuurbeleid.nl

raad voor cultuur
raad voor cultuur
raad voor cultuur

raad voor cultuur
raad voor cultuur
raad voor cultuur

Verantwoording

Dit advies is afkomstig van de Raad voor Cultuur, het adviesorgaan van regering en parlement op het terrein van cultuurbeleid. De Raad bestaat uit negen leden, inclusief de voorzitter. Aan de Raad zijn zeventig commissieleiden verbonden, die in verschillende commissies actief zijn.

Zie voor de Raad en zijn samenstelling verder de website www.cultuur.nl.

Sinds 1 januari 2006 zijn de samenstelling en werkwijze van de Raad veranderd. Waren vóór die tijd vooral sectordeskundigen lid van de Raad en tevens voorzitter van één of meer commissies, vanaf 2006 zijn de raadsleden geen commissievoorzitter meer en is hun profiel meer generalistisch. De reden voor deze verandering vormde de in de politiek onderkende behoefte aan meer cultuurpolitieke, strategische advisering. De commissies kregen nadrukkelijker tot taak om de Raad te preadviseren over ontwikkelingen binnen hun sector, de monitoring van de tot die sector behorende instellingen en de periodieke beoordeling van de te subsidiëren beleidsplannen.

In november 2006 heeft de nieuwe Raad zijn meerjarig werkprogramma uitgebracht. In het eerste deel van het voorliggende advies spreekt de Raad zich in extenso uit over het toekomstig cultuurbeleid. Om de verschillende werkzaamheden optimaal af te stemmen hebben Raad en commissies regelmatig overlegd. Daarnaast hebben er op 28 november 2006 en 18 januari 2007 vergaderingen plaats gehad tussen de plenaire Raad en de voorzitters van de onderscheiden commissies.

Voorts heeft de Raad zich ter voorbereiding op dit advies uitgebreid verstaan met zijn omgeving. Zo hebben de meeste commissies, in aansluiting op hun monitoring, expert meetings gehouden met vertegenwoordigers uit hun sector. Een delegatie van de Raad heeft tussen 19 december 2006 en 12 januari 2007 gesprekken gevoerd met vertegenwoordigers uit de cultuursector en bestuurders van de convenantpartners van het ministerie van OCW, te weten de vijf landsdelen en de drie grote steden. Ook met het IPO en de VNG zijn gesprekken gevoerd. Deze gespreksrondes waren, naast wederzijdse kennismaking, vooral bedoeld om informatie te verzamelen over de invalshoeken van steden en regio's bij het landelijk cultuurbeleid. De Raad heeft deze gesprekken als waardevol ervaren en is van plan het discours met bestuurders en de cultuursector de komende jaren voort te zetten.

Ook is de Raad begonnen met het organiseren van debatten en discussiebijeenkomsten. Op 29 november 2006 was er in Nijmegen een debat over de cultuurparagraaf in het nieuwe regeerakkoord en op 29 januari 2007 organiseerde de Raad een avond in Amsterdam over The Next Generation, waar vooral jonge nieuwe makers hun werk lieten zien en spraken over hun positie in het cultuurbestel.

